

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Costas Douzinas

Krizde Felsefe ve Direniş

YUNANİSTAN VE AVRUPA'NIN GELECEĞİ

metis

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Costas Douzinas

Krizde Felsefe ve Direniş

Yunanistan ve Avrupa'nın Geleceği

1951 Yunanistan doğumlu Hukuk Profesörü. Albaylar Cuntası sırasında Atina'daki öğrenci direnişine katıldı. 1974'te Yunanistan'dan ayrılıp eğitimine İngiltere'de devam etti. London School of Economics'te yüksek lisansını ve doktorasını tamamladı. Middlesex ve Lancaster'da ders verdi. 1992'de Birkbeck College'ın Hukuk Fakültesi'ni kurmaya gelen ekibin üyelerinden biriydi; o zamandan beri üniversitenin farklı departmanlarında çeşitli görevler aldı. Atina Üniversitesi'nde, ayrıca Paris, Selanik ve Prag üniversitelerinde ziyaretçi profesör olarak çalışmalarına devam ediyor. Özellikle insan hakları, estetik, eleştirel hukuk, postmodern hukuk teorisi ve siyaset felsefesi alanlarında çalışan Douzinas'ın başlıca eserleri ise şunlar: *The End of Human Rights* (2000, İnsan Haklarının Sonu), *Critical Jurisprudence* (2005, Eleştirel Hukuk; Adam Gearey ile birlikte), *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism* (2007, İnsan Hakları ve İmparatorluk: Kozmopolitizmin Siyaset Felsefesi), *Adieu, Derrida* (2007, Hoşçakal Derrida), *Nomos and Aesthetics* (2009, Nomos ve Estetik), *The Meaning of Human Rights* (2014, İnsan Haklarının Anlamı; Conor Gearty ile birlikte).

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Krizde Felsefe ve Direniş
Yunanistan ve Avrupa'nın Geleceği
Costas Douzinas

İngilizce Basımı:
Philosophy and Resistance in the Crisis
Greece and the Future of Europe
Polity Press, 2013

© Costas Douzinas, 2013

© Metis Yayınları, 2013

Anatolialit Ajansı, İstanbul aracılığıyla
Polity Press Ltd, Cambridge ile yapılan
sözleşme temelinde yayımlanmıştır.

Çeviri Eser © Tulga Buğra Işık, 2014

İlk Basım: Nisan 2015

Yayıma Hazırlayan: Özge Çelik
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Kapak Fotoğrafı: Bela Szandelszky
(AP/Press Association Images)

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yayılcık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-985-6

Costas Douzinas
Krizde Felsefe
ve Direniş

YUNANİSTAN VE AVRUPA'NIN GELECEĞİ

Çeviren:

Tulga Buğra Işık

metis

Phaedra'ya ve onun kuşığına

İçindekiler

Türkçe Basıma Önsöz	11
Giriş: Direniş Çağı	15
Türkçe Basım İçin Giriş:	
Sol Melankoli ve Syriza'nın Yükselişi	33

BİRİNCİ KISIM: KRİZ

1 Kraliçenin Sorusu	45
2 Haz ve Kurtuluş Biyopolitiği	62
3 I. Anomi: Toplumsal Ethos ve Siyasi Sinizm	84
4 Gösteri olarak Kriz	104

İKİNCİ KISIM: FELSEFE

5 Adikia: Direnişin Sonsuz Geri Dönüşü	119
6 II. Anomi: İtaatsizlik, Direniş, Egemenlik	135
7 Siyasi Ontolojiler	158
8 Halk, Çokluk, Kitle	174

ÜÇÜNCÜ KISIM: DİRENİŞ

9 Stasis Syntagma: Direnişin Özneleri ve Çeşitleri	195
10 Meydandaki Demos	216
11 Siyaset Stratejisinden Çıkarılan Dersler	241
Sonsöz: Gelecek Avrupa	269
Türkçe Basıma Sonsöz: Bir Direniş Analitiği	283
Dizin	297

Türkçe Basıma Önsöz

2003 zor bir sene oldu. Dünyanın dört bir yanındaki işgallerin çoğu bitmiş, meydanlar boşalmıştı; gazete ve dergiler “ortadan kaybolan” protestocularla ilgili haber ve hikâyelerle doluydu. 2011 ve 2012’den, Arap Baharı, Puerta del Sol ve Syntagma ile zirve yaptıktan sonra, dünya sessizliğe gömüldü. Bir “direniş çağı”na girdiğimiz yolundaki iyimser tahminim biraz abes görünmeye başladı. Siyasetçiler, siyaset bilimciler ve köşe yazarları rahat bir nefes alabiliyordu artık. Her şey aynı tas aynı hamamdı yine; ister işgal ve dayanışmanın kimilerinin mutlu anılarında kalan güzelliklerine dalarlardı, ister herkesi bekleyen karanlık ufuklara. Derken, Gezi Parkı oldu.

İşgalden, bir süredir Türkçe öğrenmek için İstanbul’da bulunan, Taksim’e yakın bir yerde yaşayan kızım sayesinde haberim oldu. Sosyal antropoloji doktorası için Türkiye’de saha çalışması yapacaktı. Ama meydan dolunca kursu bıraktı, Gezi’de kalarak ilerletti Türkçesini. Arkadaşlarımdan, öğrencilerimden ve meslektaşlarımdan aldığım haberler inanılmazdı. “İnanılmaz”, “bu bir mucize”, “daha bir gün önce biri kalkıp da böyle bir şey olacağını söylese, hadi canım oradan der geçerdim”. Dünyanın pek çok yerinde, meydanlardan ve caddelerden hep aynı şaşkınlık ve sevinç sözleri yükseldi, hep aynı kararlılık ifadeleri.

Gezi Parkı ve Türkiye’nin dört bir yanında patlak veren diğer işgaller, gazete yorumcularının ve Nuh Nebi’den kalma politikacıların mutlak açıklamalarının ezberini bozuyordu. Direnişin, işgallerin ekonomik başarısızlığın, korkunç kemer sıkma politikalarının, insanların haysiyetine ve hayat standartlarına feci saldırıların yan etkileri

olduğu söylenip duruyordu. Tunus, Kahire, Madrid ve Atina direniş ve işgalleri diktatörlüğün ve yoksulluğun bir sonucu olarak anlaşılabilirdi. Peki Türkiye – ve çok geçmeden Brezilya? Davos’un ve diğer dünya zirvelerinin müdavimleri Türkiye’yi modernleşme, küreselleşme ve neoliberalleşmenin büyük başarı hikâyesi olarak selamlıyordu. Gezi Parkı, domino etkisini önleyip sokaktaki insanların gücünü etkisiz hale getirmek için ayaklanmaların önemini hafife almaya niyetlenen o bildik anlatıyı yalanladı. 2013’te İstanbul ve diğer şehirler, belli bir ideolojinin etkisiyle taraf olmamış herkese, küresel sefalet, neoliberal kapitalizm ve biyopolitik disiplin temeline dayanan bir dünya sisteminin miadının gelmek üzere olduğunu açıkça gösterdi.

Tarih felsefelerimizden biliyoruz ki iktidar sistemleri nihayetinde tedavülden kalkar, zararlı hale gelir. Ama bu, tarih sahnesini hemen boşaltacakları anlamına gelmez tabii. Muktedirler değişimin gelişimi yavaşlatmaya, engellemeye çalışmış ve çoğu zaman da bunu başarmıştır. Radikal değişim için üç faktör gereklidir. **Birincisi, *ancien régime*’in nüfusun büyük bölümü tarafından reddedilmesi. İkincisi, eski sistemi uçurumun kenarından aşağı itmeye hazır bir siyasi özne. Ve son olarak, halkın reddi ile değişim sürecini başlatan siyasi aktörü bir araya getiren bir katalizör.** 2012’den itibaren, Yunanistan’da bu faktörlerin üçü de mevcuttu ve nihayetinde Syriza zaferiyle sonuçlandı. Tarihsel bir denk gelişin, halk ile partinin, sokak ile oy pusulasının, toplumsal seferberlik ile genel seçimlerin tesadüfi bir karşılaşmasının örneği idi bu.

Ya Türkiye? Taksim’e gittiğim zaman, işgalin tutkusunu, rengarenkliğini, şarkılarını ve sanatını görünce nutkum tutuldu. Envai çeşit dinden, kültürden, etnik kökenden, cinsiyetten, taraftar grubundan, türlü işlerle uğraşan ve toplumun farklı kesimlerinden gelen bir sürü insan vardı. Sahiden de tam bir direniş karnavalıydı bu, dünyanın daha nice meydanında gördüğüm direnişlerden çok daha renkli ve coşkuluydu. Sadece siyasi bir başkaldırı değil, aynı zamanda kültürel bir rönesanstı. Şimdiye kadar hiç yan yana durmamış insanlar –Cumhuriyetçiler ve Maocular, Aleviler ve komünistler, Kürtler ve Müslümanlar, ekolojistler ve milliyetçiler, eşcinseller ve heteroseksüeller, çalışanlar ve işsizler, Türkiyeliler ve yabancılar– aslında ne

kadar çok ortak noktaları olduğunu fark ettiler. Birbirinden en farklı ideoloji, inanç ve bağlanımların –bir süreliğine de olsa– bir araya gelip ortak siyasi arzu etrafında, bedenlerin yakınlığının, paylaşılan duyguların ve müşterek arzuların verdiği ferahlık etrafında birleşebileceğini fark ettiler. Bu kitapta, meydanlardaki deneyimin kökten değiştirdiği ve “içindeki yabancı”yı keşfetmesini sağladığı insanın hikâyesini anlatıyorum. Ama meydanlarda bir şeyi daha keşfettik: yabancı komşularımızı, geçmişte özellikle uzak durduğumuz veya korktuğumuz insanları.

Taksim civarında yaşayan genç bir anne, bir öğleden sonra, korku içinde, altı yaşındaki kızıyla beraber koşarak eve dönerken, çevik kuvvetin biber gazıyla saldırmaya başladığını anlattı. Kadın, kucığında kızıyla, ne yapacağını şaşırarak bir haldeyken, biri sırtına dokunmuş. Yabancı dokunuşunun sırtında bıraktığı hisle irkilen kadının ilk tepkisi panikle geri çekilmek olmuş. Yabancı ise anne ile kızına bir çift maske vermekten bahsediyordu. Büyük bir minnettarlıkla maskeleri almış. Daha sonra her gün işgale katılmış, çevik kuvvetin saldırılarına hiç korkmadan direnmiş. Anne, büyük şehirlilerin izdihamında birbirimize hiç temas etmeden zikzaklar çizmemize imkân sağlayan, bedenlerimizin etrafına çektiğimiz “güvenlik şeridi”nin, yüzümüze yapıştırdığımız “girmek yasaktır” tabelasının kaldırılabilceğini, yok edilmesi gerektiğini fark etmiştir. Kamusal fikri yeniden eski anlamını kazanmıştır: müzakere etmek, tartışmak, karar vermek, eylemek için bir kamusal alanda toplanan insanlar. Kendin olmak ve siyaset yapmak anlamında bir arada olmak, tecrit ve inzivanın zıddı olarak biraradalık; siyasi, kültürel ve sanatsal bir edim olarak bir arada bulunmak. Taksim’in kamusalılığı, örnekleminin hiç karşılaşmadığınız, konuşmadığınız, birlikte şarkılar söyleyip içmediğiniz insanlardan oluşması gereken kamuoyu yoklamalarının kamusalılığının tam zıddıydı. Dünyanın Taksimleri bize bunu öğretti.

Peki Türkiye solu Yunanistan’daki gibi bir yol izleyebilir mi? Syriza gibi benimseyebilecekleri bir koalisyonun olması, Yunanlar için bir şanstı. Diğer taraftan İspanya işgallerinden bir Podemos çıkardı. Türk solunun onurlu bir mücadele ve fedakârlık tarihi var; bununla beraber, siyasi yenilgi ve teorik başarısızlığı kanıksamış du-

rumdalar. Yenilgi melankolisini ve solu inandırıcı bir ulusal yönetim programı imkânını ortadan kaldıracak kadar çok parti, grup ve fraksiyona ayıran ufak tefek farklar narsisizmini bırakmaları gerekiyor. Taksim ve Gezi, radikal değişimin kurucu unsurları mevcut oldu mu, halkın buna cevap vereceğini gösterdi. Demokratik açığın –demokrasinin fiilen olmamasının– ve doğal ve kültürel müştereklerin hızla özelleştirilmesinin halkta yeterince öfke yarattığını, ve bu öfkenin ilerici çıkış yollarına ihtiyacı olduğunu gösterdi. Bu bakımdan sola büyük sorumluluklar düşüyor. İlkeye sarsılmaz bağlılıkla beraber bir araç pragmatizmi meselesi bu. Solun kendini, yönetmeye veya yönlendirmeye çalışmaksızın, mahalleler, semtler, şehirler, kasabalar ve köylerdeki halk inisiyatiflerine hasretmesi gerekiyor. Yerel veya ulusal sorunlara kendiliğinden verilecek bir cevap, başka bir parti önergesinden veya fraksiyonların başka bir kongre mücadelelerinden çok daha etkilidir. Sol ayrıca devleti ezen konumundan halkın hizmetkârı haline getirmek için her düzeyde iktidara karşı çıkmayı arzuladığını ve buna hazır olduğunu halka ilan etmelidir. Çeşitli sol grupların ilerici Kürt kuvvetleriyle Syriza tipi bir koalisyona gitmesi iyi bir başlangıç olabilir. Olacak iş değil mi bu? 2009’da Syriza %9 oy aldığında Yunanistan’daki insanlar da aynen böyle hissediyordu. 2015 seçimlerinde bu oranın %37’ye yükselmesi gerçekten de rüya gibiydi biraz, ama aynı zamanda ruhun çekinceleriyle beraber iradenin iyimserliğinin de olması gerektiğine iyi bir örnekti. Nihayetinde, girmedğimiz bir mücadeleyi kazanamayız.

Giriş

Direnış Çağı

Bu Kitabın İlginç Hikâyesi

Yunanistan'da doğdum. Hayatımm çoğunu Britanya'da geçirdim. Çift kimlik gerilimler yaratır. Yunanistan'da cuntanın çöküşünden sonra, Temmuz 1974'te Londra'ya geldiğimde, parkta buldoğunu gezdiren yaşlı bir beyefendi bana Britanya'nın Avrupa'ya, hatta başka hiçbir kıtaya ait olmadığını söylemişti kesin bir tavırla. Britanya kendi başına, coğrafi sınıflandırmaların ötesinde duruyordu. Buna karşılık, Yunanlar çok Avrupaseverdi. Çoğu seve seve hükümetini Atina'dan Brüksel'e taşırdı. Beyefendinin Avrupa'yı kınaması imparatorluk sonrası Britanyası'nda görülen hüznün bir parçasıydı. Yunanistan'ın Avrupa Birliği sevgisiyse cunta sonrası kimlik arayışının parçası. Kırk yıl sonra Avrupa Birliği politikalarının iki anavatanımı yakınlaştıracığını tahmin edemezdim.

Yeni evimde lisansüstü öğrencisi ve genç bir okutman olarak ilk deneyimlerim olumluydu. Klasiklere aşinalık, Yunan hayranlığı tarihi, Ege adaları ve tarihi yerlere yapılmış ziyaretler, Yunanların misafirperverliği ve sıcaklığı hoş karşılanmama katkıda bulunmuştu. Aksanım kökenimi belli ettiğinde insanlar kültürüme duydukları sevgiyi, unutulmaz tatillerini ve güçlü ilişkilerini anlatıyordu. Biz Yunanların pozitif ayrımcılığa varan bir şeyin tadını çıkardığını düşündüm, her yerde İtalyan, Türk ve Alman meslektaşlarımdan daha iyi muamele görüyordum.

Birden, 2010'da, soğuk ve düşman, farklı bir Britanya belirdi. Gazeteler ve yayınlar sürekli hileci, yolsuz, tembel Yunanlardan

bahsediyordu, tanımakta zorluk çektiğim bir halktan. Hayatın her alanı çökmüştü, tüm Yunanlar ahlaksızdı. Borç ve bütçe açığı, tüm halkı bir gecede dönüştürmüştü. O zamanki Yunan hükümetinin Avrupalı liderlerin sempatisini çekme ve borç alma girişimleri sırasında kullandığı argümanlardan kaynaklanıyordu bu. Derslerde ve seminerlerde, konferanslarda ve publarda, arkadaşlarım ve yabancılar benden uzaklaştı, bazen saldırganlaştı. Eleştirilerin ve saldırıların çoğunun gerçeklerin bilinmemesinden kaynaklandığını, medya ve hükümetin çarpık bir tablo sunduğunu, kemer sıkmanın büyük olasılıkla başarısızlığa uğrayacağını boş yere açıklamaya çalıştım. İlk kez hafif bir ırkçılığın beni etkilediğini hissediyordum. Etnik değil, ideolojikti.

2010'un başlarında, *The Guardian* benden Başbakan Papan-dreu'nun açıkladığı kemer sıkma önlemleriyle ilgili bir yazı istediğinde seve seve yazdım. 4 Şubat 2010'da, yazım gazetenin Açık Yorum sayfasında "Yunanlar neoliberal Avrupa Birliği ile savaşmak zorunda" başlığıyla yayımlandı. Bu sözde "gönüllü" erken önlemlerin adaletsizliğini ve etkisizliğini kınıyordum, ki karşılaştırıldığında bu önlemler sonraki Avrupa Birliği ve Uluslararası Para Fonu (IMF) dayatmalarının yanında nazik bir tokat gibi kalır. Yazıda, önlemlerin başarısız olacağını, yıkıcı etkilerini ve toplumsal bağların çözülmesine yol açacağını öngörüydüm. "Demokrasinin ve sosyal Avrupa'nın geleceği söz konusu; Yunanlar hepimiz adına savaşmaya çağılıyor,"¹ sonucuna varıyordum. Makalenin altına yazılan yorumlarda, yeni ortaya çıkan muhtelif Yunan düşmanı duygular görülebiliyordu. Bazıları Rodos ve Zakintos'ta tatiller ucuzlayacağı için avrodan çıkılması ihtimaline sevinmiyordu. Entelektüeller, modern Yunanların, "felsefe ve demokrasinin kurucularının torunları"mn nasıl bu kadar alçaldığına inanamıyordu. Yunanistan

1. Costas Douzinas, "Greeks must fight the neoliberal EU", *The Guardian*, 4 Şubat 2010, guardian.co.uk/commentisfree/2010/feb/04/greece-eu-fi-scal-policy-protest?INTCMP=SRCH. Daha erken bir değerlendirme için bkz. Mayıs 2012'de Birkbeck Institute for the Humanities'de düzenlenen, Étienne Balibar, Stathis Kouvelakis, Costas Lapavitsas, Akis Bratsis, Kevin Featherstone ve Costas Douzinas'm katıldığı tartışmanın metni, "The Greek Crisis", *Journal of Modern Greek Studies*, c. 28, No. 2, 2010, s. 285-310.

Avrupa'nın kara koyunu olmuş, meşru sayılan saldırıların çitası hayli düşmüştü. Düşmanca tepkilerin yanı sıra Yunan direnişine destek verenlerin sayısındaki artış, yazmaya devam etmemi sağladı. *The Guardian*'da ve başka gazetelerde Yunanistan trajedisinin yörüngesini aktaran otuz civarı yazım çıktı. İlk makalelerim pek çok dile çevrildi ve Avrupa, Latin Amerika, Asya ve Yunanistan'da bir dizi ders ve konferans vermeme vesile oldu. İstemeden, sıkıntı içindeki Yunanistan'ın gayriresmi temsilcisi olmuştum.

Bu süreçte, doğduğum ülkeyle ve albaylar cuntasından beri görüşmediğim arkadaşlarımla bağlarımı tekrar kurdum. Onlarla konuşurken, soldaki siyasi partilerin, grupların, eğilim ve akımların çokluğu beni şoke etti. Kısaltılmış adlardan oluşan bu çorba, genellikle kadim husumetleri ve küçük ideolojik karşıtlıkları temsil ediyordu. Solun yenilgilerinin ve bunu izleyen pekişmiş "küçük farklılıklar narsisizmi"nin sonucuydu. Farklı gruplardan insanların kriz ve krize verilen yanıt üzerine tahlilleri büyük ölçüde aynıydı. Bunu belirttiğimde çekingen, utangaç ve netlikten uzak bir tavırla karşılaşıyordum: "Haklı olabilirsin ancak onların 1981/1989/2001'de ne kadar haksız olduklarını bilmiyorsun." Temel konularda anlaşabilen gruplarla ortak toplantılar düzenlemeyi denedim. Kısa sürede hayal kırıklığına uğradım. Hiçbir grupla ve partiyle bağı olmayan biri olarak çoğunluğun şüphesini çekiyordum.

Yazı ve konuşmalarımdan bir derlemeyi Yunanca yayımlamam istendiğinde ilk cevabım olumsuz oldu. Ama iki olay beni bu derlemeyi yapmaya ikna etti. 25 Şubat 2011'de Atina'da 300 kaçak göçmenin açlık grevi yaptığı Hepatia'da basın toplantısı yaptım. Ben de bir göçmendim – çok farklı "lüks" bir göçmen tabii ki, Londra'ya bursla lisansüstü eğitimi için gitmiştim. Kaçak göçmenlere yardım için Yunanistan'a çağrıldığımda bir an bile düşünmeden kabul ettim. Hükümetin insanlık dışı muamelesi, insan haklarının genellikle iktidarı meşrulaştırmak için kullanılıp geniş, savunmasız grupları koruma dışı bıraktığı² şeklindeki görüşümü doğruladı. Hepatia grevcileri hakların, mahkemelerin ve hükümet komisyonlarınınkinden

2. Costas Douzinas, *The End of Human Rights*, Oxford, Hart, 2000, 8. ve 9. Bölümler.

başka bir “insanlık” istiyordu. Grevcilerle tanıştığımda pırıl pırıl ancak bitkin yüzlerinde *homo sacer*’in ikili doğasını gördüm: İstisna halinin yasal hak ve güvencelerden yoksun tutsaklarıydı onlar, egemen iktidarın elindeki oyuncaklar ve harcanacak kurbanlardı. Ancak bu yasal olarak varolmayan insanlar egemenin nihai silahını onun elinden almıştı: yaşamı kontrol etmek ve insanların ölmesine izin vermek silahını. Atina’nın “son özgür adamları”ydı onlar. İkinci davet Stasis Syntagma’dan geldi, 2011’de Syntagma ve pek çok başka meydanı işgal eden, kendilerine *aganaktismenoi* diyen hareketten. 17 Haziran’da, 1941’de Akropol’den gamalı haçı indiren ve dünya çapında bir direniş simgesi olan Manolis Glezos’la beraber, binlerce insana hayatımdaki en duygu yüklü konuşmayı yaptım. Her konuşmacıya tanınan on üç dakikalık süre, işgallerin klasik Atina’nın doğrudan demokrasisini dirilterek siyasi arenayı nasıl dönüştürdüğünü, güç dengesini değiştirerek direnişin zaferi için bir imkân yarattığını, Avrupa’nın geleceğinin nasıl Yunan direnişine bağlı olduğunu anlatmaya yeterli değildi. Ancak meydanlardaki “eşitlik aksiyomu” tarafından dayatılan kısıtlı zamanda, bunların hepsini ve daha fazlasını anlatabildim. Eşitlik bir aksiyom olduğunda, topluluğa konuşmak estetik bir performans ve siyasi bir praksis oluyor.

Stasis Syntagma Yunanistan’ın üzerine çökmüş olan karamsarlığı ve “sol melankoli”yi değiştirdi. Her şey mümkündü yeniden. Avrupa ve dünya Yunan direnişine umutla bakmaya başladı. Değişime tam bir tarih de verebiliriz. 16 Haziran’da Syntagma’daki büyük yürüyüşten sonra Başbakan Papandreou istifa etti ve muhalefetten hükümeti kurmalarını istedi. *The Guardian*’ın önde gelen yazarlarından biri ilk defa kemer sıkma önlemlerinin yıkıcı olduğunu savundu; Yunanların bunları kabul edemeyeceğini, etkilerine katlanamayacağını ve tek çözümün borç ödemelerini durdurmak ve borcun kayda değer ölçüde indirilmesi olduğunu söyledi. Birkaç gün sonra çoğu Yunanistan dışındaki basın büyük bölümü bu seçenekleri tartışmaya başlamıştı. Kamuoyundaki bu değişim, her hafta sonu Syntagma’yı ve öbür meydanları dolduran yüz binlerce kişinin yarattığı etkinin doğrudan sonucuydu. İspanyol *indignados* (öfkeli-ler) ile beraber direnen Yunanlar krizden başka bir çıkış yolu olduğunu gösteriyordu. Sıkıntı içinde ve direnen Yunanları destekleyen

gayriresmi bir uluslararası dayanışma hareketi şekillenmeye başladı. Elinizdeki kitap bu yeni Enternasyonal'e katkı sağlamayı amaçlıyor.

Kitabın ilk versiyonu Ağustos 2011'de, Kiklad adalarından Paros'ta bir köy olan Dryos'ta yazılmıştı. Aynı sene aralık ayında Yunanistan'da yayımlandı. Ağustos 2012'de kitaba geri döndüm ve yine Dryos'ta bu versiyonu yazdım. Bu kadar kısa sürede bir kitabı tekrar yazma deneyimi ilginçti. Elimde sadece birkaç kitapla kütüphanesiz bir yerde olunca, hayatın tasaları, saplantılar ve hayaller yüzeye çıkıp haklarını istedi. Deli gibi yazmak, dalgınlık ve her gün tek başına derinlemesine bir incelemeye girişmek pek iyi bir tatil geçirmenizi sağlamıyor. 2011 ve 2012'de arkadaşlarımla pek az görüştüm ve her görüştüğümde bezdiresiye o gün yazdıklarım hakkında fikirlerini sordum. Maria Comninou, Angelos Papazissis, Nicos Douzinas, Annic Paterneau, Nicos ve Anna Tsigonia benim Dryos'taki muhataplarım, bilgi kaynaklarım ve eleştirmenlerim oldu. Bana durmadan bunun dinlenmenin iyi bir yolu olmadığını söylediler. Her gün yüzmek ve ara sıra belki de Ege'deki en iyi müzik bar olan Resalto'ya gidip DJ Apostolos'u dinlemek bedenimi dinlendirdi ve ruhumu tazeledi. Akis Papataxiarchis, Chris Lyrintzis, Maro Germanou, Alexandra Bakalaki, Athena Athanassiou ve Dimirtris Papanikolou bana tavsiyelerde bulunup cesaret verdiler. Alexandria Yayınları'ndan Costas Livieratos, Yunanca edisyonu titizlikle yayına hazırlayıp enikonu geliştirdi. Joanna Bourke, mutluluktan depresyona ve tekrar başa salınan günlük duygu değişimlerinin başlıca kurbanıydı. Joanna benim ruh eşim, fikirlerimin esin kaynağı ve kavrayışı yüksek bir eleştirmen. Varlığı bu kitabın her sayfasında hissediliyor. Kitaptaki hata ve abartılardan sadece ben sorumluyum. Ülkenin yıkımına karşı direnmeyi sürdürmek ise hepimizin ortak sorumluluğu.

Kitabın Yunanca versiyonu öfke ve umutsuzlukla yazılmıştı. Öfke bir yıl sonra hâlâ sürüyor, ancak artık umut da var. Önce kötü haber. 2011'den beri pek çok şey değişti, ancak çoğu şey hâlâ aynı; yer yer biraz daha iyi, yer yer biraz daha kötü. İnsanların üzerindeki yük çok arttı. Yeni vergiler, maaş ve emeklilik kesintileri yolda. İşsizlik %25'i, gençler arasında ise %55'i buldu. Son bir yıl içinde lisansüs-

tü eğitim almış yirmi genç kadın ve erkek beni arayıp Birleşik Krallık'ta iş bulmaları için onlara yardım etmemi istedi. Şu anki acil sorunlarımız ne olursa olsun, beyin göçü geleceğimizin altını oyuyor. Eylül 2012'nin başlarında "sızan", troykaya* ait resmi olmayan bir yazı, yatırımları çekmek ve rekabeti artırmak için çalışma süresinin haftada altı güne çıkarılmasını, asgari ücretin ve iş güvencesinin kaldırılmasını öneriyordu. Kinik bir ifadeyle, çalışanların işsizlerin zararı pahasına "avantajlı" duruma geçmemesi gerektiği belirtiliyordu. Böyle böyle yeni tedbirler getirildi. Sızan belgeler tepkileri ölçmek için kullanıldı, ve gerçek önlemler gösterildiği kadar kötü olmadığında, hükümet gösterdiği direnç için övüldü. Şimdi durum farklı görünüyor. Alman ekonomistler ve sanayiciler vergi teşvikinin sağlanacağı, işçilerin korunmasız kalacağı "özel ekonomik bölge"ler kurulması gerektiğini savunmaya başladı, hatta bazıları tüm Yunanistan'ın "özel bölge"ye çevrilmesi gerektiğine inanıyor. "Özel bölge", ekonomik gettolar veya şirket kasabaları için kullanılan bir örtmece. Bu önlemler uç ekonomik kriz zamanlarında toplumsal dokuyu yeniden düzenlerken ne kadar ileri gidilebileceğini sınıyor. Yunan çalışma uygulamaları Çin'inkilere yakınlaşıyor. Önce Yunanistan'da denenen kemer sıkma politikası, Portekiz, İrlanda ve Britanya'ya ihraç ediliyor, İtalya ve İspanya da peşlerinden geliyor. Belki de hepimizi bekleyen, otoriter bir devletin gözetiminde Viktorya çağı kapitalizmine geri dönüş. Yunanistan Avrupa'nın geleceği olabilir.

Şimdi, iyi haberler. Nisan 2010'da *The Guardian*'daki bir yazımı şöyle bitirmiştim: "Yorumcular Yunanistan'daki sıkıntının avroya yönelik daha geniş bir saldırının parçası olmasından korkuyor. Artık önlemlerin hastalıktan daha kötü olduğu ortaya çıktığına göre, bu önlemlerin dayatılması radikal siyasetin geri dönüşü anlamına gelecektir. Onurlu bir Helenistik gelenek olan demokrasinin ve kamu yararının savunulması, sadece Yunanistan için değil, tüm Avrupa için siyasi çıkış yolunu gösteriyor. İzlanda'daki volkanın bize hatır-

* Troyka: Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF -ç.n.

3. Costas Douzinas, "Greece can fight back against neoliberals", *The Guardian*, 27 Nisan 2010, guardian.co.uk/commentisfree/2010/apr/27/greece-imf-eu-welfare-state.

lattığı gibi, hayatımızı değiştiren olayların patlak vermesi hâlâ tarihsel bir olasılık.”³ Bu kitabın Yunanca edisyonunun arka kapağı için yazdıklarına bakılırsa, 2011’de daha da umutluydum: “Avrupa krize girmiş geç kapitalizmi yeniden yapılandırma koşullarını sınamak için Yunanistan’ı kobay olarak kullandı. Avrupalı ve Yunan seçkinlerin beklemediği şeyse kobayın laboratuvarı işgal etmesi, kör bilim insanlarını dışarıya atması ve kendi deneyini başlatmasıydı: kendisini bir nesneden siyasi özneye dönüştürecek olan deneyi. Demokrasinin anlamı ve sınırları, doğduğu yerde tekrar müzakere ediliyor.”⁴ Arkadaşlarım bana o zaman fazla iyimser olduğumu, hatta daha kötüsü gerçekte bağımı kaybettiğimi söylediler. Meydanlar boşalmıştı, hareket muallaktaydı, yeni hükümet yemin edip çalışmaya başlamıştı, bildik sol melankoli geri dönmüştü.

İyimserliğim neye dayanıyordu peki? Hepatia’daki açlık grevinde, Syntagma’da ve ülkenin her yerindeki diğer işgallerde insanlarla tanışmak, bana 1973’ün korkunç ve heyecanlı günlerini hatırlatmıştı. Atina’daki Hukuk Fakültesi ve Politeknik işgalleri askeri cuntanın çürümesi ve nihai devrilme sürecimi başlatmıştı. Öğrenciler sokaklarda başları dik, ellerinde ağır akademik kitaplarla, kimliklerinin ve onurlarının nişanlarıyla yürümüşlerdi. 2011’de Yunanistan’a çöken yıkımın ortasında, insanlar yine işgal edilmiş meydan ve sokaklarda, ama günümüzde Yunanistan’da yaygın olan boş bakışlardan çok farklı olarak, gözlerinde anlık ışıltılarla yabancılara gülümüyorlardı. Tabii ki 1970’lerdeki rezil albaylar ile demokratik olarak seçilmiş 2011 hükümeti arasında dolaysız bir kıyas yapılamaz. Ancak iki dönemdeki direniş iradesi ve ülkeyi felaketin kıyısından döndürme kararlılığı birbirine benziyor. İyimserliğim, radikal sol parti Syriza’nın 6 Mayıs ve 17 Haziran 2012’de yapılan seçimlerde aldığı şaşırtıcı sonuçlarla doğrulandı. Syntagma meydanında, ülkenin her yerindeki halk meclislerinde, pek çok sivil itaatsizlik ve dayanışma örneğinde, “ödeyemeyiz, ödemeyeceğiz” hareketlerinde tohumlar ekilmişti. İşgaller olmasaydı, iktidar düzeni muhtemelen sarsılmaksızın paçayı kurtarırdı. 6 Mayıs’ta işgalciler ve direnişçiler

4. Costas Douzinas, *Resistance and Philosophy in the Crisis: Politics, Ethics and Stasis* Syntagma, Atina: Alexandria Press, Aralık 2011, arka kapak.

sandıklarda tekrar buluştu ve sola oy verdi. Radikal sol, işgallerin gerçekleştiği bütün büyük şehirlerde kazandı. Sivil itaatsizlik mücadelerinin hâkim olduğu yerlerde, farkla galip geldi. Doğrudan demokrasi, bir parlamento ortağı kazandı.

Bu kitabın çeşitli çıkış ve varış noktaları var. Temelini oluşturan yazı ve derslerde umutsuzluk, infial ve öfke açığa vuruluyordu. Onları yeniden çataırken bu duyguları yaratıcı bir biçimde yorumlamayı denedim. Kitabın ilk versiyonu hızlı bir politik müdahale amaçlıydı. Yeni haliyse daha teorik. Bu nedenle, kitabın bölümleri ve kısımları farklı türlere ait. Hegel günlük gazete okumanın sabah duasının yerini aldığını söylemişti. Belki günlük gazeteciliğe daha kuramsal bir yaklaşımın eşlik etmesi gerekiyor. O yüzden kitabın kimi bölümleri “felsefi gazetecilik” diyebileceğimiz bir türde ve deneme biçiminde yazıldı. Günlük hayattan hikâyeler toplumsal bağların nasıl koptuğunu tasvir etmeye yardımcı olmak üzere eklendi. Kitabın ana bölümündeyse “direniş çağı”nı incelemek için radikal felsefenin kuramsal kavramları ve stratejileri kullanılıyor. Bunun tersi bir taktik de söz konusu: Direniş deneyimlerinden yola çıkılarak siyaset felsefesinin yorumları sınanıyor. Bölümlerin çoğunda pratik ve teori bir araya getiriliyor ve umarız ki bu süreçte ikisi de zenginleştiriliyor. Hafif bir psikanalitik yaklaşımın yanı sıra hukuk temalarına dönük bir ilgi tüm metne nüfuz ediyor.

İncelenen, eleştirilen ve sentezlenen farklı tarzlar ve düşünce okulları kitabı bir bakıma heterojen kılıyor. Kitabın bölüm ve kısımlar “tekilliklerin çokluğu” olarak tanımlanabilir. Kitabın düzenlenişi ve tarzı, kitabın kilit kavramlarından birisi olan “çokluğun” çoğul eylemini “icra ediyor”. Çokluk işgallerde çoğul ve tekil olarak kaldı, sadece ortak bir siyasi arzuda birleşti; bu kitap da öyle.⁵ Anlatısı, “içinde bulunduğumuz durum”dan başlayıp krizin siyasi, ahlaki, yasal ve semiyotik yönlerini inceliyor. İkinci kısım teorik. Toplumsal sağlığın ve siyasi değişimin motoru olarak itaatsizlik ve direnişi sunuyor ve siyasi öznellik teorilerine geçiyor. Son kısım ilk iki kısmı bir araya getirerek radikal felsefe ışığında itaatsizliğin çeşitlerini

5. Jean-Luc Nancy, *Being Singular Plural* (Stanford UP, 2000) bu kitabı yazmak için bir ilham kaynağı oldu.

ve öznelarını inceliyor. Okur isterse, her biri belli bir özerklik taşıyan farklı kısım ve bölümleri kendi çizdiği rotaya göre okuyabilir.

Bir uyarı: Akademik kariyerime başladıktan sonra Yunan siyasetiyle pek haşır neşir olmadım. Yunanlara tavsiye verecek durumda değilim, çoğu göçmenin ahlaken ve estetik olarak sorunlu bulduğum bir tavrı bu. Ancak hayat boyu normatif meseleleri araştırmış olmam, eskatoloji ve soteriyoloji okumalarım (Benjamin, Schmitt, Taubes, Agamben ve diğ.) bu tavrın baştan çıkarıcılığına tam da direnemediğim anlamına geliyor. Bu sapmaların sebebi başkalarının kaçırdığı cevaplara sahip olduğum inancı değil, mesleki deformasyon. Yunanistan'dan uzun zaman uzak kalmış olmam, akademik ilgilerim ve okumalarım kitaptaki sosyolojik ve antropolojik düşüncelerimin arkasında boşluklar bulunabileceği anlamına geliyor. Yorum hatalarım olabilir; ancak Yunanistan'a dair o ipe sapa gelmez yorum çığından sonra üzerine kafa yorulmuş bir cevabın vaktinin geldiğini düşünüyorum.

Direnış, kemer sıkma kadar hızlı yayılıyor Avrupa'da. Yunanistan ikinci bir anlamda daha Avrupa'nın geleceğı olabilir. Kemer sıkma karşıtı öfke, İtalya ve İspanya'da içten içe kaynıyor ve patlamak üzere. Avrupa Yunanistan'ın hem feci çöküşünü hem de yükselişe geçen direnişini takip ediyor. Yunanistan'ın hangi yönü Avrupa'nın geleceğı olacak? Avrupa kemer sıkma bataklığına saplanıp çürüyecek mi yoksa direniş çağına mı katılacak?

Direnış Çağı

1990'larda ve 2000'li yılların başında kimlik siyaseti ve insani yardım kampanyaları hâkimdi. Bu durum, finansal sistemin 2008'deki çöküşünden ve kemer sıkma politikalarının dayatılmasından sonra değişti. Kitlemel direniş kamusal alana geri döndü ve 21. yüzyıl siyasetine damgasını vurdu. Art arda gelen protestolar, spontane isyanlar ve işgaller ve kökten değişime duyulan arzu her yerde patlak verdi. Bunlar arasında 2005'teki Paris banliyö isyanları, Aralık 2008'

6. Paul Mason, *Why it's Kicking off Everywhere: The New Global Revolutions*, Londra, Verso, 2011, s. 26.

deki Atina ayaklanmaları, Arap Baharı, İspanyol *indignados* ve Yunan *aganaktismenoi* işgalleri, Occupy Wall Street, Occupy London ve dünyanın diğer yerlerindeki benzer işgaller sayılabilir. Bazı ayaklanmalar beklenmeyen bir katalizörden sonra başladı: örneğin polis-in Atina'da Aralık 2008'de Alexandros Grigoropoulos'u (Alexis) veya Londra'da Ağustos 2011'de Mark Duggan'ı öldürmesi veya Muhammed Buazizi'nin 2010'da Tunus'ta kendisini yakması. Diğerleriyle başka yerlerde olanlarla tetiklendi. Tunus Mısır'a ilham verdi, Puerta del Sol kendisine Tahrir Meydanı'nı örnek aldı, Sın-tagma İspanyol örneğini takip etti ve dünyanın çeşitli yerlerinde Oc-cupy hareketlerine esin kaynağı oldu.

Şimdi düzenli olarak emsalsiz ve yaratıcı direniş ve isyan çeşit-leri ortaya çıkıyor. Ne zaman olacaklarını tahmin etmek zor, ama olacakları kesin. Süreklilikleri basitçe "Facebook devrimi" gibi tek-nolojik gelişmelerle açıklanamaz, rastlantı oldukları da söylenemez. Hükümet, parti ve parlamento mekanizmasına saplanıp kalmış olan standart siyaset bilimi bu kendiliğinden olayları anlayamıyor ve on-lara gayri siyasi deyip geçiyor. Siyasetçilerin ve yorumcuların de-ğerlendirme hataları da dikkat çekici. Arap Baharı bunun tam bir örneği. Hillary Clinton 25 Ocak 2011'de "değerlendirmemize göre Mısır hükümeti istikrarlı," demişti. Mübarek birkaç gün sonra dev-rildi. Peter Mandelson, Mısır devrimi neredeyse bitmişken Müba-rek'i korumaya çalıştı; onun "hükümette ve iktidar partisinde de-ğişimin sesi olduğunu, [sadece] aile iktidarının kayırmacı el de-ğiştir-mesinden faydalanan birisi, zirvedeki yüzün değişimiyle 'tiranlığın' devamı olarak görülmemesi gerektiğini" söyledi. Benzer şekilde, geleneksel Marksizm, emekçilerin toplumsal bileşimindeki de-ğiş-i-mi ve direniş siyaseti üzerindeki etkilerini kavrayamadığını kanıt-ladı.

Diğer taraftan birtakım radikal yorumcular, bir siyasi ayaklanma dönemine girdiğimizi savunuyor. Michael Hardt ve Antonio Negri'

7. Michael Hardt ve Toni Negri, *Declaration* (e-kitap, 2012); Türkçesi: *Du-yuru*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 2012.

8. Alain Badiou, *The Rebirth of History: Times of Riots and Uprisings*, Lon-dra, Verso, 2012; Türkçesi: *Tarihin Uyanışı*, çev. Murat Eşen, İstanbul: Monokl, 2011.

ye göre hareketler belli vasıfları paylaşıyor: kamp alanlarının kullanımı, iç demokratik örgütlenme, özel mülkiyete ve devlet mülkiyetine karşı müşterekler için mücadele.⁷ Haklılar, farklı direnişler yükselen bir dünya hareketi içinde birbirine bağlı. Peki patlamaya yol açan ne? Dünyaya yayılmasına ne sebep oldu? Alain Badiou “tarihin uyandığını” savunuyor, “kargaşa ve ayaklanmalar zamanında” yaşadığımızı söylüyor.⁸ Badiou için Paris 2005, Atina 2008 ve Londra 2011 “doğrudan”, siyasi olmayan isyanlardı. Tahrir Meydanı’nı “tarihsel” bir ayaklanma sayıyor Badiou, ancak sınırlamalar ve çekincelerle, çünkü onun “komünizm fikri”ne ulaşılmış değil. Badiou bizim hâlâ iki devrim dönemi arasındaki uzun “ara” dönemde olduğumuzu öne sürüyor. Haklı, Fransa ve Batı dünyası devrim şevkiyle yaşamıyor. Devrimler ancak insanlar sokağa çıkıp orada kalarak kurulu düzene meydan okuduğunda başlar. Bunun ardından radikal değişimin gelip gelmeyeceği ve nasıl bir şekil alacağı, çoğu durumda bir siyasi öznenin ortaya çıkmasına ve buna ek olarak öngörülemez olay ve olumsuzluklara bağlıdır.

Direnış siyaseti, “sokak” ve meydan, hem ana akım hem de radikal siyaset teorisinin çok önünde ve onlar için harika bir düzeltici. Yeni teorik yaklaşımlara ve belki yeni siyasi stratejilere ihtiyacımız var. Aralarındaki farklılıklara rağmen, yeni direnişler bir silsile oluşturuyor; hem birbirlerini tetikledikleri için hem de daha derin bir anlamda. Eşzamanlı ortaya çıkışları ve şeklen benzerlikleri ortak sosyo-ekonomik ve siyasi durumlardan kaynaklanıyor. Tarihsel farklılıkları ve siyasi özgüllükleri, ayaklanmaların kapsam ve yoğunluğunda farklılığa yol açıyor. Arap Baharı İspanyol *indignados*, Yunan *aganaktismenoi* ve Occupy’den farklı hedeflere sahipti. Ancak sistematik baskılar ve siyasi tepkiler benzer özellikler taşıyor. Biyopolitik neoliberalizm ve post-Fordist hizmet ekonomisi her yerde insanlara arzu ve tüketim makineleri gibi davranıyor. Tüketim borcu ekonominin ana motoru durumunda. Partiler, sendikalar, hatta kiliseler gibi aracı kurumlar zayıfladı, keza temsil prensibi de. İnsanlar ekonomiye doğrudan, aracı olmaksızın entegre edildiler. Ancak entegrasyon destekleri aksarsa, itaatkâr işçi birdenbire, hatta şiddetle geri çekilebilir. Beklentilerin karşılanmamasının yarattığı hayal kırıklığı hâkim davranış kalıplarından şiddetli kopmalara yol

açabilir. Şiddetli “eyleme koyma”lar veya yaratıcı siyasi eylemler şeklini alabilir. İsyanlar sıfır noktasındaki siyasetken, işgaller yükselen yeni demokratik siyasettir.

Önümüzdeki dönemde dünya siyaset düzlemine bir ayaklanmalar silsilesi hâkim olacak. Bizimkisi bir direniş çağı. Kökten değişim imkânı tarihsel gündeme iyice yerleşti. Elinizdeki kitap bunun sosyo-politik, etik ve kültürel koşullarını tartışıyor. Savlarının geniş ölçekte geçerli olduğunu umuyorum. Ancak örneklerimin çoğu, şimdi odaklanacağım Yunanistan’dan geliyor.

Yunan Trajedisi: Bir Vakayiname

Okurun bildiği gibi, Yunanistan borç ve açık, ekonominin durumu ve halkının ahlaki duruşu hakkında pek çok iddia ve karşı iddiaya maruz kaldı. Her şey beklenmedik bir şekilde başladı. 2009’un sonlarında yeni seçilen başbakan Georgios Papandreou, dünya çapında sarsıntı yaratarak ve önceden hiç uyarı vermeksizin Yunanistan’ın borcunun gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYİH) %120’sine çıktığını ve açığın %15.4 olduğunu açıkladı. Yunanlara, ülkenin yeniden borçlarını ödeyebilir hale gelmesi için kemer sıkamak gerektiği söylendi. Gönüllü önlemlerin ilk dilimi başarısız olunca hükümet IMF, Avrupa Birliği ve Avrupa Merkez Bankası’ndan kredi istedi. Mayıs 2010’da 110 milyar avroluk üç yıl vadeli kredide anlaşıldı. Karşılığı bir dizi sıkı ekonomik tedbir olacaktı. Alınan önlemlerin uygulanışını ve etkililiğini denetlemek üzere borç verenlerin temsilcilerinden oluşan bir “troyka” tayin edildi. Kredinin verilmesine karşılık ne gibi kemer sıkma önlemleri alınacağı, hükümet ile troyka arasında yapılan mutabakat anlaşmalarında belirtilmişti. İlk kurtarma paketi, borcun artmasına yol açtı. Ülkenin kredi notu “çöp” seviyesine indi; 2011 yazına gelindiğinde Yunanistan bir kez daha borç ödemelerini yapamaz durumdaydı. İlave bir finansal anlaşmalar dizisiyle yeni ekonomik önlemler getirildi. Temmuz 2012’deki bir AB zirvesinde borç kısmen yeniden yapılandırıldı ve özel sektör tahvillerine kesinti uygulandı. Şubat 2012’de yeni hükümet 130 milyar avroluk ikinci bir kredide anlaştı; bu kredi özel sektör tahvili sahiplerinin ödemelerine ve kesintilerle daha önceki kredileri almış olan banka-

ların sermaye yapısının yeniden düzenlenmesine gidecekti. Toplam paketin borcu 2020'ye kadar GSYİH'nin %120'sine indireceği hesaplanmıştı. Yeni tasarruflar ve özelleştirme önlemleri getiren İkinci Anlaşma üzerinde mutabakata varıldı.

Eğer ilk anlaşma bir trajediyse, ikincisi komediydi; tüm komediler gibi ve trajedilerin aksine, arınmayla değil, tüm kahramanlarının sonu gelmeyen aşağılanmasına varacaktı. İkinci kurtarma planının “büyük başarısı” ve Yunanistan’a verdiği “nefes alma imkânı”ndan sonra Atina borsası dibe vurdu. Takke düştü kel göründü. Operasyon “başarılıydı” ancak hasta ölmüştü. Eylül 2012 itibarıyla troyka bir sonraki kredi ödemesinden önce 14 milyar avroluk ek kesinti, vergilerde artış, özelleştirmeler yapılmasını ve iş kanununun biraz daha “serbestleştirilmesini” talep ediyor. Hikâye devam ediyor; siyasi zaman yoğunlaşmış durumda. Bu kitap basıldığında, Yunanistan’ın hali yazıldığı sıradakinden çok farklı olacak. Bu arada, İspanyol ve İtalyan tahvilleri Yunanistan’ın yardım istemesine yol açmış olan seviyelere vardı. Yunanistan, güneyin dibe doğru yarışının başını çekecek tavşan olarak seçilmişti.

Kemer sıkma politikaları şiddetli kriz koşullarında geç kapitalizmin yeniden yapılandırılmasını amaçlar. Devletin “mali disiplin” yoluyla küçültülmesi toplumun tüm kesimlerini etkileyen daha geniş bir projenin parçasıdır. Yunanistan’da tasarruf önlemlerinin toplam etkisi sersemletici oldu. İlk önlemler devlet harcamalarında %30 düşüşe yol açarak kamu sektörünü etkiledi, bunun %50’si maaş ve emeklilik kesintisinden oluşuyordu ve 2015’e kadar 150 bin iş kaybına yol açacağı tahmin ediliyordu. Özel sektör, devlet memurlarının maaş ve emeklilik kesintilerini bahane ederek “rekabet güçlerini” artırmak için benzer uygulamalar yapmaya başladı. Farklı görüşlerden pek çok ekonomist işgücü maliyetinin rekabet gücünü artırmakta küçük bir payı olduğunu boş yere açıklamaya çalıştı. Sonunda ikinci anlaşma asgari ücreti %32’ye varan oranlarda düşürdü ve toplu pazarlık gibi uzun süredir yerleşik olan muhtelif iş güvencelerini ortadan kaldırdı. Sektöre özgü önlemlere doğrudan ve dolaylı vergilerde artışlar, KDV’nin %23’e çıkması, toplu ulaşım ve otoban ücretlerinin iki katına yükselmesi ve elektrik faturaları aracılığıyla toplanan bir emlak vergisinin dayatılması eşlik etti. Eko-

nomi önemli ölçüde, beş yılda -%24 oranında küçüldü, barış zamanındaki en yüksek küçülmeydi bu. 2012'de işsizlik %25, genç işsizliği %55 seviyesine vardı. Kemer sıkma politikaları benzeri görülmemiş ölçüde ve artan seviyelerde evsizlik, akıl hastalığı ve intiharla büyüyen bir insani krize yol açtı. Hastaneler en temel ilaçların yokluğundan çalışamaz duruma geldi, okullarda kitap veya ısınacak yakıt yok, vergi tahsilatı neredeyse durma seviyesinde. Bu uygulamalar topyekûn hayatı kökten yeniden yapılandırmayı hedefliyor. Etkileri de herhangi bir ekonomik önlemden daha köklü ve uzun süreli olacak. Yunan toplumu gözümüzün önünde çöküyor.

İsterseniz biraz da kriz siyasetine değinelim. 2009 ile 2012 arasında ülkeyi üç hükümet yönetti. İlki, Georgios Papandreou tarafından yönetilen, Ekim 2009 seçimlerinde büyük zafer kazanan (sosyalist) Pasok hükümetiydi. Kasım 2011'de, bankacı Loukas Papadimos liderliğindeki Nea Dimokratia ve Pasok koalisyonu onun yerine geçti. Son olarak 6 Mayıs ve 17 Haziran 2012 seçimlerinin ardından, Andonis Samaras liderliğindeki Nea Dimokratia, Pasok ve Dimokratiki Aristera koalisyonu başa geçti. Halk açısından bakınca, kemer sıkmaya karşı direniş 2010 ve 2011'de arttı. 25'ten fazla bir günlük genel grev, sektör ve iş kolu grevleri, bakanlık işgalleri yapıldı, yeni emlak vergisinin, artırılan toplu ulaşım ve otoban ücretlerinin ödenmemesi gibi çeşitli protesto biçimleri kullanıldı. Genel grevlerin yanı sıra, Atina'da ve başka şehirlerde polisle çatışmayla sonuçlanan yürüyüşler ve mitingler düzenlendi. Ancak bu ilk girişimlerin başarısı sınırlı kaldı ve hükümet politikalarında hiçbir önemli değişime yol açmadı. Mayıs 2011'de direniş enerjisini yitiriyor gibiydi. Bunun pek çok sebebi vardı. Atina merkezinde düzenli olarak yapılan grev ve gösteriler halkın çoğunu bu tip protestolardan soğutmuştu. Solun öncü rolü ezelden beridir ana akım partilere oy verenleri uzaklaştırıyordu. Ancak en önemli sebep, kemer sıkma politikalarının kademeli ve dereceli olarak devreye sokulmasıydı. Hükümet farklı sektör ve grupları sırayla seçerek kemer sıkma karşıtı ittifakları engelledi. 2010'daki ilk anlaşma geniş kamu sektörüne ve memurlara yönelikti. En kolay hedefti bu. Aşırı bürokrasi, devletin toplumsal refah işlevinin sınırlılığı ve kendi iktidar tabanını inşa etmek için yıllar yılı iki partinin de devlette yolsuzluk ve ve-

rimsizlik üzerinden karşı tarafa saldırılarda bulunmuş olması, devlet karşıtı duyguları körüklemişti. Hükümet ve ana akım medya en kötünün geçtiğine ve büyük meşruiyet krizinin atlatıldığına inanmaya başladı.

25 Mayıs'ta Atina merkezindeki Syntagma Meydanı ve peşinden altmış civarı şehirdeki meydanlar kendilerine –İspanyol *indignados*'a selamla– *aganaktismenoi* (öfkeli) diyen, rengârenk bir grup insan tarafından işgal edilince rehavet hissi yıkıldı. Syntagma işgali birdenbire başladı ve önceki dönemin hareketlerinden güç aldı. Ancak ilk işgallerin tersine temsil mantığını, parti aidiyetini veya siyasi liderliği reddetti ve toplumun siyaseten aktif olmayan veya düzen partilerine oy veren geniş kesimlerine de açıldı. İşgaller ve kamplar üç ay sürdü. 16 Haziran'da Syntagma'daki büyük bir gösteri ve miting, bakanlar ve milletvekillerinin sorularla köşeye sıkıştırılması, Papandreou'yu uçurumun kenarına getirdi. İstifa etmeyi ve Nea Dimokratia'nın liderliğinde bir hükümet kurulmasını önerdi, ancak önerdiği zehirli kadeh reddedildi. Bu, direniş hareketinin ilk büyük zaferiydi. 28 ve 29 Haziran'da *aganaktismenoi* parlamentoyu kuşatıp milletvekillerinin troykayla üzerinde anlaşılan önlemleri yasalaştırmasını engellemek için baskı kurmayı denedi. Sendikalar ve partiler de iki günlük genel grev ve parlamentoya yürüyüş çağrısı yaptı. Parlamento devasa bir polis operasyonu ile açık tutuldu ve protestoculara karşı yüzlerce insanın yaralandığı vahşi bir saldırı gerçekleştirildi. Halkın memnuniyetsizliğine ve verilen vaatlerle hükümetin icraatları arasındaki derin uçuruma rağmen –Papandreou birkaç ay önce sağın neoliberal uygulamalarını geri çevireceğini vadederek seçilmişti; yeniden bölüşüm için “para olduğunda” ısrar etmişti– parlamento uygulamaları durdurmadı. Bu noktada, sağcı Nea Dimokratia, kendi küçük çıkarlarından ötürü kemer sıkma paketlerini desteklemiyordu. Papandreou hükümeti, başka küçük partilerin desteğiyle, geniş çoğunluğunu korudu. Parlamenter demokrasi insanları temsil etmekte gözle görülür şekilde başarısız olmuştu. 10 ve 11. Bölmelerde Stasis Syntagma'yı ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

Haziran 2011'de devletin tepkisinde bir değişim görüldü. Parlamantonun karşısında duran çokluğa artık barışçıl bir protesto değil radikal bir tehdit gibi davranılıyordu. Çevik kuvvet Syntagma'yı ku-

şattı, temmuz sonuna doğru da kampı ortadan kaldırdı. Eylül başla-
rında az sayıda insan yine toplanmaya başladı ancak polis baskısı
hükümetin bu simgesel meydanın kalıcı işgaline bir daha izin ver-
memeye kararlı olduğunu gösterdi. Yine de halk öfkesinin ve feci
ekonomik performansın bileşimi hükümeti uçurumun kenarına ge-
tirdi. Bir “son şans” kumarıyla, ekim sonlarında Papandreou avro
bölgesinde kalmaya devam edip etmemekle ilgili bir referandum ya-
pılacağını duyurdu. Bu karar ne Yunan halkının hükümetleri ve Av-
rupalı müttefikler tarafından tekrar tekrar aşağılanmış olduğunun
gecikmiş bir kabulüydü, ne de egemenliğin yeniden tesisini amaçlı-
yordu. Akıldışı bir “eyleme koyma”ydı, halkıyla bağı kopmuş bir
rejimin inisiyatifi yeniden ele alma girişimiydi. Önerinin iki amacı
vardı. Öncelikle, Yunan halkına karşı bir tehditti bu; yeni yıkıcı ön-
lemleri kabul etmezlerse, avro bölgesini terk etmeye ve daha beter
yaşam standartlarına mahkûm olacakları söyleniyordu. İkinci olarak
da, halktan gelen baskı ve kamuoyu yoklamalarında ortaya çıkan feci
sonuçlar nedeniyle huzursuz olan Pasok milletvekillerine yöne-
likti. James Callaghan’ın “yılbaşı daha erken kutlansın diye oy veren
hindiler” şakasını doğrularcasına, Papandreou’ya güvenoyu verme-
leri isteniyordu. İki şantaj da başarısız oldu ve şantajcıların aleyhine
döndü.

Yunan halkının referandum teklifine ve yeni kemer sıkma ön-
lemleri getiren 27 Ekim’deki zirve anlaşmasına tepkisi çarpıcı oldu.
Yunanların 1840’ta Selanik’te Mihver Devletleri’ne karşı gösterdiği
direnişin anısına 28 Ekim’de düzenlenen askeri tören, protestocular
sokağı işgal edince dağıldı ve cumhurbaşkanı kaçmak zorunda kal-
dı. Pek çok şehir ve kasabadaki okul törenleri de benzer şekilde ke-
sildi. Otuz yıldır dokunulmaz olduğunu hisseden siyasi elit, şimdi
halkın öfkesini fiziksel olarak hissediyordu ve bu öfkeyi anlamaya
veya zapt etmeye muktedir değildi. Bu arada, Avrupalı liderler Pa-
pandreou’nun hamlesini üstü kapalı bir tehdit olarak yorumlamıştı.
Avrupalılar zaten anayasa referandumları sırasında karşılaştıkları
aşırı tepkiden travmatize olmuş durumdaydı. “Referandum” Brük-
sel koridorlarında müstehcen bir kelimeye dönüşmüştü. Elitlerin,
halk bir an için siyasi arenaya girdiğinde hissettiği korkuyu getiri-
yordu akla. Şansölye Merkel ve Cumhurbaşkanı Sarkozy, Papandre-

ou'yu Cannes'da bir toplantıya çağırarak ona referandum yapamayaacağını söylediler. Referandum iptal edildi, çok sayıda hükümet milletvekili isyan etti ve Papandreou 9 Kasım'da istifa etti. Çaresizlikle yapılan çoğu hareket gibi, referandumun geri çekilmesi de ters tepti ve adeta uzun bir intihar notuna dönüştü. Ancak Avrupa'nın Papandreou'nun düşüşündeki müdahalesi çok büyük sorunlara yol açtı. Müdirenin kolundan tuttuğu gibi azarlamaya başladığı yaramaz bir çocuğu andıran bir başbakan imgesi, AB için iyiye işaret değildi. Nihayetinde referandum ulusal bir siyasi karardı ve teoride Yunanistan bağımsızlığını koruyordu. "Yardım paketi" Yunanistan'a verilen bir krediden ibaretti. Egemen bir devlete verilen kredi, borç veren hükümetlere karşısındaki devlete himayelerindeymiş gibi davranma hakkı vermez.

Papandreou'nun istifası Pasok ve Nea Dimokratia arasında uzun pazarlıklara ve nihayet sabık düşmanların Yunanistan Merkez Bankası'nın eski başkanı Loukas Papadimos başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurmasına yol açtı. İstifa, Yunan halkının uzun mücadelesinden sonra büyük bir zaferdi. Arap Baharı'nın ardından, Batılı hükümetlerin de demokrasinin basit prensiplerini, itidali ve bağımsızlığı terk ettiklerinde düşebileceklerini gösteren bir hatırlatıcıydı. İkinci yardım paketi ve mutabakat anlaşması, yeni hükümet tarafından oylanarak yasalaştı ve mutabık kalındığı gibi özel tahvil kesintisi uygulamaya kondu, özel borçlar kamu borcuyla takas edildi. Grevler, gösteriler ve mitingler devam etti. Papandreou Pasok liderliğinden istifa ettiğinde, Evangelos Venizelos, en büyük rakibi, onun yerine geçti. İkinci anlaşma kamuoyu desteği olmayan bir hükümetin perde arkası pazarlıklarının sonucuydu. Uygulanabilir değildi. 6 Mayıs'ta erken seçime gidildi. Radikal Sol Koalisyonu Syriza'nın oyları 2009'daki %4'ten %17'ye sıçradı. Son kırk yıldır toplam oyların %80'ini alarak dönüşümlü iktidar olan Nea Dimokratia ve PASOK partileri, toplam %32'ye geriledi. Pasok %43'ten %12,5'a, Nea Dimokratia da %32'den %19'a düştü. Ana akım partilerin hükümet kuramamasıyla beraber seçimler 17 Haziran'da tekrarlandı. Nea Dimokratia %29 oy aldı, Syriza da hemen ardından gelerek oyların %27'sini. Nea Dimokratia lideri Andonis Samaras'ın başkanlığında Nea Dimokratia, Pasok ve daha düşük bir oy oranına sa-

hip olan Demokratiki Aristera'dan oluşan ikinci bir koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni koalisyon önceden üzerinde anlaşılmış bütçe kesintilerini uygulamaya koyuldu. Ancak resesyon nedeniyle rakamlar yükselmişti; fazladan 14 milyar avro bulmak gerekiyordu ve bu da yeni maaş ve emeklilik kesintileri, vergi artışları ve işten çıkarmalar demekti. Gelgelelim siyasi iklim değişti. Solun ana muhalefette olması sayesinde Yunan halkı onları uçurumun kenarına götüren sistemin sonunun gelebileceğini hissediyor.

Yunanistan kapitalizmi yeniden yapılandırmanın ilk kurbanıydı. Yunanistan'ın GSYİH'si Avrupa ekonomisinin sadece %3'üne eşit. Ancak simgesel baskı işe yaradı. Kısa süre sonra Yunanistan'ı Portekiz ve İrlanda takip etti. Ben bunları yazarken, Ağustos 2012'de İspanya, Kıbrıs ve İtalya da aynı yolu izliyor. Eğer Yunanistan Avrupa'nın geleceğiye, bir bakıma direniş de Avrupa'nın geleceği haline gelebilir demektir.

Türkçe Basım İçin Giriş:

Sol Melankoli ve Syriza'nın Yükselişi

Direnış Çağında Sol Melankoli

1989'da ilan edilip 2011'de aniden son bulan “yeni dünya düzeni” gelmiş geçmiş en kısa düzendi. Dünyanın dört bir yanında protestolar, isyanlar ve ayaklanmalar patlak verdi. Peki içinde yaşadığımız bu “direnış çağı”na radikal felsefenin tepkisi nasıl oldu? Son olayların, sol açısından uzun bir yenilgi ve geri çekilme dönemini geçici olarak durdurduğu yolunda genel bir kanı var. Ancak memnuniyetle karşılanan bu gelişme, direnişin özgürleştirme potansiyeline bir tür inançsızlığı da beraberinde getiriyor. Meydanların boşalmasından sonraki sessizlik, teorisyenlerin kitle veya daha genel olarak sol hakkındaki mutlak çekincelerine dönmesine imkân sağladığı için, neredeyse yüreklerine su serpmiş gibi. Slavoj Žižek 2011'in “tehlikeli hayaller kurma yılı” olduğunu yazar. Ve “Şimdi, bir sene sonra,” diye devam eder, “bu uyanışm [dünyanın dört bir yanındaki radikal özgürleştirici politikaların] ne kadar kırılgan ve istikrarsız olduğunu her geçen gün bir kere daha görüyoruz”.¹ Bu son direnişlere en çok yaklaşan teori belki de Jacques Rancière'in siyaseti dışlanmış “parça olmayanların parçası”nın ortaya çıkışı olarak ele alan teorisidir. Bununla beraber Rancière “Yunanistan özelinde, veya Yunanistan’

1. Slavoj Žižek, “Sunuş”, *Komünizm: Yeni Bir Başlangıç* içinde, haz. Slavoj Žižek, çev. Nil Pınar Arın, Arda Çiltepe ve Anıl Aşkın, İstanbul: Metis, 2015, s. 9. Žižek 2013 Türkiye direnişi ile Yunan Syriza'nın yükselişinin ardından, solun bir zaferine dair tahminlerinde daha olumlu değerlendirmeler yapmaya başlamıştır.

ın zafer kazanması ve böylece Avrupa'nın komünist olmaya başlaması için nasıl bir devrim stratejisi benimsenmesi gerektiği konusunda söyleyecek bir sözü olmadığını" itiraf etmiştir.² Çokluk teorisyenleri Antonio Negri ve Michael Hardt *Duyuru*'da şu sonuca varır: "Solun kiliselerini daha da boşaltmamız, kapılarına kilit vurmamız, yakıp kül etmemiz gerek!"³ Howard Caygill'in muazzam kitabı *On Resistance* da (Direniş Üzerine), bakış açısı farklı olmakla beraber, aynı şekilde kötümserdir. Son cümleleri çağdaş isyanlar konusunda pek de umut verici değildir: "Direniş mevcut ve potansiyel tahakkümün meşru olmadığını ortaya koymaya gayret eder ama devrimci veya reformist bir sonuç veya çözüm biçiminde nihai bir netice tahayyülü yoktur. ... Gerçekleri görmüş olan direniş siyasetinin bir sonu yoktur."⁴

Yakın tarihli direnişlerle ilgili tereddütleri en tutarlı biçimde formüleştiren Alan Badiou'dur. Badiou 1960'ların Fransız felsefi rönesansının son temsilcisi. Olay teorisi bilhassa genç radikaller arasında etkili oldu, yakın dönem ayaklanmaları tahlil etmek için kullanıldı. Ancak üstadın kendisi için durum pek de böyle değildi. Ocak 2013'te düzenlenen "Yunan Semptomu" konulu konferansın bir oturumunda Badiou'yla birlikteydik. Akdeniz'deki direnişlerle ilgili iyimser sunumum üzerine, Badiou şunu söylemişti: "Dostum ve yoldaşım Costas Douzinas'ın belagatine hayranlık duymamak ne mümkün; içindeki iflah olmaz iyimseri Yunanistan'daki halk direnişinin siyasi yenilikleri addettiği şeylere kesin referanslarla destekliyor, hatta burada yeni bir siyasi öznenin ortaya çıkışını tespit ediyor." Cümlelerin ikinci kısmını duyunca, yanlış anladım herhalde diye düşündüm: Cesareti ve yaratıcılığı coşku uyandırır da, direniş ne yeniydi ne de etkili. Aynı şeyler 68 Mayıs'ında da olmuştu, Tahrir Meydanı'nda da, hatta Spartaküs'ün veya Thomas Müntzer'in zamanında da.⁵

2. Maria Kakogianni ve Jacques Rancière, "A precarious dialogue", 181 *Radical Philosophy*, Eylül-Ekim 2013, s. 18.

3. A.g.y., s. 78.

4. Howard Caygill, *On Resistance: A Philosophy of Defiance*, Bloomsbury, 2013, s. 208. Caygill'in kitabı direniş tiplerinin bir tarihini ve sınıflandırmasını sunar ama yakın dönem olayları tartışmaz veya tahlil etmez.

Badiou yakın tarihli bir gazete söyleşisinde analizine geri dönüyor. Buna göre “sol” “yapısal bir sahtekârlığın” parçasıdır. Devlet içinde ve devlet tarafından yaratılan bir fikir olan sol, sırası gelince iktidara geçmek için oligarşiyle bir anlaşma yapmıştır. Radikal değişime bağlılığını terk etmiştir ve parlamento seçimlerinin “devrimci” amaçlar için kullanılabileceği mitini teşvik etmektedir. Söyleşi 2014’te, Yunan Syriza partisinin kazanmayı umut ettiği –nitekim kazanmıştır da– kritik Avrupa seçimlerinden birkaç gün önce yapılmış. Mülakatı yapan kişi sosyal demokrasi ile radikal sol arasında bir ayrım yapmaya çalışıyor. Ama Badiou aynı fikirde değil. Radikal sol sadece “nüans ve ayrıntı bakımından” farklıdır, “yeniden bölüşüm konusunda biraz daha ileri gider ama hâkim kapitalist mantıkta esaslı değişikliklere girmez”. Badiou’ya göre bu satırların yazarı ise “kullanışlı bir düşman”dır çünkü, özgürleştirici hareketlerle bağlantılarına rağmen, durumun “güzelleştirilmiş ve sınırlı” bir resmini sunar ve en baştan başlamamız gerektiğini, “ideoloji, siyasi eleştiri, kitlesel eylem tipleri, örgütlenme” bakımından 1840 devrimcilerini örnek almamız gerektiğini fark etmez: “Her şeyi yeniden düşünüp denemeliyiz.”⁶

Yıllar içinde, sol tek veya “doğru” komünist örgütlenmenin yeniden kurulmasını vadeden nice peygamber, parti ve grup listeleri toplamıştır. Siyaset devletten “çıkartılmalı”, ekonomik meselelere büyük ölçüde kayıtsız kalmalı, “komünizm fikri”ni benimsemeli ve halka yol gösterecek şekilde hareket eden, son derece disiplinli bir örgütlenme yaratmalıdır. Son direnişler ise bu örgütlenme tipini gayet haklı bir gerekçeyle reddetmiştir: Çünkü hem solun tarihi, hem de –daha da önemlisi– geç kapitalizmin sosyo-ekonomik değişiklikleri, son derece disiplinli bir örgütlenme kavramının hükmünü yitirmesine yol açtığı gibi, bunu arzulanan ve verimsiz bir şey haline de getirmiştir.

5. Alain Badiou, “Our Contemporary Impotence”, 181 *Radical Philosophy*, Eylül-Ekim 2013, s. 43.

6. Alain Badiou, Maria Kakogianni’nin söyleşi, “On the occasion of the publication of *The Greek Symptom*”, 27/4 2014, Avgi, avgig.gr/article/2414442/alain-mpantiou-me-tin-eukairia-tis-kukloforias-tou-tomou-“to-elliniko-sumptomma”.

Bu sonsuz melankoliye sebep olan nedir? Hegel'in "Minerva'nın baykuşu"nun yuvası yok gibi görünmektedir. Bunun nedeni henüz "alacakaranlık" olmaması mı? Başka bir deyişle, felsefeciler siyaset ve toplumdaki ani ve şiddetli değişikliklere karşılık veremez çünkü direniş çağı teorisinin yakalayamayacağı kadar yenidir hâlâ. Yoksa bu kronik melankoli teorisyen radikallerde görülen belli bir teori ve siyaset sklerozunun mu sonucudur? Başarısızlık, yenilgi, zulüm ve bunların beraberinde getirdiği paranoya sola damgasını vurmuştur. Solun çok şey kaybettiği doğrudur: birleşik bir teori, siyasi özne olarak işçi sınıfı, tarihin sürekli ileri doğru olacağı vadedilen hareketi, kapitalizme alternatif olarak planlı ekonomi. Berlin Duvarı'nın yıkılışı, nispeten kolayca Sovyet-sonrası oligarklara dönüşen eski Stalinistlerden çok Batılı sosyalistleri vurmuştur.

Psikanalitik teoride, bir sevgi nesnesinin yasını tutmak gerekli ve özgürleştiriciyken, melankoli başarısız veya tamamlanmamış bir keder döneminin sonucudur. Yasta libido kaybedilen nesneden çekilir ve başka bir nesneye yerleşir. Melankolide ise ben'e çekilir. Bu geri çekilme "benin kaybedilen nesneyle özdeşleştirilmesine" hizmet eder.⁷ Walter Benjamin'e göre "sol melankoli" bugünün radikal değişim imkânlarını yakalamaya çalışmaktan ziyade belli bir siyasi analiz veya ideale –ve o idealin başarısızlığına– bağlı kalan militanın tavrıdır.⁸ Benjamin solu "şimdinin zamanı"nı yakalamaya çağırır; buna karşılık melankolik için tarih tekerrürün "içi boş zamanı"dır.⁹ Bir kısım sol kayıp nesnesine narsisistçe takmıştır, bu nesneyi bırakma arzusu sergilemez. Sol melankoli kaçınılmaz olarak eski yoldaşlar arasında "ufak tefek fark fetişizmi"ne, bitmez tükenmez

7. Sigmund Freud, "Mourning and Melancholia", *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud* içinde, c. 14, Hogarth, 1957, s. 249; Türkçesi: *Yas ve Melankoli*, çev. Aslı Emirsoy, İstanbul: Telos, 2014.

8. Walter Benjamin, "Left-Wing Melancholy", *The Weimar Republic Sourcebook* içinde, haz. Anton Kaes, Martin Jay ve Edward Dimendberg, University of California Press, 1994, s. 305; Türkçesi: "Sol Melankoli", çev. Şeyda Öztürk, *Cogito* 52, Güz 2007. Bu metnin zekice kullanıldığı bir örnek için ayrıca bkz. Wendy Brown, "Resisting Left Melancholy", *Boundary 2* 26.3, 1999, s. 19-27; Türkçesi: "Sol Melankoliye Direnmek", çev. Şeyda Öztürk, *Cogito* 51, Yaz 2007.

9. Walter Benjamin, *The Arcades Project*, Harvard University Press, 1999, s. 462-3; Türkçesi: *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: YKY, 1994.

çatışma, ayrılık ve kınamalara yol açar. Tehditkâr bir ikiz olarak görülen en yakın müttefike yönelik saldırılar, düşmana yönelik saldırılardan daha fenadır.

Sol melankoli eski kesinlikler uğruna dünyaya ihanet eder. Radikal felsefe hayatı, evreni, her şeyi açıklama saplantısı ile önceki büyük ustalar kuşağının –Sartre, Althusser, Foucault, Deleuze, Derrida– yol açtığı “etkilenme endişesi”ni birleştiren belli bir “büyük anlatı” tipine geri dönmüştür. Radikal teoriden öğrenecek çok şey vardır. Ancak çağdaş felsefeciler Marksist seleflerinden iki bakımdan farklıdır: Birincisi, solun evvelki ekonomizmine ve devletçiliğine bir tepki olarak, sosyo-ekonomik analizden uzak dururlar ve, birkaç istisna hariç, devleti hor görüp devlet siyasetinden –Badiou’nun terimiyle– “çıkarma”yı savunurlar. İkincisi, sol siyasete katılımları çok azdır, sokak ve partiden ziyade konferans salonunu tercih ederler. **Büyük teorinin bünyesi itibarıyla yanlış bir tarafı yoktur, ama adeta Brecht’in şu sözünün bir cisimleşmesi olmadığı sürece: Halk yanlış tercihler yapıyorsa, başka bir halk seçmeliyiz. Olgular teoriyi yalanlıyorsa, bunun tam tersinin sonuçları daha beterdur. Teorik inşaya sorunsuzca yerleştirelemeyen vakalar –Yunanistan, İspanya, gençlik ayaklanmaları– azımsanır veya reddedilir.** Birçok Avrupalı radikalın merhum Chavez’e, Morales veya Correa’ya met-hiyeler düzmekten ve siyaseti vekâleten yapmaktan gayet memnun olmasının, buna karşılık Avrupa solunu alakasız veya yanlış yönlendirici addedip ıskartaya çıkarmasının şaşılacak bir tarafı yoktur.

Taviz verip kazanmaktansa şerefiyle kaybetmek kimilerine daha iyi gelebilir. Ancak tekrar tekrar yenilmenin, neoliberal kapitalizmin hayatlarını mahvettiği milyonlara bir faydası yok. Solun ihtiyacı, yeni bir örnek parti veya her şeyi kuşatan zekice bir teori değil. Solun, liderleri, partileri veya ortak ideolojisi olmaksızın meydana gelen halk direnişlerinden bir şeyler öğrenmesi ve yaratılan enerjinin, tahayyülün ve yenilikçi kurumların üzerine bir şeyler inşa etmesi gerekiyor. Bu tarihsel fırsatı yaratan parti veya teori değil, ikisinden de ilerideki sıradan insanlar oldu.

Syriza'nın Yükselişi

2015 Yunanistan seçimlerine dair haber ve yorumlar daha ziyade ülkenin borcuna ve Avrupa ile ilişkisine odaklanıyordu. Küçük bir muhalif parti olan Syriza'nın dikkat çekici yükselişi o kadar da tartışılmadı. Tarihsel zorunluluğu, talihi ve çokça halk bilgeliliğini birleştiren bir hikâye bu.

2011'de *The Guardian*'da yayımlanan “Yunan Seçimleri Avrupa Baharı'nın Başlangıcı Olabilir” başlıklı bir yazımda, Papandreou hükümetinin Arap Baharı'nın hemen ardından istifa etmesinin, Batılı hükümetlere, “demokrasi, toplumsal adalet ve bağımsızlık gibi en temel ilkeleri terk ettikleri takdirde” kendilerinin de devrilebileceklerini hatırlatması gerektiğini söylüyordum. Syriza'nın az bir farkla sağcı Nea Dimokratia'ya kaptırdığı Mayıs 2012 genel seçiminin hemen öncesinde, bu seçimin “Avrupa Baharı'nın başlangıcı” olduğu düşünülüyordu.¹⁰ Radikal solun önlenemez yükselişindeki bir sonraki adım 2014 Avrupa seçimleriydi. Syriza'nın iktidardaki Nea Dimokratia'dan %4 fazla oy alması, sadece mali açıklar ve tahvil fiyatlarıyla ilgilenenlere, büyük bir siyasi depremin Yunanistan'ı vurmak üzere olduğuna dair açık bir uyarıydı.¹¹

Syriza'nın son seçimlerde elde ettiği başarı ve Avrupa'da ilk radikal sol hükümetin kurulması, 2011'in o sıkıntılı günlerinde başlayan tersine çevrilemez bir eğilimin kaçınılmaz sonucuydu. Yunanistan'ı kobaya çevirip Avrupa'daki en sert kemer sıkma politikalarını test etmek için kullandılar. Ücret ve maaşlarda kesinti üstüne kesinti yapıldı, devlet gümüşü taban fiyatlardan kelepir niyetine satıldı, bu zayıf refah devleti kaynaksız kalakaldı. Ekonomik tedbirlerle geçen beş senenin ardından, ekonomi dörtte biri oranında küçüldü, işsizlik oram %27 ve nüfusun %40'ı fakirlik sınırının altında yaşıyor, ama borç da GSYİH'nın %120'sinden %175'ine yükselmiş durumda. “Kurtarma” kredilerinin %90'ından fazlası evvelki borcu

10. theguardian.com/commentisfree/2012/may/01/greece-vote-european-spring.

11. theguardian.com/commentisfree/2014/jun/03/syriza-future-greece-europe-radical-left.

kapatmak için kullanılıyor. Bu deli saçması iktisat, Ortaçağ'da olduğu gibi insanların kanını sülüklere emdirip buna bir de tedavi demeye benziyor.

Yunanlar kemer sıkma politikalarının vurduğu diğer milletlerden daha uzun süre ve daha yoğun biçimde direndiler. Ulusal ve yerel grevler, protestolar ve gösteriler, 2011'de Atina merkezindeki Syntagma'nın işgaliyle doruk noktasma ulaştı.¹² İlerleyen sayfalarda açıkladığım gibi, işgalciler, faaliyet gösteren bir devletin birçok hizmetini etkin biçimde sağlayan, her gün kurulan meclisler ve belli konulara yoğunlaşan çalışma gruplarıyla doğrudan demokrasiyi denediler. Polis saldırıları yüzünden meydanları boşaltmak zorunda kalan insanlar mahallelerine, muhitlerine dönünce, incelikli bir dayanışma ağı ve siyasi iktisat inisiyatifleri geliştirdi. Hükümet Haziran 2013'te devlet televizyonu ve radyosu ERT'yi kapatınca, kendini kapının önünde bulan haberciler, teknisyenler ve müzisyenler Yunan televizyonundaki en çoğulcu ve özgür program inisiyatifi olan ERTopen'ı kurdu. Büyük gazetelerden birinin iflasıyla işsiz kalan editör ve teknisyenlerin kurduğu "Gazetecilerin Gazetesi" kooperatifi çok geçmeden solun en çok satan gazetesi oldu. Binlerce dayanışma inisiyatifi, fakir Yunanlara ve göçmenlere beslenmeden sağlığa, giyimden hukuki yardıma en temel hizmetleri sağlıyor. Direniş eylemlerinin bir sonucu olarak, üç hükümet dolaylı biçimde devrildi; bunları izleyen iki ulusal seçimde ve bir Avrupa seçiminde, Syriza oylarını kademeli olarak artırdı, 2009'daki %4'lük oran günümüz itibarıyla %37 oldu. Bir iktidar sisteminin iktidarsızlığının ("halk asla oy verip de solu iktidara getirmeyecek") ve kronik aşırı yanlış idaresinin sonucunda çökmesinin ders kitaplarına konu olacak kadar nadir bir örneği bu.

Peki neden Syriza? Neredeyse soyu tükenmiş olan "Avrupa komünizmi" geleneğinden gelen küçük bir parti Syriza. Üyeleri direniş ve işgal eylemlerine katılırken çokluğa öncülük etmeye veya ideolojilerini çokluğa dayatmaya çalışmadı. Parti kendi içinde çoğulculuğu ve doğrudan demokrasiyi krizden önce benimsemişti.

12. theguardian.com/commentisfree/2011/jun/15/greece-europe-outraged-protests.

Başlangıçta küçük partiler ve gruplardan oluşan koalisyon, 2013'te Syriza'da birleşti. Her ne kadar bu durum kimi zaman kafa karıştırıcı bir çoksesliliğe yol açsa da, örgütlü eğilimlerin faaliyet göstererek ilke ve politika düzeyinde bir diyalog ve anlaşma iklimi yaratmasına imkân sağlıyor. 2012 seçimlerinde, halk Syriza'yı protesto eylemlerinde baskın olan demokrasi ve eşitlik ideallerine en yakın parti olarak bağrına bastı.

Sık sık tekrarlanan bir klişeyle, Syriza'nın bu başarısı tarihi bir önem taşıyor. Avrupa'da seçimle iş başına gelen ilk sol hükümet olarak tarih kitaplarındaki yerini garantilemiş durumda. Ama Syriza'nın önemi bundan ibaret değil. 1949'da, 1968'de ve 1989'da başlayan üç tarihsel dönem veya eşmerkezli çember açısından da önemli bir gösterge. 1949 Soğuk Savaş'ın başlangıcını simgeliyor. Yunan iç savaşı solun yenilgisiyle sonuçlandı. Bunu izleyen ve 1967-74 Albaylar Cuntası ile doruk noktasına ulaşan uzun dönemde, Nazi işgaline direnişin belkemiğini oluşturan insanlar zulme uğradı, sürgüne gönderildi veya hapsedildi. Keskin bir sağ-sol ayrımı yerleştirildi: Sağ başat konumdayken, sol da siyasi yenilgisini kabul edip sendika aktivizmine ve teorik ütopyacılığa çekiliyordu. Direniş eylemlerinde, bu tarihsel ve ideolojik bölünme iyice sarsıldı. Gezi Parkı gibi Syntagma da bambaşka toplumsal sınıflardan, tarihsel ve ideolojik geleneklerden –daha önce hiç protestoya katılmamış olanlar dahil– nice insanı kendine çekti. Karşıt konumlardan insanlar kendilerini bir arada buldular; ve işte o zaman fark ettiler ki sağcı işsizlik yüzünden ne çekiyorsa solcu da aynısını çekiyor, dindar bir vatansever Avrupalı ve Yunan seçkinler yüzünden nasıl bir aşağılanmaya maruz kalıyorsa, ateist bir enternasyonalist de aynı aşağılanmaya maruz kalıyor.

Direnen çokluklar oy veren halk haline gelince, Syriza'yı seçti. 2009'da %4 oy alan bu küçük muhalif parti, oy oranını 2012'de %27'ye ve 2015'te de %36'ya kadar yükseltecekti. Zaferi getiren bu %9'luk farkın kaynağı büyük ölçüde doğrudan sağdan sola kayan oylardı. Nea Dimokratia hükümeti değişim vaktinin yaklaştığını anlayınca, o pek de akıllıca olmayan seçim kampanyasıyla geçmişin hayaletlerini diriltmeye çalıştı. Atalarımızın canları pahasına kazandıklarını korumak için “ne gerekiyorsa yapacağız” diyordu dene-

yimli bir sağcı politikacı. Ancak eski hayaletleri diriltmeye çalışmak işe yaramadı. Kadim ideolojik ayrım çöktü ve böylece seçimlerde solun önündeki engeller ortadan kalkmış oldu.

Bu bakımdan, seçim iç savaş sonrası dönemin sonunu ve belki de Soğuk Savaş'ın ikinci sonunu ilan ediyordu. Syriza koalisyonunda vatanseverlerden oluşan küçük bir grup olan Anexartitoi Ellines'in de yer alması bu görüşü doğrular. Göçmenler, eşcinseller, Romanlar, etnik ve dini azınlıklara militanca bir destek solun DNA'sında vardır. Bu hep böyledir. Özellikle azınlık hakları konusunda verdiği mücadeleyle tanınan bir avukat olan Tassia Christodoulou Göçmen Bakanlığı'na atandı. Çok geçmeden, ikinci nesil göçmenlere ve temel eğitim-öğretimini Yunanistan'da tamamlamış olanlara vatandaşlık hakkı tanıyan bir yasal düzenleme yapılacağını duyurdu – birçok Avrupa ülkesinin hukuk sisteminde olmayan bir düzenleme bu.

Yunan seçimleri solun ve halk hareketlerinin uzun süren yenilgi dönemine bir son veriyor. Ayağa kalkıp direnen insanların kimi zaman kazanabileceğini gösteriyor. Aşırı sağ, yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın yükselmesiyle birlikte, halka yeni bir umut ilkesi sunmak daha da önem kazanıyor. Syriza'nın programı yeni bir başlangıç vadediyor: kemer sıkma politikalarına, insanlık krizine ve demokrasi-nin çürümesine bir son vermeyi. Tarihin cilvesi işte: Avrupa'nın geleceği, demokrasinin doğduğu yerde şekilleniyor.

Birinci Kısım

KRİZ

Kraliçenin Sorusu

Borcun Borcu

1918 yazında, Konstantinos Kavafis ve E. M. Forster İskenderiye’de tanıştılar ve ömür boyu dost oldular. Forster, Kavafis’in şunları söylediğini aktarıyor:

... bir keresinde, yarı şaka yarı ciddi, Yunanlar ile İngilizleri karşılaştırdı. İki halk neredeyse tamamen aynı, diyordu, zeki, becerikli, atılgan. “Ancak aramızda talihsiz bir fark var, küçük bir fark. Biz Yunanlar sermayemizi kaybettik – sonuç gördüğün gibi. Dua et, sevgili Forster, dua et de sermayenizi kaybetmeyin.” Bu 1918’deydi. Britanya’nın iflası o zaman imkânsız görünüyordu. Bugün, 1951’de, artık her şey mümkünken, söyledikleri düşündürüyor insanı – çok bilge, çok medeni bir adamın sözleri bunlar; iflasın, hatta ölümün bile ondan alamayacağı bir şeyi kavramış bir şairin sözleri.¹

Giorgio Agamben, Kavafis’in bu üstü kapalı sözlerini 1993’te şöyle yorumlayacaktı: “Kesin olan tek şey varsa o da 1918’den beri Avrupa’nın tüm halklarının, hatta belki de tüm dünyanın iflas ettiği.”² Yunanlar, Avrupalılar ve belki de herkes iflas bayrağını çekti. 2010’da Yunanistan’ın fiilen iflas ettiği ilan edildi, gerçi “usulünce” bir iflastı bu, üstelik geçiciydi. Geçici temerrüt, geçici ölüm gibidir biraz. Mer-

1. E. M. Forster, *Two Cheers for Democracy*, Harmondsworth, Penguin (1951) 1972, s. 237.

2. Giorgio Agamben, “In this Exile (Italian Diary, 1992-4)”, *Means without Ends*, University of Minnesota Press, 2000, s. 142.

hum öbür dünyadan dönmezse, sonsuza kadar sürer. Ölümden sonra hayat pek mümkün değildir; geçici olan kalıcının maskesidir, dirilişse ölümün kılıfı. Resmi temerrüt, Avrupa Birliği ve IMF'den alınan borçlarla eski borçların ödenmesi sonucu atlatıldı, ama bu sefer de toplam borç arttı. Buna en insafsız kemer sıkma önlemleri eşlik etti ve barış zamanlarında görülmüş en büyük çöküntü yaşandı. Gayet iyi bildiğimiz şeyler bunlar, dolayısıyla bir de (belki yanlış bilgilerle) ekonomik çözümleme yapmaya çalışmanın pek lüzumu yok.³ Şimdi belki oturup düşünme borcumuzu ödeme zamanıdır (sırf iktisadi açıdan değil, bilakis diğer açılardan), insanların bunu yaptığını pek görmüyoruz artık. Sağ ve Sol için acil talep “hemen harekete geç”, “kararlı davran”, “düşüncelere dalmanın sırası değil” olageldi. Herkes aynı fikirde: Elini taşın altına koyup Avro/Yunanistan/İspanya/Avrupa'yı kurtarmak gerekiyor, ne pahasına olursa olsun. İnsani yıkım, yaşam standartlarındaki büyük düşüş, kalan kamu varlıklarının yangından kaçırıcısına acil satışı, kurtuluş yolundaki zorunlu adımlar. Eğer “kurtarma” Yunanistan'ın avroda kalması ve devasa borcunu geri ödemeye devam etmesi demekse, kurtuluş ihtimali düşük ancak imkânsız değil.

Kavafis ve Agamben'in aklındaki başka bir şeydi belki. Ya Yunanistan, hatta Avrupa, ekonomik olarak değil de ahlaki, kültürel ve siyasi olarak iflas etmişse? Bu kitap borç ve iflasın başka bir anlamını araştırıyor: ahlaki ve siyasi borç ile toplumsal ethosun iflasını. Tüm gazete ve haber yayınları “avro mu drahmi mi” ikilemiyle kıvrıyor. Düşünme borcu, borcun borcu, başka sorular akla getiriyor: Ruhlarını kaybettikten sonra, avroyu korumanın Yunanlara ne hayrı olacak? Ekonomistlerin sonsuz tekrarlarından kısa süreliğine ve kısmen kaçıp hayata anlamını veren şeylere yoğunlaşacağız: kriz ve direnişin siyasi, etik, semiyotik ve kültürel yönlerine. Borcun borcu bizi düşünmeye yöneltiyor.

3. Yannis Varoufakis, *The Global Minotaur*, Londra, Zed Books, 2011; Costas Lapavitsas ve diğ., *Crisis in the Eurozone*, Londra: Verso, 2012; Euclid Tsakalotos ve Christos Laskos, *Beyond Neo-Liberalism: Greece, the EU and the World Economy*, Londra: Pluto Press, 2013; Nuriel Roubini, *Crisis Economics*, Harmondsworth, Penguin, 2011; Michael Lewis, *Boomerang*, Londra: Allen Lane, 2011.

Kraliçenin Sorusu

Avrupa’da ve dünyada iki hayalet geziniyor: iflas ve direniş. Ülkelere, bankaların, şirketlerin ve bireylerin iflası; halkların, toplulukların, ulusların direnişi. Bu bölümde, direnişi bırakıp borca odaklanacağız. Borcun hayaleti bir süredir görünmekte. Gelişi öngörül-müştü. Eğer iflas belli bir siyasal ekonominin ve yaşam biçiminin ölümüyse, bu önceden haber verilmiş bir ölümün vakayinamesi. Dünya finansal sistemi 2008’de kendi çelişkilerinin ağırlığı altında ezildi. Reel ekonomi sonunda zorunlu ödemeleri talep edince, finansal spekülasyon ve sanal sermaye içe patladı. Milyar dolarlar, vergi ödeyenlerden finans kurumlarına aktarıldı ve bankacılık sisteminin nefes alması sağlandı. Çöküşün ardından insanlar evlerini, işlerini ve işletmelerini kaybetmeye başladı, ancak yardım beklentileri de boşa çıktı. Okulları, hastaneleri ve haneleri kurtaracak herhangi bir fon mevcut değildi. Bu çalkantılı zamanlarda yeni tip bir siyasal iktisat belirdi: zenginler için sosyalizm, yoksullar içinse kapitalizm. Ya da Bertolt Brecht’i tekrarlırsak, sosyal yardım almak için sahtekârlık yaparsan hapse girersin, ancak banka batırırsan muazzam ikramiyeler alırsın.

Kraliçe Kasım 2008’de, sürekli neoliberal öğretiyi vaaz eden seçkin bir okul olan London School of Economics’e yaptığı resmi ziyarette, ünlü bir ekonomi profesörüne basit bir soru sordu: “Eğer bu şeyler bu kadar büyükse, nasıl oldu da herkesin gözünden kaçtı?” Nasıl oldu da harika modelleriniz son dönem ekonomi tarihindeki en çarpıcı olayı tahmin etmekte başarısız oldu? Teorileriniz bu kadar insanı mahvetmişken, nasıl akşam yatağa girip iyi bir uyku çekiyorsunuz, diye de eklenebilir. Profesörün cevabı bilinmiyor. Bir yıl sonra, bir British Academy seminerinin ardından, muteber ekonomistler bu durumun “gerek bu ülkede gerekse tüm dünyada, pek çok parlak insanın kolektif tahayyülünün sistemin risklerini bütünsel olarak anlamadaki başarısızlığı”na bağlayacaktı. Kraliçenin sorusu kralın yeni kıyafetleriyle ilgili hikâyeyi tersine çevirmişti. Onun masum sorusu, kralın kıyafetlerinin dalkavukça övülmesi karşısında kendi gözlerinin sunduğu kanıtı izleyen çocuğunkine benzi-

yor: Kral çıplak. Kraliçe bir an için o anki egemeni sorgulayıp gerçeği açığa kavuşturan çocuk oldu. Tek bir cevabı olabilecek retorik bir soru bu: İktisat kesin bir bilim değildir ve sahip olduğunu iddia ettiği “nesnel” bilgiyi veremez. Ana akım iktisat bilgiye ulaşmanın en kolay yolu değildir. Kralın çıplak olmasının yanı sıra onun unvanı için rekabet edenler de Roma tetraşisindekinden fazla. Mevcut krizi açıklamak için en az üç büyük iktisat teorisi kullanıldı. Hâkim neo-klasik okul, Keynesçiliğin farklı çeşitleri ve son olarak Sol ve Marksist yaklaşımlar. Hepsi analizlerini aynı veriye dayandırsa da kriz ve çözümleri üzerine hayli farklı açıklamalara ulaşıyor. George Osborne ve David Cameron’ın sağlam savları var gibi görünüyor. Buna karşılık kimse Vince Cable veya Robert Stiglitz’in “iyi” ekonomistler olmadığını ya da Paul Krugman ve Yannis Varoufakis’in yanlış hesap yaptığını iddia edemez. Kendi teorik öncülleri ve ideolojik aksiyomlarının parametreleri içerisinde haklılar. İktisat “nesnel” bir bilim değil, farklı yaklaşımların ve ekollerin çatıştığı bir alan. İlk kez Max Weber’in iddia ettiği gibi, kıyası mümkün olmayan öncüllere varıldığında içkin eleştiri tükeniyor. Savı daha iyi olan değil gücü daha fazla olan kazanıyor.

Son otuz yıla monetarist ve neo-klasik politikalar hâkim oldu. 2008 ve 2010-11 yıkımları bu politikaların nezaretinde gerçekleşti. Dünyaya onların felaketle sonlanan reçeteleri dayatıldı. Felaketin sorumluluğu hesap hatalarında değil, kusurlu öncüllerde aranmalı. Hâkim iktisat ekolünün sahte bir kral olduğu ortaya çıktı. Yüksek rahip ve rahibeleri finansal erimenin yaklaştığını tahmin edemedi, çünkü tam da eğitimleri ve mesleki kültürleri bunun gelişini görmelerine izin vermiyordu. ABD Merkez Bankası’nın yöneticisi ve bu dinin yüksek rahibi Alan Greenspan 2008 Ağustos’unun sonlarında, Lehman Brothers’ın 18 Eylül’deki çöküşünden birkaç gün önce, ekonomik sistemin sağlam olduğunu, insanların güven duyup normal davranmaya devam etmesi gerektiğini söyledi. Devasa Titanik’i buz dağına yaklaşırken, Greenspan gözleri görmeyen bir kaptandı. Eğer kendi tecrübem ve aygıtlarım bana ufukta buz dağı olmadığını söylüyorsa, diyordu, gözlerimin gösterdikleri ve birkaç rezil tayfanın uyarıları yanlış olmalı.

Greenspan Ekim 2008’de parlamento komitesine bankacılık fiyaskosuyla ilgili tanıklık yaptı. Komitenin başkanı Henry Waxman ona daha önceki bir beyanını hatırlattı: “Benim bir ideolojim var. Serbest rekabetçi piyasaların açık farkla en iyi örgütlenmiş ekonomi olduğu kanaatindeyim.” Bunun ışığında Waxman, Greenspan’ın “ideolojisinin ona vermemiş olmayı dilediği kararlar” verdirip verdirmediğini sordu. Greenspan’ın cevabı çarpıcıydı: “Dünyanın nasıl işlediğini tanımlayan kritik bir işlevsel yapı olarak algıladığım modelde bir hata buldum.” Finansal kurumlar riskli spekülasyonlardan kaçınmış olmalıydı. “Örgütlerin, özellikle de bankalar vb.’nin kendi çıkarlarının, hissedarlarını ve özsermayelerini en iyi şekilde korumalarını sağlayacağını varsaymakla hata yaptım.”⁵ Piyasaların sağduyusuna mutlak güven ve kanıtların kasten yok sayılması bizi basit bir sonuca varmaya sevk eder: Neo-klasik iktisat zehirli etkileri olan güçlü bir ideolojidir.

Başka bir örnek vereyim. 2010 ve 2012 arasında Avrupalı liderler IMF ile bazı zirveler gerçekleştirdi ve Güney Avrupa devletlerinin devasa borçlarını geri ödemesini, açıkların kapatılmasını ve ekonomik iyileşmeyi garantileyen çeşitli anlaşmalara varıldı. Ana akım medya buluşmaları her seferinde şevkle duyurdu ve kararları kutladı. Diğer yandan, farklı ideolojik görüşlere sahip iktisatçılar önlemleri yetersiz buldu ve ekonomiyi canlandırabilmek için ancak borcun iyice indirilmesi (borçlu veya alacaklı tarafından) ya da zayıf ülkelerin avro bölgesinden çıkmasının ardından yeni para biriminin devalüe edilmesi gerektiğini öne sürdü. Böyle radikal çözümler olmadan, önümüzdeki yıllar iflas ve ekonomik çöküntülerle geçecekti. Her defasında, basın bildirilerindeki “zafer”in mürekkebi kurmadan, alınan önlemler ya yanlış ya da eksik çıktı. Tanı ve tedavinin başarısızlığı daha alt seviyelerde bile aşikâr. Nisan 2010’da, sadık neoliberal IMF, kemer sıkın Yunanistan’ın 2011’deki büyüme ora-

4. Heather Stewart, “This is how we let the credit crunch happen, Ma’am...”, *Observer*, 26 Temmuz 2009 Pazar, guardian.co.uk/uk/2009/jul/26/monarchy-credit-crunch.

5. Michael Grynbaum, “Greenspan Concedes Error on Regulation”, *New York Times*, 23 Ekim 2008, nytimes.com/2008/10/24/business/economy/24panel.html.

nının %-1 olacağını, 2012’de istikrarlı büyümeye geçeceğini öngörmüştü. Nisan 2011’de o yıl için tahminini %-3 büyüme olarak değiştirdi. Nihayetinde oran %-7 oldu. Son olarak Nisan 2012’de IMF, bu yıl için %-4 tahmininde bulundu. Yunan hükümetinin tahmini %-7, çoğu iktisatçı ise %-9 daralma öngörüyor.⁶ “Uzmanlar”ın bu feci başarısızlığını açıklamak için muazzam bir bilgiye ihtiyaç yok. Yunan ekonomisi beş yıllık sürede %24 daraldı. Böyle derin bir çöküntü sırasında kamu harcamalarında kesinti yapılması ve vergi artışları talebi azalttı, işsizliği yükseltti ve büyümeyi durdurdu. Yavaşlama vergi gelirlerini daralttı ve işsizlik ödemeleri ile diğer yardımlar için yapılan harcamaları artırdı. Açık arttıkça mali hedefler tutturulamaz oldu, böylece sürekli artan mali açığı kapamak için yeni kemer sıkma politikalarına başvuruldu. Avrupa’nın güneyi sadece uygulanan politikalarda yapılacak kökten değişikliklerle durdurulabilecek ölümcül bir durgunluğa girdi. Eğer IMF görevlileri iktisat birinci sınıf öğrencisi olsaydı, sınavlarından kalırdı. Ne yazık ki dayatmaları milyonlarca insanın hayatının mahvolmasına sebep oldu.

Liberal ortodoksluk, buzdağına her yaklaştığında pusulası bozulan bir gemi gibi. Kraliçenin sorusu insanların “objektif” uzmanlık yanılması olmadan yaşamayı öğrenmesi gerektiğini gösteriyor. Kısa bir an için, ekonominin tekrar siyasallaşması ve şarlatan tacirlerin pençesinden kurtulması mümkün görünmüştü. O an hızla geçti. Kimi bankaların kamu kaynaklarıyla kurtarılması ve diğerlerinin kapatılmasıyla, zehirli borç krizi devletlere ve şirketlere geçiyor. Neoliberalizm 2008’deki aşağılanmasının intikamını ülkelere dayatılan yardım paketleriyle alıyor. Yalnız bu sefer sonuç kolayca tahmin edilebiliyor ve kurbanlar bankalarla koruma fonları değil halklar oluyor.

6. Dean Baker, “For Greece there is an alternative to austerity - as Argentina proved”, *The Guardian*, 30 Temmuz 2012, guardian.co.uk/commentisfree/2012/jul/30/greece-alternative-austerity-argentina-imf-germany?INTCMP=SRCH.

Borç Arzusu

Yunan halkı için ne talihsizlik ki devleti nicedir çakma Greenspan'lar yönetiyor. Açık, kamu borcu ve özel borç artarken, siyasi ve ekonomik elitler bunları görmezden geldi ve düşük faizli borçları almaya devam etti. Kanıt bulmak zor değil. Aşırı istikraz ve borç avroya girildikten sonra arttı; avronun %3'lük katı açık tavanı, bize sigara içmek için en iyi yerin sigara içilmez tabelasının altı olduğunu hatırlatıyor. Ancak Greenspan'ın ve mahcup duruma düşen LSE iktisatçısının aksine, Yunan kaptanlar yaklaşan felaketi hızlandırdı. Yunan hükümetinin 2001'de avroya girebilmek için makroekonomik verileri "makyajladığına" dair hatırı sayılır miktarda kanıt mevcut. Hızla artan kredi ve borçlar, yönetici seçkinler tarafından devlet himayeciliği ve parti kayırmacılığının önünü açmak için kullanılmıştı. Benzeri görülmemiş bir ilk olarak, gelen hükümet, seleflerinin istatistiklerini iki kez reddetti ve açık ve borç rakamlarını gözden geçirip yukarı çekti. 2004'te Nea Dimokratia hükümeti, selefi Pasok'un yalan söylediğini iddia etti. Papandreou hükümeti 2010'da aynı taktiği tekrarladı, Nea Dimokratia'nın da yalan söylediğini söyledi. Açığı %15,4'e yükseltip Avrupa müdahalesini tetikledi. Alman her önlem dizisinin borcu artırması da cabasıydı. Yunanistan'ın borcu, kemer sıkma önlemlerinin dayatıldığı 2009'da GSYİH'nin %120'siydi. 2012'de %165 oldu, 2014'te %190'a çıkacak ve sıkıntı içinde geçecek onca yıldan sonra 2021'de %129'a ulaşacak (ilk hesap "sadece" %120 olacağı yönündeydi ama bu tahminlere nasıl inanılır ki), yani hâlâ 2009 seviyesinin üzerinde olacak. Her ne kadar adı kemer sıkma olsa da, bu önlemler artıp duran ve malin bir tümör gibi yayılan borç çarpanlarına dönüştü.

Açığın ve borcun tekrar tekrar düzeltilmesi İngiliz diline aşağılayıcı bir terim olan "Yunan istatistikleri"ni kattı. İstatistik verileriyle oynanması başta parti muhaliflerini kötüleme ve kemer sıkma planlarını meşrulaştırma girişimi olarak yorumlanmıştı. "Yaratıcı" muhasebe hilelerine dayanan bu yanlış politikalar inatçılık mıydı yoksa düpedüz idiotluk mu (köken itibarıyla Yunancada "özel" anlamına da gelen güzel bir kelime bu)? Yeni ortaya çıkan bilgiler

muhtemelen birer sahtekârlık da olduğunu gösteriyor. Eylül 2011’ de Papadimos hükümeti Yunan İstatistik Komisyonu’nun altı üyesini, açık rakamlarının tahrif edilerek yukarı çekildiğini söyledikleri için kovdu. Komisyon üyesi olan Zoë Georganta’ya göre açık, listede başı çeken İrlanda’nın önüne geçip IMF’nin daha sert kemer sıkma politikaları dayatmasını sağlamak için %15,4’e yükseltmişti.⁷ Daha da beteri, Yunanistan’ın o dönem IMF’deki temsilcisi olan Roumeliotis, IMF’nin daha uygulamaya koyulmadan önce kemer sıkma önlemlerinin başarısız olacağını bildiğini belirtti. Hem kendisinin hem de o dönemdeki IMF başkanı Dominique Strauss-Kahn’ın Papandreou’yu troykanın planını kabul etmemesi için boş yere uyardıklarını iddia etti.⁸ Karanlık komplocuların Yunanistan’ın düşüşünü tasarladığını iddia etmiyorum elbette. Komploteorileri tarihi anlamamıza yardımcı olmaz. Ancak komplolar zaman zaman gerçekleşir. Her şeye rağmen suçlamaların düzgünce soruşturulmasını umalım. Benim savlarım açısından merkezi önem taşıyorlar. Politikacılar ve bankacıların akıllarından veya gönüllerinden neler geçtiğini bilmiyorum, ilgilenmiyorum da. Eylemlerin bariz ve öngörülebilir sonuçları açıklanmadan saiklerin açıklanmasının bir yararı yok. Saikler ne olursa olsun, sistemsel baskıların ve bilinçli kararların bir birleşimi Yunanistan’ı yiyen bir canavar yarattı. Buna “borç arzusu” diyorum: Bu uzun karar ve eylemler, kasıtlı veya kasıtsız sonuçlar dizisi mütemadiyen ve kaçınılmaz olarak Yunan trajedisine yol açtı.

“Borç arzusu” iki şekilde okunabilir. Birincisi borcu kim ve neden arzuladı? İkincisi, borç neyi arzuluyor? Borcun borcu ne? Borcun iki anlamı, “(mali olarak) verilecek şey” ile “ahlaki yükümlülük” burada bir araya geliyor. Partilerin siyasi hesaplarını bir yana bırakırsak borcun izlediği yörüngeyi tutarlı olarak açıklamanın tek yolu, Yunan seçkinlerinin önce deli gibi borçlanıp harcayarak, sonra da hesaplamalarda borcu kasıtlı olarak yüksek göstererek borcu arzuladığını ve aradığını kabul etmek. “İşe yaramayan” borç, “sakat-

7. Dimitris Yannopoulos, “Debt Chief blames ex-PM for 2009 deficit”, *Kathimerini*, 16 Mart 2012, athensnews.gr/issue/13487/54161

8. “Former IMF Representative Testifies”, *Athens News*, 22 Ağustos 2012, athensnews.gr/portal/11/57774

layan” açık, potansiyel iflas ya arzu edilmiş ya da kasten yok sayılmıştı. Peki borç neyi arzuluyor? Saptamak zor değil: Yunanistan borçlu olduğu için, Yunanlar eskiyi yok etmek ve kökten yeni ekonomik, kültürel ve ahlaki değerleri benimsemek zorunda. Borca hizmet etmek için “yalancılık, tembellik, hilekârlığı” bırakmak zorundalar. Kötücül etkileri yüzünden yıkıcı ve sıkıntı verici diye kınanan borç, aynı zamanda onlara erdem, ahlak ve onura dönüş yolunu açacak. Tıpkı Platon’un *pharmakon*’u gibi, borç hem ilaç hem zehir, hem lanet hem de nimet olacak. Yunan halkının çarmıha gerilişinin ve ardından vad edilen (ve sonsuzca ötelenen) dirilişin sebebi ve sonucu olacak. Peki nasıl geldik buraya?

Ana akım Avrupa muhayyilesi iki büyük sosyo-politik model geliştirmiştir: klasik liberalizm ile sosyal demokrasi. Klasik liberalizm için piyasa kaynak bölüşümünü sağlayan etkili ve tarafsız bir mekanizmadır. Piyasaya duyulan inanca, zayıf bir devlete ve güçlü bir hukukun üstünlüğüne bağlılık eşlik eder. Devlet ekonomiye asgari düzeyde müdahale etmeli, ancak anlaşmaları uygulamak ve toplumsal düzene meydan okumaları bastırmak için güçlü bir inziyat işlevini korumalıdır. Bölüşüm mülkiyete, liyakate ve kanunlarla ve sözleşmeyle verilen haklarla tasdiklenen marjinal verimlilik artışlarına dayanır. Liberal vatandaş tanımlayan, öncelikle mülkiyet hakkına göre tasarlanmış bireysel haklar ve kişisel sorumluluklardır. Öte yandan sosyal demokrasi modeli, demokratik seçimler ve toplumsal ortaklıklar arasındaki pazarlıklarla belirlenen toplumsal ihtiyaçlara göre kaynak bölüşümünü düzenleyen güçlü bir devlete inanır. Bu devlet sosyal ve ekonomik hakları korur, topluluğa aidiyetle toplumsal dayanışmayı vurgular ve asgari yaşam standartlarını garantilemek için kaynakları zengin kesim ve kişilerden daha yoksul olanlara aktarır.

Bu basit siyasi ayrım son otuz yılda klasik liberalizm ve sosyal demokrasinin neoliberalizm denen şeyde birbirine yaklaşmasıyla bulanıklaştı. Neoliberalizm iki sistemden de kimi yönleri miras alıyor. Kamu hizmetlerini ve sosyal tesisleri özelleştirerek piyasa mekanizmasını sosyal devlete kadar yaygınlaştırıyor. Ekonomik ve sosyal hakları zayıflatıyor ve hukuku toplumsal çatışmaları tarafsızlık gözeterek çözmeye çalışan hakemlik pozisyonundan çıkarıp ay-

rıntılı bir düzenleme mekanizmasına çeviriyor. Son olarak, devlet gücünü koruyor. Ancak bu artık sosyal demokrasinin koruyucu devleti (refah devleti) değil, düzeni kollayıp direnişi denetim altında tutmak için gereken davranış kontrollerinin, yaygın gözetlemenin ve olağanüstü hal güçlerinin devleti. Neoliberal çağ finansal işlemlerin serbestleştirildiği, kamu malları ve hizmetlerinin kelepir fiyatlarla özelleştirildiği ve tüm Avrupa’da uluslararası şirketleri kayıran bir vergi sisteminin yayıldığı 1980’li yıllarda başladı. Avrupalıların tam istihdama ve refah devletine duyduğu bağlılık, yeniden bölüşüm planları sıkı harcama kısıtlamaları ve denk bütçelere göre düzenlendikçe azaldı. Sendikaların ve radikal hareketlerin yüz yıllık kazanımları tersine döndü. Yeni ortodoksi, sendikaların gücü azaltılırsa (Thatcher’ın Madenci Sendikası’na saldırısı bunun başını çekmişti), iş kanununun korumaları zayıflatılırsa ve iş güvencesi kaldırılırsa rekabet ve verimliliğin artacağını söylüyordu. Maastricht ortak pazar anlaşması, emekten ticari firmalara en büyük sermaye ve güç aktarımlarından birini başlattı; bu süreç şimdilerde olgunluğa ulaşıyor. Neoliberaler parasal istikrarın, artan verimlilik ve rekabetin büyümeye yol açtığına ve istihdam edilen nüfus için ekonomik ödüllere dönüşeceğine inanıyor. Artan tüketim, yükselen mülkiyet ve özsermaye değerleri kitlelerin “halk kapitalizmi”ni benimsemesini sağlayacak. Nüfusun “baştan çıkarılmış” üçte ikisi, işsiz kalmadıkları veya hastalanmadıkları sürece onlara daha iyi yaşam standartları öneren adaletsiz bir ekonomik sistemi destekleyecek. Toplumun işsiz olan veya eksik istihdam edilen üçte biri ise büyük ölçüde terk ediliyor, siyasi düzenin dışında kalıyor ve bir güvenlik tehdidi, polisiye mesele muamelesi görüyor.

Bu tuhaf politikaların ardındaki mantık nedir? Sermaye birikimi artık sadece ekonominin birincil ve ikincil sektörlerinde artı değer elde etmeye dayanmıyor. Bu sektörler çoğunlukla düşük ücretli işçi çalıştıran, emek ve çevre koruması düşük düzeylerde seyreden gelişmekte olan dünyaya göç etti. Kuzey ekonomilerinde ise kâr iki biçim alıyor: hizmet rantı ve sermaye faizi. Geç kapitalizm giderek borç ve rantla fonlanan tüketime dayanıyor. Şahıs, şirket ve devletlere harcamak için borç almak zorunda olan müşteri muamelesi yapıyor. Borç sayesinde ayakta kalıyorlar (veya batıyorlar). Borç ve

borçluluk, doğumdan ölüme hayatın bir parçası haline geldi. Eğiti ve tüketici kredileri, ticari krediler ve ipotekli konut kredileri nüfusun çoğunluğunu kalıcı olarak borçlu haline getiriyor. Harcamak için borç al, menkul kıymetlere yatırım yap, arzu makineleri gibi davran – büyüme zamanlarının şiarı budur. Mübadele ve istihdam anlaşmaları (çoğunlukla sanal) bir özgürlük hissi yaratıyor. Ancak borcu tanımlayan, alacaklı ile borçlu arasındaki kapanmaz uçurumdur. Borç, borçluda ahlaki çöküntü ve suçluluk duyguları yaratarak ömür boyu hayalet gibi peşinden geliyor. Kriz sırasında en yaygın kullanılan etik kavram olan “ahlaki tehlike”, ahlakın neredeyse sadece Kuzeyli Protestanların günah, suç ve cezadan dem vuran çalışma ve kültür etiğiyle özdeşleştirildiğini gösteriyor. Geç kapitalizmde alacaklı ile borçlu bir efendi-uşak mücadelesine dahildir. Fabrika patronunun aksine alacaklı, üretim sürecinin dışında kalır ve borçlanma sıkıntılarını umursamaz.

Son yirmi yılın kötü şöhretli “finansal ürünleri”, yanıltılarak özsermayelerini ve sigorta poliçelerini nakde çevirmeye özendirilen insanlara satıldı.⁹ Ekonomideki devasa finansallaşma bir saadet zincirine benziyordu ve 2008’de tüm zincirler gibi (geçici olarak) son buldu. Finansal kriz kısa sürede “reel” ekonomiye yayıldı. Mükelleflerin ödediği vergilerin büyük bölümü batık bankaları “kurtarmak” için kullanıldıkça, devletin açıkları ve borcu şişti. Bunu izleyen “kredi arzı daralması” ekonomiyi yatırıma aç bıraktı. Daralmanın beraberinde getirdiği durgunluk vergi gelirlerini vurdu ve finansal krizi kamu borcu krizine çevirdi. Sadece ekonomik açıdan değil, neredeyse her açıdan tam bir fırtına kopuyordu. Hem Yunanistan’da hem de Avrupa’da, krizin ve buna önerilen kemer sıkma çözümünün siyasi hedefleri ve etkileri çok barizdir. Avro bölgesi üyeleri için %3’lük açık tavanı (ki son krizden önce tüm devletler tarafından ihlal edilmiş, muhasebe hileleri ve gizli kapaklı siyasi anlaşmalarla gizlenmişti), Avrupa istikrar paktı, keza piyasaların egemen devletlere “saldırıları” nihai neoliberal hücum için yapılan hazırlıklardı.

9. Christian Marazzi, *Capital and Language*, İng. çev. Gregory Conti, Los Angeles: Semiotext(e), 2008; Türkçesi: *Sermaye ve Dil*, çev. Ahmet Ergenç, İstanbul: Ayrıntı, 2010.

Alaycı bir şekilde –kelime olarak İngilizcede “domuzlar” anlamına gelen– PIIGS kısaltmasıyla anılan ülkelere (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan, İspanya) dayatılan kemer sıkma önlemleri, devlet tahvillerinin faiz oranlarının hızlı artmasıyla başladı ve nihayetinde piyasa borçlanmasını engelleyecek kadar yüksek seviyeye vardı. Ana hedefleriyse neoliberal projenin tamamlanmasıydı. Borçlu tüketim toplumu beklenmedik sonuna varınca, kredi ilişkilerinin karanlık yüzü ortaya çıktı. Rant ve faiz yoluyla birikim iyice kontrol altında tutulmalıydı, çünkü iş akdinden farklı olarak kredi kendi yeniden üretiminin koşullarını kendiliğinden yaratmaz. Ekonomik kriz dönemlerinde rant ve faiz alabilmek için fiziksel ve ahlaki korku etmek gerekir, çünkü ücretlerden farklı olarak korkunun kabul edilebilir veya “doğal” bir seviyesi yoktur. Devlet tahvilleri üzerindeki piyasa baskısı tam da borçluları uç kemer sıkma politikalarını kabul etmeye zorlamanın bir yoludur. “Borçlular aman dikkat,” der sanki alacaklılar, “ya sosyal devleti yok edersiniz ya da iflas edersiniz”. Tehditleri haraç kesen çetelerinkinden farklı değildir. Ya korunmak için parayı ödersiniz ya da adamları gelip sizi döver.

Avrupa Birliği, IMF ve Alman politikaları arasında yakın bir bağ olduğu iyi biliniyor. Güçlü avro, düşük faiz oranları ve Almanların emek maliyetini düşürme politikasının Almanya’nın bilançosuna yardım ettiği ama Güney Avrupa için yıkıcı olduğu genel kabul gören bir gerçek. AB ülkeleri Almanya’nın en büyük ticaret ortağı. Almanya’nın Güney Avrupa ülkelerindeki kamu varlıklarının kapsamlı özelleştirmelerinden yararlanmasını sağlayan ticaret dengesizliğine yol açan, avroya dahil olmanın Yunanlar, İspanyollar ve İtalyanlara sağladığı ucuz kredilerdi. Bankacılığın çöküşü aşırı borçlanma ve tüketim döneminin sonunu getirince, neoliberalizmi sağlamlaştırmanın bir sonraki aşaması kemer sıkma oldu. Devlet müdahalesinin kökü kazınmalı ve emek piyasasının geriye kalan “katlıkları” ortadan kaldırılmalıydı. “Kurtarılan” ilk grup Avrupa ülkesi, IMF’nin “Washington Mutabakatı”na tabi gelişmekte olan ülkelere benzer bir konuma yerleştirildi. Kurtarma bir hediye değil, diğer hükümetlerin ve IMF’nin verdiği bir krediydi. Yunanistan’a verilen kredinin %5’lik faiz oranı, borç veren hükümetlerin onlara para veren merkez bankalarına ödedikleri faizin çok üzerindeydi; böy-

lece alacaklılar havadan bir para kazanıyordu. Kurtarma fonları esasen geçmiş borçları ödemek için kullanıldı. Hatta Yunanistan'ın yaptığı ikinci anlaşmaya göre, alınan borç sadece bu amaçla kullanılabiliyordu. Visa kartıyla borç çekip MasterCard borcunu ödemek gibi bir şey bu. Toplam borç artıyor ve Yunanistan giderek daha da dibe vuruyor.

Artık borcun ne arzuladığını daha iyi anlayabiliriz. Kemer sıkmanın arkasında yatan, kapitalizmin geç yırtıcı aşamasına doğru baştan aşağıya yeniden düzenlenmesi. Kemer sıkmanın ana hedeflerinden biri tam da işçi ücretlerinin, haklarının ve sosyal yardımların azaltılması; böylece küresel iş bölümünde Avrupalı emekçilerin konumu iyice geriletilirken, sermayenin kârını sürmesi garantiye alınmış oluyor. Paul Mason'ın nispeten yakın bir tarihte dile getirdiği gibi, "iyice dibe vurma, Çin olma yarışı başladı; hepimizin sonu bu olacak. Yani ücretleriniz keza toplumsal koşullarınız bir noktada Çinlilerin ücretleriyle aynı seviyeye gelecek... asgari ücret, sosyal güvence diye bir şey kalmayacak".¹⁰ Yunanistan yarışın başını çekiyor.

Siyasete gelince, liberal siyaset iktisadi ve müzakereci biçimler alıyor. İlkinde, siyasete piyasa benzeri bir faaliyet gibi yaklaşıyor. Bireyler, gruplar ve sınıflar genel sosyo-ekonomik dengeyi kabul ediyor ve siyaseti, faiz ve kârda marjinal gelişmeleri kovalamak için kullanıyor. İkincisinde, siyaset kamu malları konusunda rasyonel bir uzlaşma varılabilecek bir tartışma süreci olarak sunuluyor. Neoliberalizm küresel bir ideoloji ve dünya görüşü. Her iki liberal modelin mantığını da benimseyip çarpıtıyor, siyaseti iktisadi idareye çeviriyor. Neoliberalizmin rasyonalitesi öyle bir toplumsal "normallik" yayıyor ki hayatın tüm yönleri ekonomik optimizasyon mantığına ve malların, değerlerin, hayata dair umutların piyasa tabanlı bölüşümüne tabi oluyor. Yönetimin yerine "yönetişim" geçiyor ve o da aynı mantıkla yönetiliyor. *İktisadi* insan insanın *kendisi* haline geliyor. Her şey belli bir ekonomik mantığa tabi: yönetim biçimi ve

10. Andy Bennett, "Britannia unchained: The rise of the new Tory Right", *The Guardian*, 22 Ağustos 2012, guardian.co.uk/politics/2012/aug/22/britannia-unchained-rise-of-new-tory-right?INTCMP=SRCH.

seçim sistemi, sağlık, eğitim ve dış politika, keza öznenin ve vatan-daşın kuruluşu. Artık söz konusu olan “piyasa ekonomisi değil pi-yasa toplumu”.¹¹ Neoliberal proje hayatın her alanına dokunuyor. Toplumun atomlaşması kurumların zayıflatılmasını beraberinde ge-tiriyor. Bu süreci başlatıp ona öncülük eden Başkan Reagan ve Thatcher partilere, sendikalara, yerel yönetimlere ve hatta kiliseye saldırdılar. Oysa devlet ile sivil toplum arasında aracılık yapan ku-rumlardır bunlar. Güçsüzleşmeleri, toplumsal gerilim ve çatışmayı yatıştırmak için gereken medeniliği zayıflatır.

Neoliberal bir verimlilik ve üretkenlik piyasası ya da ilkeleri en baştan saptanmış genel katılımlı bir toplantı gibi yaklaşılan siyaset bir yandan mücadelenin bittiğini, geçmişte kaldığını ve imkânsız-laştığını ilan ederken, bir yandan da mücadeleyi önlemeye çalışıyor. Güvenilir ekonomistler, modernleştirmeci bürokratlar ve vatansever medya büyük oranda siyasi eylemin yerini aldı; böylece devlet içe-ride piyasanın kabadayısı, dışarıdaysa “insani” savaşlarımızla sözde hoşgörülü bir ahlak dayatıcısına dönüştü. Ancak çatışma kaybolmu-yor – neoliberal reçeteler eşitsizliği artırıyor, düşmanlığı besliyor ve öfkeyi göçmenlere ve “hak etmeyen” yoksullara yöneltiyor. Bolluk yıllarında müşteri olarak muamele görenler, kemer sıkma yıllarında polisiye tedbirlerin nesnesi haline geldi. Direniş büyüdükçe, “teröre karşı savaş” için gerekli olduğu bahanesiyle polis gücü ve gözetim mekanizmaları artırılıyor ve yeni ama tahmin edilebilir görevlere yönlendiriliyor. Tüm Batı dünyasına bir nevi sürekli istisna hali da-yatılıyor. Her yere duvarlar örülüyor: Meksika ve Filistin’de, Kuzey Afrika ve Yunanistan-Türkiye sınırında.¹² Şehir merkezlerinde yok-sullar ve göçmenler için gettolar belirirken, korunaklı banliyölerde zenginler için güvenli siteler mantar gibi üüyor. Hapishaneler hızla çoğalıyor ve mahkûm nüfusu her sene rekor sayıda artıyor. Sahte finans balonuna kanalar tüketimden vazgeçmeyi öğrenmek zorunda kalıyor. Artık sadece dışlanan üçte bir acı çekmiyor. Tüm

11. Athena Athanassiou, *The Crisis as a “State of Exception”*, Atina: Savva-las, 2012, s. 11-27 ve 16.

12. Wendy Brown, *Yükselen Duvarlar, Zayıflayan Egemenlik*, çev. Emine Ay-han, İstanbul: Metis, 2011.

dünyada, nüfusun çoğunluğu hali vakti yerinde kişilerden yeni yoksullara dönüşüyor, iktidardan faydalanırken dışlanan haline geliyor. Yeni bir “kemer sıkma insanı” yaratılmak zorunda. Proje Yunanistan’da epey yol katetti. İspanya, İtalya ve Birleşik Krallık ise takipçiler. Bu ülkelerdeki hükümetler bir yandan çok ciddi ekonomik tedbirleri uygulamaya sokarken, bir yandan da büyük sorunları olmadığını, “Yunanistan gibi” olmadıklarını iddia ediyorlar. İnkâr, kabul ve ceza Avrupa krizinin üç adımlı dansını oluşturuyor.

Gerçeklik ve Gerçek

Arzulanan ve korkulan borç, psikanalitik teorisinin Gerçek’i gibi hareket ediyor. Jacques Lacan’a göre, gerçeklik ile **Gerçek arasında ayırım yapmak gerekir**. Kendisini şeylerin doğrudan duyularımızla algıladığımız doğal hali olarak sunan, gerçekliktir. Gerçekçiler “bırakın da olgular konuşsun” sözünü şiar edinmiştir ama bu “olgular” inatla sessiz kalır. Gündelik rutin gerçeklik, Lacancıların “gerçeklik ilkesi” dediği şey tarafından simgesel olarak inşa edilir ve desteklenir. Alenka Zupančič’in dediği gibi, “gerçeklik ilkesinin kendisi ideolojinin dolayımından geçer; hatta ideolojinin en üstün biçimini oluşturduğu, kendisini ampirik olgu veya biyolojik... iktisadi gerçeklik şeklinde sunan ideoloji olduğu (ve bizim de bu ilkeyi ideolojik değilmiş gibi algılamaya eğilimli olduğumuz) öne sürülebilir”.¹³ “Olgu” dediğimiz şey dilin, yasanın ve kurumların simgesel düzeninde ortaya çıkar. Hâkim ideolojik çerçevelerin saptırdığı bu olgular, yetkililer tarafından yorumlanıp adeta bir buyruk haline getirilir. Bu yaklaşımda, gerçeklik asla saf ve bozulmamış bir biçimde gelmez, her zaman dolayımlanır. Buna karşılık Gerçek, simgesel düzenin ve gerçeklik ilkesinin başarısızlığa uğradığı nokta; onları bütün, kapalı ve tamamlanmış olmaktan alıkoyan şeydir. Gerçek travmatik bir “hiç”tir, dilin ve temsilin simgesel düzenine giremez. Gerçeklik tutarlı görünmek için Gerçek’i yasaklar ve reddeder; Gerçek’i doğrudan “deneyimleyemeyiz”. Kavrayışımızı ve denetimimizi-

13. Alenka Zupančič, *Ethics of the Real*, Londra: Verso, 2000, s. 234-6; Türkçesi: *Gerçeğin Etiği*, çev. Ahmet Süreyya Özcan, İstanbul: Epos, 2010.

zi aşan semptomlar ve aksaklıklar Gerçek'in işbaşında olduğunu gözler önüne serer. Simgeselleştirmenin bu boşluğu veya başarısızlığı etrafında dönüp duruyoruz, temsil edilemeyen gücü bizi adeta bir anaför gibi çekiyor veya itiyor. Başarısızlığın reddedilen işareti olan Gerçek, çabamızı iki katına çıkarmamızı emreder, ama niha-yetinde olup olacağı tekrar tekrar hayal kırıklığına uğramaktır.

Ana akım iktisat çağımızın "gerçeklik ilkesi" gibi. Mevcut krizde, her türden ekonomist tartışmayı tahakkümü altına alıyor ve ortamı grafikler, sayılar ve tekrarlanan klişelerle dolduruyor. Hâkim neo-klasik modelin tekrar tekrar başarısızlığa uğramasına rağmen, bizim gerçeklik ilkemiz bireysel seçimlerin ve piyasa hesaplamalarının dünyayı döndürdüğünde ısrar ediyor. Aslında dünyaya belli bir ideolojinin perspektifinden bakıyoruz, ama bu perspektifi doğal, aşikâr, yalın halimiz sanıyoruz. Yapaylığı sadece kriz noktalarında ortaya çıkıyor: Hakkında konuşulmayan, sorgusuz sualsiz kabul edilen ve simgesel yapıyı canlandıran öncülleri su yüzüne çıkıyor, nesnelleşiyor ve böylece ne oldukları açıkça görülebiliyor: ideolojik inşalar. Bu noktada bastırılan Gerçek'in belirtileri gerçekliğin yatıştırıcı klişelerini söküyor. Greenspan'ın gönülsüzce de olsa kabul ettiği, Kraliçe'nin ima ettiği şey bu işte.

Eğer iktisat dünyamızın simgesel (yanlış) temsilini inşa ediyorsa, borç da durumun Gerçek'i gibi hareket ediyor.¹⁴ Borç gerçekliğin yıkıcı çekirdeğidir, hem reddedilir (gizlenir, inkâr edilir, yok sayılır) hem yasaklanır (mali disiplin talepleri, istikrar paktları vb. tarafından). Yunanların borcun ne kadar büyük veya ciddi olduğu konusunda en ufak bir fikri yoktu; ama birden, bir sabah, Yunan halkı dünya kadar borcu olduğunu öğrendi, halbuki halk kimseden borç falan almamıştı. Ekonominin Gerçek'i olarak borç kendini ancak semptomlarıyla, yani kindar bir tanrının gazabı olarak sunulan maaş kesintileri, işsizlik, evsizlik ve intiharlarla belli eder. Gerçek gibi borç da tam olarak açığa vurulamaz. Meclis komisyonlarının veya diğer denetim mekanizmalarının harekete geçerek borcu soruşturmasına izin verilmez. Muhalefetin borcun yasalara ve ahlaka uygun-

14. Mark Fisher, *Capitalist Reality*, Londra: Zero Books, 2009, s. 16-20; Türkçesi: *Kapitalist Gerçekçilik*, çev. Gül Çağlalı Güven, İstanbul: Habitus, 2011.

luğunu incelemeye yönelik tüm talepleri geri çevrildi. Devlet borcunun incelendiği birkaç durumda ise bu arayış astronomik rakamlara ve yasal detaylara takılıp kaldı. Borç, etkileri bakımından mevcuttur ama özü itibarıyla namevcuttur. Büyük bir korku ve hayret yaratmakla beraber, sunduğu fırsatlarla bir tür *jouissance*'a da yol açıyor. Marx için sınıf mücadelesi tarihin motoruysa, ekonominin kaptanları için de borç onun yakıtıdır.

Ekonomik ve ahlaki, yıkıcı ve kurtarıcı, kolektif ve bireysel olan borç, birleşimi itibarıyla soyut, kökeni itibarıyla bilinmez, ancak belirtileri ve etkileri bakımından gayet somuttur. Biz Yunanlar iflas ettik diyor Kavafis; Agamben de ekliyor, Yunanları belki de tüm Avrupalılar takip etti. Borç, Güney'in emeği ve destanıdır.

Haz ve Kurtuluş Biyopolitiği

KEMER SIKMA, iktidar teorilerini sınamak için uygun bir alan. Ana akım siyaset felsefesi iktidarı büyük öznelerin sahip olduğu bir nesne gibi sunar: Kral, devlet, halk veya sermaye egemenlik figürleridir. Diğer taraftan Michel Foucault'ya göre iktidar, sahip olunabilen bir nesne değil, sayısız noktadan uygulanan değişken ilişkiler çokluğudur: "Bireyleri yararak geçer, keser ve tekrar şekillendirir, bedenlerinde ve zihinlerinde indirgenemeyen bölgeler çizer".¹ İktidar gerçekliği üretir, özgürlüğün öznelerini ve algının nesnelerini yaratır, insan hayatının tüm yönlerini disipline edip kontrol etmeye çalışır. Oysa siyaset ve hukuk felsefesi, iktidarı rasyonel ve meşru gösteren mekanizmalara odaklanan modern öncesi egemenlik ve hak temalarıyla meşgul olmuş, iktidarın "ötekinin davranışının idaresi" işlevini görmezden gelmiştir.²

Sonraki bir mutasyonla, geçtiğimiz otuz yılda disiplin gücünün yerine "biyoiktidar", iktidarın hayat süreçlerine uygulanması geçti. Normalleştirme uygulamaları ve kurumları o kadar arttı ki toplumsal ilişkilerin her yönü iktidarın operasyonlarına tabi hale geldi.³ Disiplin teknolojileri davranışı normal ve sapkın olarak tanımladı. Ka-

1. Michel Foucault, *The History of Sexuality*, Harmondsworth: Penguin, 1981, s. 96; Türkçesi: *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı, 2003.

2. "Preface", *The Uses of Pleasure: The History of Sexuality*, Cilt 2, s. 203.

bul edilebilir düşünce ve pratiklerin sınırlarını çizdi ve anormal ve yabancı olanı dışlayarak bedenleri ve ruhları zapt etti. Ancak bugün disiplin kurumları geri çekiliyor ve disiplin Batı toplumlarının yumuşak toplumsal yüzeyine yayılıyor. Küresel iletişim, yeni medya, aşırı tüketicilik, güvenlik kameraları ile tam gözetim, kimliklere, pasaportlara kayıtlı ayrıntılı kişisel bilgiler, kamusal ve özel veri bankaları, bunların hepsi hayatın tümüne uzanan yeni tür bir biyopolitika iktidarını oluşturuyor.

Biyoiktidar bilincin derinliklerinden bireylerin bedenlerine yayılır ve tüm nüfus toplumsal cinsiyet, ırk, sağlık, yaş veya meslek gibi özellikler temelinde hedef alınır. Bu iktidar teknolojileri “benlik teknolojileri” ile desteklenir. Bireysel sağlık ve kolektif esenlik adına, insanlardan davranışlarını kişisel gelişim ve disiplin pratikleriyle ıslah etmeleri istenir. Biyopolitik kapitalizm öznelere için meta üretmekle kalmaz, aynı zamanda öznelere de üretir, her şeyden önce de arzunun ve hakların “özgür özne”lerini. Benlik iki stratejinin hedefi ve ürünüdür: Birinci strateji nüfusun gücüyle ilgilenir; doğum oranı ve ortalama ömür, cinsellik ve sağlık, eğitim ve öğretim, çalışma ve serbest zaman üzerine politikalar üretir. Burada birey pek önem taşımaz. İkinci strateji bireye ihtiyaç, arzu ve beklentiler yerleştirir; bireyin kendisini özgür, özerk, yaratıcı hissetmesini sağlar. İmgesel olan özgürlüğün ancak simgesel olan iktidar tarafından disipline edilmiş haline ulaşabiliriz. Bu nedenle biyoiktidar ikili bir karakter taşır.

Giorgio Agamben ve Roberto Esposito biyopolitikanın gruba öncelik veren negatif kontrolcü yönünü vurgular.⁴ Paolo Virno, Antonio Negri ve Michael Hardt ise benliği biyopolitik açıdan ele almanın direniş ve devrim potansiyeline imkân sağladığının altını çizerek.⁵ Biyopolitik ve biyoiktidar geç modernitenin itaatkâr ve özgür

3. Michael Hardt ve Antonio Negri, *Empire*, Cambridge: Mass., Harvard University Press, 2000, 1.2; Türkçesi: *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı, 2001.

4. Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, çev. D. Heller-Raozen, Stanford University Press, 1998; Türkçesi: *Kutsal İnsan*, çev. İsmail Türkmən, Ayrıntı, 2001; Roberto Esposito, *Bios: Biopolitics and Philosophy*, çev. Timothy Campbell, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008.

öznelerini hazırlayarak neoliberalizmi destekler. Bu negatif ve pozitif yönler aynı madalyonun iki yüzüdür. Devlete ve kapitalist güçlere tabi olmak suretiyle özgürleşen birey paradoksu Avrupa krizinin ve yarattığı manzaranın merkezinde yatıyor.⁶

Zorunlu Haz Biyopolitiği

Komünizmin çöküşünden ve “tarihin sonu”nun ilanından sonra halk kapitalizmi ve temsili demokrasi insanlığın geleceği olarak tanıtıldı. Çalışan insanlar çeşitli yollarla kapitalist önceliklere dahil edildi. Borsa, bahişçinin her zaman kazandığı bir kumarhane gibi tanıtıldı; kamu hizmetleri özelleştirildi ve hisseler önce küçük yatırımcılara çok kârlı fiyatlarla arz edildi; sosyal konutlar piyasa değerinin altında satıldı ve kredi kartları, borçlar ve ipotekli konut kredileri düşük faizlerle sunuldu. British Gas Birleşik Krallık’taki ilk büyük özelleştirmeydi. “Sid’e Söyle” sloganıyla başlatılan büyük tanıtım kampanyasında düşük gelirliilere (devasa posterlerdeki “Sid’e) hisse senetlerini hemen alırlarsa, borsada satış başlayınca paralarını ikiye katlayacakları söyleniyordu.

Özel ve kamusal borç ile tüketim, şahsi çıkar ile kamu yararını birleştirdi. Borçluluk ve tüketicilik 1990’lı yıllarla 2000’li yılların başının düzeni oldu: “Iphone mu Blackberry mi?” çağın varoluşsal ikilemiydi. Ömür boyu yapılmış birikimler finansal “ürün”lere dönüştürüldü ve emekçi kesim ya doğrudan ya da sigorta ve emeklilik fonlarına yapılan yatırımlar aracılığıyla hissedar oldu. Bu strateji, çalışanların beklenti ve umutlarıyla sermaye yatırımının risk ve lütuflarını birleştirmeyi hedefliyordu. Küçük bir hisse senedi portföyü olan borçlu işçi, başarının ana ölçütünün tüketicinin tercih özgürlüğü ve kişisel sorumluluk olduğuna inanıyordu. Hızla çoğalan bireysel haklar ve tüketici hakları sosyo-ekonomik entegrasyonu arttırdı. 1990’ların canlı ortamında hâkim ideoloji her arzunun bir hak ol-

5. Hardt ve Negri, *Empire*. Paolo Virno, *A Grammar of Multitude*, çev. Isabella Bertoletti, James Cascaito ve Andrea Casson, Los Angeles: Semiotext(e), 2004; Türkçesi: *Çokluğun Grameri*, çev. Volkan Kocagül, Münevver Çelik, İstanbul: Otonom, 2013.

6. Costas Douzinas, *The End of Human Rights*, Oxford: Hart, 2000, Bölüm 8.

duğunu ilan etti; her “X istiyorum”, “X’e hakkım var”a dönüştü. İş-
çilerin çıkarları yavaş yavaş sermayedarların çıkarlarına yaklaştı,
hem de gelir farkı görülmemiş ölçüde artmışken. Geri ödeme gücü
zayıf gelir gruplarına yüksek faizlerle riskli ev kredisi verme skan-
dalı finansal kapitalizmin “hiçbir güvence sağlayamayan, kendisin-
den başka hiçbir şeyi olmayan insanların çıplak yaşamına yatırım
yapmak” zorunda olduğunu gösterdi.”⁷

Avro üzerinden hâkim modele bağlanmış olan Güney Avrupa ül-
keleri de aynı yolu izledi. Yunanistan’da bireysel davranışın yön-
lendirilmesi iki biçim aldı: kumarhane kapitalizmi ve modernizasyon.
Kumarhane kapitalizmi borçlanma, spekülasyon ve siyasal kay-
ırmaya dayalı girişimcilikle sağlanacak hızlı ve emeksiz kâra inan-
cı yaygınlaştırdı. Bu değişimin başlangıç tarihi bellidir. 1990’lı yıl-
ların başında haber bültenleri çok az insan menkul kıymetlere yatı-
rım yaptığı halde düzenli olarak borsa kapanış fiyatlarını yayınlama-
maya başladı. Mesaj açıktı: Paranızı hisse senetlerine yatırın ve borç-
lanın, harcayın ve mutlu olun. Atina’daki bankacı bir akrabamın
“yüksek getirisi olan güvenli bir yatırım” olduğu için “repo” denen
bir finansal “ürünü” almamı söylediğini hatırlıyorum. Ona bu “re-
polar”ın ne olduğunu sordum ancak açıklayamadı. Ona hisse senedi-
mi de olmadığını ve almakla ilgilenmediğimi söylediğimde inana-
madı. “Londra’da profesör olduğun için seni zeki biri sanırdım. Ar-
tık emin değilim.” Neoliberal rüyanın öteki yüzü aşırı tüketimdi.
Kolay ve ucuz krediler, piyasa spekülasyonunun ödüllendirilmesi,
emlağın değerinin hızlı artışı ekonomik politikanın araçları olmanın
yanı sıra toplumsal hareketlilik ve bireysel refahın ölçütleri haline
geldi. “**Zorunlu haz**” resmi emirdi artık. Psikanalitik teorinin “müs-
tehcen” babası insanlara sürekli “zevk al, eğlen”, “satın al”, “bugün
son gününmüş gibi yaşa” diyordu. Endüstri ve tarımın gelişmekte
olan dünyaya çekilmesinden sonra, Batı’nın ana büyüme stratejisi
tüketim için borçlanmak oldu.

“Modernizasyon”un resmi hedefi devlet kurumlarını reforme
edip daha verimli hale getirerek ve özel iktisadi faaliyeti rasyonel-

7. Christian Marazzi, *The Violence of Financial Capitalism*, Los Angeles: Se-
miotext(e), 2007, s. 40.

leştirerek Yunanistan'ı Avrupalı ortaklarına yaklaştırmaktı. Modernizasyon ileri Batı medeniyeti ile geri Doğu dünyası arasındaki sözde ayrıma dayanıyordu. İdeolojisi Şarkiyatçılık ile, bir terim önerecek olursak, "Ortodoks fobisi"nin tuhaf bir karışımıydı. "Modernizasyon" projesi 1996 ile 2004 arasında Konstantinos Simitis'in başbakanlığındaki Pasok hükümetiyle zirveye ulaştı. Destekleyicileri Batıda eğitim görmüş, Brüksel ve Washington ile güçlü bağları olan liberal akademisyen ve teknokratlardı. Yunan kültürünün, Osmanlı yönetimine ve gerici Ortodoksluğa attettikleri "şarklı" ve "dindar" yönlerini hor görüyorlardı. Atina'dan çok Paris ve Londra'yı evi gibi gören bu kişiler, devlet gücünü kültürel bir devrim yapmakta kullanılabileceklerini sandılar. Neoliberal ekonomik politikalarla, ekonomik liberalizme sosyal bir çehre kazandırmayı hedefleyen kurumsal ve eğitici girişimleri bir araya getireceklerdi. Gerçekteyse tersi oldu. Modernizasyon sosyal demokrasi projesinin başarısızlığına ve devletin refah işlevini neredeyse tamamen terk etmesine bir tepkiydi.

Birkaç açılım bu projenin başarısı olarak gösterildi: asgari düzenlemeye tabi özel radyo ve televizyonların getirilmesi; Ombudsman ve Kişisel Verileri Koruma Komisyonu gibi yarı-özerk kurumların yaratılması; "sivil toplum" örgütleri ve girişimlerine geniş ölçekli fonlar verilmesi; kamu mallarının kapsamlı özelleştirmesi, 1975 anayasasında yasaklanmış özel üniversitelerin açılması girişi mi ve nihayet 2004 Olimpiyatları gibi görkemli projeler. Hepsisi daha açık, düzenli ve bütünleşmiş bir kapitalizm yaratma planının parçalarıydı. Bazı girişimler, mesela ombudsman ve diğer yarı-bağımsız devlet kurumlarının yaratılması, kilisenin etkisini kısıtlama çabaları olumluydu. Üniversitelerin özelleştirilmesi ve sosyal güvenlik reformu direnişle karşılaştı ve başarısız oldu. Projenin geneli 19. yüzyıl tarzı toplum mühendisliğini andırıyordu. Kötü planlanmış, normatif olarak kusurlu ve uygulanması imkânsızdı.

Retorik beyanları bir yana bırakıyorsak, modernizasyon insan çehresi takılmış neoliberalizmdi. Sosyologlar ve "sosyalist" politikacılar efsanevi Batı Avrupa "sivil toplum"unun liberal kapitalizmin zorunlu bir ön koşulu olduğuna inanıyorlardı ve onu ithal edip yukarıdan aşağıya dayatmayı denediler. Reformlar devleti daha ser-

maye dostu kılacak, liberalizmi de “sosyal”leştirecekti. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi toplumsal hizmetlerin kamudan özel sektöre devri, bu hizmetleri rasyonelleştirip etkililiklerini artırırken insanları da devlet vesayetinden kurtaracaktı. Özelleştirme vatandaşları müşterilere çevirip onlara “seçim özgürlüğü” ve bir tür alım gücü hissi vererek reform projesinin doğal müttefikleri olmalarını sağlayacaktı. İstihdam oranı yüksek kaldığı ve borsa yükselmeye devam ettiği sürece, sermayeyle emek arasındaki çatışma kalkacak, en azından gizlenecekti. Borçlanma, tüketim ve “boğa” piyasaları istikrarlı büyümeye, hayat standartlarında yükselmeye ve şeylerin düzeninin kabullenilmesine yol açacaktı. Plan, ekonomik süprütüleri Midas gibi altından menkul kıymetlere çevirecek felsefe taşının bulunduğu, neredeyse dindar bir inanca dayanıyordu. Her daim daha yüksek kâr peşinde koşarken, finansal ürünler çeşitlendikçe çeşitlendi ve “finansal sermaye her tür toplumsal çıkardan bağımsızlaştı”, finansal mantık ile toplumsal ihtiyaç arasında büyük bir uçurum açıldı.⁸ Balon 2000’li yılların başında ve tekrar 2008’de patladığında finansal öncelikler değişti. Yatırımlar şişirilmiş değerlerini kaybetti, bu da tasarrufların yok olmasına, emlak piyasasının çökmesine yol açtı. Sürekli büyümeye ve ebedi barışa dair umudun sonuydu bu. Tasarruflar ve krediler tükendikçe, emekçiler ve seçkinler karşı karşıya gelmeye başladı.

Modernizasyon projesinde Batı modelleri antropolojik farklılıklar gözetilmeksizin, mekanik şekilde ithal edilmişti. Oysa Yunanistan’ın ekonomisi ve yönetim biçiminin dayandığı alışkanlık, uzlaşım ve değerler Batıninkilerden farklıdır. Yunanistan’da kimlikler ve toplumsal bağlar aile, arkadaşlık ve topluma dayanır. Bu “toplumsal ethos” bir aidiyet hissi yaratır ve kurumlarla yasanın işleme-sini sağlar. Ancak kimliğin bu temellerine sürekli ihanet edilmiştir. Hızlı kâr etme, ânında tatmin olma ve narsisizm ideolojisi Yunan hayatının suçlu arka yüzünü oluşturuyor. Memurlara rüşvet, politikacılara komisyon verilmesi, kamu kontratlarının yasadışı yapılması, siyasi ve iktisadi seçkinlerin danışıklı dövüşü, vergi kaçırmalar ve vergiden kaçınma bolluk döneminde giderek artmıştı. Moderni-

8. A.g.y., s. 44.

zasyonun devletteki yolsuzluğu temizleyip cezalandırması gerekiyordu. Bu olmadı. Mevcut açmazın tohumları Simitis başkanlığı zamanında ekildi. Saygıdeğer gazeteci Stavros Lygeros hükümetin “koşulsuz siyasi destek karşılığında altın yumurtlayan anlaşmalar sunduğunu... Simitis başkanlığında kayırmacılığın serbest rekabetin kurallarını bozacak kadar ciddi boyutlara ulaştığım”⁹ anlatıyor. Modernizasyon söyleminin kınadığı uygulamaların giderek artması ve borsanın çakılması bu yapıyı çökertti.

Modernleşmeciler “ilerici” Avrupa geleneği ile “gerici” Yunan geleneğini ak-kara diye ayırırken, “sivil toplum” kuruluşlarının deren, uzun zamandır var olan kültürel köklerin yerini tutamayacağını unuttular. Hayvan hakları cemiyetine üye olmak veya bir tüketici hakları derneği kartı MasterCard kadar cazip değildir. “Anayasal vatanseverlik”, kozmopolitanizm ve bireyselleşmiş hayırseverlik Londra ve Paris’te biraz cazibe taşır, Atina’nın kuzey banliyölerindeyse tümüyle etkisizdir. O yüzden Avrupalı toplumsallaşmış bireycilik modelini Yunanistan’a taşıma girişiminin başarısız olması şaşırtıcı değildi. Bunun sonucunda, Yunanistan 21. yüzyılın başlarında bir çelişki yaşamaya başladı. Neoliberal ekonominin iktisadi yönleri ithal edilmişti ancak sosyal ilişkiler inatla komüniteryen kalıyordu. Finansal hizmetler ve ekonomik zihniyet İngiltere veya Fransa’dakinden pek farklı değildi. Ancak onları Batılı sosyal yapılarla destekleme girişimi başarısız olmuş, kimliğin olumlu yönlerini zayıflatırken bozuk yönlerini güçlendirmişti. Yunanistan finansal kapitalizm çağına toplumsal modernlik bakımından belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra girmemişti. Bireysel arzu ve anında haz biyopolitiği ile neoliberalizm destekçilerinin umduğundan daha hızlı kök saldı. Ancak toplumsal “Avrupalılaşma” başarısız oldu. 2004 Atina Olimpiyatları çağın çılgınlığını ve kibrini simgeliyordu: Simitis’in vasat uzmanlar grubuyla birlikte 2004’te gidişi, Yunanlıları “medenileştirme” projesinin başını çeken partisine bağlı olmayan siyasetçiler, meşhur akademisyenler ve medya “entelektüelleri”nin “modernleştirme” deneyinin bittiğini gösteriyordu. Yunanistan yıl-

9. Stavros Lygeros, *From Cleptocracy to Bankruptcy*, Atina: Patakis, 2012, s. 51.

larca modernizasyon kibrinin yaktıklarının bedelini ödemek zorunda kalacak.

Yunan devletinin parti hegemonyasına alet olmaktan çıkıp, yeniden bölüşümü ve toplumsal adaleti sağlayacak bir güce dönüşmesi için köklü bir değişime ihtiyaç duyulduğuna şüphe yok. Sabık Nea Dimokratia-Pasok ikilisi devleti düzenlemek, “yeniden kurmak” veya geliştirmek için tekrar tekrar söz verdi. Ama aslında bir seçim zaferinden sonra sadece personel değişikliği oluyordu – hükümet muhalefete geçince yedi bin kadar memurun yerine yenileri geliyordu. Peş peşe hükümetler kayırmacılık ve yanaşmacılığı güç kazanmak veya gücünü korumak için kullandı; kendi kişisel ve keyfi uygulamalarını sorgulamadılar. Gürültüyle ilan edilen devlet reformları yerleşik çıkarları korumayı hedefliyordu. Gerçek bir devlet reformu ancak köklü siyasal değişiklikler gerçekleştirilirse mümkün olur. Modernleşmecilerin bireysel zihniyeti ve davranışı değiştirme girişimi iktisadi olarak başarılıydı ancak toplumsal anlamda başarısızlığa uğradı. Yunan kapitalizminin bir “sivil” topluma ihtiyacı yok çünkü “topluluklar” toplumu pazarlık yapmada daha kârlı ve verimli. Buna karşılık toplumsal ethos, sosyal ilişkileri savunma, topluluklara ve kimliklere yardım etme yeteneğini korudu. Aile bakımı ve yardımının yanı sıra arkadaşlardan gelen maddi ve duygusal destek zorluklarla mücadelede belki sosyal hizmet uzmanı ziyaretlerinden, sağlıkçı gözetimlerinden veya hızla tükenen devlet cömertliğinden daha iyidir. Yunan ethosu, ılımlı milliyetçiliği, seküler dindarlığı ve aile tabanıyla, Avrupa’daki en güçlü ethoslardan biri hâlâ. Yozlaşmış hali neoliberalizmi teşvik ediyor ama aynı zamanda ona karşı direnen en büyük güç. Kemer sıkma önlemlerinin ilk hedefi bu ethos oldu.

Kolektif Kurtuluş Biyopolitiği

Yunanistan nüfus kontrolüyle bireylerin disipline edilmesinin iç içe geçtiği karmaşık durumun tipik bir örneği. Avroya girişten sonra hükümet bireysel çıkarlarla kamu yararını birleştirmenin ana yolu olarak tüketimi ve hedonizmi teşvik etti. Borçlanma ve finans balonuna dayalı çarpık ekonomik büyüme 2008’de sona erdi. Kemer sıkma

önlemleri öncelikleri tersine çevirerek nüfusa ve bireylere yeni ve vahşi bir biyopolitik yönetim dayattı. Yunanistan'ın "kurtarılışı" mali "sağlığa" dönüş olarak görülüyordu. Kamu harcamasında kesintiler, vergi artışları ve özelleştirmeler bunun araçlarıydı. İnsanlara yirmi yıl boyunca iktidarın esas kaygısının ekonomik başarı ve bireylerin mutluluğu olduğu söylenmişti. Şimdiyse daha önceki politikalar tersine çevriliyordu. Kişisel arzu ve keyif siyaseti, ulusu kurtarma uğruna bireyleri feda etme stratejisine dönüşüyordu. Toplum her şeydi, birey ise hiçbir şey.

Kolektif seviyede kemer sıkma politikası toplumu işe, yaşa, iktisadi, cinsel ve ırksal ölçütlere göre böler ve mali doğruluk ve rekabet uğruna kökten davranış ıslahı talep eder. Önlemler hayatın her alanını kapsar: temel gıda tüketiminden sağlığa, eğitime, çalışma ve dinlenmeye. Halktan davranışlarını ulusun "ihtiyaçlar"ına göre düzenlemesi ve "toplumsal sağlık"ı kurtarmayı hedefleyen kapsamlı kontrollere tabi olması istenir. Bu davranış değişimi önce düşük gelirli ve emeklilerden talep edildi, zamanla toplumun tüm kesimlerine yayıldı. Her yeni dalga önlemleri gittikçe artan gruplara yaydı, orta sınıfı girdabına çekerek aşırı büyümüş bir "sıkıştırılmış orta sınıf" yarattı. Nüfus stratejileri, bireysel seviyedeki kapsamlı müdahalelerle desteklenmeliydi. Yirmi yıllık bireysel hedonizme hemen bir son verilmeliydi. Bunu yapabilmek için, kemer sıkma politikalarını şiddetle uygulamaya geçirmenin direnişi azaltıp davranışı hızlıca yemiden düzenleyeceği umuduyla, "şok doktrini"nin uç bir türü dayatıldı. Bu doktrinin iktisadi stratejisi önceki dönemde bolca sunulan şeylerde kıtlıklar yaratır ve disiplin sürecini bireyselleştirir. Para, iş, haklar, güvenlik ve istekler karneye bağlanır ve insanlardan bu ani değişimle yardım almaksızın baş etmeleri istenir.

Biyopolitik strateji korkuyu ve sözüm ona bilimsel doğruları harekete geçirir, ama aynı zamanda suçluluk duygusu eker. Şüphesiz ki vergi kaçırılıyordu (esasen zenginlerce) ve yolsuzluk yapıyordu (çoğunlukla güçlülerce). Disiplinin ana taktiği kolektif bir suçluluk duygusu yaratmaktır. Burada devreye psikanalitik teori girer. Slavoj Žižek'in dediği gibi üstben ikilidir. Üstbenin ahlakçı yanı, sahte refah döneminde "müstehcen" üstbenin talep ettiği hazlar için bizi suçluyor. Kategorik üstben şimdi hâkimiyeti ele geçirdi ve Yunan-

lara diyor ki “acı çekmeyi hak ediyorsunuz çünkü günah işlediniz. Yirmi yıldır hayat standartlarınızı üretken olmayan yollarla yükseltiyorsunuz. Şimdi bedelini ödemek zorundasınız”. Yunanlara hilekâr ve tembel yalancılar gibi davranan Kuzeyliler üstbenin dış temsilcileri. “Haz ve tatille dolu hayatınız, güzel yemekleriniz ve cinselliğiniz, güneşiniz ve deniziniz bizden o küçük şeyi alıyor, *je ne sais quoi*’yı, eksikimizi doldurup bizi bütün ve mutlu yapacak o şeyi.” Yunan seçkinleri de böyle söylüyor. “Cezanızı kabul edin çünkü hak ediyorsunuz,” deyip duruyorlar. Ahlakçılık biyopolitikanın zorunlu ortağı, Protestan etiğiye neoliberalizmin yol arkadaşı.

İkinci strateji, ülkenin çektiği zorlukların esas sorumluları olarak sunulan bazı “özellikle suçlu” grupları hedefliyor. Devlet memurları, üniversite profesörleri, doktorlar, eczacılar, toplu taşıma operatörleri ve sürücüler i sövgülerin ana hedefi olarak seçildi. Böylece diğer herkes kendini hem suçlu (çünkü tüm Yunanlar günah işledi) hem de masum (çünkü acıların esas sebebi diğerleriydi) hissedebiliyor. Kriz esnasında “suçlu masum” temel bir ahlaki rol oynuyor. Aşırı zengin vergi kaçakçılarıyla kamu işlerinde yolsuzluk yapan müteahhitler adları verilmeksizin sürekli yerden yere vuruluyor, ama herhangi bir soruşturma veya dava açıldığı yok. İsviçre banka hesaplarına aktarılan milyarlar ve lüks Mayfair evleri “titizlikle takip edilecektir”. İktidarın kinizmiyle eğitilmiş vatandaşlar bu ihtarlara ihtiyatla yaklaşıyor. Ne de olsa ülkeyi kırk yıldır yönetenlerin kendilerini ve destekçilerini suçlayıp cezalandırmaları beklenmiyor.

İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra Alman filozof Karl Jaspers, Alman suçluluğu üzerine bir dizi ders verdi. Dört tip suçluluk sıralıyordu: cezai (yasayı görünür şekilde çiğneyen eylemler), siyasi (devlet adamı ve vatandaşların suç işleyen bir rejime razı gelmesi), ahlaki (arkadaşlar ve yakınlarla beraber, birey olarak vicdanen eylemlerden sorumluluk hissetme) ve metafizik (korkunç suçlara şahit olup korkudan ve kendini koruma güdüsü nedeniyle müdahale etmeyen, hayatta kalmış herkesin evrensel sorumluluğu). Yunan örneğinde, metafizik suçluluk söylemi (“hepimiz işin içindeyiz”) tüm fiziksel suç ve ceza anlayışlarının önüne geçmişti.

“Kolektif suçluluk” ve “suçlu masumluk” stratejilerine, çalışan nüfusa yapılan sürekli saldırılar eşlik ediyor. İş güvencesinin yerini

kısa istihdam ve uzun işsizlik dönemleri alıyor. Bugün çalışma hayatının yeni odağı esnek, yarı zamanlı, nöbetleşe, paylaşılan ve parçabaşı iş, iş peşinde sürekli coğrafi yer değiştirme, vasıfsızlaştırma ve devamlı düşük seviye yeniden eğitimlerle idareten yeni beceriler kazandırma. Veria kasabasında yaşayan tipik bir emekçinin hayatı iyi bir örnek. “Themis makine mühendisliği okumuştur, eskiden inşaat sektöründe vasıflı işler yapardı, mesela Lidl süpermarketleri için inşaat işi yapmıştı. Şimdi ise yerel bir tarım kooperatifi için günlüğü 30 avroya vardiyaları düzenli olmayan bir şeftali tasnif etme işiyle ilgili arayacaklar diye telefonun başında bekliyor... Geçen yıl inşaat işi olmadığından, Themis sonradan durdurulan bir yol yapımı işi için günde 250 km yolculuk yapmaktan pazarda et taşımaya varasıya kadar her şeyi kabul etti.”¹⁰ Bu kasvetli ortamda, geri çekilen devlet desteğini ailenin ikame etmesi bekleniyor. Aile ve toplum geleneksel olarak kimlik ve sosyalliğin temeli olmuş ve ihtiyaç zamanlarında yardımını sunmuştur. Ancak Richard Sennet’in açıkladığı gibi, iş belirsizliği ve yer değiştirme ailelere büyük baskı yük-lüyor.¹¹ Kemer sıkma zayıf devlet güvencelerini kaldırdığında, ailelerden devreye girmeleri istendi. Ancak hükümet politikaları “modernizasyon” projesinin “başarılarını” tamamlayarak aile değerlerini zayıflatıyor. Okul öncesinden okula ve üniversite eğitimine, sağ-lığa, işsizlik maaşına, yaşlı bakımına ve psikiyatrik desteğe kadar devletin sağladığı her şey vahşice kesildi. İnsanlar ya –eğer mevcutsa– aile desteğine geri dönüp bağımsızlıklarını ve mahremiyetlerini kaybetmeyi göze aldılar, ya da yoksulluk ve hastalık içinde, aşağılanarak yaşamayı öğrendiler. İstihdamın, hayatın ve toplumsal ilişkilerin tamamen yeniden yapılandırılması en çok üç grubu vuruyor: gençler, kadınlar ve göçmenler. %55 işsizlikle, gençlerin iş bulmak için çok az umudu var. “İnsan döküntüsü” veya “gençlik enkazı”na indirgendiler. Bu belki de krizin en büyük ayıbı. Kriz önce-

10. Angelique Chrysafis, “Greeks Fall Back on Family Ties Amid Debt Crisis”, *The Guardian*, 2 Ağustos 2011, guardian.co.uk/world/2011/aug/02/greece-family-ties-debt-crisis?INTCMP=SRCH

11. Richard Sennet, *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, New York: W. W. Norton & Co. 1999; Türkçesi: *Karakter Aşınması*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı, 2002.

sindeki ahlaki insancılık döneminde, belirli gruplara karşı girilen böyle büyük saldırılar insanlığa karşı bir suç; yeni bir terim önermemiz gerekirse, *genecide* sayılırdı. Birkaç istisna dışında, insan hakları grupları ortadan silinmişti.

Biyopolitik denetlemenin ana hedeflerinden biri kadınlardır. Birleşik Krallık'ta kemer sıkmanın cinsiyetler üzerindeki etkileri kapsamlı olarak tartışılmıştır. Kadınlar krizin en büyük kurbanlarıdır. İşverenler kadınları kovmaya daha eğilimlidir; kreş, yardım vb. biçimindeki annelik ve çocuk bakımı destekleri ortadan kalkmıştır. İnsanların anlattıkları, benzer bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığının Yunanistan'da da olduğunu gösteriyor, ancak böyle şeyler "maço" politikacıları ve "tarafsız" uzmanları ilgilendirmiyor.¹² *The Guardian*'a göre "evsizlik artıyor, Atina'daki aşevleri talebi karşılamakta zorlanıyor ve intihar oranları psikiyatriste danışma istekleriyle beraber şiddetli bir artışta. Genç çiftlerin maddi gücü evlenmeye yetmiyor; zaten son onyılların en düşük doğum oram gören Yunanistan bugün, 30 küsur yaşında olup da çocuk yapmayı erteleyen bir nesle sahip".¹³ Atina merkezinde yapılacak kısa bir gezinti, 2011'deki *The Guardian* raporundan 2012'nin sonlarına kadar krizin insani bir yıkıma dönüştüğünü gösteriyor. Her köşede genç evsizler, hızla artan uyuşturucu bağımlılığı, dilenen iskelete dönmüş göçmenler. Kemer sıkma ve sınıf kayıtsızlığı Yunanistan'ı yok ediyor.

Michel Foucault Collège de France derslerinde biyoiktidarın ırkçılığı devlet mekanizması olarak benimsediğini ve davranış kontrolü için temel teknoloji olarak kullandığını iddia etmiştir.¹⁴ Bu Yunanistan'da açıkça gerçekleşiyor, ama ırkçılık Yunanlara da yönelmiş durumda.¹⁵ Popülist Batı medyası Yunanlıları geçmişte etnik ola-

12. Efi Avdela, "Gender in the Crisis; or What Happens to 'Women' During Hard Times", *Sygychna Themata* 115, 2011, s. 17-26; Athena Athanassiou, "Becoming Precarious through Regimes of Gender, Capital and Nation", Beyond the Greek Crisis series, *Cultural Anthropology*, 2011, culanth.org/?=node/445.

13. Aditya Chakraborty, "Athens Protests: Syntagma Square on Frontline of European Austerity Protests", *The Guardian*, 19 Haziran 2011, guardian.co.uk/world/2011/jun/19/athens-protests-syntagma-austerity-protests?INTCMP=SRCH.

14. Michel Foucault, *Society Must be Defended*, çev. David Macey, Londra: Penguin, 2003, s. 65-86.

15. Athanassiou, *The Crisis as a "State of Exception"*, 6. Bölüm.

arak daha aşağı kabul edilen gruplar için kullanılan aşağılayıcı sıfatlarla tanınıyor. Yunanlara dolandırıcı veya tembel demek ırksal imaları olan ideolojik bir beyan, onları zamanımızın sömürge öznelere dönüştürüyor. Aynı şekilde Yunanların çoğu da içinde bulunduğu açmazı ırkçılık çerçevesinde değerlendiriyor, ülkenin çektiği acılar için tuhaf bir şekilde göçmenleri suçluyor. Almanlar Yunanları nasıl aşağı görüyorsa, kendilerinin de göçmenleri aynı şekilde aşağı gördüklerini fark etmemelerinde acı bir ironi var. İşler azaldıkça ve koyu ırkçılık arttıkça göçmenler yoksulluk, mahrumiyet ve düşmanlığın en büyük kurbanı oldular. İlk iki kemer sıkma hükümeti sertliğini ve ideolojik saflığını kanıtlamak için göçmenleri kullandı. Mayıs 2012 seçim kampanyasında, Pasoklu Sağlık ve Kamu Düzeni bakanları “insan süprüntüsü” dedikleri, suç işlemek ve bulaşıcı hastalık yaymakla itham ettikleri göçmenleri şehir merkezlerinden uzaklaştırmak için bir kampanya başlattılar. Bu sadece bir gösteriydi; tutuklananlar kısa sürede şehir merkezine geri döndü. Nea Dimokratia da benzer şekilde davrandı, Atina merkezini “yeni-fethedip” “işgalciler”den geri alma sözü verdi. İktidara gelince, göçmenleri tutuklamak ve şehirlerden uzaklaştırmak için, “Mısafirperver Zeus” kampanyasını başlattı. Irkçılık hızla yayılıyor. Bir olimpiyat atleti “Batı Nil” menenjit virüsünü yayan sivrisinekler için bir sürü “ev yapımı yemek” olduğunu tweetledi.

Borç ve kemer sıkmayla meşgul olan Yunan otoriteleri, felaketteki sorumluluklarını üstlenecek bir günah keçisi bulunduğu sürece, bunun kim olduğunu umursamıyor. Yine Mayıs 2012 seçimlerinden önce bakanlar “yabancı görünümlü” seks işçilerine karşı utanç verici bir kampanya başlattı. Bu kişiler yakalanıp HIV testine sokuldu ve daha suçlarının ne olduğu açıklanmadan yargılanmak üzere tutuklandı. İsimleri ve fotoğrafları gazete ve internet sitelerinde yayımlandı. Uygulama 1860’larda fahişeleri veya hafifmeşrep addedilen kadınları zorunlu zührevi hastalık testinden geçirip tutuklama yetkisi veren o bednam İngiliz Bulaşıcı Hastalıklar Kanunu’nu akla getiriyordu. 19. yüzyıldaki bu operasyon evrensel olarak kınanmış ve feminizmin yükselişine katkıda bulunmuştur. Bulaşıcı Hastalıklar Kanunu’nun Feshi Derneği kurulmuş ve özel fesih bültenleri yayımlanmıştır. Dernek, Hayvanlara Karşı Zulmün Engellenmesi Ce-

miyeti'ne benzetilmiştir, çünkü kadınlara “ıtlaf edilsin mi edilmesin mi hâkim karşısına çıkarılan”, “dişi köpek veya kancık” muamelesi yapılıyordu.¹⁶ Joanna Bourke'un özlü bir biçimde ifade ettiği gibi, “bir yandan kanunlar kadınlara hastalık sağan hayvanlar gibi davranıyordu, bir yandan da asıl ‘dilsiz yaratıklar’ sınıf çerçevesinde tanımlanıyordu”. Günümüzde yapılan operasyon, sınıf ve cinsiyete ırkı da ekliyor ve sinik biyoiktidarın utanç yeric bir simgesini sunuyor. Bu operasyonun amacı ırksal olarak “aşağı” kadınları hedef tahatasına oturtup aşağılayarak ve cezalandırarak sözde Yunan halkının “sağlığını” korumak amaçlanıyordu. Hükümet, Yunan gen havuzunu bozmaya niyetli yabancı seks avcılarından Yunan erkeklerini koruyordu. Tutuklanan kadınların çoğunun Yunan olduğu ortaya çıkınca, mesele eskisi kadar gündeme getirilmedi. 19. yüzyılda, orta sınıf kadınlar mazlum kız kardeşlerinin davası için toplanmıştır. 21. yüzyılda ise, bu kadınların onurunu ve mahremiyetini savunan sadece sol oldu. Geç kapitalizmde, liberaller gurur verici liberal gelenekleri terk etmiş durumda, bu gelenekleri bugün sadece radikaller canlı tutuyor.

Ana akım partilerin ve medyanın ırkçı saldırıları 2012 seçimlerinde %7 oy alan neo-Nazi Chryśí Avgí partisini meşrulaştırdı. Seçim başarısı bu çeteyi göçmenler, gayler ve etnik azınlıklara saldırılarını artırmaya teşvik etti. Parti üyeleri geceleri gruplar halinde Atina ve taşra kasabalarında gezerek sokaklarda, hatta dükkân ve evlerinde göçmenlere saldırıyor. Günde en az on saldırı olduğu kaydediliyor, bunların bazıları ciddi yaralanmalara ve ölüme yol açıyor. Bitpazarlarında Yunan olmayan tezgâh sahiplerine saldırılıyor, malları dağıtılıyor ve yok ediliyor. Partinin kan bankaları “Yunan” kanı topluyor ve sadece ihtiyacı olan Yunanlara veriyor. Parti liderliği meclisten hazzetmediğini beyan etti ve yasayı korumak için kendi “saldırı birlikleri”ni yetiştiriyor. Ahlaki ve siyasi bir felaket bu. İrkçi ve faşist fikirlerin açık ifadesi ve fiziksel saldırılar, zor kullanma taktiklerini ve şiddetin açıkça yüceltilmesini çekici bulan gençleri

16. Aktaran Joanna Bourke, *What it Means to Be Human: Reflections from 1791 to the Present*, Londra: Virago, 2011, s. 99.

17. A.g.y., s. 98.

etkiliyor. Bu örgüte göz yuman, hatta örgütü parti fonlarıyla destekleyen Yunan, Alman ve Avrupalı liderlerin siyasi ve kültürel açıdan bu kadar basiretsiz olması şok edici. Hükümet propagandası, göçmenleri savunan solu hedef alıp “iki aşırı uç”tan biri olarak Nazilerle bir tutarken, Chryś Avgı’nın suçlarını büyük ölçüde görmezden geliyor. Kapitalist sinizm kendisinin ayakta kalmasını demokrasinin ayakta kalmasından üstte tutuyor.

Sonuç olarak, kişisel arzu ve keyif biyopolitiği, bireysel hazzın yasaklanmasına dönüşmüş durumda. O zaman toplumun büyük bölümü mahvedilirken kurtarılan kim? Tam anlamıyla Yunanistan. Çeşitli hükümetler tek tek Yunanlıları yüzüstü bırakıp Yunan ulusunun genetik bilgisini kurtarıyor. Tıbbi benzetmelerse kemer sıkmanın gözde mecazları. Ulus “hasta”. Eğer kredi ödemeleri durursa, bu “ülkeyi yaşam desteğinden çıkartmak” olacak.¹⁸ Göçmenler ulusa “hastalık yayan bombalar”, egzotik ve öldürücü hastalıklar getiriyorlar; “yabancı” seks işçileri AIDS yayıyor, “aileleri kurtarmak”¹⁹ uğruna medyada afişe ediliyorlar. Yunanistan, saldırgan neoliberalizmden savunmacı neoliberalizme geçti, hazzın teşvikinden de başarısızlığın yönetimine. Nüfus her şey, birey ise hiçbir şey. Kemer sıkma önlemleri Thatcher’ın ünlü “toplum yoktur, sadece bireyler ve aileler vardır” beyanını tersine çeviriyor. Kriz kapitalizminin mantrası “bireyler veya aileler yoktur, sadece nüfus vardır”. Yunanistan kıyamet sonrası bir insanlığın yaratıldığı ve test edildiği devasa bir laboratuvara dönüştü.

Kemer Sıkma Hukuku

Biyopolitik kapitalizm hukukun doğasını ve işleyişini değiştirdi.²⁰ Zıt görünen ama birbirini tamamlayan iki süreç son elli yılda birbirine yakınlaştı. Bir taraftan, özel faaliyetin çoğu alanı yasallaştırılıp

18. Milli Eğitim Bakanı Diamantopoulou, aktaran Athanassiou, *The Crisis as a "State of Exception"*, s. 48.

19. A.g.y., s. 40-50.

20. Bu bölüm şu kitaplardan yararlanılarak yazılmıştır: Costas Douzinas ve Adam Gearey, *Critical Jurisprudence*, Cambridge: Hart, 2005 ve Costas Douzinas, *Human Rights and Empire*, Abingdon: Routledge, 2007.

denetim altına alınıyor; öte taraftan kamu hizmetleri yeniden bölüşüm hedeflerinden uzaklaşıp kişisel kâr ve piyasa düzenine yöneliyor. Hukuksallaştırma ve deregölasyon, normatifliğin resmi kaynaklarını zayıflattı. İster şirket yöneticilerinden ister devlet bürokratlarından kaynaklansın, kurallar artık egemenliğin demokratik ifadesi veya ahlakın liberal biçimselleştirilmesi anlamına gelmiyor. Yönetim biçimi (çoğunlukla “bilimsel” uzmanlık kisvesinde gizlenen ideolojik önyargılar için kullanılan bir örtmece) esin kaynağı, takdir yetkisi kanunun idaresi haline geliyor. Hukukun üstünlüğü geleneğine göre karşıt olan kural ve takdir yetkisi bir madalyonun iki yüzü gibi iç içe geçiyor. Yasa koyucular ve vatandaşlar hukuka salt faydacı açıdan bakıyor. Prosedüralist hukukun sürekli hatırlattığı gibi, yasalar özel faaliyetlerin düzenlendiği, piyasa belirsizliklerinin azaltıldığı ve işlem maliyetlerinin düşürüldüğü çerçeveler haline geldi. Jürgen Habermas bile umutsuz: “Bu *postpolitik* dünyada çokuluslu şirketler tüm davranışlar için model haline geldi. *Normatif olarak yönlendirilen bir siyasetin iktidarsızlığı*... daha genel bir gelişmenin özgül bir örneğinden ibarettir. Sonunda merkezini tamamen yitirmiş, kendini yeniden üreten ve kendi kendini idare eden işlevsel sistemlerden oluşan düzensiz bir yığın halindeki dünya toplumuna varacağız.”²¹ Dünya Bankası bu manzaradan memnun. “Yönetişim ve Gelişim” raporları gelişmekte olan ülkelerde “ekonominin aktörlerine –girişimciler, çiftçiler ve işçiler– yeterince istikrarlı bir ortam yaratmak, ekonomik fırsatları ve riskleri ölçmek, sermaye ve emek yatırımı yapmak, karşılıklı ticari faaliyet yürütmek ve keyfi müdahaleler veya kamulaştırmaya karşı makul güvence veya kaynak sağlamak için” hukukun üstünlüğünün gerekli olduğunu söylüyor.²²

Biyopolitik hukuk, hukukun üstünlüğü geleneğinin içler acısı enkazıdır. Avrupa medeniyetinin bu büyük başarısı “bir kurallar toplumuna indirgenmiş durumda ve pürüzsüz günlük işleyişi dışında hiçbir temeli yok”.²³ Hukuk toplumun her alanına yayıldıkça biçimi

21. Jürgen Habermas, *The Inclusion of the Other*, Cambridge, Polity, 1998, s. 125 (ilk italik orijinalinden, ikincisiyse benim).

22. The World Bank, *Governance and Development* (1992).

23. Jean-Marie Guehenno, *The End of the Nation-State*, İng. çev. Victoria Eliott, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995, s. 99.

ayrıntılı ve tutarsız, kaynakları çoklu ve yaygın, hedefleri muğlak, belirsiz veya çelişkili, etkileri öngörülemez, değişken ve dengesiz hale gelir. Kanunilik en önemli açılardan zayıflatılmıştır. Kuralın yerini düzenleme, normatifliğin yerini normalleşme, yasamanın yerini icrai faaliyet, ilkenin yerini takdir yetkisi, tüzel kişiliğin yerini yönetimin verdiği roller ve yetkiler aldı. Düzenleme ve normalleşme her yerde, gözle görünmüyor, her yerden geliyor ve hiçbir yerden gelmiyor. Cezai olmayan taktikleri harekete geçiriyorlar: tecil ve tehirler, temyiz ve karşı temyizler, medya tacizleri ve kapana kıştırma. Siyasetin, iş hayatının ve finansın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilebilir yolsuzluğu ve affedilebilir ihlalleri hem varsayıyor hem de bunlara yol açıyorlar. Biyopolitik düzen normalleşir ve yozlaşır, yolsuzluk normalliğinin bir parçasıdır.

Yerel, ulusal, uluslarüstü ve uluslararası kaynaklardan yayılan ayrıntılı düzenlemeler hayatın tüm alanlarına ve yönlerine nüfuz ediyor. En samimi ve yerel ilişkilerden küresel ekonomi ve iletişim süreçlerine, hiçbir alan devlet veya piyasa müdahalesinden muaf değil. Besinlerin konservelenmesinden işkenceye kadar her şey (kamusal veya özel) hukukta yerini alıyor. Hukuk, günümüz toplumunun tüm özelliklerine sahip olma –merkezsizleşme, parçalanma, belirsizleşme– pahasına amansızca genişliyor. Yasal sistemin tutarlı bir kaideler sistemi olduğu iddiası her zaman gerçek dışıydı. Hukukun “başka yerden gelmiş gibi görünen parçalarla; bağlantısız, işlemeyen ancak bir şekilde hüküm, mahkûmiyet, yaptırım vb. üreten tuhaf eşlemelerle, rastlantısal ilişkilerle, dişliler ve kollarla dolu”²⁴ deneysel bir makineyi andırmaya başladığı günümüzde ise bu iddia hepten saçma görünüyor. Merkezi iktidarın süslemeleri dışında, hukuk gittikçe salt kendisine hukuk dediği için hukuk oluyor. Rutin yasallığın meşruluğu hukukun adalete, ahlaka veya demokratik meşruluğa asgari atıfla iktidar simgelerini ve polis kuvvetlerini harekete geçirebilmesine dayanıyor. Bu –kamusal veya özel– her şeyi düzenleyen faaliyet, bazı yasal beyanların normatif bir biçim aldığı; çoğu beyanın sadece usul, teknik ve düzenlemeleri tanımladığı an-

24. Michel Foucault, aktaran Colin Gordon, “Afterword”, *Power/Knowledge*, Brighton: Harvester, 1980, s. 257.

lamına geliyor. Bu bakımdan hukuk, hayatın belli başlı olaylarını kopyalama yoluna girmiş durumda. Modern hukuk dünyayı düzenlemeye çalışır, geç modern hukuk ise sadece taklit eder. Borges'in imparatorluk haritacıları hikâyesinde, mümkün olan en hatasız haritayı yapmaları istenen haritacılar nihayetinde haritaladıkları bölgeyle bire bir aynı boyutlarda bir harita yaparlar. Hukuk da bu girişimi tekrarlıyor; toplumun en hatasız haritasını çıkarmaya girişiyor; bu sürecin sonunda hukuk ile toplumun doğal yaşamı veya düzen ile arzu bire bir aynı ölçeğe sahip ve tam olarak eşzamanlı hale gelecektir.

Modern hukukun (ve de modernitenin metafiziğinin) misyonu kendisi ile dünyanın düzeni arasında –zaman zaman algılanamaz olan– bir mesafe yaratmaktır. Hukuk din, milliyetçilik veya sosyalizme yakın bir ideal biçimiydi. Gerçeği düzeltmeyi hedefliyordu. Bugün, hukuksal-yaşamın enginliğinde bu mesafe hızla ortadan kalıyor. Güçlü bir hukuk var ama pek değeri veya normatif ağırlığı yok; kuran ve kısıtlayan ama işaret etmeyen bir hukuk bu. Geçmişte yasa yapmak ve yorumlamak büyük siyasi mücadelenin alanlarıydı. Bugün yasanın lafzı ve yorumları arasındaki boşluk daraldı. Hukuk aşkınlığını kaybetti ve toplumsal ilişkilerin yüzeyi haline geldi. 20. yüzyılın büyük pozitivist teorileri, geçerliliği hukukun belirleyici özelliği kabul etti ve verimliliği dışsal bir ikincil rolle sınırladı. Bugünse sadece verimlilik önemli. Modern hukukun alameti farikası olan geçerlilik hukuk ders kitaplarında, adeta doğal hukuk gibi, geçmişin bir kalıntısı olarak tartışılıyor. Artan bireysel haklar gitgide toplumun “doğal” düzenini yeniden üreten bireylerin ve kimlik gruplarının taleplerini benimsiyor ve meşrulaştırıyor. Hakkın yerini haklar aldı, kamu yararının yeriniyse bireysel çıkar.²⁵ “Hukuk kategorilerinin artık kapsamlı bir etik içeriği yansıtmadığı bu dünyada böylesine koşulsuz bir şekilde yürürlükte olmasından daha iç karartıcı bir şey yok,” diyor Giorgio Agamben, “yürürlükte olmaları hiç bir anlam ifade etmiyor artık.”²⁶

25. Costas Douzinas, “The Poverty of (Rights) Jurisprudence”, *The Cambridge Companion to Human Rights Law* içinde, haz. Conor Gearty ve Costas Douzinas, Cambridge University Press, 2013, s. 56-78.

26. Agamben, *Means without End*, s. 133.

Bu değişiklikler Yunanistan'da açıkça görülüyor. Refah döneminde hukuk ve haklar muazzam özgürleştiriciler olarak destekleniyordu. Yunan akademisyenler Rawls ile Dworkin'i ünlü olduklarından otuz yıl sonra keşfedip çevirmişler, hukuku bireysel haklar fikri etrafında yeniden yapılandırmaya çalışmışlardı. Tasarruf tedbirleri tüm bunları değiştirdi. Hukuk ikincil bir role indirgenerek meşruiyet iddialarının ve muhalefete yönelik saldırıların tetikleyicisi olarak kullanıldı. Hukukun tüm veçheleri ciddi bir "normatif açık"tan muzdarip. Bu açık iki biçim alıyor. İlkin, uluslararası hukukun temel ilkelerine, anayasaya ve hukukun üstünlüğüne bir dizi saldırı yapılıyor; ikinci olarak da kemer sıkmaya hukuki bir biçim veren ve tasarruf politikalarını yasallık kültürünün normal güvencelerini sağlamaksızın topluma yayan bir hukuk biyopolitikası uygulanıyor. Aşağıda, hukukun üstünlüğünü zayıflatan birkaç hukuki fiille değineceğim.

Uluslararası hukukta, devlet borcu borçlu devletin kendi yasalarıyla düzenlenir; borçlu devlet borcu yasalara aykırı buluyor veya çirkin borç addediyorsa ya da acil durumlarda sözgelimi maaşları ve emekli maaşlarını ödeyemiyorsa, ödemeleri askıya alabilir veya borcu düşürebilir. Oysa yapılan borç anlaşmaları Yunanistan'a dokunulmazlıktan feragat etmeyi ve münhasıran İngiliz hukukunun yargısını dayatıyor. Feragat alacaklıların Yunanistan'a özel bir sözleşmenin tarafı muamelesi yapabileceği anlamına geliyor; alacaklı çıkarlarına öncelik tanıyan 1978 İngiliz Devlet Dokunulmazlık Yasası uyarınca, Yunanistan'dan menkul kıymetleri talep edilebilir ve ülke tüm varlıklarına el koymakla tehdit edilebilir.²⁷ Kamu malları alacaklılar tarafından haczedilebilir ve hükümet kendisini uluslararası hukuk ya da Avrupa hukuku uyarınca koruyamaz çünkü anlaşmanın münhasıran İngiliz hukukuna tabi olacağını kabul etmiştir. Yapılan kredi ve mutabakat anlaşmaları daha parlamento oylamasına gidilmeden vergi artışları, feci maaş ve emeklilik kesintileri dayattı; parlamento bu oldubittileri onaylayan noter durumuna indirgendi. Anlaşmayı yürürlüğe sokan yasa, anayasanın böyle ağır ulus-

27. George Katrougalos, "The 'Para-constitution' and the Other Way", *Constitutionalism*, 22 Mart 2011, constitutionalism.gr/html/ent/967/ent.1967.asp.

lararası anlaşmalarda beşte üçlük çoğunluk şartına rağmen, salt çoğunlukla kabul edildi. Kemer sıkma önlemlerini dayatan karmaşık mutabakat anlaşması, tartışmaya pek izin vermeyen “giyotin” yöntemleriyle onaylandı. Bu yasa bakanlara ekonomik ve sosyal politikaların tüm yönlerini kapsayacak idari kararnameler çıkarmak, var olan yasaları feshetmek ve parlamento izni olmaksızın ulusal egemenlikten taviz veren yeni bağlayıcı anlaşmaları imzalayabilmek için sınırsız yetki veriyordu.²⁸ Tek maddeli başka bir yasa anlaşma ve mutabakatların imzalandığı andan itibaren geçerli olduğunu belirtiyordu. Parlamenteoya daha sonra, sadece “tartışma ve bilgilendirme” için sunuluyor. Parlametonun kabul edilmiş olan bu nahış önlemleri düzeltme çabaları, kredi taksitlerin ödenmemesine yol açarak troykanın nihai yasa yapıcıya dönüşmesine sebep olacak. Başka bir yasayla altyapı varlıklarını satacak bir özelleştirme idaresi kuruldu. Yasaya göre, borç verenler tarafından onaylanan bir yabancı şirketin ilgisini çeken kamu malı hemen özelleştirme idaresine aktarılacak, idare malın değerini saptadıktan sonra alacaklıların tercihine göre ya mülkiyetini ya da kullanım hakkını satacak. Elde edilen gelir de alacaklılara ödenecek. Özelleştirme idaresinin portföyüne Atina borsasında listelenen kamu hizmeti veren kuruluşlar, binalar, arsalar, limanlar, havaalanları ve yerleşimsiz adalar dahil. Özelleştirme idaresinin başkanı bir Londra buluşmasında Yunanistan’ın “yatırımcılar için yeni bir El Dorado”²⁹ olacağını söyledi.

Anayasanın ihlali bununla da kalmıyor. Yürütme, yasama ve yargı gücü büyük ölçüde AB ve IMF’ye aktarılıyor. Asgari ücretteki azalma, toplu sözleşmenin ve emekçilerin diğer haklarının ortadan kaldırılması, keza emeklilik maaşlarındaki kesintiler Anayasa, Avrupa hukuku ve Avrupa insan hakları hukuku ile güvence altına alınmış olan bir dizi toplumsal ve ekonomik hakkın ihlali anlamına ge-

28. Anayasa hukuku profesörü George Kasimatis, yapılan anlaşmaların ve kabul edilen yasaların anayasa ile uyumsuzluğu üzerine uzun bir liste sunuyor; bkz. Kasimatis, *The Loan Agreements between Greece the EU and the IMF*, Atina: The Athens Law Society, 2010.

29. Kerin Hope, “Greek Privatization Chief Predicts Bonanza”, *Financial Times*, 17 Eylül 2012, ft.com/intl/cms/s/0/b4f6b8e2-fa62-11e1-b775-00144feabdc0.html#axzz27NGuKLDY.

liyor. Kemer sıkma önlemleri mahkemeye götürülmek istendiğinde, Danıştay başvurusu kesin şekilde reddetti. Ulusu “kurtarmak” adına, anayasa hukukunun temel prensipleri bir kenara bırakıldı. Yargı gücü hükümet kararlarının kılıfı oldu. Egemenliğe ve yasal düzenin ahlaki çekirdeğine yapılan saldırıların arkası kesilmiyor. Yasaların büyük bölümü Brüksel veya Atina’da çıkan idari kararnamelerle oluşturuluyor. Kamu harcamaları ve vergi değişiklikleri troyka tarafından onaylanmak zorunda. Eskiden vergi gelirleri sosyal devleti finanse etmek için kullanılırdı ve bunların ahlaki bir meşruluğu vardı. Vergilendirme, yemiden bölüşüm ve sosyal politika aracı olarak, var olan durumu düzeltmeyi amaçlayan normatif evrenin bir parçasıydı. Ancak kurtarma anlaşmaları uyarınca vergilendirme alanında yapılan düzenlemeler halka büyük zarar verdi, özellikle de en fakir kesimi vurdu. Gıdaya, hatta Yunanların şiş kebabı *souvlaki*’ye en yüksek düzeyde KDV dayatıldı. *Souvlaki* vergisini doğrudan vergi artışları ve elektrik faturaları üzerinden toplanan, ödenmediğinde elektrik kesintisine yol açan tartışmalı bir emlak vergisi takip etti. Vergi gelirleri, yatay maaş ve emeklilik kesintileriyle beraber, açığı azaltmak ve borcu geri ödemek için kullanıldı. İkinci anlaşmaya göre, verilen avanslar özel bir bloke hesaba yatırılacak ve önceki borçları ödemekte kullanılacaktı. Dahası Yunan hükümeti borç geri ödemelerinin, maaş ve emeklilik ödemeleri dahil olmak üzere tüm devlet yükümlülüklerinden önce geleceğine dair bir yasa çıkartma ve bunu anayasaya ekleme girişiminde bulundu.³⁰ İlk kez bir demokraside belli bir ideoloji anayasaya açıkça ilave edilmiş olacak. Bu değişiklikler, Avrupa hükümetlerinin verdiği borçların ânında eski borçları ödemek üzere onlara ve bankalarına geri döneceği anlamına geliyor. Anlaşmalar zor koşullarda yaşayan halkı kaale almıyor, onlara sağmal inek muamelesi yapıyor. Carl Schmitt’e göre, egemen istisna halini getirebilen ve hukukun üstünlüğünü askıya alabilen kişiye, Yunanistan’da (ekonomik) egemenliğin “troyka”da olduğu söylenebilir.

30. Eurogroup “Yunan yetkililerin izleyen iki ay içinde yasal mevzuata borç ödemelerine öncelik verileceğine dair bir hüküm ekleme niyetini memnuniyetle karşılamaktadır. Bu hüküm Yunan Anayasası’na en kısa zamanda eklenecektir”; Eurogroup açıklaması, 21 Şubat 2012.

Kemer sıkmanın yasaları ve idari kararnameleri yasal geçerliliğe sahip, ama ahlaki gerekçeleri veya demokratik meşruiyetleri yok. Zaten alınmış ve uygulanan kararlarla fiilleri normatifleştirerek işi kitabına uyduruyorlar. Kemer sıkma hukuku, toplumsal hayatın her alanını kapsamayı ve ıslah etmeyi hedefliyor. Hukuki pozitivizm için “kanun kanundur”; altında yatan fikir tamamen radikalleştiriliyor. İktidarın emrivakisi kendisine “hukuki” sıfatını yapııştırarak meşruiyet arar. Hukuk herhangi bir biçimde uygunluk, ahlaki doğruluk veya siyasi meşruluğun kontrolünden geçmeksizin kendine hukuk demeyi başarabilen her şeydir. Hukuk var olanın mazereti haline gelmiştir. Bir hükümet ahlaki ve siyasi meşruluğunu kaybettiğinde ve demokrasisinin sunduğu simgesel sermaye kurduğunda, elde kalan tek silah yasallık olur. Hükümet yasalara uygunluk kısıvesi altında gayrimeşru politikalarına “hukukun üstünlüğü”nün saygınlığını aşılamayı umuyor. Sonuçsa genelde tam tersi oluyor. Meşruiyet boşluğu hükümet politikalarından tek tek yasalara ve derken hukukun üstünlüğüne bulaşıyor. Yasallık başarısız politikacılara meşruluk kazandıracağı yerde, hukukun kendisi gayrimeşru hale geliyor. O noktada da *anomie* sahneye çıkıyor.

Anomi I: Toplumsal Ethos ve Siyasi Sinizm

Toplumsal Ethos Üzerine

İki hikâyeyle başlamak için izin verin. Paros Adası'nda ve daha pek çok yerde, Ege yazının temel unsurlarından olan koruyucu aziz bayramlarında düzenlenen kilise törenleri iptal edildi. Bunun tek sebebi ekonomik zorluklar değil. İnsanlar artık eski arkadaşlarıyla buluşmak istemiyor. İçinde bulundukları durumun haysiyetlerine dokunduğunu hissediyor, her gün yaşadıkları aşağılanmalardan utanıyor, sorunlarını alenen kabul etmeyi ve başkalarının zorluklarını duymayı istemiyorlar. Barlar ve tavernalar boşaldı; etraftaki pek az grup alçak sesle konuşuyor veya sessiz. Sessizlik kemer sıkmanın sesi. Her yerde yas tutuluyor gibi. İnsanlar bir şey bekliyor, yeni kesintiler denen uzun, yavaş işkenceye, daha fazla iş kaybına, dükkânların ve işletmelerin kapanmasına son verecek herhangi bir şey.

İkincisiyse 2011'in sonlarında gerçekleşti. Hükümet politikacıları ve ana akım medya, üniversite çalışanlarına karşı birlikte saldırıya girişti. Buna zemin hazırlayan koşullar olaya ışık tutuyor. Papandreou hükümeti yaz tatili sırasında sağ muhalefetle anlaşıp üniversitelerin aşamalı olarak özelleştirilmesine ve yönetimlerinde kökten değişimlere yol açacak bir yasa geçirdi. Yunan üniversitelerinin ciddi reformlara ihtiyacı olduğu doğru. Partilerin siyasi etkilerinden kurtulmalı, toplumsal ihtiyaçlarla daha iyi bağlantı kurmalı, eleştirel düşüncüyü teşvik etmeli ve uluslararası işbirliğine daha açık

hale gelmeliler. Ancak hükümetin iddia ettiği gibi başarısız kurumlar değiller. Dünyanın bütün büyük üniversitelerinin kadrolarında Yunan mezunlar var, bu da Yunan eğitiminin başarılı akademisyen ve araştırmacılar çıkardığını gösteriyor. Yunan toplumu eğitimi toplumsal hareketliliğin ana araçlarından biri olarak görüyor ve üniversiteleri ve akademisyenleri İngilizlerden daha fazla takdir ediyor. Ancak hükümetin reformları akademiye akademi olmaktan çıkarıyor, iç demokrasiyi asgariye indiriyor ve her şeye kadir üniversite patronlarını ve ticaretin müdahalesini teşvik ediyor. Akademisyenlerin çoğunluğu ve genelde muhafazakâr olan rektörler, anayasanın parasız yüksek öğretimin herkesin hakkı olduğunu belirten 16. Madde'sine atıfla reformları uygulamayı reddetti. Bunun üzerine hükümet zaten çok az olan üniversite fonlarında daha fazla kesintiye giderek onları cezalandırdı. Akademisyenler direndi ve 2012'de bir takım önemli kazanımlar elde etti.

Bu başarılı direniş hükümeti çileden çıkardı; yanıtları akademisyenlere ve yüksek eğitimin meziyetlerine saldırılara girişmek oldu. Birkaç akademisyen hedef seçilerek kayırmacılık, vergi kaçakçılığı ve araştırma fonlarının kötü idaresiyle suçlandı. Saldırı, direnen akademisyenleri devletin ve toplumun daha yaygın hastalıklarıyla özdeşleştirmeyi amaçlıyordu. Hükümet direnişi amacından saptırmayı ve Yunanistan'ın içler acısı durumunun sorumluluğunu ülkeyi kırk yıldır yönetenlerden alıp başkalarının üstüne yıkmayı amaçlıyordu. Çoğu asılsız olan suçlamalar düştü, soruşturmaya gerek görülmedi. Ancak seçtikleri yolun faydaları aşıkârı: "Şu hesapta çok iyi eğitilmiş entelektüellere bakın," demeye getiriyordu hükümet, "aslında müsriflikleri, devlete bağımlılıkları ve iktidar sevdaları yüzünden ülkeye zarar vermekten başka bir şey yapmıyorlar. Tüm sıkıntılarımız üniversitede başlıyor."

Hikâyeler anominin yayılmasının örnekleri. Anomi, hükümetin protestolara saldırılarında yaygın olarak kullandığı bir terim. *Anomie*, *nomos* hukukunun yokluğu veya eksikliği anlamına geliyor. Hükümet direnişi gayrimeşru kılmaya uygun bir zemin olarak hukuku ve yasallığı seçti. Ulaştırma Bakanı 2011'de tipik bir açıklama yaparak hükümetin "Yunanistan'ın anomi ile nitelenen ülkelerin sonu olan uluslararası itibarsızlık ve marjinalleşme riskine açık hale

gelmesine" izin vermeyeceğini, "bedavacılığın toplumsal kabulüne saldırmanın ve ilericiлик kisvesi altındaki gerçek yüzünü ortaya çıkarmanın fevkalade önemli" olduğunu belirtti.¹ Bu durumdan rahatsız olan bakan 2011'de Yunanistan'ı saran kitlesel protestoları, vergi vermeyen veya kaçırın "bedavacılar"la veya başka yollarla bireysel çıkarları için yasayı çiğneyenlerle aynı kefeye koyuyordu. Sivil itaatsizlikle yasadışılık ve kanunsuzluğu birbirine karıştırıyordu. 7. Bölüm sivil itaatsizliğin yasalığını ve ahlakiliğini tartışıyor. Bu bölümse anominin sosyolojik ve ahlaki yönlerine ve devletin bu terimin için nasıl boşalttığına yoğunlaşıyor.

"Anomi" terimini *Toplumsal İşbölümü* ve *İntihar* gibi klasik çalışmalarında ortaya koyan da, uzun araştırma kariyeri boyunca geliştiren de Emile Durkheim olmuştur.² Durkheim'a göre işbölümü, birtakım sistemik ve normatif müdahalelerle gerçekleştirilen toplumsal bütünleşmeyle sonuçlanır. İş ilişkileri toplumsal bağlar yaratır, mesleklerin ve faaliyetlerin geliştirdiği normatif düzenlemeler de bu bağları güçlendirir. Anomi ya belli bir grubun hayatının alt üst olması ya da toplumsal düzenlemelerin yetersiz kalması sonucunda sistemle bütünleşme zayıfladığında ortaya çıkar. İnsanlar birbirinden çok uzak kalıyorsa ve ilişkiler "dağılıyorsa" sistem başarısız olmuş demektir. Böyle durumlarda etkileşim modelleri zayıflar ve davranışlarla ilgili beklentiler düşerek toplumsal çözülmeye sebep olur. Bir bu kadar önemli başka bir mesele de bütünleşmeyi destekleyen yazılı olmayan uzlaşım ve âdetlerin, yani bu kitapta "toplumsal ethos" terimiyle karşıladığımız teamüllerin yıkımıdır: Topluluk hayatını ve gündelik etkileşimleri düzenleyen, toplumsal ilişkilerin işleyişini pürüzsüzleştiren, resmi olmayan değerler, anlayışlar ve alışkanlıkların yıkımı. Durkheim'ın dediği gibi "etik sistemi

1. "Minister attacks anomie", *Kathimerini*, 6 Şubat 2011.

2. Emile Durkheim, *The Division of Labour*, İng. çev. George Simpson, New York: Free Press, 1933; Türkçesi: *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem, 2006. *Suicide*, çev. John Spaulding ve George Simpson, New York: Free Press, 1951; Türkçesi: *İntihar*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem, 2002. Stephen Marks konunun harika bir incelemesini sunuyor; izleyen tartışmada bu metinden yararlandı; bkz. "Durkheim's Theory of Anomie", 80/2, *American Journal of Sociology*, s. 329.

gelişigüzel kurulacak bir şey değildir. Bu sistemi oluşturmak, hangi gruba uygulanacaksa onun vazifesidir. Başarısızlıkla sonuçlanıyorsa, bunun nedeni grubun tutarlılığında bir sorun olması, bir grup olarak varoluşunun çok muğlak olmasıdır”.³ Toplumsal ethos istendiğinde bırakılabilecek veya dönüştürülebilecek geçici bir kolaylık değildir. Anomi tam da toplumsal ethosun aşınmasının sebebi ve sonucudur. Hem makro hem de mikro toplumsal ölçeklerde gerçekleşir. Anominin son derece şiddetli bir türü, toplumsal ethos ve kurumsal stratejiler arasındaki temel uyumsuzluktan kaynaklanır. Toplumsal ve iktisadi politikalar ve kanunlar halkın değerlerine, alışkanlıklarına ve anlayışlarına saldırıp onları zayıflatınca, muazzam bir büyübozumu, korku ve saldırganlık yaratırlar.

Anomi hem toplumsal ethosu hedef alır hem de onun gerilemesinin koşuludur. Yunancadaki *ethos* ve *ethikos* Latinceye ve Latin kökenli dillere şu iki terimle tercüme edilir: etik ve ahlak. Etik Yunanca orijinali *ethos* ile semantik bağına korur; buna karşılık ahlak ahlaki kurallar, düsturlar ve emirler alanıyla sınırlandırılmıştır ve modern meşguliyetleri ifade eder. Toplumsal ethos hem etikten hem de ahlaktan bazı özelliklerini almıştır. Bireylerin, grupların ve toplulukların kimliğini ve aidiyet hissini inşa etmeye yardımcı olur. Ethosu tasvir etmeye çalışırken Augustinus’un negatif tanımı akla gelir: “Öyleyse zaman nedir? Kimse sormazsa, biliyorum; soran birine açıklamak istesem, bilmiyorum.” Zaman tanımlanamaz ancak geçtiğini biliriz. Benzer bir durum toplumsal ethos için de geçerlidir. İçeriğinin tam listesini yapamayız ancak saldırıya uğrayınca geri çekildiğini biliriz. Yunanistan’da hem geçmiş dönemin modernizasyon politikaları hem de şimdiki kemer sıkma politikaları toplumsal ethosu ciddi şekilde zayıflattı. İhlallerinin patolojisi, yazılı olmayan bu uzlaşmaları incelemeye olanak sağlıyor.

Toplumsal ethos normatif ve olgusal unsurlar içerir. Normatif unsurlar arasında zımni anlayışlar, örtük önyargılar veya peşin hükümler ve benliğin konumu, başkalarıyla ilişkisi ve topluluktaki ye-

3. Emile Durkheim, *Professional Ethics and Civic Morals*, İng. çev. Cornelia Brookfield, New York: Free Press, 1958, s. 13; Türkçesi: *Meslek Ahlakı*, çev. Mehmet Karasan, Ankara: MEB, 1949.

riyle ilgili düşünüm öncesi fikirler vardır. Gadamer'in felsefi yorumlaması bu önyargıları ustaca analiz eder.⁴ Süzölmüş yargılara varmamızı ve karar verebilmemizi sağlayan değer-kuramsal ve kavramsal ufku biçimlendirir. Bu teamüller uzun zaman dönemlerinde şekillenir. Aile, okul, mahalle ve kilisede, örnek, taklit ve tekrar aracılığıyla öğrenilir; nesilden nesle gayriresmi şekilde aktarılırlar. Olgusal unsurlar ise uygulamalar, beceriler ve maharetlerden oluşur; bunların bazıları yerel ve özgüldür (bir muhitin, belli bir faaliyetin veya bir mesleğin alışkanlıkları ve teamülleri), bazılarıysa genel ve soyut (görgü ve iyi terbiye, toplum içinde davranış, harcama ve yemek adabı). Bu beceriler ne ders kitaplarında açıklanır ne de resmi olarak öğretilir.

Toplumsal ethosu, en küçük ve en yoğun olan aileden en büyük ancak en az yoğun olan ulusal topluluğa, bir matruşka gibi düşünebiliriz. Aile ethosu bize yakın ve samimi olduklarımıza nasıl davranacağımızı öğretir; ailenin bir ferdi olarak öncelikle, varlığımın bütünüyle olduğum kişi için, tam bir insan muamelesi görürüm. Okulda, başkalarının yaptıkları ve benim yaptıklarım için, başkalarına eşitlik muamelesi yapmayı ve böyle muamele görmeyi öğrenirim. İş, meslek veya örgütlü faaliyet teamülleri, görevlerin başarısı hakkında hüküm vermemize yardımcı olan özgül becerileri öğretir. Belirli bir topluluk, grup veya bütün ulus içerisinde başkalarıyla eşit olduğumu öğrenmek, bana haysiyet ve (öz)saygı hissi verir. Belli bir meslek dahilinde aldığım görevler ve üstlendiğim işlerde performansımı değerlendirmeyi öğrenmek bana (öz)güven hissi verir. Bu becerileri ve normatif yönelimleri ömür boyu öğrenir ve daha rafine hale getiririz. Dindar bir insan, doğuştan Pascalcı bir filozof olan babam, insanı iyi bir Hristiyan yapanın iyi işler değil, dindarlığın tatbiki olduğunu söylerdi: Oruç, düzenli olarak kiliseye gitmek, günah çıkarmak ve komünyon adanmışlığın dışsal işaretleridir. Taklit ve tekrar sonunda, bu pratikleri canlandıran değerleri ruha nakşedecektir. Louis Althusser Blaise Pascal'ın (ve babamın) görüşlerini ge-

4. Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, İng. çev. J. Weinsheimer ve D. G. Marshall, New York: Crossroads, 1990; Türkçesi: *Hakikat ve Yöntem*, 2 cilt, çev. İsmail Yavuzcan ve Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma, 2008, 2009.

nelleştirerek ideolojiyi öznenin ideolojik mekanizmalar ve aygıtlar tarafından “çağrılması” olarak tanımlamıştır. Rol ve işlevimize “çağırılırız” ve bunu davranışın uygun hale getirilmesi ve itaatkârlık yoluyla alırız. Bu anlamıyla, olgun kimliğimiz toplumsal ethosun diyalektik bir kabulü veya reddiyle gelişir. Ethos hem toplumsallaşmanın hem de bireyleşmenin arka planını oluşturur.

Kolektif ethostan öğrendiğimiz önemli bir ders de nasıl ve ne zaman resmi kuralları izleyeceğimizdir. “Her genel norm gerçekten uygulanabileceği ve düzenlemelerine tabi olacak normal, gündelik bir yaşam çerçevesi talep eder. Kaide türdeş bir ortamı gerektirir,” diye yazıyor Carl Schmitt.⁵ Bu “yaşamın gündelik çerçevesi”, soyut kural ile onun yeni ve öngörülmemiş durumlarda uygulanmasını kolayımlar. Böyle yazısız teamüller olmadan yasa, resmi ahlak ve sosyal etkileşim tekler. Görgü toplumsal ethosun kilit bir yapısıdır, kuralların işlemesi, katı ve adil olmayan uygulamalarının düzeltilmesi için gereklidir. Yasallık ile soyut ahlak arasında köprü kurar ve ikisinin de işlemesine olanak sağlar. Dahası da var. Toplumsal ethos tarafından sunulan istikrar ve öngörülebilirlik yemiliğe ve buluşlara yardımcı olur. İntizamlı olması “verili kuralın alışılmadık, şaşırtıcı ve yaratıcı şekillerde uygulanmasını meşrulaştırır. Diğer taraftan intizam değişime ve hatta mevzubahis kuralın kalkmasına da sebep olabilir. Yaratıcılığın bu iki türü ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlıdır”.⁶ Kanunlara uymak ama nasıl ve nerede uyacağımızı söyleyen teamülleri gözardı etmek, yasal açıdan doğruluğa ve toplumsal açıdan kabahatliliğe yol açar. “Kurala göre çalış” iyi bir örnektir. Bir endüstriyel işleyiş biçimi olarak “kurala göre çalış”, nasıl uygulacağını açıklayan teamüllere aldırmadan, kurallara mutlak itaat anlamına gelir. Örneğin mesaim beşte bitiyorsa, saat beşe gelir gelmez, bir müşteriyle konuşuyorsam bile telefonu kapatırım veya bir sözleşmeyi veya başka verileri kaybetme pahasına bilgisayarımı kapatırım. Bu ya işi kaybetmeye ya da kuralların değiştirilmesine yol

5. Carl Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, Cambridge Mass., MIT Press, 1985, s. 13; Türkçesi: *Siyasi İlahiyat*, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara: Dost, 2002.

6. Paolo Virno, *Multitude. Between Innovation and Negation*, İng. çev. I. Ber-toletti, J. Cascaito ve A. Casson, Los Angeles: Semiotext(e), 2008, s. 119.

açar. Veya arkadaşların birbirine yemek veya içki ısmarlama ritüelini düşünün. Çoğu zaman gecenin sonunda yaşanan bu sözlü hesap ödeme mücadelesi dostluk ethosunu korur. Ancak zorluk zamanlarında, en hali vakti yerinde olanın diğerleri zarifçe teklifini kabul edene kadar ısrar etmesi beklenir. Arka plandaki görgü, pratiği duruma uyarlayarak, dostluk ethosunun grubun zayıf üyeleri cezalandırılmadan ayakta kalmasına olanak sağlar. Aynı örnekle devam edersek, Londra’da bir pubda birilerine içki ısmarlamak, bir sonraki içkileri de diğerlerinin ısmarlayacağı beklentisi yaratır. Atina’daysa ısmarlanan ilk içki bir hediye gibi görülür ve geri ödeme görevi yaratmaz. Başka birisinin bir sonraki içkileri ısmarlama önerisi hediyeği takasa çevirir ve hakaret olarak algılanabilir. Evrensellik iddiası taşıyan ahlak kurallarının tersine, toplumsal ethos her zaman mekâna, faaliyete ve ulusa bağlıdır. Avrupa Birliği’nin siyasi bir birlik olamayacak olmasının bir sebebi de ortak bir Avrupalı ethosunun oluşmamış olmasıdır.

“Ulusal ethos” diyebileceğimiz şeye dönersek, *filia* (dostluk), *filotimia* (onura duyulan saygı) ve *filoxenia* (misafirperverlik) temülleri ve alışkanlıkları Yunanistan’da üstündür veya üstündü. Bu *filia* üçlüsü belki de çok soyut ve basmakalıp bir Yunan portresi çizer. 1960’ların Piresi’ndeki hayatı hasretle hatırlayan kırk yıllık bir gurbetçinin pembe gözlükleriyle gördüğü bir portreyi yansıtıyor olabilir bu. Etnik DNA’ya yazılmış ve tanrının seçilmiş uluslar kitabındaki bir patentle korunan asli Yunan karakteri diye bir şeyin olduğunu kesinlikle iddia etmiyorum. Antropolojik araştırmalar bir ulusa atfedilen özelliklerin ve tutumların muğlak ve çift taraflı bir karakteri olduğunu ortaya koyar.⁷ Jacques Lacan’ın öne sürdüğü gibi, hediyeler ve dostluklar kabul görme ve üstünlük iddialarının üstünü örtüyor olabilir. *Filotimia* hiyerarşi ve liderliği pekiştirmenin bir yolu olabilir. Ve son olarak, misafirperverlik araçsal hesaplar, daha da kötüsü yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa doğru bir dönüşü içeriyor olabilir. Jacques Derrida bize misafirperverlik (*hospitality*) ve düşmanlık (*hostility*) arasındaki etimolojik bağı hatırlatır. Alanı-

7. Julian Pitt-Rivers, “The Law of Hospitality”, *HU: Journal of Ethnographic Theory*, c. 2, no. 1, 2012, s. 501-17.

ma giren yabancı ricada bulunan, sığınacak yer arayan birisi olarak görülebileceği gibi, tehditkâr bir işgalci olarak da görülebilir. Çoğu medeniyetin düşmanlığa panzehir olarak misafirperverlik kuralları geliştirmiş olmasının sebebi de budur. Aristoteles'in gizemli beyanı "Ah dostlarım, dost diye bir şey yok", *filia* ve *phobia* arasındaki diyalektiğin karanlık tarafını yakalar.⁸ Dostlar en kötü düşmanlar olabilir; dostların ihaneti dostluk fikrini yok eder. Biyopolitik ve kemer sıkma atomizasyonu ve bireyciliği şüphesiz artırmış ve *filia*'yı sıklıkla araçsal hesaplar ve haksız çıkarlar haline getirmiştir. Ancak saldırılara rağmen dostluğun ve ihtimamın ahlaki hâlâ ayaktadır.

Anomi ahlak öncesi değerler ve anlayışlar kümesini zayıflatır; aynı zamanda onların gerilemesine verilen addır. Paros festivallerine, ülkenin her yerindeki kasabalara ve mahallelere olan şey tam da budur. İnsanlar evlerinin mahremine, yalnızlığa ve umutsuzluğa çekildi. Yunanistan eskiden dünyadaki en düşük intihar ve akıl hastalığı oranlarına sahip ülkelerden biriydi. Şimdi ikisinde de oranlar fırladı. Durkheim'a göre, intihar oranlarındaki artış modernliğin anomisinin en iyi kanıtıdır: "İntihar oranlarının bu kadar artmasına yol açtığıma göre, bu yüzyılda toplumsal örgütlenmemiz derinden değişmiş olmalı. Böyle vahim ve hızlı bir değişme olsa olsa hastalıktır, çünkü bir toplum kendi yapısını bu kadar ani değiştiremez."⁹ Geri çekilen ethos kişi ile topluluğu bir arada tutan harcı söker. Öte yandan, bölümün başında bahsettiğimiz direnen akademisyenlerin kısmi zaferi, muhafazakâr *jus resistentiae*'nin (direnme hakkı) güncel versiyonudur. Direnme hakkı, hukuk reformunun nicedir iyice sahiplenilmiş olan değerleri ve alışkanlıkları, insanları ikna etmeksizin değiştirebileceği inancından toplumsal ethosun aldığı intikamdı. İktidarın en büyük kibri, bir taraftan kimi politikaların kabul görmesine ve uygulanmasına imkân veren değerleri yok ederken, bir taraftan da sadece bu politikaları yasalaştırarak toplumu kökten değiştirebileceğine inanmasıdır. Alman hukuk felsefecisi Rudolph von Jhering, gerçekliğin zaman zaman hukukun kuvvetine üstün gelen normatif bir gücü olduğunu iddia eder. Bizim terimleri-

8. Jacques Derrida, *Politics of Friendship*, Londra: Verso, 1997, s. 1.

9. Durkheim, *Suicide*, s. 369.

mizle, toplumsal ethosun kuvvetidir bu. Bir mekânı ayakta tutan esnek ve ayarlanabilir bir “doğal hukuk” işlevi görür. Her otoriter rejim toplum düzenini bir gecede değiştirecek sihirli bir değnek düşler. Toplumsal örgütlenmenin en temel kurallarını unuttukları için kesinlikle başarısız olurlar. Reform projesinin megalomanlığı ve yanlış hesapları onu “modernleşmenin deliliği”ne dönüştürür. Diğer taraftan, direnme hakkı, “kendi başına ayakta durduğu zaten onaylanmış biçimler olan yaşam biçimlerini” himaye eder, “böylece topluma zaten kök salmış olan pratikleri korur. Yani olumlu bir şeyi savunmak demektir: Kelimenin iyi ve soylu anlamıyla muhafazakâr şiddettir.”¹⁰

Modernleşme ve kemer sıkma toplumsal ethosu çarpıtmıştır. Şahsi haysiyet, toplumsal görgü ve herkesin iyiliği ciddi şekilde hasar almıştır. Âdet olduğu üzere başkalarına gösterilen ihtimam kayıtsızlığa dönüşmüş, misafirperverlik sömürü derekesine düşmüş, dostlarla buluşmanın yerini yalnızlığın depresyonu almıştır. Ancak saldırılara rağmen aile ve topluluk bağları ayakta kalmıştır ve başka yerlerdeki bağlardan çok daha güçlü bir biçimde varlığını hâlâ sürdürmektedir. Son yıllarda kendiliğinden her yerde ortaya çıkan dayanışma mücadelelerinde; sosyal yardım projelerinde, hizmetlerin takasında ve çiftçi pazarlarındaki takasta; mahalle savunma komiteleri, ücretsiz sağlık merkezleri ve kooperatiflerde; göçmenleri faşist saldırılardan korumaya yönelik seferberliklerde bu açıkça görülür.¹¹ Zorluk ve direniş dönemlerinin karakteristik özelliklerinden biri olan bu topluluk ruhunun tekrar canlanması, işbirliği ve ortak azim, kemer sıkma politikalarının benliğin kaynaklarını zayıflatmasına karşı savunma sağlar. Farklı faaliyetleri birleştiren birçok sözcüğün (*philo-sophia, philo-logos, philia-kallos*) başlıca bileşenlerinden biri olan *filia* (dostluk, sevgi veya ihtimam) karakter ve davranışın başlıca yüklemelerinden biridir hâlâ. Kökten atomlaşmaya karşı bir savunma olarak varlığını sürdürür; öte yandan, çarpık biçimi, bozuk bağışıklık sistemi gibi siyasi topluluğa saldırır. Ethos

10. Virno, *Grammar*, s. 42-43.

11. Katerina Rozakou, “The Biopolitics of Hospitality in Greece: Humanitarianism and the Management of Refugees”, 39/3, *American Ethnologist*, s. 562-77.

ve çarpık biçiminin düellosu, ülkenin uzun vadeli geleceğini belirleyecek.

Ethosun tikelliğine meydan okuyan değerlere, yani “topluluk ahlakı”na karşı da benzer bir saldırı gözlemleriz. “Topluluk”, bireylerin ailenin gözetiminden çıkıp bağımsız hale geldiklerinde katıldıkları grup, meslek ve faaliyetlere atıfta bulunur; “ahlak” ise ait olduğumuz meslek, iş veya kolektiflerin ilkeleri ve kurallarına. “Topluluk ahlakı” bireysel ethosumuzla karşı karşıya gelen, onu olumsuzlayan ve değiştiren genel ilkeleri ve kavramları içerir. Şöyle açıklayayım: Kimlik karmaşık bir diyalektik süreçte yaratılır. Ekosistemi-miz veya yaşam dünyamızda toplumsallaşmamızla başlar. Doğumumuzdan önce var olan ve biz bu dünyadan göçüp gittikten sonra da ayakta kalacak olan kadim bir nehrin sularına fırlatılır. Başlangıçtaki aile ve yerel ethos kimliği genel ve soyut değerlerle sürekli bir diyalog içinde olgunlaşır. Yetişkin kişiliğimiz tanıdık ile yabancı ve ya tikel ile tümel arasındaki bir çarpışma ve diyalogdan ortaya çıkar. Özerk kimlik verili olarak kabul edilenlerin olumsuzlanmasından doğar. Hans-Georg Gadamer’in ifadesiyle, “deneyim her zaman deneyimin olumsuzlamasıdır.”¹² Üniversiteye giden genç kadın ya da bir beceri edinip veya meslek öğrenip çalışmaya başlayan genç erkek, alışılmış, iyi bilinen ve rahat olan ile yabancı, bilinmeyen ve genel olan arasında ömür boyu devam edecek bir karşılaştırma ve yan yana koyma sürecine girer. Rahat olduğumuz alandan çıkıp yabancı ve soyutla yüzleşmek benzersiz kimliğimizi geliştirmemize yardımcı olur. Bir tarafta toplumsal ethosun örtük kuralları ve yazılı olmayan teamülleri ile diğer tarafta yabancı ve evrensel arasındaki diyalektik karşılaşmadan doğar. Ötekinin tanınması, yani aidiyetin aşinalığına meydan okuyan diğer insanın, evrensel ilkelerin ve bilişsel bağlılıkların tanınması, insanın kendisini tanımasıyla sonuçlanır. “Bilinç kendisini yabancı ve farklı olanda tanır.”¹³

Örneğin erken modernliğin hızlı şehirleşme ve endüstrileşmesi sırasında, ulusla beraber bireysel ve siyasal özgürlükler de evrensel değerler haline geldi. Dini inançları sekülerleştirdiler ve modern kimliğin oluşumuna yardımcı oldular. İngiliz yahut Yunan olduğu-

12. Gadamer, *Truth and Method*, s. 354.

13. A.g.y., s. 343.

muz için, hukukun ve devletin önünde resmen eşit olduğumuz için, çok büyük sınıf, gelir ve imkân eşitsizliklerine rağmen, rolümüzü ve durumumuzu kabul ederiz. Ulusa (ve milliyetçiliğe), halka (ve ulusal egemenliğe) veya demokrasiye (ve siyasi katılıma) atıflar, olduğu varsayılan benzerliklerimizi vurgulamış ve devasa zenginlik farkını ve güç eşitsizliklerini kenara koymamıza yardım etmiştir. Bu bakımdan, bir çağın normatif ufku bireysel ahlakı etkiler. Erdem ve iyilik hakkındaki kişisel görüşümüz, kimlik geliştikçe aşamalı olarak ortaya çıkar. C. B. Macpherson'm o unutulmaz tanımına göre, kapitalist özne sonsuza dek kendine mal eden ve tüketen bir öznedir. Geç kapitalizmde bu eğilimler çok yüksek seviyelere vardı. "Önce kendini düşün" hâkim değeri meydana getirir; "kendin ol" ve "bayılana kadar alışveriş yap" çağımızın kategorik buyruklarıdır. Yeni Kantçı retoriğe rağmen, hedonizm ve faydacılık açgözlü bir özgürlük biçimini teşvik eden bir toplumun varsayılan ahlaki pozisyonlarıdır. Diğer taraftan, radikaller ve direnişçiler dayanışmaya ve topluluğa değer verir. Eşitlik temeline dayanan bir ahlak ihtimama, duygudaşlığa ve haysiyete saygıya meyleder. Kendimizi bulduğumuz normatif ufuk kesinlikle belli bir kişisel etiğe doğru bir eğilim veya baskı yaratır ancak onu belirlemez. Dostlarımız, arkadaşlarımız, tanıdıklarımız ve yabancılarla konuşmalarımızda ve tanınma mücadelemizde kimliğimiz her zaman hareket halindedir. Kişisel etik ve iyiliğe dair fikrimiz yaşam dünyasında başlar ancak onun ötekiye ve yabancı olana açıklığıyla gelişip değişmeye devam eder. Ethos ve ahlakın, kabul edilmiş ve evrensel değerlerin, benliğin ve ötekinin bu çapraşık ve eşsiz birleşimine "özne" deriz.

İktidarın Sinizmi

Tekrar üç anekdotla başlamama izin verin. Yunan televizyonlarında gösterilen bir Volkswagen reklamında, bir kız babasma tıraş olurken çok su harcadığı ve gece ışıkları açık bırakıp elektriği zıyan ettiği için kızar. Böylece çevreci olduğu kanıtlandıktan sonra, kız babasının reklamdaki arabayı almasını onaylar. Reklam, su ve enerji harcamayarak gezegene saygı duyarsanız, dünyayı yok eden esas şeyi, yani kendi arabanızı almaya hak kazanırsınız mesajını verir.

Haziran 2010'da Atina başsavcısı, sosyal medyada, ilk kurtarma paketine rağmen Yunanistan'ın iflas edeceği yolunda mesajlar yazan "meçhul kişiler" hakkında cezai kovuşturma başlattı. Böyle spekülasyonlar ne yeniydi ne de şaşırtıcı. Nobel ödüllüleri dahil çoğu ekonomist ile İngiliz, Alman ve Amerikan gazeteleri her gün, zaten apaık ortada olanı anlatıyordu: Baş edilemez borç ve kemer sıkma kaynaklı ekonomik krizin birleşimi kaçınılmaz olarak iflasla sonuçlanacaktı. Yine de savcılık her zaman her yerde bulunan "olağan ancak meçhul şüpheliler"e karşıydı, insanların herkesin bildiği şeyi tekrarlamasını engellemeye çalışıyorlardı.

Ağustos 2012'de hükümet göçmenleri yabancı "işgalci" olarak gösterip Atina ve diğer şehirleri onlara karşı "yeniden işgal etmek" için bir kampanya başlattı. Fizyonomiyi abes bir biçimde uygulayarak, sırf yabancı gibi görünüyor ve Yunanlardan daha koyu tenli diye binlerce insan sebepsizce tutuklandı. Gerekli belgeleri olmayanlar, yani tutuklananların sadece yedide biri sınırdışı edilmek üzere kamplara götürüldü ama onlardan da sınırdışı edilen pek olmadı. Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği bu büyük insan hakları ihlali kınadı. Ancak hükümet bu harekâta *Xenios Dias* dedi, yani Misafirperver Zeus. Bu postmodern bir ironi miydi, yoksa düpedüz kelimelerin anlamını bilmemekten mi kaynaklanıyordu, işte orası muğlak.

Araba reklamı, suç duyurusu ve pogromun yanlış adlandırılması krizin ahlaki halini simgeliyor: sinik kapitalizm. İktidarın sinizmi her yerde ortaya çıkıyor. En çarpıcı olduğu yer ise kemer sıkma politikaları ile ekonomik iyileşme arasındaki uçurumun kapanamaz olduğunu bilen (veya bildiğinin varsayılması gereken) politikacıların, medyanın ve "uzmanların" yatıştırıcı beyanları. Yine de, bir yalanın yeterince tekrarlandığı takdirde hakikat haline geleceği yolundaki modern ilke ve çok tekrarlanan her şeyin sıkıcı hale gelip insanları başka tarafa yönelteceği yolundaki postmodern buyruk doğrultusunda aynen devam ediyorlar. Sinizm, geç kapitalizmin hâkim ahlakı, temelden bir sapkınlık ve etiğe ihanettir: Ahlaki ilkeleri teoride kabul ederken pratikte vahşice ihlal eder. Alman filozof Peter Sloterdijk sinizmi "aydınlanmış yanlış bilinç" in paradoksal ideolojisi olarak tarif eder. Sinik kendisini modern ve aydınlanmış olarak gö-

rür ama aynı zamanda huzursuzdur ve hüsrana uğramıştır. “Aynı anda hem hali vakti yerindedir hem de perişan bir haldedir [ve] artık ideoloji eleştirilerinden etkilenmemektedir; yanlışlığı zaten kendisi tarafından ve kendisi için tamponlanmıştır.”¹⁴ Yunan seçkinlerinin pozisyonunu mükemmel biçimde yakalıyor. Düsturları şöyledir: “Söylediğimin veya yaptığının yanlış olduğunu biliyorum, ama bunu rasyonelleştirip yapmaya devam ediyorum. Basit mantığın bu yalanı ortaya çıkardığını biliyorum ama yalanı tekrarlamaya devam ediyorum.”

Yunan normatif ufku son ekonomik önlemlerden ve küçük hukuksuzlukların yayılmasından önce bozulmuştur. Fakat meşru ancak yasallığın sınırlarında geçen aile ve dostlara yardım biçimleri ile yasadışı veya ahlakdışı yozlaşma ve suç durumlarını birbirinden ayırmamız gerekir. Akdeniz sosyologları ve antropologları akraba grupları arasında hediye alıp vermenin karmaşık yapısını ve aile fertleri, dostlar ve hamilere iltimasın önemini ayrıntılı olarak açıklamıştır.¹⁵ Bu yaygın pratikler Osmanlı dönemine kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Yasadışı bir tarafı olmadığı sürece, böyle anlaşma ve mübadeleler dostlukların yaratılmasına yardımcı olur, toplumsal bağları sürdürür ve ahlaken kabul edilir ama herkese reklam edilmez. Kabahatlerin ikinci türü yasadışı çıkar sağlamayı, hizmet için rüşvet vermeyi ve iş bağlamak için komisyon vermeyi içerir. Bednam *fakelaki* ya da para doldurulmuş “kahverengi zarf”, imar izni almaya, hastaneye kabul sırasında öne geçmeye veya ödenecek vergiyi düştürmeye yardımcı olur. Vergilerin veya sosyal sigorta primlerinin ödenmemesi bu kategoriye girer ve bütçe açığının başlıca sebeplerindendir. Ancak bir kere daha, vergi kaçırarak veya hiç vergi vermeyerek çıkar sağlayabilecek durumda olan elitler ve profesyonel orta sınıf ile vergisi en baştan kesilen kamu ve özel sektör çalışanları

14. Peter Sloterdijk, *Critique of Cynical Reason*, çev. M. Eldred, Londra: Verso, 1988, s. 5.

15. Michael Herzfeld, *The Poetics of Manhood; Contest and Identity in a Cretan Mountain Village*, Princeton University Press, 1988; Efthymios Papataxiarchis, “The World of the Coffee Shop: Identity and Exchange in Male Conviviality”, *Identities and Gender in Contemporary Greece* içinde, haz. Papataxiarchis ve Paradellis, Atina: Kastaniotis Press, 1992, s. 209-50.

arasında ayırım yapmak gerekir. Mesela tesisatçıya nakit ödeme yapmak tüm Batı dünyasında yaygın bir orta sınıf pratiğidir. Böyle asalak tutumlar, bencillik ve hemen doyum ideolojileriyle refah zamanlarında hızla çoğaldı ve sıradan insanları etkiler hale geldi. Yasadışılığa müsamaha gösterildi, hatta toplumsal tepkiye sebep olmadığı sürece onay verildi. Bir dostum, vergi müfettişinin daha az vergi vermesi için miras aldığı bir mülkün değerini düşürme teklifini reddettiğinde, müfettişin durumu anlayamadığını ve sinirlendiğini anlatmıştı. “Hizmet”i için alacağı ücreti kaybetmekten endişelenmiyordu, onu asıl sinirlendiren arkadaşının yaygın bir pratiğe halel getirmesiydi. Bu iklimde hem teamüller hem de ahlaki değerler çarpıştı. Ahlak düpedüz ahlakçılığa, arkadaşlık ethosu kayırmacılığa, aile sevgisi soğuk hesaplara dönüştü. Bu yaygın anominin başka bir örneği, elitlerin işine yarıyor ancak tüm toplumu hasta ediyor. Toplumsal ethosun çözülüşüne ve genel sinizme yol açıyor.

Ancak yolsuzluk Yunanlara özgü değil. Liberal anayasacılık kamusal alan ile özel alanın kesin çizgilerle birbirinden ayrılması üzerine kuruludur. Marksizme göre de kapitalizmin kârlı bir biçimde işlemesi için yasadışı fiillere gerek yoktur. Sermayenin hükümranlığı, ekonomik güç ve siyasi iktidar arasındaki resmi ayrımla güvence altına alınır. Ancak geç kapitalizmde bu ayırmadan vazgeçildi. Ekonomi, siyaset ve kültür alanlarının seçkinleri yakın bağlar geliştirdiler ve çıkarları iç içe geçti. Zenginleşme ideolojisiyle birleşen eş dostu kayırma kaçınılmaz olarak yolsuzluğa yol açıyor. Yolsuzluk eskiden siyasetin düşmanıydı; şimdiyse siyaset oyununun bir parçası. İtalyan’ın eski Başbakanı Craxi sürgüne gittiği Malta’da öldü, Almanya’yı birleştiren Şansölye Kohl Hristiyan Demokratların başkanlığından utanç içinde istifa etti, Cumhurbaşkanı Chirac yolsuzlukla suçlandı ve aynı şey Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin de başına gelebilir. Berlusconi’nin yaptıklarını diğerlerinden ayıran bir şey varsa, o da devlet gücünü ticari çıkarları için göz göre göre ve alenen kullanmasıdır. Bu bakımdan Berlusconi normal faaliyetin grotesk aşırı ucudur. Yunanistan’da Alman devi Siemens’in ve daha nice firmanın büyük anlaşmalar için iktidar partilerine ve politikacılara rüşvet verdiği yıllardır biliniyor ama bu durum hep cezasız kalıyor. Pasok’un mali işler sorumlusu 2000’lerin başında parti için bir milyon

avro aldığını kabul etti; bir meclis araştırma komisyonu yolsuzluk uygulamalarının iki milyar avroluk devlet zararına yol açtığı sonucuna vardı. Ağustos 2012’de koalisyon hükümeti Siemens ile mahkeme dışı bir anlaşma imzalayıp şirkete temiz raporu verdi. Bunun asıl mükâfatı ise Yunanlara verilecek yolsuzluk karşıtı uygulamalar hakkındaki eğitim seminerleri için ayrılan 90 milyon avroluk Siemens fonuydu. Kaçak avcının avlak bekçisine dönüşüp kaçak avcılara işin nasıl yapılma(ma)sı gerektiğini göstermesinin çarpıcı bir örneğidir bu. Ayrıca yolsuzluğun da olup biteni çarpıtmak ve akşam haberleri kadar siyasetin bir parçası haline geldiğinin kanıtıdır.

Ahlaki sinizm kemer sıkma politikalarının saldırısından sonra evrenselleşti. Sebebi basit. Ayakta kalmak için savaşılan elitler ya yalan söyleyecekti ya da ülkenin içinde bulunduğu açmazın sebeplerini gizleyecekti. “-mış gibi” sinizmi (“suçlu olduğumu biliyorum ama sanki hiçbir şey olmamış gibi davranıyorum”) bu iş için biçilmiş kaptandı. Ülkeyi kurtarmanın tek yolu olarak mağdurlar kemer sıkmayı da kabul ederse, geçmiş suçların sorumluluğu ortadan kalkar ve ekonomik tedbirlere direnmek işe yaramaz ve yanlış hale gelir. Hükümetin yolsuzluk uygulamalarını retorik olarak kınaması, vergi kaçırma karşıtı önlemlerin tekrar tekrar duyurulması, vergi kaçırıcılar listesinin dönem dönem yayınlanması – bunların hepsi söz konusu uygulamalara karşı dört koldan bir saldırı izlenimi verir. Asıl yolsuzluk, rüşvet ve kayırmacılık devlettedir; soruşturmanın ilk hedefi kırk yıldır ülkeyi yönetenler olmalıdır. Birleşik Krallık’ta, 2010 seçim kampanyasında, mevcut üç partinin başkanı da harcama skandalından dolayı özür diledi; yapılan harcamalar vergi mükelleflerine iki milyon sterlinden daha aza mal oluyordu, yani toplam rakam Yunan siyasi elitinin israfı, yolsuzluğu ve kadrolaşmasıyla karşılaştırılamayacak kadar azdı. Yunanistan’da tüm kıdemli bakanlar şimdi suçladıkları sistemi işlettiler; sorumluluğun ağırlığını düşünürsek, Japon tarzı bir pişmanlık gayet uygun olurdu. Tek bir siyasetçi bile yolsuzluktan hüküm giymedi. Kamu ahlakının bu örnekleri birazcık tevazu sahibi olsa ve pişmanlık duyabilseydi, politikacılar sınıfının vatandaşlardan ahlaki davranmalarını talep etmesi daha inandırıcı olurdu. Ama artık bildiğimiz gibi, halkın erdemine yönelik protestolar çoğu zaman büyük kişisel ahlaksızlıkları gizliyor.

İsterseniz şimdi de siyasi sinizmin diğer örneklerine geçelim. Tahvil piyasaları ve kredi değerlendirme kuruluşlarına karşı resmi saldırılar özellikle çarpıcıdır. Güney Avrupa tahvillerinin “makas”ı (Alman devlet tahvillerinin getirisi ile diğer devlet tahvillerinin getirisi arasındaki fark) açılmaya başlayınca, hükümetler ve medya “piyasalar”ı her şeye kadir kötücül bir varlık, acı çeken insanları yiyen şeytani bir canavar olarak kişileştirdi. “Piyasalar” bilge, insanların ihtiyaçlarını karşılayıp imdada yetişen sevecen anne figüründen, keyfimizi çalan, istifçi, entrikacı babaya dönüştürüldü. Sadece finansal piyasalar korku ve düşmanlıkla takip edildi. Yunan menkul kıymetler borsası sevgi ve ilgi yağmuruna tutuldu. Kötü yabancı “piyasalar” yoldan çıkmış durumda; sempatiyi en çok iyi kalpli mazlum yerli borsa hak ediyor. Kapitalizmin kimi yerleri hastalana-bilir ama genel ahlaki sağlığından sual olunmaz.

Aynı tutum kredi derecelendirme kuruluşlarına yönelik saldırı ve suçlamalarda da aşikâr. Suçlu, vurguncu çeteler ya da sağlıklı uluslara veya bankalara saldıran yabancı asalaklar olarak sunuluyorlar. Ancak geç kapitalizmde kredi kuruluşları kaçınılmaz olarak her zaman her yerededir. Bireylere, şirketlere ya da devletlere kredi verilip verilmeyeceğini ölçmek için risk analizinden yararlanırlar. Bir kredi başvurusunun kötü kredi notu yüzünden reddedilmesi yaygın ve çoğunluk için acı verici bir deneyimdir; halkın aşağılanması na varmaz. Kredi kuruluşları finansallaşmış kapitalizmin işleyişinin gerekli bir unsurudur. “Piyasalar”ın kararı “reel” ekonominin performansına göre sadece kısmen karar alır.¹⁶ Borsa simsarları diğer yatırımcıları taklit eder ve güven ve risk “hisleri”ne dayanarak hesap yapar. Sanal bir seviyede faaliyet gösterirler. Kredi alan müşterinin güvenilirliği, borcunu ödeyememe riski yahut siyasi istikrarına dair dedikodular, kestirimlere, ideolojik yapılar ve “önsezi”lere eklenir. “Hisse senedinin nihai fiyatı ‘kendini gerçekleştiren kehanetlerin’ ürünüdür, dolayısıyla hisse senedinin temsil ettiği varlığın gerçek ekonomik değeriyle pek ilgisi yoktur veya tamamen alakasızdır.”¹⁷

16. Yunanistan kriz başladığında OECD tablosunda 25. sıradaydı. Bugün itibarıyla kemer sıkma ve durgunluk nedeniyle daha alt sıralarda yer alıyor.

17. Christian Marazzi, *Capital and Language: From the New Economy to the War Economy*, s. 23.

Yatırımcıların davranışı gerçekliğe çok az bağlıdır belki ama onu kökten değiştirebilir. George Soros'un ifadesiyle, "öznel önyargılardan bağımsız bir gerçeklik yoktur, ancak onlardan etkilenen bir gerçeklik vardır. Başka bir deyişle, gerçekten olan bir dizi olay vardır ve bu dizi katılımcılarının önyargılarının etkisini içerir".¹⁸ Menkul kıymetler borsası ve tahvil piyasaları gelecekteki performansla ilgili beklentiler, inançlar ve spekülasyonlar çerçevesinde işler; kredi kuruluşları olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Piyasaya dönüşü amaçladığı açık olan ana akım medya ve hükümetler tarafından şeytanlaştırılmaları sinik kapitalizmin en kötü halidir. 2000'lerin harcamaya çılgınlığını mümkün kılan ucuz krediler, avro bölgesi ülkelerinin pozitif kredi notlarının sonucuydu. Verilen notların keyfi olmasından hiçbir hükümet şikâyet etmedi; mevcut krizde bunun da rolü var. Aslında bu kuruluşları böylesine güçlü hale getiren, bankaları ve finansal kurumları kredi notuna göre hareket etmek zorunda bırakan yasal düzenlemeler oldu. Kredi kuruluşları kısmen piyasanın "görünmez el"inin yerini aldı. Finansal piyasalar onlarsız yağsız motora döner.

Tahvil piyasaları, koruma fonları ve kredi kuruluşlarına karşı ahlaki infial, ahlaki kızgınlığımızı dile getirdikten sonra sistemin genelini kabul etmemize izin veren etkisiz bir "eyleme koyma"dır. Öfkeli hükümetler mantıklı ve tutarlı olsaydı, halkları hisse senedi piyasasının esiri yapan tüm ekonomik sistemi kınardı. Asıl suçlu kapitalist sistemdir, çevresel bileşenleri ve araçları değil. Retorik saldırılar her gün okulun kabadayısından dayak yiyen bir çocuğu andırır. Bir öğleden sonra eve yaralı ancak mutlu gidiyor çünkü sonunda kabadayının aptal ve cahil olduğunu anlıyor. Kapitalizmin o güzel maskesiyle asıl yüzü arasında bir uçurum olduğunu biliyor, yine de bu maskeyi desteklemeye devam ediyoruz. Yanlışlığın arkasındaki gerçekliği biliyoruz, tümel ilke olma iddialarının arkasında saklanan tikel çıkarları biliyoruz, yine de hâlâ yanlışlığı kabul ediyoruz. Kralin çıplak olduğunu biliyoruz, ama kimse bununla ilgili bir şey yapmıyor, biz de bunu hiç duymamış gibi davranmaya devam ediyoruz.

18. George Soros, *The Crisis of Global Capitalism*, Londra: Little Brown, 1998, s. 48

Siniklere ve Kiniklere Dair

Sinizm elitlerin hâkim ideolojisidir. En aşikâr belirtisi nüfusun geniş kesimlerinin, özellikle de işsiz gençliğin dışlanması ve toplum tarafından terk edilmesidir. Boşta olan gençler büyük şehirlerde doluyor, sokak köşelerinde toplanıp uzaklara boş gözlerle bakıyor, top tekmiyorlar. Görülebiliyor ancak duyulmuyor, hayalet gibi yaşıyorlar. Toplumsal olarak varlar ancak siyaseten yoklar, toplumun ortasında bir boşluk oluşturuyorlar. İşsizler ve kayıtsız göçmenler geç kapitalizmin gerçekliğini gösteriyor. İşsizlik kalıcılaştı ve sistemik hale geldi; sosyo-ekonomik yapıyı desteklemenin kaçınılmaz bir parçası. Eskiden sendikalar düşük ücretlerle mücadele ederdi; şimdi işsizler ve göçmenler ekonomik olarak faydasız, “insan süprüntüsü” ya da “tek kullanımlık insanlar” addedildiğinden terk edilmiş durumda. Giorgio Agamben’in kavramlarından yararlanarak, sosyo-politik sistemin reddettiği bu insanlara *Homines* veya *Hellenes sacri*, değersiz yaşamları eşitsizlik çarkını besleyen insanlar diyebiliriz.

Hâkim söylem ve ana akım medyaya göre, işsiz işçinin sefaletinin sorumlusu kendisidir. O, yoksulların ve genel olarak Yunanların aylak, arızalı, tembel karakterinin uç bir örneğidir. Ancak işsizler kapitalizmin semptomu olarak görülürse, resim önemli ölçüde değişir. Onun “değersiz” avare varlığı geç kapitalizmin felaketlerinin yoğunlaşmış belirtilerine dönüşür. Belirtiler ikincil yan etkilerden temel çatışma hattına dönüşünce, güç dengesi kayar. Gençlerin işsizliği gözardı edilebilecek bir tali hasar olmaktan çıkıp kemer sıkmanın hakikati haline gelir. Direniş büyür ve dışlanan mağdur kendisini mağdur eden düzene kısa devre yaptırır. Gösteri toplumunda, tek bir işsiz genç erkek veya kadın toplumsal tahayyülü etkileyebilir. İnsanlar onu masumlüğün simgesi ve kemer sıkma politikalarının haksızca cezalandırdığı bir kurban olarak görürse ve toplumun cefasını ve sıkıntısını onun cılız bedenine yansıtırsa, Muhammed Buazizi’nin Tunus’ta yaptığı gibi, değişim çok geçmeden gelecektir.

Ernesto Laclau’nun savunduğu gibi, evrensel her zaman bir boş gösterendir, ideolojik ve siyasi çatışma alanıdır, çünkü anlamlı “simgesel sermaye”yi taşır. Ancak boş evrenseli doldurma mücadelesi-

nin iki yüzü vardır. Yöneten elitler evrensel biçimleri işgal edip güçlü bir cephanelik olarak elinde tutmayı dener. Yunan eliti ikili bir hegemonya stratejisini harekete geçirmiştir. Birincisi, tartışmayı ülkenin üzücü halinin sorumluluğundan “kurtuluş”una; başka bir deyişle, sanki bu ikisi alakasızmış gibi, geçmişten geleceğe kaydırma-ya çalışır. Devlette reform, vergi kaçırma ve yolsuzlukla savaş vaadi, bu taktikleri kapsamlı bir biçimde kullananlar için bir sis perdesi ve kılıfa dönüştü ve ülkeyi uçurumun kıyısına getirdi. Soyut ve tanımsız “kurtarma”, elitleri –geçmişte yaşanan problemlere rağmen– kısmi çıkarları savunarak herkesin iyiliği için çalışabilecek evrensel bir sınıf olarak sunar. Yok eden ve “kurtaran” elitler, geçmişteki suçların ve bugünkü felaketlerin sorumluluğundan, geleceğe odaklanarak kaçmayı umar. İkinci stratejiyse yüzleşme alanını felaketin ve giderek çoğalan ekonomik tedbirlerin içeriğinden, hukukun üstünlüğüne saygı sorununa kaydırır. “Anomi” terimi anlamı ile ilgili bir yanlış anlama ile direnişi hukuka saygısızlık olarak sunmaya yönelik ideolojik bir girişimi birleştirir. Hükümet yasal bir kisveye büründürülmüş her politikasının koşulsuz itaati hak ettiğini iddia eder. Bu iddia demokratik bir devlette savunulamaz; gerçek dışılığı muhaliflere saldırıları giderek vahşileştirir.

Peter Sloterdijk “önsel acı”, ötekiye yakınlık ve ilgi uğruna yansız bir konum olan ahlaki tarafsızlığı terk edenlere “sinik” yerine “kinik” der. Yönetenlerin buz gibi ironisi yerine, köpek filozof Diyojen’in, duyusal ve beden politikalarının o sıcak alaycı kahkahasını koyar.¹⁹ Kinizm “direnişte varoluşun” bir simgesiyken, sinizm “yönetenlerin ve yönetme kültürünün kinik kışkırtmaya cevabıdır”. Kinizm ve sinizm arasındaki çatışma, “krizdeki medeniyetlerde ve medeniyet krizlerinde bilinçlerin birbiriyle çatışması” sırasında yoğunlaşır.²⁰ Bu Samuel Huntington’ın tanıttığından farklı ve belki de daha önemli bir “medeniyetler çatışması”dır. İşsizler, mazlum göçmenler ve yoksullarla dayanışma mukteditir sinizmine kar-

19. Costas Douzinas, *Human Rights and Empire*, Londra: Routledge, 2007, 7. Bölüm; Gilbert Leung, “Towards a Radical Cosmopolitanism”, *New Critical Legal Studies* içinde, haz. Matthew Stone, Illan Wall ve Costas Douzinas, Londra: Birkbeck Law Press, 2011, s. 229-40.

20. Sloterdijk, *Critique of Cynical Reason*, s. 218.

şı duran kinik bir bilinç geliştirmiştir. Bir taraf, modernleşmecilerin ve yöneten elitin ısıtılıp ısıtılıp ortaya konan aydınlanma fikirleriyle simgelenir; diğeryse bütün ÷lkeye yayılan işgallerin, keza toplumsal dayanışmanın rasyonel tutkusu ve cismani yakınlığıyla.

Ulusal kurtuluş ve hukuka kayıtsız şartsız itaat fikrine karşı, koca nesillerin yok edilmesi ve insani kriz tartışılmaz ahlaki prensiplere yol açar. Direnişin ahlakı en savunmasız ve görünmez olanlara yakın durur. Kategorik biçimi şöyledir: “Her zaman, evrensel olarak uygulandığında, çok sayıda insanı dışlayıp simgesel ve fiziksel ölüme mahkûm eden sebeplere saldıran ve onları ortadan kaldıran düstura göre hareket et.” Dışlananlar evrensel bir ahlaki buyruk yaratır. Ahlaki olduğundan, bu buyruk topluluklara değil bireylere yöneliktir ancak sadece siyasi eylemle gerçekleştirilebilir. Ahlaki buyruk toplumsal çürümeye karşı kolektif saldırı çağrısı yapar. Bu şekilde, siyaset güçlü bir ahlaki taban kazanıyor. Siyasetin ahlakileştirilmesi değil, ahlakın siyasallaştırılmasıdır bu.

Gösteri olarak Kriz

Büyük Öteki

Şimdiye kadar yaptığımız analiz, Papandreou'nun başbakan yardımcısı Theodoros Pangalos'un, bu kadar paranın neye gittiği sorusuna verdiği o bednam cevaba ışık tutuyor: "Τα φάγαμε όλοι μαζί", "hepsini beraber harcadık (kelimesi kelimesine çevirirsek 'yedik')". İngilizlerin "hepimiz işin içindeyiz"'inin Yunan eşdeğeri idi bu: Borcun sorumluluğu har vurup harman savurmakla suçlanan halkın tamamına yükleniyor, siyasetçilerin suçu sıradan insanlara atılıyordu. Muhalefet haklı olarak öfkeliydi. Dar gelirli halkın çoğu bu büyük ziyafete katılmamıştı, zaten istese de katılamazdı. Ancak bu açıklama yeterli değil. Pangalos'un beyanı bire bir alınırsa şu rasyonel sonuca varılır: Tüm Yunanlar beraber "yediye", bakan kendisinin de ziyafete katıldığını itiraf etmiş olur, dolayısıyla bir an önce adalet önüne çıkarılmalıdır. Polis Pangalos ve ziyafete katılan diğer arkadaşları hakkında soruşturma başlatmalı, Pangalos açık açık kabul ettiği yolsuzluklarla ilgili olarak sorgulanmalı.

Pangalos'un bilinçaltı mesajı daha karmaşık. Yeni yeni ortaya çıkan yaygın bir hissi, son yirmi yılın tüketime dayalı hazırlarının adeta birer günah olduğu, dolayısıyla bundan suçluluk duyup tövbe etmek gerektiği hissini istismar ediyor. Protestan öğretilerinde, ilk günah benliğin ve toplumun örgütlenmesinde merkezi bir rol oynar. İnsanlık asla günahkâr kökeninden kaçamaz; birey azimle çabalar, acıyı kabullenip, hayatı boyunca ilk günahın kefaretilerini ödeme-lidir. Pangalos'un mesajı bundan çok da farklı değil: Zengin veya

yoksul, güçlü veya güçsüz demeden hepimiz günah işledik. İhlalin içeriği, armatörün vergi kaçırmamasından elektrikçinin gelirini olduğundan düşük göstermesine kadar, büyük bir çeşitlilik gösterebilir ama biçimi aynıdır. Aslında vergi kaçıran kişi ne kadar yoksulsa sorun o kadar büyük demektir, çünkü bir milletin kökten ve toptan yozlaşmasına işaret eder bu.

Daha derin bir mesaj da var. Günah irsiyse, yolsuzluk ve kayırmacılık bu kadar yaygınsa, bütün bunlar kötü olduğu kadar da gereklidir ve dolayısıyla hoş görülmesi gerekir. Sosyologlar ve antropologlar zımni uygulamaların, örf ve âdetlerin ekonomik sistemler ile yasaların temeli olduğunu, işleyişlerini kolaylaştırıp katı, adletsiz sonuçlarını hafiflettiğini iddia ederler. Ameliyat sırası beklememek için doktora rüşvet vermek yozluk, yerel meclise hak etmeyen bir parti üyesini atamak kaynak israfı, vergilendirilmemiş kazanç kamu bütçesinden para çalmaktan farksız olabilir; ancak, üreme amacıyla yapılan seksin günahkâr hazları beraberinde getirmesi gibi, bunlar da sistemin yeniden üretimi için olmazsa olmazdır.

Pangalos ve kışkırtıcı açıklaması, mecazen ve Pangalos'un o hatırı sayılır cüssesi vesilesiyle, Lacan'ın "Büyük Öteki"si işlevi görür. Büyük Öteki, simgesel düzenin her şeyi bilen merkezi, hâkim ideoloji veya "gerçeklik ilkesi"nin mantıklı ve tutarlı gözükme için etrafında birleştiği noktadır. Büyük Öteki tüm soruların cevabını bilir. Seçkinlerin komplosunun krize yol açıp açmadığını biz bilmiyoruz ancak Büyük Öteki biliyor. Kemer sıkma önlemlerinin yasalara veya anayasaya uygun olup olmadığını biz bilmiyoruz ancak Büyük Öteki biliyor. John Kennedy'ye yapılan suikastın arkasında kim olduğunu biz bilmiyoruz ancak Büyük Öteki biliyor. Büyük Öteki bilginin resmî konumunu, son noktayı koymayı ve kimse bilmese bile nihai bir cevabın var olmasını garantiler. Büyük Öteki'nin kendisi için de geçerlidir bu; böyle belirsiz zamanlarda bize biraz olsun kesinlik versin diye arzumuzun yansıttığı kullanışlı bir kurmaca, tam bir şarlatandır.

Ve Pangalos sahneye girer. Yolsuzluk, kadrolaşma ve vergi kaçırmının hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğunu bilmeyen siyasetçi, devlet memuru veya vatandaş yoktu. Ancak bu ortak bilgi aynı zamanda da en büyük sırdı. Herkes biliyordu ancak kimse itiraf et-

miyordu. Seçkinler çıkar sağladıkları bu sırrı gündelik yaşamın bir parçası olarak kabul ediyorlardı. Herkesçe bilindiği halde kimse tarafından alenen kabul edilmediği için, bu bilgi gizli kaldı. Ufak tefek yolsuzluklar genel ama gizli bilgiydi. Bu uygulama devam edip gidebilirdi, çünkü Poe'nun çalman mektubu gibiydi: En iyi saklanan sır, herkesin gözü önünde apaçık durandır. Yaygın uygulama ile sırrın resmen kabul edilmemesi arasındaki açık, toplumun normal işleyişini sürdürmesine olanak sağlıyordu.

Büyük Öteki'nin vekili, Yunanların her zaman bildiği şeyi itiraf ediyor bugün. Bu itiraf üzerine başlayan ardı arkası kesilmeyen sözlü saldırıların doğrudan bir etkisi olmadı. Ne bir soruşturma başlatıldı ne de biri cezalandırıldı; bunun yerine, beyan suçluluk endüstrisine katkıda bulundu. Mesaj, insanların suçlu hissetmesi gerektiği; nasıl ki Havva ile Âdem çalışmanın sıkıntılarına katlanmak zorunda kaldıysa, Yunanların da maaşlarında ve emekli aylıklarındaki büyük düşüşü kabullenmesi gerekiyordu. Ancak kabahatler bu kadar yaygın ve sıradansa, sistemin işlemesine olanak sağlayan zımnı uygulamalar dizgesini oluşturuyorsa, yanlış olsa bile cezalandıramaz. Daha da beteri, eğer yolsuzluk bu memlekette böylesine yerleşik hale geldiyse, suçlanması sadece sözde kalır. Eğer Büyük Öteki biliyorsa, başlangıçtaki büyük şok nihayetinde iç rahatlatıcı hale gelir. Uygulamalar eskisi gibi devam edecek, sadece daha gizli saklı ve üstü kapalı yollardan. Bu kadar kapsayıcı olmaları (*hepimiz için* deyiz) öfkeyi anlık bir şey haline getiriyor. Suçlular yakalanmadığı veya siyasetçilerin yolsuzlukları hakkında takipsizlik kararı verildiği için, insan alışlagelmiş uygulamaların devam edeceğini var sayıyor. Pangalos'un Ağustos 2012'de dediği gibi, "hâlâ hepimiz için içindeyiz". Yolsuzluğun sıradanlığı, Eichmann'inki gibi duruşmalarla karşılaşmayacak.

Gösteri olarak Kriz

Geç modernitenin eşsiz bir özelliği kamu hayatının yoğun olarak gösterileşmesi. Eski başbakan Andreas Papandreou'nun 1996'daki ve merhum başpiskopos Christodoulos'un 2007'deki hastalıkları sırasında televizyon haberleri hastalığın her aşamasını takip etti ve

medyayı kardioloji ve hepatolojinin ince detaylarını açıklayan hekimler bastı. Atina'daki bir Marşı, Yunan ulusunun hekimlik eğitimi aldığını sanırdı. O zamanlar ben de restoran ve barlarda böyle düşünüyordum. Tıbbi meseleler tartışmalarda baskındı ve diğer bütün konuları görünmezleştirip etkisizleştiriyordu. Gösteri olarak haberler insanlara konuşacak, tartışacak ve üzerinde zıtlasacak bir şey verip zihinlerinin daha önemli meselelerden uzaklaşmasını sağlıyordu. Sanki siyaset medyaya malzeme, kamuoyuna eğlence sağlamak için yapıyor gibiydi.

Mevcut krizde “makas”ın açılışıyla faiz oranlarının yükselişini göstermek için volkanik külün dağılışını ya da tsunaminin ilerleyişini gösterenlere benzer grafikler kullanıldı. Son moda “veri görselleştirmesi” ailelerin ve hayatların yıkımını güzel resimlere dönüştürdü. Yunanlar kredi takasının, koruma fonunun, tahvil piyasasının, *off-shore* şirketin, kredi derecelendirme kuruluşunun, PSI'nın ve önceden bilmediği başka kısaltmaların anlamlarını öğrendi. Finans uzmanı olup olmadıkları ayrı bir konu. Bu büyük ölçüde gereksiz bilgi yağmuru krizi ekonomist ve uzmanlarla dolu bir gösteriye çevirdi. Hastalıktan beter olan şaibeli tedaviyi kurbanlarca kabul edilebilir kılmak için iki strateji kullanılıyor. İlki neoliberal tanı ve reçetenin tek mevcut “hakikat” olduğunu öne sürüyor. Sorunun ne olduğunu (tarihini, sebeplerini ve bağlamını) anlamak ve seçenekleri tartışmak cahillik veya saflık olarak görülüp kesinkes reddediliyor. Brüksel, Berlin ve Frankfurt'un siyasi kararları, bankacıların ve tüccarların stratejik seçimleri kaçınılmaz olarak sunuluyor. Kriz sanki önlenemez bir doğal afet. En yaygın kullanılan retorik araç *prosopopoeia*: Bu tür bir cisimleştirme yoluyla, soyut bir varlık (piyasalar) öngörülemez, anlaşılmaz bir şeytani varlığa dönüşüyor. Eğer Yunanistan Papandreou'nun 2009'da Avrupalı liderlere söylediği üzere *Titanic* gibiyse, “piyasalar” da amansız buzdağı. Böyle bir doğal afete verilecek tek cevap sivil savunma yoluyla kaybı sınırlamak ve hasarı durdurmak.

Ekonominin bu “doğallaştırılması”na “felaket fetişizmi” denebilir. Eğer ekonomik kriz bir doğal afetse, siyaset onun dışında tutulmalı, tıpkı deprem yardımının dışında tutulması gerektiği gibi. 2011 ve 2012 boyunca, televizyon haberleri “makas”ın açılışını sı-

cak hava dalgalarını izleyen sıcaklık artışı gibi grafiklerle gösterirken, tekrar tekrar “ekonomi bu, sen anlamazsın” diyordu. “Alternatif ne?” sorusu tartışmayı çıkmaza sokuyordu. Neoliberal dogmanın dışındaki politika önerileri reddedildi çünkü yalnız tek bir doğru cevap vardı. Doğallaştırılan ekonomi hiç akla gelmeyecek kadar ulvi bir reçetesini uygulamak zorunda kalır. Bu da bir tür post-demokratik sinizmdir. Siyasette “başka alternatif yok” diye bir fikir olamaz. Demokrasi tam da anlaşmazlık ve çatışmanın ifadesidir, düşünmesi en zor sorunların tartışmaya konduğu ve denenip çözümlerin bulunduğu bir yaşam biçimidir. Hükümetler ve uzmanlar zamanımızın en tartışmalı sorununun değerlendirme ve yargıya değil nesnel bilginin “hakikatleri”ne tabi olduğunu söyleyerek bir kamuoyu oluşmasının önünü kesmek zorunda kaldı. Bu yüzden alakasız olguları ve anlaşılmaz rakamları listelemek, görülmemiş seviyelere vardı.

İnsanları ekonomistlerin akıl sır ermez bilgisi karşısında sindirme ve alternatifleri devre dışı bırakma girişimini aşırılıkların sıradanlaştırılması stratejisi izledi. Anglo-Amerikan “teröre karşı savaş” taktiğinde geliştirilen korku siyasetinin daha dar imkânlarla yapılan bir taklidiydi bu. Çeşitli türde korkular harekete geçirildi: avro ve AB’den çıkma korkusu, birikimlerini ve mallarını kaybetme korkusu, boş süpermarketler ve yemek için çöp karıştırma korkusu. Papandreou 2010’da “Yunanistan savaşta,” dedi. Peki kiminle savaşıyor Yunanistan? Varabileceğimiz tek sonuç yabancı mandası altındaki Yunan hükümetinin Yunan halkıyla savaştığıdır. Korkuya fevri bir milliyetçilik eşlik ediyor, Yunanların bu kadar sıkıntı çekmesine sebep olan yabancı “ajanlar” a lafta saldırıyor ama verdikleri emirler de harfiyen uygulanıyor. Yunanistan Titanik gibi, haksız saldırılar altında; aynı zamanda Almanlara direnen gururlu bir ülke ama bir taraftan da onlardan aman diliyor. Bütün bunlar adı verilmeyen bir emeklinin birikimlerini bağışlamak için başbakana başvurması veya eski Avrupa Parlamentosu üyesi milyoner şarkıcı Nana Mouskouri’nin ulusu kurtarmak için parlamentodan aldığı emekli maaşından vazgeçmeyi önermesi gibi ucuz edebiyat trajedileriyle taçlandırıldı.

Krizin gösteriye dönüşmesi hem kaygı üretiyor hem de ortalığı yatıştırıyor. İnsanlar durmadan son bilgileri tartışırken ve haberler-

deki siyasetçiler ve bankacıların performansı ve nasıl görüldüğü hakkında tahminlerde bulunup dedikodu yaparken, gösteri hem endişe hem de rahatlık veriyor. Aynı akıl “konuşan kafalar” her gün medyada görünüp istikrar ve güven duygusu yaratıyor. Evlerini, işlerini veya ailelerini kaybeden insanlarsa görünmüyor, sadece istatistik rakamları olarak beliriyorlar. Krizin gösterileştirilmesi Heideggervari bir “dünya resmi” yaratıyor. “Kriz” sonlu ve hayali bir varlık oluyor, hem görsel hem de masalımsı. Sonlu olduğu için uzmanların rehberliğiyle anlaşılabilir ve denetim altına alınabilir. Hayali olduğu için de anlaşılması teatral bir performans ve uzman “bilgi”sine teslim olma meselesi, siyasi eğlence ve bilişsel uygunluk meselesidir. Gösteri olarak kriz meta ve felaket fetişizminin son aşamasıdır. Uzmanların koreografisini yaptığı gösteri, toplumsal felaketi aslında özerk ve şeffaf olan gerçeklikten geçici bir sapma olarak sunuyor. Çerçeveye alman gösteri (grafikler, kısa videolar, televizyon) bir hâkimiyet ve anlama hissi yaratıyor. Eğer insanlar önlemlerin ve ekonomistlerin talep ettiği şekilde davranırsa, talihsiz çatlaklar ve fay hatları iyileştirilecek ve toplumsal düzen geri dönecek. Gösteri insanlara dertlerini unutturuyor. Bu sağlıklı toplum resmi kemer sıkmanın acısını gizliyor ve toplumsal parçalanmanın yarattığı yabancılaşma hissini yatıştırıyor. Gösteri-kriz üç adımlı bir dans olarak tasarlanmış: birinci adım başarısızlığın kabulü, bunun suçlusu olarak dik kafalı devlet ve direnen vatandaşlar gösteriliyor; ikinci adım Avrupalılar ve IMF ile sonunda yeni kemer sıkma önlemleri karşılığında büyük imtiyazlar kazanılan sert pazarlıklara girmek; son adım da beklentilerin boşa çıkması ve başarısızlık. Aslında kurtarmayı üç adımlı bir koreografi ile yeni ve daha sert bir kemer sıkma önlemleri dizisinin takip edeceği anlaşıldı. Zaman durdu. Krizin zamansallığı, Kafka’nın *Dava*’sındaki K’nın son duruşmasının “sonsuz erteleme”sini getiriyor akla. Zamanın böyle duraklaması sinik kapitalizmin kendini sağlamlaştırdığı ve yeni kemer sıkma önlemlerinin benimsenmesini sağlayacak ızdırap, acz ve edilgenlik duyguları ektiği ortamı yaratıyor.

Papandreou’nun medya performansı bu bağlamda özellikle eğiticiydi. Papandreou sebeplerin, etkilerin ve sonuçların teatral bir yoğunlaşmasını sundu. Kriz gösterisi her tür tonlama ve yorumu takı-

nablecek ölçüde ifadesiz olan yüzüne günlük olarak yansıyor. Üç aşamalı dansın birinci aşamasında, devletin ve ekonominin başarısızlığını kınarken, elinde “dolu bir silah” ile uçurumun kenarında duran Yunanistan ile Titanik arasında paralellik kurarken Papandreou’nun yüzü vakur ve yalındı. İkinci aşamada Papandreou, önceki senaryoya göre aslında pek hak etmeyen Yunanların hakları uğruna savaşmaya kararlı görünüyordu. Son aşamada ise, (içi boş) başarıyı takiben, Yunan halkına nasıl imkânsız koşullarda, ağır kişisel bedellerle savaşmış olduğunu hatırlatan kendinden memnun bir tavır takındı. *Papandreou Agonistes*’in, Savaşçı Papandreou’nun portresiydi bu: devlet adamı ve sansürcü, mücadeleci, muzaffer. Ne yazık ki etrafta bu mücadeleyi kayda geçecek bir Milton yoktu. Ve Yunan halkı için ne yazık ki Papandreou’nun gösterisinin finali bütün “kurtarma” paketlerinin başarısızlığından ve daha fazla cezalandırılmadan ibaretti.

Tarih felsefesi açısından ülkenin içine girdiği kısır döngü tarihsel zorunluluğun bir parçası. *Ancien régime* dönüşü olmayan bir noktaya varmıştı. Adıyla ve mevkisiyle rejimin kesin temsilcisi Papandreou rejimi katletmek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Bu anlamda, tarihsel bir rol oynuyordu; “tarihin kurnazlığı” yapıyı çökertmek için en simgesel, Samsonvari ismi seçmişti. Belki de Papandreou’nun teatral performansının tek hakiki ânı 15 Haziran 2011’de yaşandı: Syntagma Meydanı’ndaki büyük bir yürüyüşten sonra, neredeyse tüm Yunanlar yeni kemer sıkma önlemlerine karşı çıkınca, Papandreou yenilmiş ve perişan görünerek istifa etmeyi ve can düşmanı Andonis Samaras’ın hükümetini desteklemeyi önerdi. Georgios’un Getsemani bahçesindeki İsa’yı hatırlatan post-ödüpal bir âniydi bu. “Baba, eğer isteğin buysa, al bu kadehi benden,” der gibiydi. Tereddüt ve kararsızlık göstererek –insanlığın işaretleri– Papandreou babanın aşırı erillik, güç ve otokrasiye işaret eden hayaletinden kurtulmak istedi. Hamlet’in kendisini karalayıp küçük düşüren herkesten aldığı intikamdı bu. Bir an için Georgios 70’li yılların ortasında tanıdığım ve sevdiğim dostuma dönüşmüştü: duyarlı, alçakgönüllü, ödüpal acı içinde biri. Ancak birkaç saat içinde Papandreou teklifi geri çekti ve her zamanki babayla ödüpal özdeşleşme maskesine geri döndü. *Hamlet* rafa geri konmuştu. Papan-

dreou'nun kaderi böyle yazılmıştı; dört ay sonra başbakanlıktan, kısa süre sonra da babasının kurduğu partinin liderliğinden istifa etmek zorunda kaldı.

Başkahramanların rolleri kriz boyunca kelimenin düz anlamıyla teatral. Troyka ile "müzakereler" her zaman karşı tarafın taleplerinin kabulüyle neticeleniyor. Yunan siyasetçiler sahnedeki oyuncular gibi, yerli seyirciye oynarken onlardan alacakları alkışın dışarıda olumlu yankı yaratacağını umuyorlar. Bu Yunan çilesi, halka trajedi biçiminde, liderlere ise komedi olarak oynanıyor.

Devrim mi Pekiştirme mi?

Üç kemer sıkma hükümeti de devrimci bir söylem benimsedi. Ülke şişirilmiş ve verimsiz kamu sektörü, değersiz ve yozlaşmış üniversiteleri ve amaçsız halkıyla, geçmişte takılıp kalmış köhne bir yer olarak sunuluyor. O halde görev *ancien régime*'i yok etmek, girişimcilik cinini serbest bırakmak ve buna karşı koyan Yunanlıları zorla 21. yüzyıla taşımak. Belki toplu hafıza kaybı veya kötü niyet söz konusu ama artık birisi (belki kral çıplak diyen çocuk veya kraliçe) birbiri ardı sıra gelen başbakanlara ve bakanlara neredeyse kırk yıldır ülkeyi yönetmekte olduklarını hatırlatmalı. Eğer Yunanistan gerçekten hastaysa, zehri veren kendileriydi; şimdi de *pharmakon*'un çift anlamlılığından yararlanıp deva vaadinde bulunuyorlar.

İlan edilen "devrim", kapitalizmin pekiştirilmesi ve yoğunlaştırılmasından ibaret. Reformlar her şeyin birazcık daha kötüye gitse de büyük ölçüde aynı kalmasını garantileyecek. Yunanistan'ı kökten dönüştürmek yerine, uzun zamandır ülkede hâkim olan sosyo-ekonomik modeli pekiştirmeye ve güçlendirmeye çalışıyorlar ancak hâlâ direnişle karşı karşıyalar. Reformların çoğu gerekli ancak bir bütün olarak paket ülkeyi kapitalizmin vahşi bir türüne götürüyor. Hayat ve çalışma koşulları ile toplumsal ethos, borç destanı nasıl neticelenirse neticelensin değişmek zorunda. Avrupalı ve Yunan elitler bu reformları zorlamaya karar vermişti zaten, borç ve açık sorunları sadece dayatılmaları için elverişli bir bahane sundu. Borç arzulanıyordu çünkü bu bahaneyle reformlar hızla ve acımasızca uygulanabilecekti. Bazı radikal ekonomistlerin borcu vurgularken krizin ve

buna karşı dayatılan çözümün ardındaki siyasi akıl yürütmeyi bariz bir biçimde görmezden gelmesinin sebebi de budur. Borç krizin sebebi değil katalizörüydü; kemer sıkma öncelikle geç kapitalizmi kriz döneminde düzenlemenin yöntemidir, ikincil olarak da mali dengesizliklere cevap olabilir.

Gelin kısaca “radikalizm”in semiyotik incelemesini yapalım. Mesleklerin ve vasıfların kuralsızlaştırılmasına verilen isim “serbestleştirme”. Bu durum, kilometrekareye her yerdekenden fazla eczane düşen bir ülkede yeni eczaneler açılması için ruhsat verilmesini; zaten şehrin her yerindeki duraklarda yüzlerce taksi müşteri beklerken Atina’da yeni taksi ruhsatları verilmesini; 45 bin avukat doymaz bir dava tiryakiliğini beslerken hukuk mesleğinin daha da “serbestleştirilme”sini içeriyor. Kuralsızlaştırma ve serbestleşmeyi eş anlamlı olarak kullanmak, Afrikalı ve Asyalı gibi görünen insanları yakalayıp hapsedme operasyonuna Misafirperver Zeus demek kadar yaratıcı bir dilsel uygulama. Neoliberal radikalizm burada Orwellci terminolojinin yaratıcılığıyla buluşuyor. Bunlara eşlik eden bir taktikle, “devrim”e direnen herkes gerici, cahil, ahlaksız veya bildiğimiz aptal olarak sunuluyor. Eğer hükümet öncüyse, direnen sendikalar ve partiler, grevdeki veya protestolardaki sıradan insanlar ve meydanlardaki öfkeli de Kral Knud gibi tarihin ilerlemesine direnen Beyaz Ruslar. Başarısızlığa ve hayal kırıklığına mahkûmlar. Biri gidip biri gelen, aynı politikaları uygulayıp az çok aynı kadroyu bünyesinde toplayan hükümetlerin zekice taktiklere başvurmalarının yanı sıra, Yunanistan’da reformun tarihsel bir zorunluluk haline gelmiş olması, yeni doğarken eskinin öleceğini garantiliyor. Elit siyasetçiler de tarihin ebeleri.

Alınan önlemlerin etrafında bu kadar gürültü koparılan radikalliği, kapitalizmin sürekli toplumsal ilişkileri kökten dönüştürme gücünün sonucudur. Klasik kapitalizm geleneksel toplulukları ve âdetleri zayıflattı, katı olan her şeyi buharlaştırdı. Geç kapitalizm “Asya değerleri”ni benimsiyor ve topluluk kaynaklarını metalaştırıyor, tıp-

1. Naomi Klein, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Londra: Penguin, 2007; Türkçesi: *Şok Doktrini*, çev. Selim Özgül, İstanbul: Agora, 2010.

kı McDonalds'ın Big Mac'i Delhi'de McCurry, Delfi'de ise McSovlaki ile değiştirmesi gibi. Bunun altında yatan mesaj Yunanistan'ın doğru dürüst bir kapitalizm geliştiremediği için güçlü ilaçlara ihtiyacı olduğudur. Naomi Klein'in iddia ettiği gibi,¹ insanları "ideolojik *tabula rasa* haline, kendi simgesel ölümlerinden sağ kurtulduktan sonra şimdi bütün engeller ortadan kalktığı için yeni düzeni kabul etmeye hazır hale"² getirecek derin bir sarsıntı, tam piyasa toplumunun gerçekleşmesini kolaylaştıracak. İlaç Kuzey Avrupalı Doktorların emri ve gözetimi altında yüksek dozlarda verilecek. Yerli temsilciler güvenilir değil, öyleyse ilaç kimsenin gözünün yaşına bakmayacak yabancı müfettişler ve elçiler tarafından uygulanmalı.

Siyasetin Semiyotiği

Hegelci gelenek, insan kimliğini kökten öznelarası kabul eder. Benin inşası ben-olmayan, öteki ben veya nesnel dünya ile sürekli bir tanınma mücadelesidir. Psikanaliz buna bir de tanınmanın ötekinin, Büyük Öteki'nin, başka birinin arzusundan geçtiğini ekler.³ Bütünlük arzusu ötekini eksik-olmayan olarak yansıtır, ancak bu jest isabetli değildir; öteki de benlik kadar eksiktir. Arzunun ve hakların dur durak bilmeyen artışı, bu başarısızlığın geç modern döneme has bir belirtisidir. Eğer öznellik öznelarasıysa, nesne tarafından dolayım lanıyor demektir. Nesneler, benlik ile sahip olduklarının karşılıklı olarak birbirini tanıması yoluyla, ötekinin arzusunu müzakere etme araçlarıdır. Mülkiyet hakları en basit anlamıyla sahipliği yasal olarak korunan mülkiyete çevirip, arzu diyalektiğini işlemlen mülkiyetin dünyaya sağ salım yerleşmesine olanak sağlar. Ancak Marx'ın dediği gibi, özel mülkiyet üretim araçlarını da kapsıyorsa, kapitalist tahakkümü beraberinde getirir. Sürecin başlıca unsurları, kullanım değerinin mübadele değerine dönüşümü ve bera-

2. Žižek, *First as Tragedy, then as Farce*, Londra: Verso, 2009, s. 18-19; Türkçesi: *Önce Trajedi Sonra Komedi ya da 2008 Finansal Krizi*, çev. Mehmet Öznur, İstanbul: Encore, 2009.

3. Costas Douzinas, "Identity, Recognition, Rights: What can Hegel Teach us about Human Rights", *Journal of Law and Society*, 29 (2002), s. 479-505.

berinde getirdiği meta fetişizmidir. Sinik kapitalizm bu sürece hız kazandırır.

Geç kapitalizmde, nesne arzusu görece özerklik kazanmış ve ötekinin arzusunun yerini almıştır. Ötekinin tamınması nesnelere sahip olmayla beraber gelen bir yan faydaya dönüşmüştür. Sade bir tişörtten en yeni Apple ürününe veya spor arabaya kadar, onlarca özel tasarım veya marka meta, mübadele ve kullanım değerini yeni bir gösterge değeri türü derekesine indiren nesneler fantazmagoryasının açık örnekleridir. Mübadele değeri denklik mantığına göre hesaplanır; para bunun en iyi örneğidir. Diğer taraftan gösterge değeri, bir göstergeler ekonomisi aracılığıyla farklılığı, ince zevkleri ve prestiji kucaklar: tişörtteki timsah, tabletteki elma, kaportadaki jaguar gibi. Prestij piyasası terimin iki anlamıyla da imgesel: Öncelikle imgelere, marka ikonları ve işaretlerine dayanır. Ama aynı zamanda fantazimiz tarafından desteklenir; fantazimiz kendisini göstergelere yansıtıp karşılık olarak beklediği statü veya başarıya işaret eder.

Lacoste polo tişört sadece bir giyim eşyası yahut görece refah işareti değildir. Aynı zamanda giyeni zengin ve stilden “haberdar” seçkin bir gruba sokan aleni bir zevk ve basiret beyanıdır. Markayı arzuladığım ve arzumu ona yatırdığım için, ona sahip olduğumda bana prestij sağlar. Gösterge değeri dönüşlüdür ve kendi kendisini gerçekleştirir. Yansıtılan arzuların taklitçi birikimi yoluyla yaratılır. Arzu arzulanan değeri yaratır, bir başka deyişle gösterge değeri arzunun kendisine duyulan arzudur. Beklenti, inanç ve sürü güdüsüne dayanan, performatif ve kendini gerçekleştiren bir kehanet aracılığıyla yaratılır değer. Arzu makinesi olan insan için maddi getiri, katı ekonomik değer veya nesnelerin kullanışlılığı çok az şey ifade eder. Sermaye açısından ise ikinci, üçüncü ve dördüncü tişörtü almaya devam ettiğiniz sürece aldığınız tişörtün üzerinde timsah mı var tenis raketi mi hiç önem taşımaz. Nesnenin statü kazandırma yeteneğine duyulan inanç, pek de gerekli olmayan metaları alma temel davranışının bir dayanağıdır sadece. Sinik kapitalizmin ve gösterge değeri toplumunun ikinci bir önemli etkisi vardır. Kapitalist beklentilere göre hareket ettiğimiz, nesnelere yönelik doyumsuz arzuya hizmet ettiğimiz, sonsuzca satın alıp tükettiğimiz sürece, canımız

ne istiyorsa özgürce inanabiliriz. Buna davranışın inançtan önceliği, sinizm ve biyopolitikanın çakıştığı bir alan diyebiliriz. Anarşist veya komünist, Maocu veya Troçkist, derin ekolojist veya köktendinci olabiliriz. Davranışlar denetim altında olduğu sürece tüm inançlara izin verilir. John Gray'ın dediği gibi "özgürmüşüz gibi yaşamaya zorlanıyoruz".⁴

Bunların hepsi siyasi partiler için de geçerli. Siyasi sözlüğe yeni giren bir terim olan "manipülasyon uzmanları" (*spin doctors*) tam olarak marka yönlendiricileri ve logo masörleri olarak çalışıyor. Ana akım partilerin o efsanevi "orta yol"a yaklaşması, siyasal pazarı gösterge değerlerinin alınıp satıldığı bir yer haline getirdi. Yunanistan'da, Pasok ve Nea Dimokratia elit iktidarın birer markası. Hane-danvari doğaları, art arda gelen parti liderleriyle başbakanların taşıdığı Karamanlis ve Papandreou isimlerini, "ürünleri" farklılaştıran markalara döndürdü. *Karamanlis* gelişme ve görece refah anlamına geliyor ve baba Karamanlis yönetiminde 1950'li ve 1960'lı yılların anarşik kentleşmesini ve ekonomik büyümesini temsil ediyor. *Papandreou* markasıysa 1981'deki baba Papandreou hükümetiyle ilişkili olarak ulusal onuru ve küçük burjuvazinin ekonomik yükselişini temsil ediyor. Psikanalitik açıdan, Karamanlis ve Papandreou ulusun iki "müstehcen baba"sı, Yunanlara ne kadar iyi olduklarını söylüyor ve haz ve narsistik tatmin vaat ediyorlar. İlginç bir şekilde, mevcut hanedan nesli "kurucu baba" simgeselliğini tersine çevirdi. Genç Karamanlis tembellik ustası, küçük Papandreou da yabancı güçlerin uşağı olarak tanımlanıyor. Markaların anlamları bu şekilde değişirken, iki hanedan da havasını, özgüllüğünü ve pazar payım kaybetti; çökmeleriyle beraber, geriye sadece asıl karanlık kimlikleri kaldı.

Daha önceki tahminlerin aksine, sahte ve hatta belki de gerçek devrim canlı yayınlanacak.

4. John Gray, *Straw Dogs*, Londra: Granta, 2003, s. 110.

İkinci Kısım

FELSEFE

Adikia: Direnişin Sonsuz Geri Dönüşü

1989'DA TARİHİN SONU ve “yeni dünya düzeni”nin şafağı ilan edilmişti. Eğer bu gerçekten “yeni” bir düzen idiyse, tarihte görülmuş düzenlerin en kısasıydı. 2010'da bu dönem aniden sona erdi. Tüm dünyada protestolar, isyanlar ve başkaldırıları patlak verdi, hem otomatik hem de demokratik ülkelerde. Ne ana akımdakiler ne de radikaller öngörmüştü bu dalgayı. Bu nedenle harekete tarihsel öncüller bulmak ve abartılı karşılaştırmalar yapmak için deli gibi bir arayış başladı. Paul Mason'ın bildirdiğine göre, eski bir Birleşik Krallık Gizli İstihbarat Servisi başkanı “bunun 1848 gibi devrimci bir dalga”¹ olduğunu düşünüyordu. Mason bu fikre katılıyor: “Arada güçlü paralellikler var – en çok da 1848’le ve 1914 öncesindeki memnuniyetsizlik dalgasıyla.”² Alan Badiou ise “tarihin yeniden doğduğu” teşhisini koyuyor; bu yeni isyanlar ve başkaldırıları çağının büyük devrimci ayaklanmaları takip eden “ara dönem”e son verebileceğini söylüyor. Ara dönemde devrim fikri “atıl”dır.³ Badiou’ya göre ilk isyanlar dönemi Mayıs 1968’in ardından, İran Devrimi’nin dinsel bir nitelik kazanması ve Çin’de Kültür Devrimi’nin sonlanmasıyla birlikte kapanmıştı. Şimdiyse ara dönem bitmek üzere. Havada di-

1. Aktaran Paul Mason, *Why It's Kicking off Everywhere: The New Global Revolutions*, Londra: Verso, 2012, s. 65.

2. A.g.y.

3. Alain Badiou, *The Rebirth of History: Times of Riots and Uprisings*, Londra: Verso, 2012, s. 38.

reniş ve devrim var. Bu döngüsel geri dönüşe sebep olan ne? Sınıf mücadelesi, yoksulun ve sömürülenlerin talihinin döndüğünü görme arzusu, “çokluk”un yükselişi ve kurucu iktidarı veya halkın demok-rasiyi tatma isteği bölgesel özgüllükleri ve farkları anlamamızda bi-ze yardımcı olabilir. Bu bölümde farklı bir şey deneyeceğim. Dire-nişin metafiziğini inceleyerek, direnişin sonsuz geri dönüşünü açık-layacak, felsefe ve hukukta vücut buluşunu takip edecek bir “anlatı” sunmaya çalışacağım.

Adikia

Direnış mitolojisi peşinde Sokrates öncesine gitmek tuhaf bir seçim olabilir. Ama bu dönemdeki üstü kapalı tefekkürler ve vecizeler me-deniyetimizin kendisini anlama biçimini koşullandırmıştır. Günü-müze kalan en eski ve en çok yorumlanan Yunan metni olan Anak-simandros parçası şöyle diyor: “ama şeylerin kökeni her nerede ise, zorunlu olarak yok oluşları da orada gerçekleşir; çünkü zamanın ka-nununa göre adikia’ları (çözülme, çivisi çıkma, adaletsizlik) için yargılanır ve birbirlerine kefaretiler (didonai diken).”⁴ Heideg-ger bu parçayı temel ontolojisini doğrulamak için kullanır. Varlık-ların tam anlamıyla mevcudiyeti bir “oyalanma”dır. Kendilerini gösterirken çivisi çıkmış (*adikia*) olamazlar; tersine, diğer varlıklar-la birleşiktirler. Ancak kendisini varlıklarda gösterirken, Varlık geri çekilir ve gizlenir. Bu görünme/gizlenme sürecinde, varlıklar başı-boşlaşır ve “tarih açılır... Sapma olmadan, kaderden kadere bağ ol-mazdı: tarih olmazdı”.⁵ *Adikia* Varlık’ın düzensizliği, açığa çıkma-sına ve oyalanmasına eşlik eden gizlenişidir.

Jacques Derrida *Marx’ın Hayaletleri*’nde Heidegger’in okuma-sına geri döner. Derrida *dike* ve *adikia*’nın bağlantılılık ve ihtimamı vurgulayan tek boyutlu yorumlanışına karşı çıkar ve *adikia*’yı yeni-

4. Bu çeviri, *dike*, *adikia* ve *tisis* gibi pek çok terimle dolu olan bu parçanın hem ontolojik hem de normatif niteliğini vurgulayan çeşitli çevirilerini bir araya getiriyor. Martin Heidegger bir yazısında parçanın çeşitli (yanlış) çevirilerini in-celiyor; bkz. “The Anaximander Fragment”, *Early Greek Thinking*, çev. D. F. Crell ve F. Capuzzi, New York: Harper and Row, 1975.

5. A.g.y., s. 41.

den merkeze alır. Varlık'ta çözülme ve ihtilaf vardır; “varlıktan başka olan”la, öteki ve ölümle ilişkiyi canlandıran bir çivisi çıkma.⁶ Derrida'nın Varlık'ı ihtilaf olarak sunması *dike*'yi süregiden düzensizlik ve çatışmaya (*adikia*) karşı bir cevaba dönüştürür. Bu düzeltmenin ışığında, parça şöyle çevrilebilir: “Kadim bir *adikia*, ihtilaf veya çatışma, Varlık'ın görünmesine can verir. *Adikia*'nın *dike*'ye üstün gelmesinin açılımı (*tisis*) olan insanlık tarihinde süregelir.” Bu çivisi çıkmayı veya adaletsizliği yaratan şey nedir? Kefaret nasıl hesaplanır ve ödenir?

Sophokles'in *Antigone*'deki “İnsanın Şarkısı” adlı enfes koro şarkısı bunun ilk habercilerinden biridir:

polla ta deina kouden anthropou deinoteron pelei (332).

Sayırsız harikalar (*deina*), korkunç harikalar dolanıyor dünyada ancak hiçbirisi daha harika ve korkunç (*deinoteron*) değil insandan.

Heidegger'in şarkıya getirdiği yorum iktidar, şiddet ve çatışmayı tarihin merkezine yerleştirir. Kilit kelime olan *deinon* iki anlama sahiptir: İlk, insanın kendini *techne*'de –bilgi, sanat ve hukukta– gösteren şiddetli ve yaratıcı gücü anlamına gelir. İkinci olaraksa *deinon*, *dike*'nin, insanlığın kendisini içinde bulduğu ve mücadele etmek zorunda kaldığı dünya düzeninin baskın gücüdür. *Techne*, *dike*'nin karşısında dikilir ve Varlık'm düzenini şiddetle parçalar. Bu karşılaşmada insan artık kendini evinde hissetmez ve ev de, yaban da açığa çıkar. İnsanlık yollar açıp sınırlar koyar, yasalar ve kurumlar getirir, toprağa ve denize hâkim olur.⁸ *Techne* ve *logos* varlıklarla

6. Jacques Derrida, *Spectres for Marx: The State of Debt, the Work of Mourning and the New International*, New York: Routledge, 1994, s. 23-29; Türkçesi: *Marx'ın Hayaletleri*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Ayrıntı, 2001.

7. Jean-Francois Lyotard, *Heidegger and the "Jews"*, İng. çev. A. Michel ve A. Roberts, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1990; S. Ross, *Injustice and Restitution: The Ordinance of Time*, New York: State University of New York Press, 1993, s. 4. Heidegger'in metninin muazzam bir tefsiri için ayrıca bkz. Jacques de Ville, “Rethinking of the Notion of a “Higher Law”: Heidegger and Derrida on the Anaximander Fragment”, 20, *Law and Critique*, 2009, s. 59-78.

8. Heidegger'in “İnsanın Şarkısı” tartışması için bkz. *Introduction to Metaphysics*, İng. çev. R. Mannheim, New York: Doubleday Anchor, 1961, s. 155; Türkçesi: *Metafizğe Giriş*, çev. Mesut Keskin, İstanbul: Avesta, 2014.

fikirlerin çeşitliliğini ve insanlığın kendi tarihsel varoluşunu ortaya çıkarır. Ancak *dike*, baskın düzen, asla tamamen alt edilemez. *Pantoporos* (her şeyin üstesinden gelen ve her yolu açan) insanı fırlatıp *aporos* insana (tam tersine) döndürür. İktidar ile etkileme arasındaki, bilgi ve fiilin şiddeti ile dünyanın düzeni arasındaki sonsuz çatışmaya kısılmış olan insan felaketten kaçamaz. Felakete tahammül her başarının önkoşuludur. Metinde buna *adikia* deniyor, çivisi çıkma, çözülme veya adaletsizlik. Tarih, insanın ilksel *dike*'ye kuvvet uygulamasıyla açılan çatlaktan yükselir.⁹ “Başından beri paylaştığımız, ait olduğumuz asli bir adaletsizlik” vardır. “Zamandan, ölçüden ve yasadan daha eskidir; eşitlik veya eşitsizliğe dair bir adalet ölçüsüne sahip değildir.”¹⁰ Bu çivisi çıkma her tür eski haline dönme olanağını aşar ve tarihi “zamanın kanununa göre” açar. *Dike*'nin yokluğu olan *Adikia* hem *techne* ile *dike* arasındaki sonsuz mücadelede hem de aralarındaki sınırdır; *adikia*, *dike*'nin sebebi ve sonucudur.¹¹

Militanları hazırlayan adaletsizlik hissi, asli ve süregiden *adikia*'ya tarihin biçtiği hüküm ve kefarettir. Ardında, *techne* ile *dike* arasındaki mücadele yatar. Kreon'un inatçılığı (Hegel onun başarısına ve çıkmazına büyük saygı duymuştur) ile Antigone'nin isyankârlığı veya *ate*'si arasındaki mücadele de böyleydi. *Antigone*'deki kilit bölüm şöyle diyor:

Ne de tanrılarla yaşayan *Dike*
dünyanın altında, insanlara böyle yasalar (*nomous*) koydu.
Ne de ben fermanların böyle güçlü olduğunu düşündüm
tanrıların yazılmamış ve kesin yasalarını
sadece bir insan olan senin ezebileceğini.
(*agrapta kasphale theon nomima*)

Antigone, s. 448-53

Adikia, *techne* ile *dike* arasındaki dünyayı yaratan mücadele olarak sürer. Siyasi, teorik ve öznel yönleri vardır. Siyasi biçimi, insan ey-

9. A.g.y., s. 163. 10. Ross, *Injustice and Restitution*, s. 10.

11. Costas Douzinas, “Antigone's Death and Law's Birth”, *Cardozo Law Review*, 16 (1995), s. 1325.

lemi ile yerleşik toplumsal örüntü ve hiyerarşilerden oluşan “ikinci” doğanın döneme göre değişkenlik gösteren karşılaşmalarıdır. Felsefi biçimiyse her dönemin *adikia*’sının özgül biçimlerini araştırır. Platon’un, zamanının *doxa*’sına karşı bir adalet teorisi arayışı da böyleydi. Benzer şekilde, Marx’ın sınıf mücadelesi ve komünizm tespiti de kapitalizmin *adikia*’sına veya düzensizliğine karşı teorik bir cevaptı. Sonuç olarak her tür *adikia*, keşdisine isyan eden ve onu kökten değiştiren öznelerle yol açarak kendi direnen kimliklerini yaratır. Antigone antik *dike*’nin, Prometheus modern *techne*’nin savunucusudur. İsyankâr öznenin iki tipini adlandıırırlar: muhafaza eden ve kökten değiştiren. Zamanın çivisi çıktığında, duygulanımsal ve/veya rasyonel bir adaletsizlik hissi direniş öznelerini kışkırtır. Demek ki direnişin iki biçimi vardır: hâkim altüst oluşun teorik açıdan incelenmesi ve buna direnmek veya bunu düzeltmek için siyasi eylem. Prometheus’tan Michael Kohlhaas ve Rachel Corrie’ye kadar pek çok muhalif ve devrimci, kendi devrinin *adikia*’sının doğurduğu adaletsizlik duygusuna cevap verir. Tahrir ve Syntagma Meydanı işgalcileri *adikia*’nın dönüşünün günümüzdeki çocuklarıdır. Tarih siyaset, düşünce ve radikal öznenin bir birleşimiyle hareket eder.

Bu yaklaşım adalet teorisinin neden insan düşüncesinin en eski başarısızlığı olduğunu açıklayabilir belki. Homeros’tan, Kitabı Mukaddes’ten, Platon’dan beri dünyanın en iyi zihinleri, en şevkli yürekleri adaleti tammlamaya ve adil bir toplumun koşullarını hayal etmeye çalıştı. Başarısızlığa uğradılar; nitekim birbirini takip eden sonsuz “adalet teorileri” silsilesi, bu başarısızlığın göstergesidir. Adalet ve adaletsizlik normatif hükümler değil öznel güdülerdir. Adaletsizlikle çevriliyiz ancak adaletin nerede olduğunu bilmiyoruz. Bu adaletin paradoksudur: Adalet ilkesi belirsizlik ve anlaşmazlıkla örtülüken, adaletsizlik her zaman açıklıkla, inançla ve bir acillik duygusuyla hissedilir. Adaletsizlikle karşılaştığımızda bunu anlarız; hakikati hissedilir. Ancak bir adalet teorisi ne zaman uygulamaya konsa kısa sürede yozlaşarak yeni bir adaletsizlik haline dönüşmüştür. Adaletin uygulanması, adaletsizliğe (adaletsizlik duygusuna) yol açar. Hayat adaletsizlikle ve ona karşı isyanla başlar. Düşünmek ardından gelir.

Adalet ile adaletsizlik arasındaki diyalektik, diyalektik bir senteze varmaz. Adaletsizlik, adaletin karşıtı değildir; adil olmayan, adilin zıttı değildir; adaletsizlikten muzdarip olmak, adaletsiz davranmanın mantıksal karşıtı değildir.¹² *Adikia* hem adalet ile adaletsizlik arasındaki boşluktur, hem de aralarında köprü kurmak için girilen sonsuz ancak imkânsız teşebbüstür. Simgesel düzenin bastırmayı, çeşitli adalet teorilerininse meşrulaştırmayı deneyip de her seferinde başarısız olduğu şeydir o. Jean-Francois Lyotard'ın dediği gibi, her topluluğun ve yasanın temelinde bir kalıntı, bir "bağırsız şey"¹³ veya denetim dışı fay hattı vardır. "Sağlık addedilen şeyde nüksedip duran utanç verici hastalığı ele veren, idare edilemeyen şeyin mevcudiyetini ele veren", "vatandaşların medeni olmadığına, medeniyetten kaçan bir şey olduğuna dair keskin ve muğlak bir duygu"da rastlanan o "bilinçdışı duygulanım"a benzer.¹⁴ Bu idare edilemeyen *adikia*, "kökten tarihdışıdır: Tarihin kendisi, bu tuhaf çekirdeğin kavranması, anlaşılması, belirlenmesi için yapılan bir dizi başarısız girişimden başka bir şey değildir".¹⁵ Modernitede *adikia*'ya tepki, direnme (hakki) biçimini almıştır.

Direnme Hakkı

Modern-öncesi dünyanın temel hukuk düsturu *suum cuique tribuere* idi; herkese hakkını ver. Hem ahlaki hem de yasal bir prensipti bu. Yunan *dikaion*'u yahut Roma *jus*'u, ahlaken doğru toplumsal düzenlemeydi ve uyumsuzluklara verilecek hukuken doğru yanıtı.

12. "Adaletsiz olan budur işte. Adil olanın tersi değil, adil olan ve olmayan meselesinin gündeme getirilip gündemde kalmasını engelleyen şeydir." Jean-Francois Lyotard, *Just Gaming*, İng. çev. W. Godzich, Manchester: Manchester University Press, 1985, s. 66-67. Derrida'nın adaletin "yapıbozuma uğratılamaz", "hesaplanamaz" ve koşulsuz olduğu görüşü de aynı sonuca varır. Adalet her zaman gelecek olan bir şeydir ancak onun doğasını bilmeyiz ve radikal ötekiliğini ilan etmek dışında onu kuramsallaştıramayız. Bkz. Douzinas ve Gearey, *Critical Jurisprudence*, 4. Bölüm.

13. J.-F Lyotard, "A l'Insy (Unbeknownst)", *Community at Loose Ends*, haz. Miami Theory Collective, Minnesota University Press, 1991, s. 42-48, 46.

14. A.g.y., s. 44, 43.

15. Slavoj Žižek, *For They Know Not What They Do*, Londra: Verso, 2008, s. 101.

Modern öncesi hiyerarşik düzende toplumsal konum kimin neye hakkı olduğunu, efendilerin kölelere, kocaların eşlere, Yunanların barbarlara karşı görevlerinin ne olduğunu belirliyordu. Doğru ve yanlış *suum* etrafında, herkesin konumuna münasip düşen şeyler etrafında dönüyordu. Bunlar, bir doğal amaçlar, roller ve görevler teolojisi –dünyanın *dike*’si– tarafından destekleniyordu. Klasik *dike* Hristiyanlık tarafından dönüştürüldü. İlk meydan okuma Paulus’ un şu beyanında örneği görülen ruhani eşitlik fikriydi: “Artık Yahudi veya Yunan yok, köle veya özgür yok, erkek veya kadın yok; hepiniz İsa Mesih’te birsiniz” (Galatyalılara Mektup 3:28). Francis-ken adicilar Duns Scotus ve Ockham’lı William 14. yüzyılda ikinci saldırıyı gerçekleştirerek İsa’nın tarihsel vücut buluşunun, bireyselliği yaratılışın en üst ifadesi kıldığını iddia etmişlerdi. Bilgisi evrensel biçimlerin üzerindeydi. Soyut kavramların ontolojik ağırlığı yoktur; varoluşlarını dilsel uygulamalara borçludurlar. William’a göre Tanrı bireylere hayatları ve bedenleri üzerinde, *dominium* veya mülkiyet üzerindeki benzer bir denetim vermişti.¹⁶ Duns’a göre ise Tanrı’nın iradesi kendi mantığından üstündü; iyi, her şeye kadir olan onu buyurmuş olduğu için vardı, bağımsız bir nitelikten ötürü değil. Böylece egemenin ve onun aynadaki yansıması olan, haklara sahip bireyin çağım hazırlamışlardı.¹⁷

Ortaçağ ve erken modern felsefe sıklıkla uygulanan *jus resistan-tiae*’yi genişçe tartışmıştır. Ancak klasik *stasis*’in (isyan) tersine orta çağ isyanları demokratik yönetimi teşvik etmiyordu. Gaspçılar veya tiranları kaldırıp tahtı meşru veya yasal yöneticilerine geri veriyorlardı. İsyanı meşrulaştıran, feodal soylular arasındaki anlaşmaların veya yöneticinin kabul etmiş olduğu kısıtlama ve sınırların ihlali oluyordu. Hannah Arendt’in dediği gibi “halka onları kimin yönetmeyeceğini seçme hakkı verilse bile, kimin *yöneteyeğine* karar verme hakları yoktu kesinlikle; hele halkın kendi kendini yönetmesi veya kendi aralarından kişileri hükümet işlerine atamaları hakkına pek nadir rastlıyoruz.”¹⁸

16. Michel Villey, *Le droit et les droits de l’homme*, Paris: PUF, 1983, s. 118-25.

17. Douzinas, *The End of Human Rights*, 2 ve 3. Bölüm.

Büyük devrimler bunu değiştirdi. Üçüncü sınıf veya “sıradan insan” kurulu düzene ve aristokrasiyle kraliyet seçkinlerine isyan ederek siyasete girdi. Halkın yükselişi, belki de en büyük modern normatif düstur olan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin ilk maddesiyle örneklenir: “Tüm insanlar haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar.” Modern öncesi *suum cuique tribuere* ilkesini dönüştürmüştür bu madde. *Suum* toplumsal statüden ayrıştırılmış ve en azından retorik olarak “tüm insanlar”a verilerek, klasik hak etme düsturu ile Hristiyan evrensel eşitlik emri bir araya getirilmiştir. Doğal mantık tarafından sabit bir ontolojik evrende keşfedilmiş olan modern öncesi (ahlaki ve yasal) *jus*/hak, herkese ait olan bir dizi bireysel hakka dönüşmüştür. Hiyerarşik teleoloji ile bireyci ontoloji arasındaki bu karşılaşma sadece devrimle çözülebilirdi. Direniş ve devrim normatif ilke payesine çıkartıldı: “Baskıya direnme hakkı” Fransız Bildirgesi’nde kilit önem taşıyan bir ilkeydi. “Tiranlara karşı bir savaş ilanı” olan bildirge, direnişi modernliğin *techne*’si, devrim hakkını da özgürlüğün hakkı olarak duyurdu.¹⁹ Devrim hakkının anayasaya sokulması, evrensel eşitliğin ilanı kadar kökten bir normatif yenilikti. İnsan hakları devrimle ortaya çıkmıştır; *adikia*’ya karşı modernitenin silahlarından biri olan direnişse bu hakların canlılığını korur.

Alman idealizmi tarihe özgürlüğü getiren devrimi kutlamış ancak Bildirge’deki devrim hakkını reddetmiştir. Kurucu iktidar bir kez kuruldu mu, devrim hakkı sona ermeliydi. Immanuel Kant bu hakkı kendi içinde çelişkili addedip reddetmek için çok çabaladı. Yasa kendi kaldırılışına göz yumamazdı: “Var olan bir anayasa altında devrim, vatandaşlık haklarıyla yönetilen tüm ilişkilerin ve dolayısıyla hak denilen şeyin toptan yok edilmesi anlamına gelir. Bu bir değişim değil, sivil anayasanın çözülmesi ve *palingenesis*’tir (yeniden doğuş), çünkü (artık çözülmüş olan) eskisinin hiçbir etkisinin olamayacağı yeni bir toplumsal sözleşmeyi gerektirir.”²⁰ Kant’ın halkın yeniden doğuşuna yaptığı atf devrimin kurucu iktidarın

18. Hanna Arendt, *On Revolution*, Londra: Penguin, 2006, s. 30; Türkçesi: *Devrim Üzerine*, çev. Onur Kara, İstanbul: İletişim, 2012.

19. Mirabeau, aktaran Norberto Bobbio, *The Age of Rights*, Cambridge: Polity, 1996, s. 88.

ifadesi olduğunu, çokluğun bir dünya yaratma kuvvetini kabul eder. Devrim hakkının reddedilmesi, kurucu iktidarın kurulu iktidara dönüşünü gösteren muhafazakârlığın simgesidir.

Kant'ın etik-siyasi hoşnutsuzluğunu galip olan devrimciler de benimsemiştir. 1793 Bildirgesi, devrim hakkını sadece listelenen haklar söz konusu olduğunda etkin kılarak zayıflatmaya başlamıştır. Sadece bu hakların ihlalinin (başka adaletsizliklerin değil) direnişi meşrulaştırabileceği ifade ediliyor, bu da hakların devrimci düsturlar olmaktan çıkıp kurulu düzenin desteğine dönüşeceği uzun mutasyonun başladığını gösteriyordu. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (1948) veciz birinci maddesi Fransızların eşit özgürlük beyanını tekrarlar. Ancak bu beyanı çok daha uzun bir biçimde aktaran maddede direniş hakkından hiç bahsedilmez. Tam tersine girişte insan haklarının devrimi engellemek için verildiği belirtilir ve 30. Madde siyasi ve yasal sisteme karşı radikal meydan okumaları yasaklar.²¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15, 16 ve 17. maddeleriyse devletlere olağanüstü hal ilan etme ve hakları sınırlama, kurulu düzene karşı saldırıları ve yabancıların siyasi faaliyetlerini yasaklama izni vererek, kendi işine gelen bu muhafazakârlığı tekrarlar ve ilerletir. Bu maddelerin ve bağlantılı ceza hukuku hükümlerinin korkunç sonuçları olmuştur. Almanya, Yunanistan ve ABD dahil birçok ülkede radikal partiler ve gruplar yasaklanmış, üyeleri sürgüne, hapishaneye veya toplama kamplarına gönderilmiştir. Gerçi anayasalara ve insan hakları belgelerine, toplumsal düzeni tehdit etmeden yasalara ve politikalara karşı mütevazı bir protesto hakkı dahil edilmiştir. Ancak yerel ve uluslararası mahkemelerin içtihadı, bu hakkın korunup korunmamasının yöneticilerin güvenlik anlayışına ve avukatlarla destekçilerin vicdanına bağlı olduğunu gösteriyor. Çoğu durumda protesto hakkı "serbest kürsü" zihniyetinin örneği oluyor: insanların içlerini döküp rahatlamaları, toplumsal dü-

20. Bkz. Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press, 2. baskı, 1996, s. 162. Illan Wall, *Human Rights and Constituent Power*, Abingdon: Routledge, 2012, 4. Bölüm; Stathis Kouvelakis, *Philosophy and Revolution*, Londra: Verso, 2008.

21. Wall kurucu iktidarın izlerini insan haklarının uygulanmasında keşfediyor; bkz. *Human Rights and Constituent Power*.

zeninse bir dereceye kadar hoşgörölü ve açık fikirli olduğu iddiasında bulunması için bir yer.

Kant'a ve yasallık zihniyetine göre devrim *palingenesis*'e, yani ulusun, topluluğun veya sınıfın yeniden doğuşuna yol açar. Oysa anayasalar ve anlaşmalar böyle bir olasılığı ahlaken reddeder, hukuku de yasaklar. Sonuçta, devrimle kurulmuş olan düzen kendi kurucu ilkesini reddeder. İnsan hakları devrimci değişimin normatif işaretleri olarak ortaya çıkmıştır. Onlardan türeyen pozitif insan hakları ise direniş ve devrime karşı savunma mekanizmalarına dönüşmüştür.²² Devrim hakkının kaldırılması, hakları kurulu düzenin sigorta poliçesi haline getirerek radikal değişikliği önleme girişimidir. Bu anlamda, dünyanın düzeni dünyanın çivisinin çıkmasının bir türünden ibarettir. Ancak *dike* ile *techne* arasındaki bitmeyen karşılaşma *adikia*'nın doğurduğu adaletsizlik hissiyle direnişi geri getirir. Bir kez kutsanmış direniş hakkını yok etmek kolay değildir. Etik öznellik ne zaman toplumsal gerçeklikle ipleri koparsa, direniş ve isyan geri döner. Peşinden devrim ve radikal değişim gelebilir veya gelmeyebilir. Devrim direnişten sonraki adımdır. Yani devrim hakkı bağımsız olarak var olmaz, bu yüzden kendi başına ayakta da kalamaz. Tarihsel açıdan direnme (hakkı) gibi görünür; sokaklar ve meydanlarda hâkim düzene meydan okuyan insanlar kökten değişimin yolunu açar ama onu garantileyemez.

Bilim ve sanatın modern koşulu sürekli devrimdir. Kuhncu bilimsel devrimler ve avangard ayaklanmalar devrimi bir görev değilse bile hak olarak kutsamıştır. Siyasette ve hukukta, direniş hayatimsi bir normatifliğe dönüşmüş halde; buna “olay hakkı” da diyebiliriz. Cin çıkartır gibi kovalanıyor sürekli, ama en önemli buyruk, siyasi diyebileceğimiz bir buyruk olarak geri dönüyor daima. Sertleşmelerini önleyerek ve kemikleşmelerini geri çevirerek toplumsal sistemleri ve yasal düzenleri canlı tutuyor. Direnişi reddetme veya itibarsızlaştırma girişimi her zaman başarısızlığa mahkûm olmaktadır.

22. Samuel Moyn'un *The Last Utopia* (Harvard University Press, 2011) kitabı insan haklarının ve radikal değişimin ters yönlerde geliştiğini detaylı olarak gösteriyor.

İradenin Metafiziği

İlksel babanın kardeşler tarafından öldürülmesi, Freud'un ahlakın ortaya çıkışını açıklamak için kullandığı *ad hoc* hikâyedir. *Techné* ile *dike* arasında süregelen ve her çağın *adikia*'sını koşullandıran karşılaşma da direnişin, isyanın ve devrimin sürekli ortaya çıkışının ardındaki efsanedir. Peki isyan yasaklandığında ve protesto hakkı sıklıkla toplumsal düzeni meşrulaştırmak için kullanıldığında, direniş nasıl geri dönebilir? Hukuk felsefesine bir göz atalım. Bize Batı metafiziğine dair isabetli bir içgörü sunacaktır.

Modernlikten önce, kozmosta yapılması gereken doğru şeyin, şeylerin doğal düzeninin ne olduğu keşfedilmişti. Modernler bireysel hakları icat ettiler ve seçilen insan kategorilerini haklarla donatılmış öznelere dönüştürdüler. Bugün ise geç modern haklar önceden var olan arzuları, toplumsal kabul görmüş talepleri ve giderek artan sayıda kimlik grubuyla yaşam tarzı seçiminin isteklerini tek-rarlıyor, kopyalıyor, meşrulaştırıyor. Liberal felsefe, hakları etiğin tek değilse bile ana yapı taşı olarak sunar.²³ Görevler, sorumluluklar, ihtimam, sevgi ve sempatiye ikincil önem taşır; birincil ahlaki kaynak olan bireysel haklardan beslenir, onları tamamlar ve uygulanmalarını sağlarlar. İyilik etiğinden hakların yasallığına, oradan da arzunun yasallaştırılmasına geçiş, bizim ahlakımızın ahlaktan çıkış olduğunu gösterir. Erdem ve iyiliğe adanma, varlığını tahakküm, baskı ve dışlanmaya direnme iradesinde sürdürmektedir. Sus-turmanın mümkün olmadığı, adeta doğal bir iradedir bu. Yakın bir tarihte Eric Santner şöyle yazmıştır: “Batı’nın siyasal düşünce tarihini, ‘irade’ kavramının anlam alanındaki kaymaları üzerinden anlatmalıyız.”²⁴ Katılıyorum. Hak ve haklar, irade dilinin tezahürleridir ve iradenin gidişatını incelemek için en iyi alandır.

Modern öncesi etik ve hukuk, ilahi doğal hukuk, kilise hukuku veya feodal hukukun tayin ettiği bir eylem normu olan *norma agen-*

23. Costas Douzinas, “The Poverty of (Rights) Jurisprudence”.

24. Eric Santner, *The Royal Remains: The People's Two Bodies and the Endgames of Sovereignty*, Chicago University Press, 2011, s. xxi, 15 dipnot.

*di'*yi takip ediyordu. Öte yandan modern yasal hak bir *facultas agendi*'dir, bireysel eylemlilik, bir kişinin eylemde bulunma yetisidir. Modern öncesi hukuk görevleri tayin eder ve sınırlı sayıda eyleme izin verir, modern hukuksa hakları tayin eder ve eylem üzerinde sınırlı kısıtlamalarla izin verir. Yasal bir hak, irademizi gerçekleştirmenin tanınan ve etkili bir kapasitesidir. Genel irade veya yasa düzeyine yükseltilmiş olan bireysel iradedir yasal hak; nesnel varoluş kazanmış iradedir. Bu nedenle özne kendi sebebi olan haklara aynı zamanda da sahiptir. İnsanın dünyanın merkezini işgal etmesinin, bireysel iradenin egemen hale gelmesinin tezahürleridir. Öznel iradeyi yasa düzeyine yükseltmek modernleri güçlü etikten, görev ahlakından ve trajik çatışmaların pathosundan kurtarmıştır. Şahsın malı ile kamusal hak arasındaki sıkı ayırım öznenin malına mülküne, bedenine ve özel hayatına hükmetmesine izin verir. İlk hak iddiası mal sahibinin, özellikle de alacaklının verecekliliğe karşı hak iddiasıdır. Bireysel haklar, alacaklıyı ve mal sahibini koruma amacıyla başlatılan uzun süreçte oluşturulmuştur. Bu hak modeli, 13. yüzyılda hükümdar arazileri ve papalığın mülksüzleşmesi doktrini üzerine dönen tartışmalardan özel hukuka taşınmış; 18. yüzyılda da özel hukuk üzerinden kamu hukukuna girmiştir.²⁵ Mülkiyet hakkı ilk haktır ve haklar için model teşkil etmiştir; insan hakları mülkiyet hakkına göre biçimlendirilmiştir.

Özel ve kamusal hak tek bir hak gibi, bireysel ve bölünmemiş görünüyor. Tek kaynağının öznenin iradesi, tek gerekçesinin hukukun tanınması, tek etkisinin de iradenin eylemde bulunup dünyayı şekillendirme yetisi olduğunu iddia ediyor. Siyasal hakların mülkiyet modeli üzerinden biçimlendirilmiş olması işleyişlerini de belirlemiştir. İrade ile iradenin etkileri arasında, normatif ağırlık ile ampirik işleyiş arasında, "olmalı" ile "olan" arasında derin bir uçurum vardır. Formel hak, yasal öznenin irade kapasitesi teorik olarak sınırsızdır. Ancak gerçek insanlar dünyaya iyice yerleşmiştir; sınıf, toplumsal cinsiyet veya ırk eşitsizlikleri onları koşullandırır ve formel hakların etkili hale gelmesini engeller. Hepimiz yasal olarak özgürüz ve sözde eşitiz, tabii eğer uygunsuz insanlar –yani malsız

25. Richard Tuck, *Natural Right Theories*, Cambridge University Press, 1979.

mülksüz, kadın, sömürge mensubu; ten rengi, dini veya aidiyeti yanlış insanlar– değilsek. İşte bu yüzden hakkın ilk kaynağı olan irade çeşitlenerek hükmedilen ve ezilenlerce benimsenen farklı bir iradeye dönüşmüştür. Yeryüzünün sefilleri için hak, dışında bırakıldıkları bir oyun olan hukukla ya da hâkimlerle ilgili bir şey değildir. Bir savaş çılgılığı, bir mücadelede evrensellik düzeyine yükselmeyi talep eden öznel unsurdur. Hak artık nespe muamelesi, hiç kimse muamelesi görmeme talebidir. Muhaliflerin iktidarın kötüye kullanılmasına karşı, devrimcilerin de mevcut düzene karşı talebidir. Yasal olarak yaratılan haklar itaat ister; itaatsizlik hakkıysa, Maurice Blanchot'un dediği gibi, özgürlüğün uygulanmasını ifade eder.²⁶ “Görev söz konusu olduğunda, gözlerimizi kapatıp onu körü körüne yerine getirmemiz gerekir; bu durumda her şey basittir. Buna karşılık hak sadece kendisine ve ifadesi olduğu özgürlüğün uygulanmasına atıfta bulunur; hak herkesin kendi kendine, kendine karşı sorumlu olduğu özgür bir güçtür, kişiyi tamamen ve özgürce ilgilendirir; hiçbir şey ondan daha güçlü, daha ciddi değildir.”²⁷ Bu ikinci hak özgür iradenin uygulanmasıdır, meşru ve kuvvetli özgür güçtür. Köken itibarıyla özgüldür ama işleyiş bakımından genelleştirilebilir.

Demek ki hakkın iki metafizik kaynağı vardır. Yasaya kabul edilen veya dahil edilme peşindeki bir talep olarak hak, kamusal olarak tanınan iradedir ve kendi suretinden, ona hizmet etsin diye yaratılmış bir dünyayla barışıktır. Ancak hak aynı zamanda var olmayan veya yasaklanan bir şeyi isteyen iradedir, gücünü kendi içinde bulan ve etkisini henüz sonuna kadar belirlenmemiş bir dünya üzerinde gösterecek bir iradedir. Bu ikinci hak açık evren perspektifiyle, ve dünyanın (finansal, siyasi veya askeri) bir güç tarafından tamamen belirlenmesinin mümkün olmadığı inancıyla, *contra fatum* (kadere karşı) kurulmuştur. Eninde sonunda tahakküm ve baskıyla karşı karşıya gelir; yasallaşmış ve hâkim iradenin oluşturduğu veya hoş gördükleri de dahil. Dünyayı değiştirip eşitlik, özgürlük ve toplum-

26. Maurice Blanchot, “Declaration of the Right to Insubordination in the Algerian War (Manifesto of the 121)”, *Political Writings*, İng. çev. Zakir Paul, New York: Fordham University Press, 2010, s. 15-17.

27. A.g.y., s. 33-34.

sal adalete dayanan bir toplum yaratma iradesi çeşitli tarihsel biçimler almıştır. 18. yüzyıldaki devrimlerde cumhuriyetçilik fikri. 19. yüzyılda sosyalizm fikri olarak ortaya çıkmış, 20. yüzyılda komünist parti ve devletle bağlantılı hale gelmiş ve bunların ihaneti sonucunda zarar görmüştür. Bugün, dünyayı değiştirme iradesi kökten eşitlik ile demokrasiyi bir araya getiriyor; bir çıkar ve oy kümesi sistemi olarak değil, evden işe, toplumsal ve kültürel yaşama kadar toplumsal dokunun her veçhesine yayılan bir yaşam biçimi olarak demokrasiyi. Eşitlik ile direnişin bu birleşimine “komünizm fikri” dendi.²⁸ Bunun eski tarz komünist partiler ve devletlerle hiçbir alakası yok.

Sonuç olarak, Fransız Bildirgesi ikili bir normatif miras yarattı. Birincisi, insanların özgür ve eşit doğduğu kabul ediliyor; ikincisi de direniş ve devrim hakkı tanımıyor (ahlaki ve yasal olarak). Liberal hukuk felsefesi ilkinin sınırlı gücü olan düzenleyici bir ilke olarak yorumlarken, ikinciyi tedavülden kaldırdı. İnsanlar özgür ve eşit doğmaz ama makul ölçüde özgür ve bir dereceye kadar eşit olmalıdır. Yine de “tanındığı zaman bile, ‘insanların’ ve ‘yurttaşların’ eşitliği sadece kurulu yasal-siyasi alanla ilişkileriyle bağlantılıdır”.²⁹ Liberal ortodokslik kurumsal –yasal, siyasi, askeri– araçları kullanarak kısıtlı bir özgürlük ve biçimsel bir eşitlik yayar. Ancak hukuki eşitlik zengin ile yoksul arasındaki uçurumu yeniden üretmiş durumda. Fırsat eşitliği, girdilerdeki farklılığın varılacak sonuçları belirleyeceği anlamına geliyor. Eşitlik adına yaratılan eşitsizlik, günümüz *adikia*’sının uç bir belirtisidir; adaletsizlik hissini körükler, faal olmayan direniş hakkını canlandırır ve isyan *techne*’sini mayalar. Direniş, eşitliği koşullu bir normdan koşulsuz bir aksiyoma çevirir: *Evet*, insanlar özgür ve eşittir; eşitlik bir hedef veya etki değil eylemin öncülüdür.³⁰ Bu basit hakikati reddeden her şey direniş hakkı ve görevi yaratır. Alain Badiou’nun dediği gibi, “burada ya-

28. Costas Douzinas ve Slavoj Žižek, *The Idea of Communism*, Londra: Verso, 2011; Türkçesi: *Bir İdea Olarak Komünizm*, çev. Ebru Kılıç ve Ahmet Ergenç, İstanbul: Ayrıntı, 2011.

29. Rancière, *Hatred of Democracy*, s. 57; Türkçesi: *Demokrasi Nefreti*, çev. Utku Özmağas, İstanbul: İletişim, 2014.

30. Alain Badiou, *Metapolitics*, Londra: Verso, 2005, 6, 7 ve 8. Bölümler.

şayan ve çalışan herkes, buraya aittir".³¹ İmkânlarından bağımsız olarak, sağlık hizmetinin ihtiyaç duyan herkesin hakkı olduğu anlamına gelir bu; oturma ve çalışma hakkının, hangi ulustan gelirse gelsin, kendini dünyanın bir yerinde bulan herkese ait olduğu anlamına gelir; vatandaşlıktan bağımsız olarak ve insan hakları yasasının açık yasaklarına rağmen, siyasi faaliyetlere herkesin özgürce katılabileceği anlamına gelir.³² Aksiyomatik veya aritmetik eşitlik (tüm ilgili topluluklarda herkes bir kişi olarak sayılır) haklar kültürünün imkânsız sınırıdır.³³ Geç modern *adikia* aksiyomatik eşitlik ile onun soluk düzenleyici çeşidini kapıştırır. Eşitlik ile direnişin birleşimiye hem evrensel bireyciliğe hem de cemaatçi kapanıma karşı olan türeyimsel bir insanlık yansıtır.³⁴

Kökten değişim ideal ile zorunluluk arasındaki, irade tarafından hızlandırılan diyalektik ilişkiden doğar. Peter Halward'ın dediği gibi, irade ve fikir diyalektik iradecilikte bir araya gelir.³⁵ Bu gerçekleştğinde, irade artık iktidara pasif bir biçimde razı olmaz; dünyayı değiştiren aktif bir güce dönüşür. Tarih böyle çatışmalarla doludur, ebediyen mahkûm edilen ve ebediyen geri dönen çatışmalarla. İtaatsizlik bu yolda atılacak ilk adımdır. Normatif olarak yönlendirilen irade ile mevcut siyasi ve yasal gerçeklik arasındaki çatlağı gösterir. Muhalif irade yasaya itaatsizlik etmez. Liberal hukuk öğretisi, bir sonraki bölümde tartışacağımız gibi, ahlaki özelliğin hukuki taleplerini tanır. Yasaya uyma yükümlülüğü ancak yasanın ahlaken adil ve demokratik açıdan meşru olduğu hükmüyle beraber mutlaktır. İtaatsizlik başlangıçtır. Protestolar, daha büyük adaletsizlikleri gözler önüne sermek için kamu düzeni düzenlemelerini ihlal ederek, genelde yasanın muhafaza edici şiddetine meydan okurlar.³⁶ Protestocular şu veya bu reformu, şu veya bu imtiyazı talep ettiği sürece devlet bunları karşılayabilir. Devletin korktuğu şey hukuk ilişkile-

31. Aktaran Jason Barker, "Translator's Introduction", *Metapolitics*, s. xv.

32. AİHS'nin 19. Maddesi yabancıları siyasi haklarını kullanmaktan alıkoymaz.

33. Badiou, "Truths and Justice", *Metapolitics*, s. 96-106.

34. Douzinas, *The End of Human Rights*, 8 ve 9. Bölüm.

35. Peter Halward, *The Idea of Communism* içinde, s. 117.

36. Walter Benjamin, "Şiddetin Eleştirisi Üzerine", aynı adlı derleme içinde, haz. Aykut Çelebi, çev. Ece Göztepe, İstanbul: Metis, 2010.

rini dönüştürebilecek ve kendisini “yasama hakkı” sahibi olarak sunacak bir gücün iktidarına temelden meydan okumasıdır. Badiou’ dan aktaracak olursak, hakların bireyler ve topluluklar arasındaki tanınma ve paylaşımına dair olduğu sonucuna varabiliriz, ama devrim hakkı böyle değildir. Siyaset “var olandan kopma imkânının reçetesidir”.³⁷

37. Badiou, *Metapolitics*, s. 24.

Anomi II: İtaatsizlik, Direniş, Egemenlik

İtaatsizlik ve Direniş

2011 yılında yıkıcı önlemlere karşı direniş başladığında hükümetin ideolojik karşı saldırısı “anomi” terimi etrafında örgütlendi. Hukuk ve yasallık ayrıcalıklı karşılaşma alanları olarak seçildi. Hükümetin bu terimi uygunsuz bir biçimde kullanımının sosyolojik yönlerini 3. Bölüm’de incelemiştik. Bu bölümse ikinci bir yanlış anlaşılmaya yoğunlaşıyor. Bakan “anomi” diyerek siyaset ve hukuk teorisinin “sivil itaatsizlik” dediği şeye saldırmaktadır. Antigone’dan oy hakkı ve işçi hakları için seferber olanlara, süfrajetler ve vicdani retçilerden vatandaşlık hakları hareketine ve Vietnam savaşı karşıtı militanlara, itaatsizlik yasadışı ve suç ile eşdeğer değildir. “Suçlunun gözlerden uzak durma çabası ile sivil itaatsizin açık açık meydan okuyarak yasayı kendi eline alması arasında dünya kadar fark var,” diye yazar Hannah Arendt. Bu fark ancak “önyargı veya kötü niyet” ile gözden kaçırılabilir ki ikisi de Yunan hükümetinde bolca mevcuttur.¹ İtaatsizlik ahlaki vicdanın ve devlet yasaları ve politikalarından üstün tutulan adalet ilkelerine siyasi sadakatin işaretidir. Devlet hukukunun üstünde bir yasa fikri medeniyet kadar eskidir. Atalar, tanrı, doğal hukuk veya doğal haklar gibi çeşitli kaynaklara dayandırılmıştır. Ölümünden sonra Tanrı’nın yerine daha yüksek bir

1. Hannah Arendt, “Civil Disobedience”, *Crises of the Republic*, Harmondsworth: Penguin, 1972, s. 61.

yasallık kaynağına yükselen uluslararası hukuk, genellikle de uluslararası insan hakları geçti. Bu fikrin bütün versiyonlarının tek bir ortak noktası vardır: Bireyleri ve grupları, bireysel veya kolektif adalet hissini çiğneyen yerleşik iktidarın emirlerine direnmeye teşvik ederek etkili olmuşlardır. Hristiyan modernliğinde hükümdarlar ile adalet arasındaki mesafeyi teyit eden şey vicdanın sesidir. Arendt'in açıkça işaret ettiği gibi, *lumen naturale* adını alıp daha üstün bir yasanın insanlarına işaret etmeye başlamadan önce, vicdanın sesi Tanrı'nın sesiydi ve Tanrı'nın Kanunu'nu ilan ediyordu. Modern kulaklara "kendi kendine icazet vermek" gibi, adeta "küfür"² gibi geliyordur bu muhtemelen. Bu çaba gerektiren rolü oynamaya başka fiziksel veya metafizik sesler de çağrılmıştır.

Önceki bölümde hiçbir toplum veya dönemin ortak kabul gören bir adalet teorisi yaratmadığını, ama ortada bolca bölgesel adalet anlayışı olduğunu savunduk. Bu yüzden tanımımızı yeni baştan yapmamız gerek. İtaatsizlik bireysel bir ahlaki eylem, direnişse kolektif bir siyasi olaydır. Bireysel ve kolektif vicdan büyük bir adaletsizlik olduğunu hissettiğinde sahneye girerler. Bu adaletsizlik hissi, toplum ve çağa göre değişir ve onunla ilgili bir şeyler yapma kararlılığı rejimleri, anayasaları ve yasaları değiştirmiş ve artık hep varmış zannettiğimiz reformları ve hakları bu kararlılık getirmiştir. Hukukun üzerinde bir yasaya başvurulmasa ve onu uygulayacak bir halk iradesi olmasaydı, oy hakkı, kadınlar için oy hakkı, temel işçi hakları ve toplumsal güvenceler olmazdı. Devlet hukukundan üstün bir yasa fikri Tanrı'nın yasasına duyulan inancın tüm bilişsel ve teorik zorluklarına sahiptir. Ancak bu fikrin eleştirisi ve yapıbozumu, sahip olduğu motivasyon gücüne galebe çalamaz. Yüksek yasa fikrinin ilahi ve diğer varyantları insanlık tarihi boyunca halklara ilham vermiştir. Yönlendirici bir fikir veya norm, tarihi ve toplumsal koşullar içerisinde işlev görür. Kendi tarihimizi yaparız ancak kendi seçtiğimiz koşullarda değil. Kendi yarattığımız toplumsal ilişkiler bizi koşullandırır. "Üstün" çağrı, o mütevazı adaletsizlik hissini cıvalayarak yönlendirici fikir haline gelir ve bizi koşullandıran kemikleşmiş ilişkileri değiştirir. İtaatsizlik ve direniş tarihsel ilerlemenin

motorlarıdır. İnsanlık kendisini kendi eylemiyle aşar.

Vatandaşlık hakları hareketi basit bir itaatsizlik eylemiyle 1955'te başladı. Afrikalı-Amerikalı Rosa Parks, yasanın gerektirdiği gibi otobüsteki yerini beyaz bir adama vermedi. Irk ayrımcılığı karşıtı hareket büyüdükçe ve Vietnam Savaşı karşıtlığıyla birleşince, siyaset felsefecileri ve hâkimler arasında büyük bir tartışmayı tetikledi.³ Hannah Arendt,⁴ John Rawls,⁵ Ronald Dworkin⁶ ve Amerikan Yüksek Mahkemesi itaatsizliğin bazı koşullarda sadece caiz değil gerekli de olduğunu kabul ettiler. İtaatsizliği gerektiren hallerle ilgili katı koşullar karşılanıyorsa mahkemeler bunu yapanları korumak zorundaydı. Diğer taraftan Richard Nixon 1966'da Başkanlık seçimi için yürüttüğü kampanya sırasında muhalifleri "anarşist" ve "radikal" ilan ediyordu. Mesele Vietnam veya ırkçılık değildi ona göre, "hukukun üstünlüğüne saygının yıpranması" idi, bu da "doğrudan doğruya, her yurttaşın hangi yasalara uyup hangilerine ne zaman itaatsizlik edeceğine kendi başına karar verme hakkına doğuştan sahip olduğunu savunan bozguncu doktrine dayanıyordu".⁷ Son yıllarda liberal yorumcular liberalizmin pek de işlerine gelmeyen bu onurlu sayfasını unuttular, Nixon hattına geri çekiliyorlar. Tarih yöneticilere direnişi reddetmenin ne büyük bir çılgınlık olduğunu öğretmedi gitti. Neyse, liberalizm ve demokratik teoriyi sentezleyen itaatsizlik savunumu kısaca sunayım artık.

Devrim hakkına Kant ve Hegel'in yönelttiği saldırı ve hukuki pozitivizmin bu hakkı reddetmesi hukuk arşivinden silinmesine yol açtı. Sivil itaatsizlik Henry David Thoreau'nun yazılarına ucundan kıyısından girmişti ancak içeriği ve kapsamı değişmişti. Termino-

3. H. A. Bedeau, *Civil Disobedience*, New York: Pegasus, 1969; Peter Singer, *Democracy and Disobedience*, Oxford: Clarendon, 1973.

4. Arendt, "Civil Disobedience".

5. John Rawls, "A Theory of Justice", s. 363-5; Rawls, "The Justification of Civil Disobedience", *Revolution and the Rule of Law* içinde, haz. E. Kent, Princeton Hall: Spectrum, 1971, s. 29-45.

6. Ronald Dworkin, *A Matter of Principle*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985, s. 105.

7. Richard Nixon, "If Mob Rule Takes Over in the U.S.", aktaran Kevin Yuill, *Richard Nixon and the Rise of Affirmative Action*, Oxford: Rowman and Littlefield, 2006, s. 222.

lojinin *jus resistantiae*'den sivil itaatsizliğe dönüşmesi manidardır. Hak, daha üstün olup yerleşik hukuk ve iktidarın karşısına dikilen bir yasanın veya iyilik kavrayışının olduğunu varsayar. Diğer taraftan sivilliği vurgulayan itaatsizlik, meşruiyetini anayasada, hukukta veya başka kurumsal kaynaklarda arar. Direnişçiler ve devrimciler adaletsiz yasa veya uygulamaların yerine geçecek başka bir yasallık talep eder. İtaatsizse yasallığa uyulmasını ister. Aradaki fark liberalizm ile demokrasinin başlarda birbirinden ayrı görülmesinin bir yansımasıdır. 20. yüzyıla kadar ikisi düşmandılar. Domenico Losurdo'nun dediği gibi, "liberal geleneğin klasikleri demokrasiye soğuk, hasmane bir edayla, bazen de düpedüz hor görerek atıfta bulunmuş [ve] demokrasinin ilerleyişini toplumsal sözleşmenin hukuksuzca, hoş görülemez bir biçimde çiğnenişi, dolayısıyla da (Locke'un terimiyle) 'Tanrı'ya müracaat', yani silahlanma için meşru bir sebep olarak görmüşlerdir."⁸ Liberalizm esas olarak mülkiyetin ve bireysel hakların korunmasıyla ilgileniyordu, demokrasiye toplumsal adalet ve halkın karar verme sürecine katılımıyla. İkisinin birleşmesinden sonra, hukukun üstünlüğüne yönelik liberal inanca demokratik meşruiyet talepleri eklenmiş oldu. Liberaller iktidarın anayasal meşruluk ve demokratik mesuliyet sayesinde dizginlendiğine inanır. Parlamento ve hükümet halkın çıkarlarını usulüne uygun şekilde yasalaştırılmış kanunlarla temsil eder. Dolayısıyla demokratik olarak seçilmiş bir topluluğun yaptığı, bireysel haklara saygılı yasalara itaat edilmesi gerekir. Eğer demokrasi ve hukukun üstünlüğü ayrılmaz yol arkadaşlarıysa, direniş düşünülebilecek bir şey değildir. Kim itaatsizlik ederse, yasaı çiğneyen bir suçlu ve demokrasi düşmanıdır. "İçerideki düşman" fikri ancak bir yandan kendisinin ideolojik açıdan tarafsız olduğunu iddia ederken, bir yandan da kendisini temel inanç olarak gören bir siyasi sistemde ortaya çıkabilirdi. Liberal köktencilik itaatsizliği yönetilenlerin silahından yöneticilerin savunmasına çevirir. Muhalif yurttaşların başvurabileceği meşru bir yol kalmaz, tek çözüm şiddet ve devrimdir. Nixon bütünüyle haksız sayılmazmış.

8. Domenico Losurdo, *Liberalism: A Counter-History*, İng. çev. Gregory Elliott, Londra: Verso, 2011, s. 431.

Felsefi tartışma bu görüşe şerh düşmüştür. Ronald Dworkin'in 1985'te dediği gibi: "Otuz yıl önce söyleyemeyeceğimiz bir şeyi artık söyleyebiliriz: Amerikalılar sivil itaatsizliğin toplumlarının sivil kültüründe resmi olmasa bile meşru bir yeri olduğunu kabul ediyorlar."⁹ Ancak liberal varsayımlar sivil itaatsizliği çok sorunlu hale getirir. John Locke ve toplumsal sözleşme geleneği, devletin bireysel mülkiyeti ihlal etmesi halinde, kısıtlı bir devrim hakkı tanımıştır. Liberal konum hâlâ budur, tabii güncel koşullara uygun ayarlamalar yapılmıştır. Tarihsel olarak itaatsizlik bir kökten değişim aracı değil, siyasi ve toplumsal düzenin serbest pazarın değerlerine sadık kalmasını güvence altına alan mekanizmaydı. Yasamanın yararı tarafından denetlenmesinin yanı sıra kalıcı bir demokrasi korkusunu dışı vuruyordu. İtaatsizlik demokratik karar alma sürecinin sınırlandırılması ve "çoğunluğun tiranlığı"nın kısıtlanması olarak görülür. Hiç arzulanmasa da kaçınılmaz görünen bir durum olarak, demokratik birimler de dahil olmak üzere yöneticileri liberal meşruluğun parametreleri içinde tutma amacını güder.

Devletin en önemli görevi bireysel hakları korumaktır; o halde itaatsizlik sadece, politikalar ve yasalar eşit özgürlük ilkelerini (Rawls) veya temel hakları (Dworkin) ihlal ediyorsa meşrulaşmış olur. Rawls'a göre "sivil itaatsizliği, özgürlük eşitliği ilkesinin ciddi ihlalleriyle ve adil fırsat eşitliği ilkesinin bariz biçimde çiğnendiği durumlarla kısıtlamaya yönelik bir varsayım vardır."¹⁰ Rawls itaatsizliğin karşılaması gereken bir dizi ayrıntılı koşul inşa eder. Yasa ihlali mutlaka hukukun üstünlüğüne saygı tarafından yönlendirilmeli, son çare olarak yapılmalı ve toplumun adalet hissine hukuk sisteminin bir parçası olarak başvurmalıdır. Yasanın lafzına itaatsizlik onun ruhuna itaat etmenin bir yoludur.¹¹ Dworkin'in geçerli itaatsizlik için belirlediği koşullar onun kapsamlı hukuk öğretisinden gelir. Muhalifler anayasa ve hukukun ahlakım ve bütünlüğünü kabul eder ve hükümetin belli eylemlerine karşı çıkarlar. Saikleri ve hedefleri bakımından itaatsizlik üç kategoride sınıflandırılır: vicdani

9. Dworkin, *A Matter of Principle*.

10. Rawls, *A Theory of Justice*, s. 372; itaatsizlik "özellikle temel eşit özgürlüklerin ihlali"ne karşı çıkar, s. 366.

11. A.g.y., s. 360 vd.

ret, anayasanın ruhunu savunan itaatsizlik ve son olarak hükümet tarafından benimsenen politikalara itiraz eden eylemler.¹² Temel hakları savunmak için uygulanan sivil itaatsizlik meşrudur; protestocuların karşı çıktıkları yasalara ve politikalara yönelik saldırılarının meşruluğuysa o kadar net değildir.¹³ Eğer bu farkı kabul edersek vatandaşlık hakları hareketi meşruydu, Vietnam Savaşı karşıtı seferberlikse sorunluydu. Savaşa gitme kararı meşru hükümet tarafından alınmıştı ve Amerikalıların haklarını doğrudan ihlal etmiyordu – politik kararların ana “kozu” budur. “Hakikaten” vicdani retçi olan az sayıda kişi ise liberal teori tarafından kabul edilebilir, çünkü askere alınma bireyin ahlaki bütünlüğünün ihlali olarak yorumlanabilir.

Muhallifler siyaset felsefesinin inceliklerini kabul etmediler. 1968’de isyan eden öğrenciler, feministler, Nükleer Silahsızlanma Kampanyası ve komünist devletlere karşı kitlesel gösteriler devlet politikalarına ve toplumsal düzenin temellerine saldırıyordu. Sonuçta, liberal itaatsizlik teorileri, siyasi sistemlerin çürümüşlüğüne hedef alan yeni bir tür demokratik itaatsizlikle desteklenmiş oldu. Bu yaklaşım demokrasi ve cumhuriyet teorisinin ilkelerine dayalıdır. Jean-Jacques Rousseau’ya göre halk hem yasayı yapar hem de ona tabidir, yasanın hem efendisi hem kölesidir.¹⁴ Eğer demokrasi oy toplama mekanizmasma indirgeniyorsa ve yurttaşların katılım hevesi kırılıyorsa meşruluk geriliyordur. Liberal ve demokratik yaklaşımların birleşimi itaatsizlik lehine en yaygın ana akım savı verir. Yurttaşlar gerçek veya sanal bir toplumsal sözleşmeyle anayasaya zımnen onay vermiş ve kamusal müzakere ve demokratik “irade biçimlenmesi” süreci sonrasında temsilcilerinin yaptığı yasalara itaat etme taahhüdünde bulunmuşlardır. Bunun karşılığında yasalar temel özgürlüklere saygı duymalı (Kantçı bileşen) ve kamu yararı ve toplumsal adaleti teşvik etmelidir (sosyal demokrasi bileşeni). Jür-

12. Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*, Londra: Duckworth, 1977, s. 186 vd.; *A Matter of Principle*, s. 104 vd.

13. A.g.y., s. 112.

14. Jean-Jacques Rousseau, *On the Social Contract*, St Martin’s Press, 1978, s. 53; Türkçesi: *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: İş Bankası Kültür, 2006.

gen Habermas gibi yeni-Kantçılar için demokrasi ve ahlak, meşruluk ve yasallık ayrılmaz bir çift oluşturur. Biri kaybolduğunda diğeri de körelir. İkisi de gerilediğinde itaat görevi zayıflar. Ancak Habermas'ın meşru itaatsizlik için koyduğu önkoşullar Rawls'unkilerden daha külfetlidir: "Demokratik bir anayasa, meşru şekilde alınmış kararlara yasal yolları tükettikten sonra da karşı çıkan muhaliflerin direnişini hoş görebilir. Sadece, kural ihlali yapan bu direnişin anayasanın ruhu ve lafzıyla makul şekilde gerekçelendirilmesi ve simgesel araçlarla kavgaya, şiddet kullanmaksızın çoğunluğa başvurma niteliği kazandırılması koşulunu dayatır."¹⁵ Liberalizmin özündeki hoşgörüsüzlük kolayca gizlenemez.

On sekizinci yüzyılda toplumsal sözleşme fikrinin ideolojik bir kurgu olduğuna inanmak gücü, bugün ise söz konusu fikir sadece bulgusal bir değere sahip. Ancak ideoloji yanlış bilinç değildir. Gerçek varoluş koşullarımızı deneyimlememizi sağlayan hayali yol, gerçekliğimizi yaratan bir kurgular dizisidir. Demokratik bir görev olan hükümete itaat etme, muhalefet hakkını da içerir. Anti-liberal, anti-demokratik veya ahlaken iğrenç politikalar, yasal statüleri onlara ilave ağırlık kazandırsa da, sırf parlamento tarafından kabul edildi diye otomatikman meşru hale gelmez. Demokraside yasalar otomatikman ve tereddütsüz bağlılığı hak etmezler. Eğer devlet yasaları ve politikaları, halk egemenliğinin en üstün ifadesi olduğu varsayılan temel anayasal değerlerle çatışıyorsa, yasallık ve meşruluk birbirinden ayrılır. Muhalefet partileri yasayı geri çekmeye çalışır; sıradan vatandaş reddiye kampanyasını sokaklara taşır çünkü itaat etme yükümlülüğü kalkar ve anayasanın dayanağı olarak rızanın yerini muhalefet alır. Benzer bir sav hükümet verdiği temel sözleri ve bulunduğu vaatleri ihlal eden veya tersine döndüren politikalara başvurup yasalar çıkardığında da geçerlidir. Bu durumda yönetim yetkisi sahte iddialarla alınmıştır. Liberalizm geleneğinde itaatsizlik temel haklar baltalandığında hoş görülür, demokrasi geleceğinde ise siyasi meşruluk kaybolduğunda. Demokratik rejimler

15. Giovanna Borradori, *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*, Chicago University Press, 2003, s. 41; Türkçesi: *Terör Günlerinde Felsefe*, çev. Emre Barca, İstanbul: YKY, 2008.

bir çift gibidir. Sevgi her gün biraz daha sararıp solmaya başlayınca, rutin ve heyecansız hale gelince ilişki de biter. Sevgi veya güven bitince, ilişki ve demokrasi körelir. Sorun bunların ne kadar uzun süre ve hangi koşullarda hayatta kalabileceğidir.

Demokratik itaatsizlik demokrasinin körelmesi ve “post-demokrasi”nin çürümesiyle mücadele eder.¹⁶ Liberal türüne göre büyük bir ilerlemedir bu. Öznel ahlaki kararların aksine demokratik itaatsizlik kolektif bir eylemdir. Cumhuriyetçi teoriyi takip ederek halkın demokratik iradesini temel hakların önüne koyar. Gereğçeli itaatsizlik, çok sayıda yurttaş demokratik sürecin hatalarını ve hayatlarını ciddi şekilde etkileyen politikaların demokratik veya ahlaki meşruiyeti olmadığı anladığında patlak verir. Étienne Balibar bu motifi uzun yazarlık kariyeri boyunca takip etmiştir. Balibar demokrasinin bütünleyici bir “ayaklanma” uğrağı sayesinde ayakta kaldığını savunur. Ona göre “Her etkili demokratik anayasa ayaklanma fikrine bağımlı kalır”.¹⁷ Yurttaşlık ancak muhalefet bir “karşı güç” yarattığında etkin hale gelir. İktidarın meşruluğu yurttaşların zaman zaman yasaları ve politikaları reddedebilmesine bağlıdır. Yerleşik iktidarlar böyle eylemleri illegal ve suç olmakla itham eder, ancak bu eylemlerin etkili kullanımları siyasi sistemin bekası için zorunlu bir önkoşuldur. Yurttaşlık paradoksaldır: “Ya çatışma yaratır ya da bir hiçtir.” Post-demokraside siyasetin yönetim ve uzman saltanatına indirgenmesi itaatsizliği daha da önemli hale getirmiştir. Demokrasinin katılmasının devası gözüyle bakılan referandum, azınlık hakları ve yasal iyileştirmeler sadece hafifletici önlemler niteliğindedir. Çatışma, ayrışma ve aktif yurttaşlık demokrasinin tek umududur. Boyun eğmeme hakkı, şehri karşısına alma, “hakiki hak, *hakların hakkıdır*, bir nevi yasa yapma hakkıdır”.¹⁸ Balibar’ın savı bize Atina demokrasisinin başlangıcını hatırlatıyor. Solon “şehirde ihtilaf baş gösterdiği zaman, iki taraftan biriyle gücünü birleştirmeyen herkes vatandaşlıktan çıkarılır, artık şehrin bir üyesi değildir,”¹⁹ diyen bir yasa koymuştur. Çatışma, direniş, ayaklanma

16. Colin Crouch, *Post-Democracy*, Cambridge: Polity, 2004.

17. Étienne Balibar, *Masses, Classes, Ideas*, İng. çev. James Swenson, Londra: Routledge, 1994, s. xiii.

18. A.g.y., s. 347.

süre gelen bir gerçekliktir; adaletsizlik hissine cevap verir ve demokratik yönetimi canlı tutar.

Akademisyen Daniel Markovits demokratik itaatsizliği daha teknik bir biçimde işlevselleştirmeye çalışmıştır. İşe sivil itaatsizliğin zayıflıklarını göstererek başlar. İtaatsizlik karar alma sürecindeki katılım eksikliğine itiraz eder, ancak üzerinde uzlaşmış politikalara saldıramaz. “İtaatsizlik, protesto ettiği politikayla bir siyasi bağlanım, sözgelimi egemenin [halk] bu politikayı yeniden olumladığı bir siyasi bağlanımı tetiklemeyi başarır, meşruluğu ortadan kalker.”²⁰ Ancak büyük kriz dönemlerinde demokrasi açığı kolayca tazmin edilemez. Yurttaşların edilgenliği ve ilgisizliği, ekonomik güçlerin medyayı kontrol etmesi, yolsuzluk salgını ve parti demokrasisinin yokluğu “siyasi hesaplama”yı engeller. Halkın “egemen” olduğuna dair cumhuriyetçi inanış mutlak biçimde yalanlanır. Markovits haklı olarak, sivil itaatsizliğin liberal gerekçelendirmesinin metni yazdığı zamandaki en kitlesel hareket olan küreselleşme karşısı protestolara uygulanamayacağını söyler, “çünkü küreselleşme karşısı hareketin protesto ettiği uluslararası koordinasyon ve mübadele politikalarının temel liberal eşitlik ilkelerini veya bireysel özgürlüğü ihlal ettiği söylenemez.”²¹ Aynı şekilde, Markovits’in demokratik itaatsizlik tarzı boydan boya birbirinden ayıran günümüzdeki direniş, ayaklanma, isyan eylemlerini de kapsamaz. Tunus, Kahire ve Atina’da istenen, tartışmanın yeniden açılması değildi. Büyük demokrasi açığı yanlış kararların tekrar tartışmaya açılmasını işlevsiz kılar. Demokratik itaatsizlik, toplumsal hiyerarşiye ve onu yeniden üreten kusurlu demokrasiye itiraz eder. “Eylem siyasetin başarısızlığı anlamına gelmez. Eylem tam da siyasetin doğasıdır.”²² Siyaset denen şey, siyaset oyununda talebi olmayan ve bahsi

19. Aristotle, *The Constitution of Athens*, İng. çev. H. Rackha, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996, s. viii, 5, 30-31; Türkçesi: *Atinalıların Devleti*, çev. Ari Çokona, İstanbul: İş Bankası Kültür, 2013.

20. Daniel Markovits, “Democratic disobedience”, *Yale Law Journal*, 114 (1897) 2005, s. 1941.

21. A.g.y., s. 1950.

22. Todd May, *The Political Thought of Jacques Rancière*, Edinburgh University Press, 2008, s. 52.

geçmeyen insanlar aniden görülmeyi ve duyulmayı talep ettiğinde gerçekleşir. Demokratik itaatsizlik önceliği temel hakların savunulmasına vermez veya sadece sorunlu politikalara saldırırmaz – gerçi bunların ikisi de protestocular sokağa çıktığında mevcut olan sorunlardır. Demokratik itaatsizliğin özü siyasetin işleyişini ve kapsamını değiştirmektir.

Son onyıllar “devrimin şaşırtıcı sessizliği”ne şahit oldu diye yazar İtalyan aktivist Mario Tronti.²³ Alain Badiou’ya göre “isyanlar”, devrim dönemleri arasındaki zamanda “tarihin muhafızları”dır.²⁴ Uzun zaman sesi soluğu çıkmayan direnme hakkı, Balibar’ın deyişiyle “hakların hakkı”, sivil itaatsizlik eylemleriyle canlandı. Direniş günümüz politikalarına meydan okumakla kalmıyor, onların hâkimiyet kazanmasına izin veren toplumsal koşullara ve kurumsal düzenlemelere kadar uzanıyor. Direniş hem olgu hem de hak. Bu hak pozitif hukuktan, yerelde devletten veya genelde uluslararası yapıdan gelmiyor. Direnişi meşrulaştıran “üstün” yasa hem içkin hem aşkın. Direniş tarihsel kriz koşullarında yükseliyor ve dünyanın her yerindeki halkların krize verdiği cevap mahiyetinde. Normatif gücü ve “hak” sıfatıyla büründüğü biçim mevcut durumumuzun ufunda yatan bir iyi kavrayışından geliyor. Geçen bölümde tartışıldığı gibi, çağımızı niteleyen birbiriyle çatışan iki evrensellik anlayışı olmasıdır. Bunların ilki şeylerin mevcut düzenini kabul eder ve olması gereken ile olanı veya, Hegel’e göre, rasyonel olan ile gerçeği özdeşleştirir; hâkim tikeli tümel kisvesine sokar. Muhalif irade yönetenler ile yönetilenler ve dışlanmışları boydan boya birbirinden ayıran yarığa dayanır. Mevcut düzenin olumsuzlanması olarak, tartışmacı bir evrensellik oluşturur. Yeni-Kantçı felsefeden değil, toplumsal paylaşımından dışlanmış ve siyasi temsil bakımından görünmez kalan insanların mücadelesinden doğar. Direnme hakkı, tüm haklar gibi hem gerçektir hem de ideal.²⁵ Sivil ve demokratik itaatsizliği “alıkoyarak aşar”, yani hem bünyesine katar hem de aşar. Bu

23. Mario Tronti, “Towards a Critique of Political Democracy”, *The Italian Difference* içinde, haz. Alberto Toscano ve Lorenzo Chiesa, Melbourne: repress, 2009, s. 104.

24. Badiou, *The Rebirth of History*, s. 41.

25. Douzinas, *The End of Human Rights*, 13. Bölüm.

hakkın hem otoriter hem de demokratik rejimlerde ortaya çıkmış olması bizim çağımızı direniş çağı haline getirir.

İtaatsizliğin Ahlakı

İtaatsizlik ve direnişin fenomenolojisine geri dönelim. Sıradan insan için, itaatsizlik derinden ahlaki bir karar olan yasayı çiğnemeyle ilgilidir. Yurttaşların ahlakının körelmediğinin en güçlü işaretidir. Biri kırılma noktasına geldiğinde gerçekleşir: “Artık yeter – daha fazla dayanamayacağım”, ceza riskini göze almaya hazır muhalifin çağlığıdır. Aşırı bir adaletsizliğin peşinden gelebilir, Aralık 2008’de Alexis Grigoropoulos’un öldürülmesinde olduğu gibi. Yahut vatandaşlık hakları hareketindeki gibi, sonunda ahlaki tahammülü tüketen bir dizi aşağılamanın sonucu olabilir. Olağan koşullarda ahlaki-lik ile yasallık birbiriyle kesişen ancak aynı olmayan iki farklı tür görevi temsil eder: yasaya itaate dair dışsal görev (resmi terimlerle, yaderk bir görev) ve benliği bir iyi kavramına bağlayan içsel ahlaki sorumluluk (özerklik). Çatışmalar genellikle hukukun lehine çözülür. İtaatsizlikte, görevler çarpışır ve önceliği ahlak alır. Eğer hem ahlak hem de yasallık dışsal kurallara basit itaate dönüşürse özerklik ölür. Yasaya uyma görevi, ona ancak yasanın ahlaken doğru ve demokratik açıdan meşru olduğuna dair, özgür iradeye dayanan bir yargı eşlik ederse mutlaklıdır. Eğer durum bu olmasaydı, der Hannah Arendt sarkastik yorumunda, Kant’ın kategorik buyruğu şöyle olurdu: “Eylemlerinin ilkesi, yasa koyucunun veya ülkenin yasalarının-kiyle aynıymış gibi davran.” Bu da “küçük insanın gündelik kullanımı” için mükemmel bir kural olurdu.²⁶ Pozitivistlerin ve başarısız hükümetlerin amentüsü de budur elbette. Özerk yurttaş sadece yasaya itaat etmez, aynı zamanda yasanın “yasallığı” ve adaletle ilişkisi konusunda hükümde bulunur. İtaatsizlik eylemlerinde, özerklik ve varoluşsal özgürlük geçici olarak örtüşür.

Yasayı çiğneme kararını almak hem zor, hem kaçınılmaz hem de travmatik bir şeydir. Diğer yandan direniş kolektiftir; herkese

26. Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*, çev. Özge Çelik, İstanbul: Metis, 2009, s. 143.

yöneliktir ve zarar gören topluluğu yeniden inşa etmeyi hedefler, diye yazar Étienne Balibar. Ancak “karar ânında”, bedeli herkes tarafından ödenecek “*hata yapma riski* ânında, özne sadece kendisiyle yüzleşir”.²⁷ Böyle anlarda benlik yalnızlıkla boğuşur. Sıradan bir insanı böyle bir karar almaya iten nedir? Radikal felsefe kişiye ahlaki takip ettirip yasayı çiğneten motivasyonel gücün açıklamasını yapmalıdır. Böyle bir açıklama olmadan, etik ve siyasi benlik fikri olmadan, ahlaki düşünce sinik kuramcılık olur çıkar. Simon Critchley, Badiou’yu izleyerek itaatsiz öznenin “kendimi durumdan, örneğin bir siyasal adaletsizlik durumundan ... alınan bir talep karşısında etik olarak bağladığım” ileri sürer.²⁸ “Talep” belirli durumlarda ortaya çıkar (bir gencin öldürülmesi, feci adaletsiz bir politika) ancak ilkesel olarak herkese ve herhangi birisine yöneliktir. Pozitif hukukun ahlaki gücü sayısız müstakbel vakaya uygulanabilmesini sağlayan evrensel biçiminden gelir. Ahlaki talep ise, tersine, gücünü durumun içeriğinden alıp ona evrensellik kazandırır. Hukuk tüm dengelimle çalışır, durumsal ahlak ise tümevarımla. Ahlaki talebin evrenselliği onu hukukla şeklen eşdeğer kılar, ancak hukukun tersine bu “belli bir durum bağlamına yerleştirilmiş bir evrensellik” tir. Potansiyel olarak herkesi bağlayacak bir cevabı gerektiren benzersiz bir örnek veya olaydan çıkar (polis şiddetinin reddi veya eşitlik talebi). Farklı şekilde söylersek, ahlaki eylem somut evrensel biçimine bürünmüş bir yanılaşa cevap verir. “Yanlış tartışmalı bir evrensel olan tekil evrenseli, parça olmayanların parçası olan eşitliğin temsilini toplumun parçaları arasındaki çatışmaya bağlayarak tesis eder.”²⁹ Talebe sadık kalanlar ahlaki öznelere dönüşür. Critchley’ye göre yanlış, yanlıştan doğan talep ve ahlaki özne beraber ortaya çıkar. Radikal özneyi yaratan şey geçmişte nasıl şekillendirildiği veya ideolojisi değil, benzersiz bir olaya ve bu olayın ahlaki “çağrı”sına verdiği cevaptır. Boyun eğmeyen özne “boşluğun normatif çekişi” veya Žižek’in tabiriyle “gerçeğin normatifliği” tarafından yaratılır.

Critchley’nin savı durumun ahlaki önemini vurgular. Felsefenin

27. Balibar, *a.g.y.*, s. 354.

28. Simon Critchley, *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği*, Direniş Siyaseti, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis, 2010, s. 53.

29. Rancière, *Disagreement*, s. 39.

Platon'un diyaloglarından beri bildiği gibi, ahlakın taleplerinin rasyonel kabulü illaki ahlaki eyleme yol açmaz. "İyi biliyor olsam da," der Racine'in *Phaedre*'i, "kötüyü izlemeye devam ediyorum." Aynısı radikal eylem için de geçerlidir. Radikal ideoloji ile militan eylem arasındaki bağ kırılmıştır. Yasaya itaat etmeme kararı nadiyen radikal bir dönüm noktasında ortaya çıkar. Militan partenogenez yoluyla ortaya çıkmaz. Antigone'nin meydan okuması, Paulus'un din değiştirmesi, Lenin'in azmi *ex nihilo* ortaya çıkmamıştır. Geç Foucault'ya göre itaatsiz özneler *l'art de n' être pas tellement gouverné*'i (pek yönetilmeme sanatı) geliştirir... Badiou'nun "hakikatin özneleri"nin aksine, dramatik olayı önceleyen değerler, inançlar ve eylemlerce hazırlanırlar. Ernesto Laclau'nun söylediği gibi "özne ancak kısmen olaydan ilham alan öznedir... bir durum seviyesinde, toplumsal aktörler hakikatin tam anlamıyla sorgulamadığı değerleri, fikirleri, inançları vs. paylaşır."³⁰ İtaatsizlik eylemlerine makul ve akıldışı nedenler, duygu ve sezgiler, bilinçli güdüler ve bilinçdışı dürtüler yol açar. İtaatsizlik olumsuzlar, direniş yaratır. İtaatsizliğin önemi tam da yeni öznelliklerin üretim sürecini başlatmasından gelir. İnsanları emir alan ve buyruk altındaki kişilerden, kendi kanunlarını kendi yapan yurttaşlara yükseltir. Biyopolitik proje işte o noktada başarısız olur. Eğer iktidar kendi yapan olarak işliyorsa, karşı iktidar davranışın kanalize edilmesine saldırır. Stasis Syntagma veya Puerta del Sol halkın "biz böyle yönetilmek istemiyoruz," dediği yerlere dönüşür.

Burada bir şerh düşmek için yakın tarihli iki direniş vakasına, Keratea ve "ödeyemeyiz, ödemeyeceğiz" hareketine bakalım. 2011 baharında, Atina yakınlarındaki Keratea kasabasında, geniş bir alana hizmet verecek devasa bir çöplük inşasma başlandı. Kimseye doğru dürüst danışılmadan, alternatifler araştırılmadan karar verilen plan çevreye zarar verecek ve oradaki mülklerin değerini kötü yönde etkileyecekti. Çoğu muhafazakâr olan Keratealılar bölgedeki anayolu haftalarca kapattılar ve katı atık alanı inşaatını yapan mü-

30. Ernesto Laclau, "An Ethics of Militant Engagement", *Think Again: Alain Badiou and the Future of Philosophy* içinde, haz. Peter Halward, Londra: Continuum, 2004, s. 134-5.

teahhitlere engel oldular. Bölgeye konuşlandırılan çok sayıda çevik kuvvet polisi düzenli olarak yöre halkıyla çatışmaya başladı. Sonunda köylüler kazandı ve Haziran 2011’de plandan vazgeçildi. “Ödeyemeyiz, ödemeyeceğiz” hareketi 2010’da otoyol ve toplu taşıma ücretlerindeki büyük artışa bir tepkiydi. Grubun üyeleri gişelerdeki bariyerleri kaldırıp sürücülere ücretsiz geçiş, metro istasyonlarındaki turnikeleri ve otobüslerdeki kart okuyucuları bozup yolculara bedava toplu ulaşım imkânı sağladılar. 2011’in sonlarında hareket genişleyerek yeni özel gelir vergileri ve elektrik faturası aracılığıyla toplanan bir emlak vergisinin ödenmemesini de kapsadı, sonuç olarak çoğu ailenin elektriği kesildi. Elektrikçiler sendikasının üyeleri borçlarını ödemeyenlerin elektriğini kesmeyi reddetti veya taşeron firmalar kestikten kısa bir süre sonra tekrar bağlandı. Azalan oranlı vergiler, gelirin büyük kısmını maaş kesintileri veya dolaylı vergi artışlarıyla kaybeden yoksullara ve alt orta sınıf ailelere ilave yük dayattı.

Keratea ve “ödeyemeyiz, ödemeyeceğiz” bir grubun veya bölgenin çıkarlarına saldıran politikalara karşı iyi bilinen itaatsizlik biçimleridir. “Benim yaşam alanım, benim kararım” mentalitesinin örnekleri olarak görülebilirler. İtaatsizliğin kişisel çıkarları kamu yararımış gibi takdim etmesi ikiyüzlülük olur. Sinizm ve nihilizm, ceza nedir bilmeyen ve kamu yararını kişisel çıkarları için örtmece olarak kullanan yöneticilerin yaygın hastalıklarıdır. Diğer taraftan itaatsizliğin ahlakının kalite kontrolü çok sıkıdır. İlk sınav, ceza riski ve imkânının (bugünlerde ihtimalinin) iradi kabulüdür. İkincisi, belli şikâyetleri ve talepleri ahlaki ilkelerin denetimine sokar. İtaatsizliğin ahlaki turnusolu basittir: İtaatsizin itaat ettiği iyi veya ilke herkese hitap edebilir mi? Evrenselleştirilebilir mi? Bu soruya cevap verirken normatif ve ampirik etkenleri, demokrasinin meşruluğunu ve hukukun üstünlüğünün ahlaki geçerliliğini dikkate almak gerekir. Kaygıya yol açan zor bir ahlaki sınavdır bu; olmadığında, yerini şahsi çıkarları kamunun yararına dönüştüren boş ahlakçılık alır.

Tikel çıkarlardan başlayan bir itaatsizlik seferberliğinde ilkesel olarak yanlış bir şey yoktur. Sonlu talepler “sonsuz” hale gelebilir ve doğrudan ilgili olduğu meseleleri aşabilir. “Burada ‘sonsuz’ benim bulunduğum taleplerle değil, durumun içinde durumun sınırla-

rını aşan bir şey bulmakla ilgilidir... bir mücadelenin etrafında örgütlendiği sonlu talep kendisini söz konusu grubun kimliğinin sınırlarının ötesine taşır ve daha radikal ve kapsamlı hale gelir.”³¹ Kereatalılar ve “ödeyemeyiz, ödemeyeceğiz” üyeleri meydan işgallerine kitlesel olarak katıldılar. İtaatsizlik sadece kendi çıkarlarını etkileyen bir yasanın adaletsizliğine cevap değil, öznenliğin radikalleşmesinin ve mücadeleyi daha kapsamlı mücadelelere bağlamanın ilk adımıydı. Bu bakımdan söz konusu mücadeleler yerel çıkarları ve özgül kimlikleri geride bırakan taleplere açıktır. İtaatsizlik kişisel ahlaki eylemden kolektif siyasi direnişe dönüşür. Eylemler, davranışlar ve tutumlar ile tüketim ve borcun siyasal ekonomisiyle kişisel sorumluluk ve seçim özgürlüğünün ahlaki ekonomisini birbirinden ayırır. Bu, iktidarın en çok korktuğu şeydir.

Klasik Yunancada *nemein* atamak demektir; *nomos* belirli yerlere ve konumlara atar. Diğer taraftan *anomie* yasanın yokluğu ve deontik gücün eksikliğidir. İktidar ile hukuk ayrılmaz şekilde iç içe geçtiğinde, “olmalı” giderek bozulan “olan”ın hizmetçisine dönüşür. Bu özdeşleşme itaat talebini zayıflatır. 2008’e kadar, yasanın görevi bireysel tüketimi, arzuyu ve seçmeyi teşvik etmekte. Yakın zamanda geçirdiği şiddetli değişimin toplumsal değerlerde bir dayanağı yok. Zengin ve güçlüler için hiçbir şey değişmedi. Yolsuzluğa, vergi kaçırmaya ve kayırmacılığa alışkın olanlar aynen devam ediyor. Ancak madalyonun bir de öbür yüzü var: Kemer sıkma yasalarına gösterilen saygısızlık sıradan halkı direnişe katıyor. Hukukun normatif gücünün ve ahlaki meşruluğunun zayıflaması yasa ihlallerinin neden arttığını açıklıyor. Yolsuzluğun yasadışılığı yasallık iddiası arkasında saklanırken (“işleri hep böyle yürüttük”), direnişin “yasadıışılığı” gerçekliği düzeltme idealinin gücüne sadakatini sürdürüyor. Hepatia’da açlık grevi yapan göçmenler ve *Statis Syntagma* muhalifleri ve asileri liberallerin terk etmiş olduğu liberal gelenekleri koruyor. İtaatsizlik yasadışı veya anomik değil, hükümetçe yaratılan anomieye yurttaşların verdiği bir cevap. Muhalefet *nomos* ve *dike* vaadini canlı tutuyor.

31. Simon Critchley, *İmansızların İmanı*, çev. Erkal Ünal, İstanbul: Metis, 2013, s. 261.

Gevşeyen Egemenlik

Egemenlik son otuz yılda Solda kozmopolitler ve insan hakları avukatlarının, Sağda ise Amerikalı ve İngiliz bombacıların avlamak için peşine düştüğü, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir kavram. Soğuk Savaş'ın bitişi, pek de öyle olmadığı halde tarihin sonunun geldiğinin duyurulması ve uluslararası ve iç politikadaki “ahlak dönemeci” egemenliğin zayıflamasına katkıda bulundu.³² İçeride de itaatsizlik ve direniş halkın egemene gösterdiği rızayı zayıflattı. İki cepheyi de sırayla inceleyelim.

Carl Schmitt³³ ve Giorgio Agamben egemenliği, toplumsal ve yasal sistemi radikal tehditlere karşı korumak için bir istisna hali yaratma ve olağan yasallığı askıya alma gücü olarak tanımlar.³⁴ Egemenin alameti farikası olan askıya alma kararı hem hukuki usullerin dışında hem de işleyişinin önkoşulu olarak hukukun içindedir. Yunanistan'da bu konuma troyka sahip. Temsilcileri düzenli olarak hesapları inceliyor, bakanlara yeni kemer sıkma önlemleri alma emri veriyor ve borç taksitlerinin ödenmesini onaylıyor. Ekonomiye savaş zamanı dışında en sert olağanüstü hal yasalarını dayatmış durumdalar. Kemer sıkma önlemlerinin uygulanmasına ve kamu mallarının satışına bir “görev kuvveti” nezaret ediyor. Terimi popülerleştiren en ünlü görev kuvveti Thatcher'm 1982'de Falkland Adaları'nı tekrar işgal etmek için yolladığı filoydu. Yunanistan'ın yeni-sömürge konumunda olması, bu terimin kullanılmasını makul hale getiriyor. Troyka resmen Yunan devletinin bir organı değil. Yasal düzenin dışında duruyor ancak bu düzeni değiştirebilecek, neredeyse mutlak bir gücü var. Troykanın hukukun dışında kalan konumu onu hukukun mutlak kaynağı yapıyor. Diktası, anayasanın çoğu sosyal devleti ve ekonomi politikasının temel ilkelerini koruyan kilit hükümlerini askıya aldı. Bu bakımdan Yunanistan'daki krizin

32. Brown, *Yükselen Duvarlar, Zayıflayan Egemenlik*.

33. Carl Schmitt, *Political Theology*.

34. Giorgio Agamben, *State of Exception*, İng. çev. Kevin Attell, Chicago: University of Chicago Press, 2005; Türkçesi: İstisna Hali, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Otonom, 2006.

ilahi adaleti akla getiren bir tarafı da var. Afrika ve Latin Amerika'ya dayatılan yeni-sömürgecilik stratejileri ilk kez, onları icat edip yayan kıtaya geri ithal ediliyor. Afrika yeni-sömürgeciliği "yapısal düzenleme" adı altında işlev görüyordu, Latin Amerika'daki ise "Washington Mutabakatı" olarak. Terimin mucidi John Williamson'a göre "mutabakat" on unsur içeriyor (para birimiyle ilişkili olanlar, bir avro bölgesi üyesi için geçerli olmadığından listeye dahil edilmemiştir): "Mali politikanın disiplini; kamu harcamalarının yeniden yönlendirilmesi; vergi reformu, vergi tabanının genişletilmesi; ticaretin serbestleşmesi, özellikle de nicel kısıtlamaların (lisanslama vs.) kaldırılarak ithalatın serbestleşmesi; yabancıların yurt içine doğrudan yatırımının serbestleşmesi; devlet girişimlerinin özelleştirilmesi; regülasyon, piyasaya girişi engelleyen veya rekabeti sınırlayan düzenlemelerin kaldırılması; mülkiyet hakları için yasal güvence."³⁵ Harvard profesörü Dani Rodrik'in dediği gibi IMF'nin ve Dünya Bankası'nın düsturu şudur: "İstikrarı sağla, özelleştir ve serbestleştir."³⁶ Bu standart tarif şimdi her yönüyle Yunanistan'a uygulanıyor.

David Harvey günümüzde yaşanan birikim krizlerinin formülünün bu olduğunu ikna edici bir biçimde göstermiştir.³⁷ Bu krizler, erken dönem kapitalizmdeki çitlemeleri tekrarlayarak, zayıf ve yoksulların mülksüzleştirilmesi yoluyla çözülür. Bunun da çeşitli yolları vardır. Devlet, emeği ve çevreyi koruyan düzenlemeleri geri alır, ücretleri ve üretim maliyetlerini düşürür – bu şiddetli iç değer kaybına da "rekabetçilik" diye şık bir isim verilir. Sonra, uzun ve zor mücadelelerin ardından kazanılmış emekli maaşları, eğitim, refah ve sağlık gibi toplumsal hakları azaltır veya kaldırır. En sonunda da kamu teşebbüslerini kelepir taban fiyatlarından satar. Sermaye

35. John Williamson, "What Washington Means by Policy Reform", *Latin American Readjustment: How Much has Happened* içinde, haz. Williamson, Washington Institute for International Economics, 1989.

36. Dani Rodrik, "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion", *Journal of Economic Literature*, 2006, s. 974.

37. David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 137-82; Türkçesi: *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest, 2004.

bu varlıkları ele geçirip kâr amacıyla kullanarak aşırı-birikim krizinin önünü açar. Yunanistan'da bunların hepsi oluyor. Alman ticaret dengesi kârlı bir dış pazar arıyor. Belki de eski Avrupa'nın elitleri arasında yeni bir düzen ortaya çıkıyor. Buna "Atina mutabakatı" diyebiliriz. Yunanistan uluslararası hukuka bakılacak olursa lafta egemendir ancak içeride yabancı denetimi altındadır. Britanyalılar sömürgelerine Oxbridge'de eğitim almış yöneticiler yollarmış. Yeni sömürgecilerse vasat işletme okullarında eğitilmiş teknokratlar. Afrika'da "beyaz adamın yükü"nü sömürgecilik taşıdıysa, sonradan aldığı adla "medenileştirme misyonunu" da Yunanistan'da troyka gerçekleştirmektedir. Yunanlar epeydir Avrupalı sömürgelere dönüşme yolunda.

Egemenliğin dışsal zayıflamasına içsel çözülmesi eşlik etti. Egemen, devletin ve halkın birliği ilkesini temsil eder. Parlamenter demokraside egemen *Deus Absconditus*'dur. *Ex nihilo* yaratma gücü devletin kurumlarına, öncelikle yürütmeye, ikincil olaraksa parlamentoya geçmiştir. *Absconditus* vasfı ise halka aktarılmıştır. Halk *de jure* –ideolojik olarak– üstündür, ancak *de facto* –ampirik olarak– gerçek egemenin hükmüne tabidir. Demek ki egemenliğin iki yönünü ayırt edebiliriz. Olağan dışavurumu devletin günlük eylemlerindedir, bir polis tutuklamasında, vergi talebinde veya siyasi sığınma talebinin reddinde. Bu eylemler halkı birleşik, tekil, bölünemez olarak, yani egemenin aynadaki sureti gibi yansıtan metafizik egemenlik tezahürüyle desteklenir. "Halk" majestenin giysisini tanrılar ve krallar kadar kolay giyebilir, ancak kurucu iktidarın sahneye çıktığı nadir durumlar dışında iktidarı hayalidir. Jacques Derrida'nın belirttiği gibi, halk egemenliğini dışa vuran demokratik çoğunluklar daima büyüklükleriyle ilgili olmuştur. Eğer çoğunluk hesaplanabiliyorsa, "egemenin veya hükümdarın bölünemez genel iradesi"ne ulaşılammıştır. "(Tanrının, hükümdarın, egemenin) Birliği... mutlak büyüklüktedir, dolayısıyla ölçülebilir büyüklüklerin üstündedir."³⁸ Liberal demokrasinin "egemen halk"ı, metafizik Bir ilkesinin ikamelerinin oluşturduğu zincirin ilave bir halkasıdır. Zayıf bir halkadır.

38. Jacques Derrida, *Rogues*, Stanford University Press, 2005, s. 168.

Egemenliğin iki yönü de devam eden kitlesel direnişin baskısı altında. Yunanistan'da devlet iktidarının her tezahürü direnişle karşılaştı, engellendi ve alaya alındı. Sloganlar ve pankartlar siyasetçilere Arjantin başkanı De La Rúa'nın Buenos Aires'ten 21 Aralık 2001'de helikopterle kaçmasını hatırlatıyordu. Yunan direnişi Arjantin uğraşının Atina'da gerçekleşmesini hedefliyordu. Kısmen de başarılı oldu. Başbakan Papandreou, bakanları ve milletvekilleri ne zaman bir kamusal alana adım atsa sıkıştırılıp soru yağmuruna tutuluyordu. Halkın egemenliğini ve yasamanın yürütmeden bağımsızlığını simgeleyen yer olan parlamento üç ay süreyle kuşatıldı; çıkardığı yasalar reddedildi, hatta yok sayıldı. 16 Haziran'daki genel grevin ve Syntagma'daki en büyük gösteri ve yürüyüşlerden birinin ardından Papandreou istifa etti ve muhalefetten hükümet kurmasını istedi. Bu yapılamayınca, Papandreou'nun hükümeti birkaç ay dayandı. Ve bu birkaç ay boyunca da ancak egemenliğin simgesel kullarılarının ekmeğini yiyerek ayakta kaldı. Halk hükümeti devirmenin elinde olduğunu biliyordu. Zedelenen egemenlik her şeye şiddetle karşılık verdi. 28 Haziran'da parlamento kuşatılınca, hükümet adeta olağanüstü hal ilan etti. Çevik kuvvet protestoculara acımasızca saldırarak muhtelif "ötekinin" bastırılmasının ve şeytanlaştırılmasının rahatsız egemenin ana silahı haline geldiği uzun bir dönem başladı. İtaatsizlerin egemenlik ikonlarına saldırısı hükümetle sınırlı değildi. Üst mahkemeler kendilerinin de yönetici elit arasında küçük bir konum işgal etmekte olduklarını doğrularcasına, hukuk alanında çalışan akademisyenlerin çoğunun aksi fikirde olmasına rağmen, kemer sıkma önlemlerinin anayasallığını onayladığında yargı da gördüğü saygıyı kaybedip alay konusu oldu. Doktorlar, taksi sürücüler ve devlet memurları bakanlıkları ve diğer kamu binalarını işgal etti. Devlet otoritesinin üç büyük dayanağı, hükümet, yasama ve bürokrasi simgesel otoritesini kaybetti; sonunda iktidarlara ciddi biçimde meydan okundu. Halk hükümeti terk etti ve hükümet halka savaş açtı. 26 Ekim 2011'de egemenliğin resmen ete kemiğe bürünmüş hali olan cumhurbaşkanı, halk sokağı işgal edince, Selanik'in kurtuluşunun yıldönümünde düzenlenen geçit törenini terk etmek ve kaçmak zorunda kaldı. Birkaç gün sonra hükümet ikinci kez ve nihai olarak istifa etti. "Sokak" işi bitirmişti.

Bu olayların önemi, zaten can çekişen bir hükümetin kesin gidişinin çok ötesine uzanıyor. Eğer tarih bir şey öğretiyorsa der Arendt, “o da devrimlerden önce siyasi sistemin parçalandığı, dağılmanın manidar semptomunun hükümet otoritesinin artan erozyonu olduğu ve bu erozyonun hükümetin işlevini doğru dürüst yerine getirememesinden, bu yüzden de yurttaşların onun meşruluğunu sorguladığıdır.”³⁹ Arendt, 1960’larda ABD’deki büyük ayaklanmayla ilgili yazıyordu. 1960’lar ve bizim zamanımız halkın “sadakat olmadan, devletin doğal olarak ve karşı konulamaz şekilde orada olduğuna dair günlük önvarsayımlar olmadan beraber yaşamayı öğrendiği”⁴⁰ zamanlardır. “Günlük önvarsayımlar” olmadan beraber yaşamak tam da psikanalizin “Büyük Öteki” fantazisinin katedilmesi dediği şeydir.

Egemenlik ve Psişe

Psikanalitik teoriye göre, benliğin özüne damgasını vuran şey temel ve kurucu bir eksiktir. Vazgeçilmez ve imkânsız bütünlük arayışımız esnasında başkalarının ve Büyük Öteki’nin eksiksiz, tam olduğu fantazileri kurarız. Ötekinin bütün olmasını, onun arzusunu tanıyarak tatmine ulaşmak için arzularız. Öteki’ne duyulan arzu dilin ve yasanın simgesel düzeni tarafından dolayımlandığı için, yasa da tutarlı, rasyonel, tüm cevaplara sahip bir bütün gibi görülmek zorundadır. Özne yasanın boşluksuz olmasına, Ronald Dworkin’in “dikişsiz ağ”ı olmasına ihtiyaç duyar. Ancak kişinin kendisi gibi öteki de eksiktir. Simgesel düzen ve yasa tam olamaz, Dworkin’in umudu bir yanılsamadır. Birbirinden farklı kuralları ve düzenlemeleri, bağlantısız emirleri ve kararları tutarlı hale getirecek hiçbir asli ilke ve usule uygunluk yoktur. Yasanın tutarlı bir bütün olması için, tek bir yazar tarafından yazılmış ya da tek bir efendi tarafından onaylanmış olmalıdır. Psikanalitik terimlerle, böyle bir efendi Öteki’nin ötekisidir, simgesel düzene dahil olmayan ve bu yüzden onu kapalı ve tutarlı hale getirebilecek birisi veya bir şey. Toplumsal ku-

39. Arendt, “Civil Disobedience”, s. 56.

40. Wall, *Human Rights and Constituent Power*, s. 20.

rumların arkasında duran yetkili bir müellife duyulan arzudur hukukla ilişkimize can veren. Bunun işaretleri her yerde: hukukun kendi kaynaklarına dair saplantısında; Anayasa'nın doğru yorumuna dair, sonu gelmeyen, pek de aydınlatıcı sayılamayacak tartışmalarda; yargıya sorgusuz sualsiz duyulan güvende. Ancak Jacques Lacan'ın ısrar ettiği gibi, Öteki'nin ötekisi yoktur, nihai iktidar maskeleri sahtedir. Dilin yapısı ve yasaklarının ötesinde, simgelenemeyen Gerçek dışında hiçbir şey yoktur. Adının arkasında gerçek Baba yoktur, kelimesinin ardında bir Tanrı yoktur, yasanın arkasında bir tekil egemen yoktur. Göstergelerin ardında anlamlarını garantiye alan bir şey, yasanın ardında adaletli olmasını güvenceleyecek bir şey yoktur.

Tanrı, kral, egemen, Batı yasallığına şaşmaz biçimde dayanak olan çeşitli tecessümler, öznenin tabiyetinin rasgele veya gereksiz olmamasını güvenceleme işlevi görür. Foucault'nun meramını başka sözcüklerle ifade edersek, anayasal hukukta kralın kafası henüz kesilmemiştir. Pierre Legendre'dan ilhamla söylersek, kesildiyse bile kafa kralın bedeninde tutulmalıdır. Hâlâ canlıymış gibi davranılmalıdır, tıpkı yumuşak bir geçiş sağlamak veya psikanalitik terimlerle ana gösterenin asla ölmeyeceğini temin etmek için Başkan Brejnev'in ölümünü uzun süre sır tutan iktidar simgeleri uzmanı Sovyetler gibi. Kanun koyucuyu arzularız; arzumuz “-mış gibi” yapan sahtekâra hayat verir. Ancak arzumuzun bu yaratımı kısa zamanda kendi hayatına sahip olur. Arzunun nesnesi öldüren, hapseden ve işkence eden yaratığa dönüşür. Sevgimiz bir hayalet, yasayı fısıldayan rüyamsı şeyi yaratır ve o da korku ve arzu yüzünden “fani tanrı” veya egemen dediğimiz canavarın cisminde bürünür. Yavru (egemen) yaratıcının (özne-yurttaş) doğmasına yardım eder. Tanrı ve Kral yasanın sebebi değil sonucudur. Din halkın –Marx'ın deyisiyle– afyonundan ziyade arzusudur. Ancak geç modernlikte baba figürleri geri çekildikçe, çocuklar, kadınlar, eşcinseller ve babanın kandırmacasını kabul etmeye razı olmayan daha niceleri tarafından gülünç bulunup kovulunca, hükümdarın beyanını bırakıp egemenin yalanını ortaya çıkartma imkânı doğdu.

Bu yaklaşım kemer sıkmanın ve direnişin psikolojik etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Boyun eğmemek egemenin sıradan in-

sanlar üzerindeki denetimini parçalar. İtaatsizlik egemenin (ulusal) birlik yansıtmasını, siyasi ve yasal kurumlara verdiği simgesel desteği ortadan kaldırır. Egemeni ve öznelere üstlük/astlık konumunda tutan ideolojik önvarsayımlar doğal olmaktan çıkar ve ne oldukları görülür: saf ideoloji. Şeylerin doğal düzeni olarak görülen şeyde açılan yarı, siyasi topluluğun ideolojik birliğini gevşetir ve dünyayı anlamamızı sağlayan “gerçeklik ilkesi”ni zayıflatır. İşgallere katılanlar benzeri görülmemiş, çok yoğun duygular yaşadıklarını anlatmışlardır. Efendiyi, geçici olarak bile kaybetmek sarsıcıdır. Ancak bu gerçekleştiğinde her şey mümkündür.

Elitler de sarsılmıştı. Psikanaliz “ideal ben” ile “ben ideali” arasında ayrım yapar. İdeal ben özneyi ideal bir kimliğin hayali yansımaları yoluyla destekler: Kendimi başarılı, zeki, güzel olarak görürüm. Ancak ben ideali psikolojik denge açısından daha önemli bir rol oynamaktadır: Kendimi arzuladığım ve dönüşmeyi denediğim ya da benden beklediğine inandığım şeyi yapmaya çalıştığım ötekini bakış açısından ve gözünden görürüm. Bu tam da Yunan elitlerinin modelidir. Modernleşeceğiz, Avrupalıların bizden olmamızı istediğini düşündüğümüz gibi olacağız. Yunan siyasetçiler Avrupalıları memnun edebilmek için umutsuzca onların ne istediğini bulmaya çalıştı. “Merkel ne ister?” Çeşitli başbakanlar Freud’un sorusunu tekrarlardı. Ancak Merkel çelişkili şeyler istiyor: Bir gün Yunanistan’ın avroda kalmasını istiyor, ertesi gün atılmasını, üçüncü güne hiçbir fikri olmuyor ve başkalarının görüşünü bekliyor. Alman kadının sevgisini kazanmaya hevesli, reddedilmiş Yunan elitler kaygı, hayal kırıklığı ve hüsrana gark olup onun arzusunu anlamak ve gerçekleştirmek için iki kat daha fazla çabalıyor. Psikanaliz arzusun soru ve taşıdığı kaygı tarafından harekete geçirildiğini öğretir, sorunun (namevcut) cevabı tarafından değil. Merkel taleplerini sürekli saklıyor veya değiştiriyor, Yunanlıları ebediyen yalvaran ve reddedilmiş sevgili konumunda tutuyor. Haneke’nin *Das weiße Band / Beyaz Bant* filmindeki, çocuklarına duyduğu acayip sevgi yüzünden sürekli onları cezalandıran rahip gibi davranıyor. Bu, Freudcu üstbenin eylemidir: Benliğe makul olmayan talepler dayatır ve kurbanı acımasız emirlerine itaat ettikçe onları daha da zorlaştırır. Bu anlamda Yunan elitleri Avrupa’ya duydukları sevgi ile

Avrupalıların tekrarlanan aşağılamaları ve imkânsız talepleri arasındaki yıkıcı çelişkiyi yaşıyor. Bu çelişki eğer o felç edici “Batı” ya karşı “Doğu” ya da “moderne karşı geri kalmış” ikileminden çıkma imkânının önünü açabilirse üretken olabilir. Bu da ancak son kırk yıldır ülkeyi yöneten elitler siyaset sahnesinden çıkarsa mümkündür.

Siyasi Ontolojiler

DİRENİŞ her zaman geri döner. Biçimi ve başarısı tarihsel konjonktüre ve öznesinin bileşimi ve stratejisine bağlıdır. Siyasi aktörün varlığı, doğası ve örgütlenmesi her zaman siyaset felsefesinin uygulamalı hali olmuştur. Direnişin yeni türleri bu soruyu teorinin merkezine koyar. Bu bölümde radikal özneyi yakalayıp yeni bir çağ için sol gündemi yeniden canlandırmaya yönelik Marksist ve post-Marksist girişimler inceleniyor. Bir sonrakinde ise siyaset felsefesindeki heterodoks bir gelenek, epey öne çıkan çokluk teorisi incelenecek. Geç kapitalizmde radikal değişimin bir öznesi var mı?

Geleneksel Marksizme göre toplumsal sınıflar siyasetin dışında oluşur – insanları sınırları gayet net çizilen kapitalist, işçi, köylü veya küçük burjuva konumlarına yerleştiren üretime dayalı ekonomik faaliyetlerle. Kapitalizmin maddi koşulları ve tarihsel hareketin yasaları devrimci rolünü işçi sınıfına vermiştir. Bu güçlü ontoloji siyasetin doğasını, devletin işlevlerini ve partinin görevini belirler. İşçi sınıfı siyasi özneliğini onun çıkarlarını tanıyan ve temsil eden parti aracılığıyla sağlar. Parti örgütsüz ve siyaseten görünmez işçileri proletaryaya çevirir, sınıfın zayıf toplumsal varoluşunu güçlü bir siyasi mevcudiyete dönüştürür. Geleneksel Sol için siyasi temsil, modern devletlerin büyüklüğünün veya siyasetin kapsamının bir yan etkisi değil, partinin yönlendirici rolü ve tarihsel görevinin gerektirdiği vazgeçilmez bir mekanizmadır. Nihai görevi Marx'ın Ko-

münist Manifesto'da öngördüğü şekilde toplumsal çokluğu birleştirmek, sınıf yapısını ve siyasi mücadeleyi kapitalistler/işçiler çerçevesinde basitleştirmektedir.

Birey devreye girdiğinde ise komünist olmak demek Komünist parti üyesi olmak demektir. Zorluklara ve zulme rağmen militanın temiz ve tutarlı bir görüşü vardır ve çalışmayla, mücadeleyle geçen hayatı benimser. Ancak parti ile militanlar arasındaki güçlü bağ komünist siyasetin ikameleri ve indirgemeleriyle zayıflamıştır. İşçi sınıfı halkın yerini alır, sonra sınıf partiye indirgenir, parti üyeliği aparatçiklerle ve sonunda da lider ve lider kültüyle yer değiştirir. Komünist teori de pratik de başarısız olmuştur. Komünistlerin tarihe verdiği randevu komünist ülkelerde tamamına eremedi. Tarih Batı'da belirlenen zamanda gelmeyi unuttu.

Geç kapitalizmin sosyo-ekonomik değişiklikleri işçi sınıfının birliğini zayıflattı, nüfusun çoğunluğunu maaşlı işçilere dönüştürdü, sınıf konumlarını çoğalttı ve siyasete sınıfsal olmayan kimlikler ve kolektiviteler getirdi. Geçen yüzyılın ayrıcalıklı siyasi öznelere kayboldu veya büzüldü, varlıklarını birer hayalet gibi sürdürüyorlar. Hâlâ etrafta görünseler de tarihsel görevlerini açıkça terk etmiş vaziyetler. Hiçbir tekil parti veya ideoloji sınıfı temsil ettiğini iddia edemiyor veya tartışmasız bir liderlik sunamıyor. Sonuç olarak bir "Sol melankoli" peyda oldu ve militanların kalıcı hastalığına dönüştü; gerçeklik militanların derinden inandıkları doğruları yalanlamıştı. Wendy Brown'un yerinde tespitiyle, en sıkıntılı gelişme "verimli olabileceği fikrinden çok gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu fikrine sıkı sıkı bağlanmış bir Sol, kendini en çok kendi marjinalliği ve başarısızlığında evinde hisseden bir Sol, kendi ölü geçmişinin belirli bir çizgisine melankolik bağlılık duyduğu bir yapı içine kapanmış bir Sol, ruhu hayalete dönmüş, geriye bakan ve cezalandırıcı bir arzu yapısı olan bir Sol"un ortaya çıkmış olmasıdır.¹ Radikal felsefenin görevi bu hastalığı tedavi etmektir.

Klasik Marksizmin düşüşü daha geniş çaplı kültürel değişikliklerle ve eski kesinliklerin zayıflamasıyla bağlantılıdır. Post-metafizik ve temelcilik-karşıtı eğilimin baskın hale gelişinden sonra, dü-

1. Wendy Brown, "Resisting Left Melancholy", *Boundary 2*, 26.3.1999, s. 26.

şünce ile varlığın birbirine paralel hatlarda hareket ettiği inancı terk edildi. Modern epistemolojinin güçlü öncülleri, yani bilimin doğanın aynası olduğu veya hakikatin bilginin meyvesi olduğu iddiası zayıfladı. Siyasette artık sınıfların, kesimlerin veya halkın “nesnel” çıkarları olduğunu, ekonomik süreçler ile siyasi yapıları birbirine bağlayan dolaysız etiyojiler olduğunu veya ideolojinin gizeminden arındırılmayı bekleyen bir yanlış bilinç olduğunu kabul etmiyoruz. Katı teorik, siyasi veya ahlaki zeminler yerlerini, çoğul mantıklara, zorunsuz oluşlara, planlanmamış ve beklenmeyen sonuçlara, bedensellik ile duygunun merkezi konuma gelişine bıraktı. Radikal felsefe açık açık veya üstü kapalı olarak, hakikatin artık bir gerçekliğin yansıması değil, onu kökten reformdan geçirme davasına bağlılık olduğunu kabul ediyor.

Komünist devletlerin yıkılışı ve Soğuk Savaş’ın bitişi 1990’larda ana akım siyasetin ahlaka, hayırseverliğe ve insan haklarına dönüşmesine yardım etti. Radikaller de etiğin daha incelikli bir türünü benimseyip siyasi eylemin ölçütü haline getirdi.² 21. yüzyılın başında özne, dolayısıyla radikal özne de ahlakiydi. Parti üyeliği ve sendikal faaliyet, işçi grevleri, kitlesel gösteriler ve yürüyüşler azaldı.³ Uluslararası Af Örgütü üyeliği gençlere Sol bir partiye üye olmaktan daha radikal ve çekici görünüyordu. Sivil toplum örgütleri, küçük ve gayriresmi gruplar ve toplantılar, karnavalsı gösteriler ve yaratıcı aktiviteler revaçtaydı. Ekonomik büyüme ile güçlü ve özgüvenli devlet, radikal siyaseti protesto etmekle ve denetimli itaatsizlik eylemleriyle ilgili bir mesele haline getirdi. Protesto kampanyaları devletten uzak durarak yerel, çevresel ve ahlaki meselelere yoğunlaştı. Yükselen “Sol ontoloji” aynılıktan çok farklılığa, birlikten çok çoğulluğa, paylaşımından çok tanınmaya, varlıktan çok oluşa ayrıcalık tanıyordu. Komünist partilerin marjinalleşmesi ve sosyalist partilerle hükümetlerin “üçüncü yol”, modernleşme ve nihayetinde neoliberalizm retoriğini benimsemesiyle de direniş siyaseti partilerin ve sendikaların kapalı kapılarının ardından sokağa taşın-

2. Douzinas, *Human Rights and Empire*, 7 ve 8. Bölüm.

3. John Holloway, *Crack Capitalism*, Londra: Pluto, 2010; Türkçesi: *Kapitalizmde Çatlaklar Yaratmak*, çev. Bülent Doğan ve diğ., İstanbul: Otonom, 2011.

dı. Yeni muhalifler, böyle kampanyaların ahlaki tözü Alain Badiou'nun görüşlerine zıt olsa da, onun siyasetin devletten "çıkartılması" gerektiğine dair tezini doğruladı.⁴ Siyasi ontoloji incelemelerinin geri dönüşü özgüvenin yeniden kazanıldığının bir işareti.⁵ Bu ontolojinin yükselen yeni siyasetin deneyimiyle sınanması gerek.

Radikal Felsefenin Geri Dönüşü

Komünist devletlerin "tarihin sonu" diye selam durulan çöküşü gerçekte geleneksel Sol'un sonuydu. Buna göre, yeni bir dünya düzeni sonunda kalıcı barışı sağlayacak ve siyasi radikalizmi tarihin çöplüğüne atacaktı. Radikal felsefe siyaseten marjinalleşme, teorik olarak da anlamını kaybetme riski karşısında, yaşadığı siyasi başarısızlığı açıklamak ve bir amaç hissi yaratmak için yeni araçlar geliştirmeye başladı. İlk adım siyaset ve felsefe arasındaki ilişkiyi açıklamaktı: Bunlar farklı söylemler ve pratiklerdi ve biri diğerine hükmetmemeliydi. Felsefe akli kendi değerlerini ve teorilerini siyasete dayatmak için kullandığında ikisi de başarısız olur. Jacques Rancière'e göre "arke-siyaset topluluğun *arkhe*'sinin tamamen gerçekleşmesine, tam farkındalığa dayalı bir topluluk teşebbüsüdür; geriye hiçbir şey bırakmaksızın, siyasetin demokratik biçimleniminin yerini alır."⁶ Örneğin Platon'un *Devlet*'i sınıflar arasındaki hiyerarşiye ve ruhun parçalarına dayalı bir ideal cumhuriyet tasarısını yaratmıştır. Her şeyin kendi yeri varsa ve bu yer değiştirilemiyorsa siyaset yoktur. Teorik düşünce siyasi eylemi engeller. Diğer yandan ateşli Platoncu Alain Badiou için siyaset, felsefe, sanat ve aşk düşünmenin dört biçimidir. Siyaset felsefesi siyasetin kendi hakikatlerini yarattığını inkâr edip bağımsız bir siyaset mantığı geliştirdiğinde kötü felsefeye ve siyasetin düşmanına dönüşür. Badiou kendi yaklaşımına "meta-siyaset" der ve bunu siyaset felsefesinin karşı

4. Alain Badiou, *The Communist Hypothesis*, Londra: Verso, 2012; Türkçesi: *Komünist Hipotez*, çev. Oylum Bülbül, İstanbul: Encore, 2011; *Metapolitics*, çev. Jason Barker, Londra: Verso, s. 2005.

5. Carsten Strathousen (haz.) *A Leftist Ontology: Beyond Relativism and Identity Politics*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009.

6. Rancière, *Disagreement*, s. 65.

kutbuna yerleştirir. “Meta-siyaset, bir felsefenin kendi içinde ve kendisi için, siyasetin gerçek örneklerinden düşünce olarak çıkar-maya muktedir olduğu sonuçları” inceler. “Meta-siyaset, böyle bir siyaset var olmadığı için siyaset denen şeyi düşünmenin filozoflara kaldığını iddia eden siyaset felsefesine karşıdır.”⁷ Aralarındaki fark-lara rağmen Rancière de Badiou da “siyaset düşüncesini, ‘siyaset felsefesi’nin bizatihi siyaseti karartma, yerinden etme veya reddet-me girişimlerinden kurtarma arayışında”dır.⁸ Siyasetin hakikati si-yasi eylemden çıkar. Teorisyenin işiyse bunu kavramak ve evren-selleştirmektir.

Radikal felsefenin önemli bir icadı siyaset (*la politique*) ile si-yasal (*le politique*) arasındaki ayrımıdır. Philippe Lacoue-Labarthe ve Jean-Luc Nancy başta bu ayrıma Heideggercilerin “ontik” var-lıklar diyarı ile Varlık’ın ortaya çıktığı “ontolojik” arasında çizmiş-lerdir.⁹ Claude Lefort, Alain Badiou, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, Antonio Negri, Jacques Rancière, Étienne Balibar ve Antonio Negri dahil olmak üzere çeşitli post-Marksist teorisyenler bu farkı değişik biçimlerde kullandılar. Chantal Mouffe’a göre “siyaset” geleneksel siyasetin uygulamalarına karşılık gelir. Olağan siyasi yaşamın, hü-kümetin ve muhalefetin, partilerin ve tartışmanın, lobiciliğin ve Westminster ile Whitehall arasında gerçekleşen pazarlıkların yeri-dir burası. Diğer taraftan “siyasal”, toplumsal bağların kurulma tar-zına karşılık gelir ve toplumdaki derin yarılmalarla ilgilidir. Oliver Marchart’ın dediği gibi bu fark “geleneksel siyaset fikrinde para-digmatik bir yarılmayı ortaya koyar; buna göre toplumun ‘ontolo-jik’ boyutuna, toplumun kuruluş boyutuna işaret etmek için yeni bir terim (siyasal) devreye sokulurken, siyaset geleneksel siyasetin ‘ont-ik’ pratikleri (toplumu temellendirmeye yönelik çoğul, tikel, ancak son tahlilde başarısız girişimler) için kullanılacak bir terim olarak kalır”.¹⁰ Siyaset düzeni yaratmaya yarayan uygulamaları ve kurum-

7. Badiou, *Metapolitics*, s. xxxix.

8. Bruno Bosteels, *The Actuality of Communism*, Londra: Verso, 2011, s. 92.

9. Philippe Lacoue-Labarthe ve Jean-Luc Nancy, *Retreating the Political*, haz. Simon Sparks, Londra: Routledge, 1997.

10. Oliver Marchart, *Post-Foundational Political Thought: Political Differen-
ce in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*, Edinburgh University Press, 2007, s. 5.

ları örgütler, süregelen çatışma bağlamında toplumda bir arada var olmayı olağanlaştırır.¹¹

Siyasalın toplumu kuran antagonizma boyutu olarak tanımlanması Carl Schmitt'in siyaseti dost ve düşman arasındaki ilişki olarak anlamasının izinden gider. William Rasch'm dediği gibi siyasal, "hem iç hem de uluslararası siyasetteki sınırlı ve yönlendirilmiş mücadelelerin olanaklılık koşulu işlevi gören yok edilemez antagonizmalardır".¹² Alain Badiou da aynı fikirdedir. Her siyasi durum iki eylem imkânı içerir. Sıradan siyaset yerleşik çıkarları, kabul edilen farklılıkları ve onaylanan bilgisiyle pekiştirilmiş kimliklere resmi tanınma sağlar ve var olan paylaşım ve hiyerarşileri onaylar. Ancak her durum bir radikal kopuş, yani "olay" imkânını içerir.¹³ Bir olay tarihte yer edinir ve izlediği rotayı, "hakikatini" militanca beyan eden ve bu hakikate sadık nadir bireyler gerçekleştirir; söz konusu bireyler bu bağlılıkları sayesinde bu olayın öznelere haline gelir. Aziz Paulus "İsa olayı"nın onun hakikatini kendi eylemleriyle doğrulayarak yaratmıştır, Lenin de "Marx" olayını.¹⁴ Bu hakikatlerin ortaya çıkabileceği alanlar isimsiz ve kırılğan yerlere, hâkim güçlerce boş veya ıssız sayılan yerlere yakındır. Marksizmin işçi sınıfı veya geç kapitalizmin *sans papier* göçmenleri de bu konumdadır. İşçilerin asgari bir toplumsal varoluşu olmasına ve hiçbir siyasi temsili olmamasına rağmen, kapitalizmi onlar bir arada tutar.

Olay, radikal felsefenin mucize teolojisini sekülerleştirmesidir. Yeni Ahit'te ve erken Hristiyanlığın ilk döneminde mucizelere *semeia kai terata* veya *signa* ve *monstra* (alametler ve kerametler) denirdi. Teolojik semiyotikte mucizeler Tanrı'nın varlığını kanıtlamaz, tam tersine onlara şahit olmaya izin veren şey dini inançtır. Bir mucize sadece inananlarca görülebilir. Harikalığı öngörülmüş ol-

11. Chantal Mouffe, *On the Political*, Londra: Routledge, 2005, s. 8-9; Türkçesi: *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İstanbul: İletişim, 2010.

12. William Rasch, *Sovereignty and its Discontents*, Londra: Birkbeck Law Press, s. 6.

13. Alain Badiou, *Etik*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis, 2004; *Being and Event*, İng. çev. Oliver Feltham, New York: Continuum, 2005.

14. Badiou, *Saint Paul. The Foundation of Universalism*, İng. çev. Ray Brassier, Stanford, Stanford University Press, 2003.

masından ve müminlerine vahyedilmiş hakikatin göstergelerini sunmasından gelir. Aynı şey “olay”ın günümüzdeki takipçileri için de geçerlidir. Badiou (ve bazen Žižek) için olay “tamamen rastlantısaldır ve durumdan çıkarılamaz”.¹⁵ Militanın sadakatinden çıkan öngörülemez bir oluşturmaya, geriye dönük olarak olayı yaratan ve felsefi kehaneti doğrulayan şeydir. Tarihin rotasını değiştiren öngörülemez “olay” fikri özellikle 1989 sonrasının kasvetini yaşayan radikallere hoş geldi. Yenilginin ve kaybın yasını mesihçi umudun melankolisine doğru kaydırıldı. Yenilginin sonuçlarının acısını yaşayanlar için bu da bir şeydi.

Siyaset ve siyasal arasındaki ayrımı takip ederek iki iktidar ek-seni ve biçimini ayırt edebiliriz: *Auctoritas* (meşru otorite) “ortak çıkar”ı veya halkın bir arada topluluk veya ulus olarak yaşama iradesini (buna başka bir yerde “çıplak egemenlik” demiştik)¹⁶ dışa vurur. Diğer taraftan *potestas* toplumu azınlığın çoğunluk üzerindeki tahakkümü yoluyla bir arada tutan kuvvettir. Siyasetin işlevi arka plandaki kaçınılmaz antagonizmalara karşı meşru otorite kurabilmek için toplumsal ve iktisadi çatışmayı dışa vurmaya, yoğunlaştırmaya ve geçici olarak dolayımlandırma. Tıpkı “ontik” varlıkların Varlığın unutulmuşluğu ve hatırlanışının uzamında var olması gibi, meşru iktidar arayışı da *potestas* tarafından açılan kuvvet ilişkileri alanında yer alır. Yeni dünya düzeni ve neoliberalizm çatışmanın sona erdiğini ilan etmiş ve aynı zamanda çatışmanın görünmesini engellemeye ve yasaklamaya çalışmıştır. Çatışma kaybolmadı – neoliberal reçeteler eşitsizliği artırıyor, karışıklıkları besliyor ve halkın öfkesini göçmenlere, “sosyal yardım otlakçıları”na, “nankör yoksullara” ve yoksullaştırılmaya direnenlere çeviriyor. Ekonomik liberalizme baskıcı önlemlerin ve neredeyse dünya çapında bir istisna halinin eşlik etmesinin sebebi de bu. 11 Eylül’den sonra İslami terörizme bir cevap olarak kurulan yeni polis ve gözetim iktidarlara “muhalefete karşı savaş”ı iş edindiler. Aman yangın çıkmasın diye ellerinden geleni artlarına koymasalar da çatışma, bastırılanın geri dönüşü misali geri döndü.

15. Badiou, *Being and Event*, s. 193.

16. Douzinas, *Human Right and Empire*, 11. Bölüm.

Marksizmin teorik ve siyasi başarısızlığı özcü olmayan bir ontoloji geliştirmeye yönelik bir dizi denemeye yol açtı. Jacques Rancière Marksist toplumsal ayırım fikrini korur ancak bu ayırımı sınıftan dışlanan yoksullara kaydırır. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Gramsci'nin hegemonya teorisini günceller. Son olarak, Antonio Negri ve Michael Hardt post-Fordist kapitalizmin sosyo-ekonomik sisteminin devlete bağlı sınıfın yerini alan küresel bir "çokluk" yarattığını söylerler. Bunların her birine kısaca değinerek son dönemdeki direnişler açısından ne önem taşıdıklarını tartışacağız.

Demokrasi ve Uyuşmazlık

Jacques Rancière'e göre sıradan siyaset/politika (veya "polis") asıl siyaset veya "uyuşmazlık"tan ayrıştırılmalıdır.¹⁷ Olağan siyaset, çıkarların, ödüllerin ve mevkilerin genel denge bozulmadan (yeniden) bölüştürülmesini hedefler. Öte yandan gerçek siyaset, siyasi temsil-den dışlanan bir grup veya sınıf dahil olmayı talep ettiğinde ve bunu başarmak için oyunun kurallarını değiştirmek zorunda kaldığında patlak verir. Sıradan siyaset, paylaşım ve rasyonel uzlaşma sorularıyla, 1. Bölüm'de ele aldığımız egemen iktisadi ve müzakereci yaklaşımlarla ilgilenir. İki yaklaşımda da gruplar toplumsal hiyerarşideki konumlarını kabul eder. *Auctoritas*, yani meşru otorite iktidarın tek değilse bile üstün biçimi olarak sunulur. Siyasetin merkezi gerçekliği olan çatışma ve antagonizma yok sayılır ve *potestas*, yani tahakküm hesaba katılmaz. Güncel post-demokratik durumda çatışmanın yerine aydın bürokratlar ve liberal çokkültürcülerin işbirlikçiliğini geçirmenin korkunç sonuçları olmuştur. Slavoj Žižek'in dediği gibi siyasal, simgesel alandan mahrum kaldığında ve siyasetten ayrıldığında, gerçeğe radikal kötülük, ırkçılık, aşırı ve yıkıcı köktencilik olarak geri döner. Devlet içeride piyasa kabadayısına, dışarıdaysa güya hoşgörülü bir hümanitarizm icracısına indirgenir.¹⁸

17. Jacques Rancière, *Disagreement*, İng. çev. Julie Rose, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998; *Siyasetin Kıyısında*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis, 2007; "Who is the Subject of the Rights of Man?", haz. Ian Balfour ve Eduardo Cadava, "And Justice for All?", 103, 2/3 *South Atlantic Quarterly*, 2004, s. 297.

Rancière'in ontolojisi toplumsal siyasaldan ayırır ve dışlananları siyasetin kalbine yerleştirir. Toplumsal düzen "doğal olarak" eşitsizlikçidir. Siyaset ise tam da toplumsal hiyerarşilere meydan okuma ve eşitsizlikleri kaldırma girişimidir; "ilkesi eşitliğe dönüktür".¹⁹ Ancak eşitlik gelirin ve çıkarların paylaşımı demek değildir. Sosyal demokrat veya liberal paylaşım ölçütleri toplumsal hiyerarşiyi haklı çıkaran gerekçelerdir. Eşitlikçi tasarılar bile yurttaşları edilgen kılar. Örneğin sosyal demokrasi, zenginliği idare edenler ve devletin cömertliğinden faydalananlar arasındaki eşitsizliği korur. Paylaşım tasarıları ilave bir sorun daha yaratır: Pekiştirildikten ve "doğallaştıktan" sonra bünyesi gereği belirli grupları dışlaması gizlenir ve unutulur. Bu duruma meydan okuyanlara "anormal" veya isyankâr gibi davranılır. Bu yüzden Rancière için eşitlik paylaşımın sonucu değil, siyasetin yürürlüğe soktuğu bir "önkabul"dür. Siyaset veya demokrasi (ikisi eşanlamlıdır) işlediğinde, hiyerarşik ve görünür grupları aşan yeni bir siyasi özne kurulur. Mutabakat siyasetinde hükmedilen sınıflar ve gruplar tabi konumlarını kabul eder; gerçek siyaset sadece dışlananlar hiyerarşiyi meydan okuduğunda var olur.

Ekonomik kriz geç kapitalizmin derinden eşitsiz ve adaletsiz öncüllerini yüzeye çıkarmıştır. *Auctoritas* ve olağan siyasetin tesellileri gerilere çekilmiş, *potestas*'ın yol açtığı yıkım, siyasalın kaçınılmaz çatlağı yeniden yüzeye çıkmıştır. Sınıfsal tabanı tartışmalı olsa da çatışma geri döndü. Bu yüzden de pek çok post-Marksist Carl Schmitt'in ontolojik düşmanlık kavrayışına döndü. Rancière'e göre antagonizma, her grubun kendine ait bir role, işleve ve yere sahip olduğu yapısallaşmış toplumsal gövde ile "parça olmayanın parçası" dediği şey arasındaki gerilimin sonucudur. Dışlananlar siyasal tanınma taleplerini kurulu düzenin bölgesel dışavurumlarına dönüştürerek dile getirebilirler. Ancak dışlanan gruplar ara sıra da olsa *auctoritas*'ın meşruluğunu terk edip toplumsal hiyerarşiyi meydan okur. Bu çeşit bir antagonizma veya "uyuşmazlık", "bir çıkar, fikir

18. Slavoj Žižek, *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel and the Critique of Ideology*, Durham: Duke University Press, 1993, s. 209-10.

19. Jacques Rancière, *Disagreement*, Minnesota University Press, 1999, s. ix.

veya değer çatışması değildir; ‘sağduyu’ya getirilen bir ayrımdır: Neyin verili olduğuyla, bizim bir şeyi verili olarak gördüğümüz çerçeveye ilgili bir tartışmadır.”²⁰

Rancière’in yaklaşımı son dönemdeki direnişlerde özel bir öneme sahip. Cornelius Castoriadis ve Jean-Luc Nancy ile birlikte, Rancière demokrasi ve siyasetin Atina’da birlikte doğduğunu iddia eder. Demokrasi, çıkarları üst üste yığma usulü değil, uyumsuzluk ve çatışmanın kurumsallaşmasıdır. Atina *demos*’unun yaratılması bu sürecin ilk örneklerinden biridir. Demokrasi *demos*’un *kratos*’u (iktidar) demektir: unvanı, bilgisi, serveti, deneyimi olmayanların, iktidarı uygulamak için gereken hiçbir niteliği olmayan insanların iktidarı. *Demos* halk, nüfus veya siyasi topluluk değildir. Toplumsal yapıda sabit bir yeri yoktur.²¹ *Demos* kendi dışlanmasına karşı çıktığında ve yöneticilerle eşit bir ortak olarak dinlenilmeyi talep ettiğinde rahiplerin ve aristokratların kısmi çıkarlarıyla karşı karşıya gelmiş ve toplumun tamamını kendi evrenselliğiyle cisimleştirmiştir. Demokrasi “yönetmek için, hiçbir nitelikleri olmadığı gerçeği dışında, hiçbir belirli niteliği olmayanların iktidarındır”.²² *Demos* bu yüzden hem *ecclesia*’dan dışlanan, artık veya fazla kesimdir hem de yurttaşların bütünüdür. Ancak klasik eşitlik ilkesinin katı sınırları vardır, zira *demos* kadınları, metikleri, köleleri veya yabancıları içermez. Eşitliği ancak Hristiyanlığın yayılması evrenselleştirmiştir. Yine de benzeri görülmemiş iki fikir Atina’da kök salmıştır. İlki, iktidarın eşit paylaşılması gerektiğidir; biz ona yaklaşmaya çalıştıkça gerileyen imkânsız bir ideal veya ufuktur bu. İkincisi, ufka her ulaşamadığında, yani her zaman, evrensellik veya eşitlik ilkesinin (bu durumda ikisi eşanlamlıdır) dışlananlarda cisimleşmesidir: belgesiz göçmenler, işsizler, yoksullar, dışlanmayı kaldırmak için savaşımlar.

Rancière, Olympe de Gouges’un Fransız devrimi sonrasındaki protestolarında benzer bir mantık bulur. De Gouges devrim bildirgesinin haklarını yansıtip genişleterek 1791’de *Kadın ve Kadın*

20. Rancière, “Who is the Subject of the Rights of Man?” s. 304.

21. Rancière, *Disagreement*, s. 1-42.

22. Rancière, “Who is the Subject of the Rights of Man?” s. 305.

Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni yazmıştır. İlk maddesinde “kadın özgür doğar ve hakları bakımından erkeklerle eşit yaşar” denmektedir, asıl beyanın ötesine geçen ikincisinde ise “*özellikle* baskıya direnme”²³ hakkı ilan edilmektedir. De Gouges feminizmi ve savunduğu Jironden siyaset sebebiyle idam edilmiştir. Rancière’in dediği gibi, onun savı, kadınlar darağacına gönderilecek kadar siyasilerse, onlara siyasi hakların da verilmesi gerektiği idi. Hem baskının hedefi olarak siyasi sürece dahil olmuş hem de erkeklerin haklarından dışlanmışlardı. Devrimci hakların potansiyeli ancak bu çelişkiyi harekete geçirerek gerçekleştirilebilirdi.²⁴ Başka bir örnek Marksist teorinin proletaryasıdır. İşçi sınıfı işiyle kapitalizmi sürdürür ancak siyaseten var olmaz.²⁵ Rancière’in dediği gibi “proletarya demosun özgül bir oluşumu, ihtilafli topluluk dünyalarının inşasında gücünü sergileyen, sayılmayanların sayılması meselesini sonsuz yanlış harif her türlü düzenlemenin ötesinde evrenselleştiren bir demokratik öznedir”.²⁶ Kendi kısmi çıkarlarının peşinden gider ve bu çıkarlara göre örgütlenirken, sınıf bilincine sahip proletaryaya dönüşürken, evrensel sınıf olarak hareket eder: Kurtuluşu kapitalist düşmanları dahil tüm insanlığı kurtaracaktır. Olağan siyaset, bir topluluk tanıyan parçalarıyla sınırlıyken uygulanır. Siyaset patlak verdiğinde bir ilave yapılıp ve sayılmayanlar sayımın kurallarını değiştirerek ilk kez sayılırlar. Rancière’e göre, siyaset ancak “eşitliğin sonuçları doğal olduğu varsayılan tahakküm mantığının üzerini çizdiğinde vardır. Bu da konuşan varlıklar olarak sayılmaya hakkı olmayanlar kendilerini hesaba katılır hale getirdiklerinde, bir yanlış ... tek bir dünyada iki dünya olmasının (bulundukları dünya ve bulunmadıkları dünya) çelişkisini müşterek olarak tespit edecek bir topluluk kurduklarında gerçekleşir...”²⁷

Rancière’in ontolojisinde siyasi özne verili değildir. Hiçbir sınıf veya topluluk seçilmiş devrimci aktör değildir. Tüm toplumlar dışlar; tüm dışlanan grupların isyan edip toplumsal düzeni yeniden dü-

23. Bourke, *What it Means to Be Human*, s. 137 (italikler orijinal metinden).

24. A.g.y.

25. Alain Badiou, “Homage to Jacques Derrida”, *Adieu Derrida* içinde, haz. Costas Douzinas, Londra: Palgrave Macmillan, 2007.

26. Rancière, *Disagreement*, s. 90.

27. A.g.y., s. 16, 27.

zenlemesi olasıdır. Dışlanmanın özgüllükleri toplumun ve dönemin olası öznesini belirleyecek ve eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı direnişin biçimini etkileyecektir. Filozoflar yoksulları ve eğitimsizleri bir kenara atmaya meyillidir. Gelgelelim sömürü ve tahakkümün ne ifade ettiğini anlamamıza ancak dışlananların eylemleri ve sözleri yardımcı olabilir. Geç kapitalizmin siyasi öznesi pleblerdir ve demokrasinin özü çatışmadır.

Hegemonik Çeşitlemeler

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Marksist ontolojinin yapıbozumu mantıksal sonucuna götürmüştür. Siyaset toplumsal yapının bir “düzey”i veya ekonomik altyapının üstyapısı değildir. Siyasi özneler toplumdaki siyasetin veya ekonominin dışında oluşmaz ve “nesnel” toplumsal konumları veya çıkarları yoktur. Tersine, toplumsal ilişkiler olumsaldır ve siyasal tarafından yapılandırılır. Bu anlamıyla “toplum” siyasetin “toplumsal” olanda işlerken karşılaştığı sınırın adıdır.²⁸ “Her türlü toplumsal kimliğin öncelikle siyasi bir karakteri olduğuna dair bir kavrayış giderek artmaktadır.”²⁹ Kimlikler ve “özne konumları”, sonuçları asla önceden belirlenmeyen hegemonik siyasi müdahalelerle oluşturulur. Toplumsal zemin açıktır ve onu kateden çeşitli antagonizmalar birleşerek ortak bir yön alırken şekillenir. Düşünce, söylem ve pratik (hegemonik müdahale) varlığı değiştirir (siyasi özneliği kurar). Laclau’nun dediği gibi, hegemonik müdahalenin iki merkezi özelliği, hegemonik eklemlenmenin “olumsal” vasfı ve “toplumsal ilişkileri birincil bir anlamda, hiçbir önsel toplumsal rasyonaliteye dayanmadan kurması anlamında “kurucu” vasfı”dır.³⁰ Önceden var olan sosyo-ekonomik

28. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, Londra: Verso, 1985; Türkçesi: *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim, 2008; Ernesto Laclau, *Emancipation(s)*, Londra: Verso, 1996; Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, Londra: Verso, 2005; Türkçesi: *Popülist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, İstanbul: Epos, 2007. Sıcak bir giriş ve eleştiri için bkz. Oliver Marchart, *Post-Foundational Political Thought*, 2007.

29. Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution of our Time*, Londra: Verso, 1990, s. 160.

konumlar hegemonik tasarıya çok az direniş gösterir ve hiç yardımcı olmaz; sınıfsal aidiyetin hiçbir ontolojik güvencesi veya ideolojik katılığı yoktur. Geç kapitalizmin bireyleri kolayca şekillendirilebilir ve kırılğandır, saldırganlık ölçüsünde egoist ve umutsuzluk derecesinde melankoliktir. Kolayca baştan çıkarlar ve korkarlar, kendi kafalarında özgürdürler ama itaatkârca boyun eğler. O müthiş (siz isterseniz “felaket” de diyebilirsiniz) 20. yüzyılın militan iyimserliği yatıştı. Laclau ve Mouffe’un teorisi yenilmiş Sol ve ona eşlik eden melankoli için mükemmel bir yol arkadaşı.

Hegemonya nasıl işler? Farklı işlevler, roller ve beceriler halka ve kolektivitelere öğretmen veya kasap, bankacı veya işsiz olarak sahip oldukları benzersiz özellikleri verir. Aynı zamanda bu olumlu nitelikler işçi sınıfını böler ve olası gerilimler yaratır. Kimlik farklılığı üzerine kurulur, bir kolektif özne veya “biz”, kurucu bir dışarıyla veya “onlar”la yan yana konarak yaratılabilir. Hegemonik müdahale de işte bunu yapar: Farklılıklar ve gerilimlerden eşdeğerlikler inşa eder, rekabet halindeki grupları ve çıkarları bir araya getirir. Bu yakınsama dış bir düşman karşısındaki antagonizma sayesinde başarılı olur. “Elitler”, “kalantor” bankacılar, emperyalizm ve benzerleri bu dış düşman rolünü oynayabilir. Düşmanın yadsınması ve bir dışarı ile karşıtlık içerideki grupların birbirine bağlanmasını sağlar. Hegemonik müdahale bu yüzden grupları birleştirmesi olası derin bir toplumsal çatlak bulmalı ve bunu ittifak ve hesaplaşmanın merkezi hattına dönüştürmelidir. Böyle bir hat farklılıkları eşdeğerliklere dönüştürür, toplumsalı hem böler hem de dengesini korur. Seçilen antagonizma aynı taraftaki gruplar arasındaki kısmi çatışmalardan ve bölgesel gerilimlerden daha önemli görünmelidir. Hegemonik çatışmanın hangi biçimi alacağını, sınıf mücadelesi mi, milli mücadele mi yoksa demokratik mücadele mi olacağını tarihsel ve siyasal konjonktür belirler. “Hiçbir tikel mücadelenin bünyevi pozitif niteliklerinde, ona tüm mücadelelerin ‘genel eşdeğeri’ gibi hegemonik bir rolü alınıyazısı olarak veren bir şey yoktur.”³¹ “On-

30. Laclau, *Emancipation(s)*, s. 90.

31. Ernesto Laclau, “Why Constructing a People is the Main Task of Radical Politics”, 32/4 *Critical Inquiry*, 2006, s. 646.

lar”ın inşa edilme tarzı “biz”in ne tür bir siyasi özneye dönüşeceğini belirler.

Tikel bir grup veya sınıf evrensel bir konumu benimsediğinde ve onun etrafında sınıfları, grupları ve halkı seferber etmeyi başardığında hegemonik bir siyasi aktör ortaya çıkar. Laclau’ya göre evrensel gösterge, değer veya simge bir “boş gösteren”dir; sabit bir gösterileni veya zorunlu bir göndergesi olmayan bir kelime veya imgedir (dayanışma, özgürlük, adalet). Siyasi kuvvetler ve çıkarlar söz konusu göstereni “doldurmak”, kendi yorumlarını onun kabul edilen anlamı haline getirmek için savaşırlar. Gerçekten de evrensel doğrudan temsil edilemeyeceği için tikel bir varlığa yüklenmesi gerekir. Örneğin *Solidarnosc* adı, komünist Polonya için böyle bir evrensel gösterge olmuş, direnişi simgeleyip muhalefeti birleştirmiştir. Bu aktarım sırasında bir işçi sendikası olarak sahip olduğu esas anlamını kaybetmiştir. Kelime başka bir anlam kazanabilirdi, Sovyetler Birliği’nin işgal ettiği Polonya devletine önerdiği “dayanışma” haline gelerek rejim için bir simgeye dönüşürdü. Boş bir göstereni hegemonya altına alma mücadelesinin sonucu asla önceden belirlenmiş değildir. Başarılı olan siyasi güç *auctoritas*’ı, ortak iyinin iktidarını talep ederek konumunu güçlendirir. Toplumsalın çatlakları ve yarıkları, biri evrensel atıflara hâkim olan iki taraf şeklinde yeniden düzenlendiğinde, hegemonya başarılı olmuş ve hegemonik blok kurulmuştur.

En son kitabında Laclau popülizmi ıslah ederek yaklaşımını genelleştiriyor.³² “Halk”, çeşitli demokratik talepler (daha iyi toplumsal güvenlik, eğitim, sağlık, ayrımcılık olmaması talepleri vs.) bir eşdeğerlikler dizisine bağlandığında evrensel siyasi özne olarak or-

32. *On Populist Reason*; Yunan bağlamında “popülizm” her zaman olumsuz bir terim olmuştur. Andreas Papandreou’nun erken Pasok hükümeti “ayrıcalıksız” küçük burjuvayı ve çiftçileri desteklediği için “popülistti”. 2012 seçimlerinde radikal Sol Syriza partisi popülizmle suçlandı çünkü elitlerin ve IMF’nin entrikalarına karşı halkın çıkarlarını savunuyordu. “Halk” a atıfta bulunan her şey “popülist” olarak damgalandı ve Yunanların “Şarklı” gericiğinin parçası olarak reddedildi. Popülizm Laclau’nun terimleriyle bir boş gösterendir, modernleşmecilerin ve liberallerin hegemonyası altındadır. Bkz. Étienne Balibar, “Europe is a Dead Political Project”, *The Guardian*, 25 Mayıs 2010, guardian.co.uk/commentisfree/2010/may/25/eu-crisis-catastrophic-consequences.

taya çıkar. Bu zincir “halk”ı evrensel siyasi özne olarak üretir. Popülizmde mücadeleler “biz” (halk) ile “onlar” (elitler) arasındaki küresel antagonizmaya dahil olur. “Biz” ve “onlar”ın içeriği önceden verilmez, mücadelenin bahis konusu zaten budur. Bu noktada sorunlar başlıyor. Laclau’nun genellemesi her tür siyaseti kapsıyor, örneğin ilerici Latin Amerika ulusal bağımsızlık ve toplumsal adalet popülizmi ile benzer yöntemler kullanan sağcılar arasında ayrım yapmayı güçleştiriyor. Halihazırdaki kriz sırasında Avrupa’da aşırı Sağ ve yeni-faşist partilerin yükselişi kısmen göçmen “tehdidi” etrafında korkuları ve önyargıları harekete geçiren popülist stratejilerin sonucuydu. “Öteki”nin farklı şekilleri, Yahudi, Müslüman, göçmen, mülteci, iyicil bir zincirin kurulmasıyla sonuçlanan “dayanışma” örneğiyle tam olarak aynı şekilde kullanılarak, bir eşdeğerlikler dizisi yaratılabilir. Evrenselliği kolonileştirmek için savaşan farklı tikeller olarak, ilerici ve gerici “evrenseller” veya kemer sıkmaya ilişkin radikal ve faşist itirazlar arasında ayrım yapmak için aksiyolojik ölçütlere ihtiyacımız var. Ancak Laclau ontolojinin her türlü “etikleştirilmesine” karşı güvensiz. Ona göre ahlaki fikirler boş gösterenlerdir. Belirli retorik taktiklerin ötesinde hiçbir katı ahlaki buyruk yoktur. Sonuç olarak, Laclau “ontik” kirli siyaseti siyasal soyutlamaları adına terk eder. “Popülizm düpedüz siyasalın inşasının bir yolu”dur ve belirli bir etik konum gerektirmez.³³ Ancak bu yetersizdir. Etik bir mantık veya akıl meselesi değil, ahlaki taleplere karşı konumlanan bir cevaptır. Başkalarını umursamak ve *amour propre* aynı şey değildir. Chantal Mouffe “her emir olumsal pratiklerin geçici ve istikrarsız birer ifadesi olabilir”³⁴ derken haklı olabilir. Ancak neoliberalizmin gaspları ve kemer sıkma tarafsız şeyler değil. Kriz bize belki de sahte ekonomik büyüme dönemlerinde unuttuğumuz bir şeyi hatırlattı. Kapitalizmin sürekli kendinde köklü değişiklikler yapması aşırı yoksunluğa ve yoksulluğa yol açıyor, aynı zamanda da yok edici eğilimlerini açıklayıp gerekçelendirecek bir ekran sunuyor. Slavoj Žižek’in dediği gibi,

33. Laclau, *Populism*, s. xi.

34. Mouffe, *On the Political*, s. 18.

... toplumun tüm tabakalarının ve bazen tüm ülkelerin kaderi, yaptığı hareketin toplumsal gerçekliği nasıl etkileyeceğine karşı kutlu bir kayıtsızlıkla kendi kârlılık hedefinin peşinden giden sermayenin tekbenci spekülâtif dansı tarafından belirlenebilir. Kapitalizmin kökten sistematik şiddeti burada yatar ... bu şiddet artık somut bireylere ve onların “kötü” niyetlerine atfedilemez, katıksız bir biçimde nesnel, sistemik ve isimsizdir.³⁵

Hayatları 2008’de bankacılığın çökmesi ve 2010’ların ekonomik krizi ile yok olan insanlar “halk” kutbunun çekirdeğini biçimlendiriyor. Sosyo-ekonomik olarak dışlananlar (Rancière’in “parça olmayanların parçası”) muhalefetin ve direnişin öncüsüdür. Hegemonik müdahaleler onların siyaseten etkili hale gelmesini sağlar. Ancak ideolojik inançlar ve siyasi kimlikler sadece söylemsel yapılar değildir. Sınıf eğilimi ve ekonomik çıkar hegemonyanın işlediği temeli yaratır. Laclau’nun hegemonyaya ilişkin yaklaşımı bir dizi kullanışlı içgörü sunuyor. Ancak siyasi eylemin tamamını açıklama iddiası ikna edici değil. Direniş, ayaklanmalar ve isyanlar hegemonyanın teorik ve siyasal sınırlarına işaret ediyor.

35. Žižek, “Against the Populist Temptation”, 32/3 *Critical Inquiry*, 2006, s. 551.

Halk, Çokluk, Kitle

Halk ve Çokluk

Fikirler tarihindeki yeni bir anlatı siyaset felsefesini iki kampa ayırıyor.¹ İki Teklik felsefesini izler ve “halk”ı birleştirmeye eğilimlidir; ikincisiyle “çoğul”u ve Çok’un felsefesini destekler. Thomas Hobbes, egemenliğin ve devletin birliğini –“fani Tanrı” olarak Leviathan’ı– merkeze yerleştiren hâkim geleneğin babasıdır. Öte yandan, hâkim anlayıştan sapan “çokluk” geleneği Machiavelli, Spinoza ve Marx’a dayanır. Bu yaklaşımda çokluk Tek’te birleşmez ve Tanrı’yı taklit etmez. Meselemizle alakalı iki düşünce ekolünü kısaca inceleyelim.

Tek (Tanrı, kral, egemen, halk, ulus vs.) etrafında örgütlenen gelenek, çokluğu halktan ayırır. Hobbes –ilk ve en ilginç liberal filozof– için çokluk, toplumsal sözleşmenin uygarlaştıran müdahale-

1. Çokluk teorisi için başlıca kaynaklar şöyle: Antonio Negri, *The Savage Anomaly*, İng. çev. Michael Hardt, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991; Türkçesi: *Yaban Kuraldışılık*, çev. Eylem Canaslan, İstanbul: Otonom, 2005; *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*, İng. çev. M. Boscagli, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999; Türkçesi: *Çokluk*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı, 2004; Michael Hardt ve Antonio Negri, *Multitude*, Londra: Hamish Hamilton, 2004; Michael Hardt ve Antonio Negri, *Commonwealth*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009; Türkçesi: *Ortak Zenginlik*, çev. Barış ve Efla Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı, 2011; Paolo Virno, *A Grammar of the Multitude*, Los Angeles: Semiotext(e), 2004; Paolo Virno, *Multitude: Between Innovation and Negation*, Los Angeles: Semiotext(e), 2009.

sinden önceki insanlığın durumunu temsil eder. Toplumsal sözleşme, “çok”u tek bir siyasal gövdede birleştirir; tıpkı *Leviathan*’ın girişindeki gövdesi ve kolları yaklaşık üç yüz insan suretinden oluşan devasa taçlı figürde mükemmelen gösterildiği gibi. Hobbes, *De Cive*’de şöyle yazıyor: “*Halk*, bir şekilde *tek* olandır, *tek* iradesi vardır ve ona tek bir eylem atfedilebilir.”² Öte yandan çokluk, birleşmezse özerk hareket edemez. Çokluk nasıl olup da halka dönüşür? Toplumsal sözleşme geleneğine göre egemenlik iki süreçle ortaya çıkar. Önce, modern öncesi erdem toplulukları yavaş yavaş sürekli çatışma halinde yaşayan (doğal hal) bir bireyler toplamı oluşturacak şekilde erir. Bu serbest dolaşan atomlar egemeni/devleti kuracak bir sözleşme yapar. Bu sürecin sonunda ortada sadece bireyler ve sözleşmenin varsayılan sonucu olan egemen kalır. Jacques Rancière’in dediği gibi modern siyaset “önce halkı bireylere bölerek başlar, böylece bir hamlede siyaseti oluşturan sınıf savaşımı kovup herkesin herkese karşı savaşına dönüştürür”. İkinci işlem bu bireyler toplamını, egemenin birliğini yansıtacak ortak bir varlığa veya *persona*’ya dönüştürür. “Egemenlik sadece kendisine dayanır, çünkü onun ötesinde sadece bireyler vardır.”³ Sözleşme egemeni doğururken çok’u da teke dönüştürür; çokluk, halk olur.

Toplumsal sözleşme ünlü “Hobbescu düzen sorunu”nu çözer: Neden modernler, daha yeni dışarıdan yönetilmekten ve toplumsal hareketsizlikten kurtulmuşken devletin emirlerine uyarlar? Cevap, Hobbes’un harikalar çantasındaki en büyük numaralardan biridir: “Medeni Kanun yasalarının geçerli olmasını sağlayan sivil itaat yükümlülüğümüz, bu yasaların hepsinden önce gelir.”⁴ İtaat görevi devlet ve hukukun varoluşsal ve yasal ön kabulüdür. “İsyan etmeyeceksin” diyen bir kural gereksiz olurdu; biz itaate mecbur olmasaydık, “tüm hukuk etkisiz kalırdı”.⁵ Hobbes siyaseti anlaşmazlık ve mücadeleden (*potestas*), iktidarın meşruluğunun (*auctoritas*) baştan onayına kaydırır. Doğal halde bulunduğu varsayılan çatışma,

2. Thomas Hobbes, *De Cive in Man and Citizen*, haz. Bernard Gert, Indianapolis: Hackett, 1991, XII. Bölüm, VIII. Kısım, s. 250.

3. Jacques Rancière, *Disagreement*, a.g.y.

4. Hobbes, *De Cive*, 14. Bölüm, s. 21, 286.

5. A.g.y., 287.

egemeni meşrulaştırmaktadır. Devleti sözleşmeyle toplumsal barışın güvencesi kabul ettiğimizde, itaat görevi buradan mantıksal olarak türer. Aynı şekilde direnme hakkının olmayışı, kamu düzeninin sağlanması ve suçlu çetelerden korunmak için yurttaşların devlete ödedikleri bedeldir. “Tüm insan hukuku medeni”yken, muhalifler ve isyancılar “medeni değil doğal hakla cezalandırılırlar; yani medeni özneler olarak değil hükümet düşmanı olarak”.⁶ Çatışma doğal hale aittir, itaatse egemenin sebebi ve sonucudur. Devleti itaat yaratır ancak aynı zamanda devlet tarafından yaratılmıştır çünkü pozitif hukuka itaat borçluyuzdur. Buna göre özne yasayı bilmiyorsa bile uymak zorundadır. Böylesi bir bilgi “yasanın özü”ne ait değildir. “Bir kez bilinmesi” insanların uymak zorunda kalması için yeterlidir.⁷ Immanuel Kant, Sigmund Freud, Emmanuel Levinas, Franz Kafka ve Jacques Derrida farklı bağlamlarda bize hukukun emirlerini bilmeden önce ona itaat etmemiz gerektiğini hatırlatıyor.

Metafizik soyutlama bir yana, nüfusun halka söylem yoluyla dönüştüğünü söyleyebiliriz. Devrimin kurucu iktidarı Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin “biz”inde veya Fransızların “egemen ulus”unda ifade edilmiştir. Bu “biz” hem “kim” olduğumuzu hem de ne olmak istediğimizi tanımlar. Anayasanın vakayinamelerine kaydedilen “halk”, edimsel bir beyan ve onun tekrarı yoluyla dünyaya gelir. Eğer ulus hafıza, gelenek ve anlatıyla yaratılan “hayali” bir cemaatse halk da anayasal bir inşadır. Devlet ve örgütlenmesi olmasaydı birleşik halk var olamazdı. Öte yandan çokluk, “siyasi birlikten kaçınır, otoriteye direnir, kalıcı anlaşmalara girmez, asla tüzel kişilik statüsü elde etmez çünkü kendi doğal haklarını asla egemene teslim etmemiştir”.⁸ Hobbes’un dediği gibi, “sadece sıradan insanlar ve bu hakikatleri biraz umursayan diğerleri”, “çok sayıda insanı” halk olarak kabul eder. Bir isyan olduğunda yapan halk değil “halk adı altında yurttaşları, kente karşı kışkırtandır, yani *Halk*’a karşı *Çokluk*’tur”.⁹ Jean-Jacques Rousseau da çokluğu “ge-

6. A.g.y., 14. Bölüm, s. 5, 275, s. 22, 287.

7. 14. Bölüm, s. 11, 279.

8. Virno, *Grammar*, s. 23.

9. Hobbes, *De Cive*, 12. Bölüm, s. 8, 250-1.

nel irade" yoluyla birleştirir. Ancak Rousseau'daki irade oluşumunun doğrudan, temsili olmayan karakterinde, çokluğun kurucu iktidarından bir nebze korunmuştur.

Halkın ortaya çıkması ve halk egemenliğinin icadıyla "halk" ve "ulus" çoğu anayasaya girmiştir. Sekülerleşmiş bir Tanrı olan egemen figürü, düzdeğişmeceyle önce Kral'dan ulusa, sonra da birleşik halka aktarılmıştır. Demokratik ve cumhuriyetçi gelenekler halka kurumsal statü ve ideolojik ağırlık verip onu iktidarın merkezi olarak yansıttılar. Ancak göçmenlik ve etnisite tartışmalarının gösterdiği gibi "halk" da ulus gibi sürekli inşa halindeki hayali bir cemaattir. 18. yüzyılda kurulan, devlet, toprak ve ulus arasındaki yakın ilişki bugün hâlâ meydana gelen gelişmeler için zemini hazırladı: Her halk/ulus kendi devletine sahip olmalıdır ve her devletin tek veya baskın bir ulusu bulunmalıdır. Antonis Manidakis'in dediği gibi, parlamenter sistem ve seçimler "bir bölgede yaşayan toplam nüfusun ortak iradeye sahip bir kişi, siyasal özne, egemenliğin maliki ve hak sahibi olarak temsiline" izin vermiştir. Gelgelelim Manidakis sarkastik bir üslupla şöyle devam eder: Ancak bu halk "sıkıştırılmış bir kimliktir, tözünden yoksun bırakılmıştır, toplumsal karakteristikleri olmayan salt biçimsel bir figür, yasal bir kurgudur..."¹⁰ Halk ve ulus farklılıkların, antagonizmaların ve çatışmaların birleşik bir temsil edilebilir varlığa dönüşmesi, çok'un teke dönüşmesi vadede bulunur. Egemenin ayna görüntüsü, hukuki söylemin icadı ve devlet ideolojisinin yaratacısıdır. Ne zaman çatışma patlak verip *potestas*'ın kurucu rolü su yüzüne çıksa, halkın varsayılan birliği parçalanır. İşte bugün tam da bu noktadayız.

Şimdi yenilmiş geleneğe dönelim. Antonio Negri modernliğin ve siyasetinin arkasında çokluğun kurucu iktidarının yattığını savunuyor. Nicolo Machiavelli, Baruch Spinoza ve Karl Marx bu fikrin babalarıdır.¹¹ Machiavelli için tarihsel süreç çokluğun mücadeleyle büyüyen gücü ve tutkusuyla gelişir. Spinoza tarihten metafiziğe

10. Antonis Manidakis, "Çokluğun Anlamı ve Küresel Demokrasiye Ütopik Bakış Açısı (Hardt ve Negri'nin çalışmalarındaki 'çokluğun demokrasisi' bağlamında)", constitutionalism.gr/html/ent/910/ent.1919.asp.

11. Antonio Negri, *Insurgencies*.

ilerler ve çokluğun sonsuzca genişleyen *cupiditas*'ını (arzu) siyaset ve egemenliğin belirlenimi olarak saptar. Çok'un egemenliği, "demokratik canlı tanrı"dır bu.¹² Spinoza'nın çokluğu üretken ve kurucu bir güçtür. Kuvveti maddi dünyayı yaratır; kuruluşu iktidarını geleceğe yansıtır. Çokluk dünyayı yaratır fakat bunu her istikrarlı ve hâkim güce bir karşı-güç oluşturarak yapar. Kuvveti "varlığın kendini oluşturmalarıdır... Siyasi kuruluş her zaman İktidar'a gösterilen direnişle harekete geçer. Bir direniş fizikiğidir... Siyasi kuruluş sonradan edinilen, doğanın dönüştürücü temellüküne dayanan üretici bir mekanizmadır, dolayısıyla İktidar'a saldırıp onu yok etmek için bir mekanizmadır".¹³ Üretim ile kuruluşun kesişimi modernliğin maddi, siyasi ve bilişsel süreçlerini yaratır. Son olarak Marx için çokluk canlı emek olur; kurucu iktidarı bütün toplumsal biçimleri yaratan üretken kuvvettir.

Konumuz açısından ilginç meselelerden biri, Machiavelli'nin toprağın pleblerce yeniden temellük edilmesinin Roma Cumhuriyeti'nde demokrasiyi yenilediğini savunmuş olmasıdır.¹⁴ Spinoza her yedi Şabat yılından sonra, yani yaklaşık elli senede bir bütün İsraililerin borçlarının silindiğini, böylece yurttaş eşitliğinin sağlandığını anlatır.¹⁵ Benzer şekilde Solon'un milattan önce 6. yüzyıldaki, kelime anlamı yükten kurtulmak veya borç hafifletmesi olan *seisachtheia*'sı, Atina demokrasisini ve ihtişamını hazırlamıştır. Demokrasi, borç hafifletmesi ve çokluk veya plebler Batılı siyasi mitolojide birbirine bağlanmış haldedir. "Şehir-devlet, faydalı işçilerin net bir biçimde dağıtılması ile başlıyorsa, siyaset faydasız alaca kalabalıkla başlar. Yani yeni bir ihtiyaçlar yelpazesine cevap veren bütün şu 'çalışanlar' kitlesiyle: ressam ve müzisyenler, özel öğretmenler ve oda hizmetçileri, oyuncular ve şiir okuyanlar, kuaförler

12. A.g.y., s. 304.

13. Negri, *Savage Anomaly*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999, s. 222, 226.

14. Niccolo Machiavelli, *Discourse on Livy*, Londra: Penguin, 2007, s. 99; Türkçesi: *Söylevler*, çev. Alev Tolga, İstanbul: Say, 2009.

15. Baruch Spinoza, *A Theologico-Political Treatise*, Cambridge University Press, 2007, s. 216; Türkçesi: *Teolojik-Politik İnceleme*, çev. Reyda Ergün ve Cemel Bali Akal, Ankara: Dost, 2008.

ve aşçılar, lüks mal üreticileri, domuz sığırmaçları ve kasaplar.”¹⁶ Bu “faydasız” çokluk sürmekte. “Kamu alanında, toplu eylemde, topluluğun işlerinin görülmesinde Tek’e yakınsamadan var olan çoğulluk... çokluk, çok olarak görülen çok sayıda kişinin toplumsal ve siyasi varoluşudur ... *Multitudo* sivil özgürlüklerin temel direğidir.”¹⁷ “Alaca kalabalık” bir araya gelir ve birleşmeden hareket eder. Çok, çoğulluğunda eşsiz kalır. Maddi bir varlıktır, tekilliklerin ortak hareket ettiği bir çoğulluk, pek çok uzvu olan bir *zoon politikon*’dur. Çokluk, temsilciler, siyasi partiler veya ortak ideoloji olmaksızın hareket eder. Halk veya ulusun aksine çokluk eylem dışında birleştirilemez. Farklı insanlar arzularını bir araya getirip eşgüdümlediğinde, bir siyasi özne, Spinoza’nın *cupiditates*’i belirir. Bu özne tekilliklerin biraradalığının geçiciliğinde ve geriliminde yaratılır ve çözülür. Carl Schmitt’e göre hukuk kargaşaya değil var olan bir düzene dayatıldığına göre, çokluk devlet iktidarının uysallaştırmaya çalıştığı, başaramazsa da bastırmayı denediği asli maddedir.

Tarihin akışını değiştiren büyük 18. yüzyıl devrimleri, çokluğun kurucu iktidarının yaratımlarıydı. Öte yandan onları izleyen kurulu iktidar çokluğun üretken gücüyle devletin ve kapitalizmin ilkeleri arasındaki çelişkileri ortaya koydu. Çokluğun çağdaş taraftarlarına göre anayasacılık, kurucu iktidarı sınırlamaya, uysallaştırmaya ve sonunda yok etmeye yönelik süregelen bir denemedir.

“Halk” geleneğinin çokluk geleneğine karşı zaferi, çokluğu devletin ve kapitalizmin birleştirici eylemine tabi kılmıştır. Sonuç olarak savunucuları, kurucu iktidarın eylemlerine dair düzgün bir kavrayış geliştirilmediğini kabul eder. Çokluk “tarihi olmayan, lügatı olmayan bir kavramdır, buna karşılık ‘halk’ uygun kelimelerimizin, türlü nüansımızın olduğu tamamen birleşik bir kavramdır”.¹⁸ Çokluk, birleştirme amacına musallat olup onu tehdit eden bir hortlak; halkın, ulusun veya sınıfın birliğinin artığı veya kalıntısı olarak kalır. Modern siyaset durmaksızın kitleyi (artıklarını) yok etmeye, defetmeye veya uysallaştırmaya çalışır. Kitle korkusu en eski siyasi

16. Jacques Rancière, *Filozof ve Yoksulları*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis, 2009, s. 28.

17. Virno, *Grammar of the Multitude*, s. 21 (italikler orijinal metinden).

18. A.g.y., s. 43.

duygulardan birisidir. Bedenlerin maddi biraradalığından, ortak eylemlerinden, dünyayı değiştirme güçlerinden duyulan korkudur bu. Ancak kitlenin bittiğini, modasının geçtiğini ilan etme ve görünmesini yasaklama girişimleri her zaman başarısızlığa mahkûmdur. Çokluğun teorisyenlerine göre dünyayı ve insanlığı yaratan çok olarak çoktur.

Geç Kapitalizmde Çokluk

Çağdaş eleştirel teori çokluğu, halk veya sınıfa benzeyen ancak onlar gibi birleştirici eylemi olmayan toplumsal bir kategori olarak görür. Bu teori 1960'lı ve 1970'li yıllarda Mario Tronti, Toni Negri, Paolo Virno ve Christian Marazzi gibi aktivist ve filozoflar tarafından geliştirildi. Marksizmin, dirimselciliğin ve Gilles Deleuze ile Felix Guattari'nin içkinlik ontolojisinin eklektik bir birleşimidir bu. Son dönemlerdeki ayaklanmalar, isyanlar ve devrimler teoriye duyulan ilgiyi canlandırdı. Michael Hardt ve Toni Negri'nin bu olayları açıklama bakımından stratejik önem taşıyan üçlemesi *İmparatorluk*, *Çokluk* ve *Ortak Zenginlik* haklı bir ün ve ticari başarı kazandı. Negri ve Hardt'ın çalışması yaygın olarak bilindiğine göre özetlemeye gerek yok. Bu bölümde, post-Marksizmin Negri ve Hardt tarafından benimsenip popülerleştirilen iki merkezi kategorisi olan post-Fordizmi ve çokluğu eleştirel olarak sunacağım. *Çokluk*'ta yazarlar yeni bir "demokrasi bilimi"ne ihtiyacımız olduğunu söylüyor.¹⁹ Son dönemlerdeki direnişler bu amaca büyük katkıda bulundu; bu kitap da bunu açıklamayı hedefliyor.

Geç kapitalizmde emek ve üretim ağırlıklı olarak "maddi olmayan" bir biçim aldı. Maddi metallerin artık üretilmediği veya fabrika üretiminin ortadan kaybolduğu ya da Çin'e taşındığı anlamına gelmiyor bu – gerçi sanayinin büyük bir kısmının fiilen Batı dünyasını terk ettiği doğru; bu fenomen "küreselleşme" teorisyenlerini bir hayli meşgul ediyor. Artık işçiler ve Doğu'yla Batı'daki değerleri – sanayi işçi sınıfı ve beyaz yakalıları olduğu gibi – işe koydukları bedensel yeteneklerinin ve zihinsel becerilerinin sınırlı toplamıyla

19. *Multitude*, s. 348-58 ve s. 353.

belirlenmiyor. Çalışan insanların değeri onların hayat, bilgi ve iş potansiyelince belirleniyor. Eski iş güvenceleri kaybedildi, artık insanlardan sürekli yeni beceriler ve yetenekler geliştirmeleri bekleniyor. Gelişen teknolojilere, internete, yeni mecralara ve sosyal medyaya hâkim olmak zorundalar. İkna edici biçimde tartışabilmeli, başarılı iletişim kurabilmeli, yabancı dil konuşabilmeli ve analitik ve eleştirel yetenekler geliştirmeliler. Sempatî ve duygusal yetenekler de önemli; özen ve duygulanım metalaştırılmış durumda ve canalcı emek becerileri sayılıyor. Eskiden sadece beyaz yakalılarda bulunan yetenek ve bilgiler şimdi tüm emekçilerden bekleniyor.

Bu gelişmeler “genel zekâ”da yapısal bir değişimi takip ediyor. Marx bu kavramı *Grundrisse*’de ortaya atmıştır. Marx’a göre genel zekâ, bilim ve teknoloji çalışmalarının ölü emek ve sabit sermaye olarak makineye dahil edilmesidir. Ancak geç kapitalizmde simgesel veya maddi olmayan iş, ana üretici güce dönüşmüştür. Maddi olmayan emek fikir, veri, imge ve kod üretmektedir. Üretimin ayrı devreleri, dolaşım ve tüketim iç içe geçmiştir; yatay, bağlantılı, küresel toplumsal ilişkiler artık iktisadi faaliyetin sırrı değil yüzeyidir. Ürünler internette yaratılıyor, iletiliyor, alınıyor ve tüketiliyor. Bu tarz faaliyet post-Fordist ekonominin geri kalanı için örnek oluşturuyor. Sanayi ve tarım ortadan kaldırılmadı. Tersine, geleneksel sektörler giderek maddi olmayan emeğin özelliklerini benimsiyor. Slavoj Žižek’in dediği gibi, “‘kültürel kapitalizm’de artık kültürel ve duygusal deneyimler ‘getiren’ nesneler satılmıyor (ve alınmıyor), doğrudan bu tarz deneyimler satılıyor (ve almıyor)”.²⁰ Yatay ve akışkan zincirlerde çalışmak üretim sürecinin tamamında merkezi hale geldi. Biyolojik ve toplumsal hayat iktidarın hedefi haline geliyor ve metalaşarak çokluğun ortak tözüne katkıda bulunuyor. Sanayi kapitalizmi somutu (kullanım değeri) soyuta (mübadele değeri) dönüştürdü. Geç kapitalizmdeyse tersi gerçekleşiyor: Düşünceler, fikirler ve kelimeler anında maddi nesnelere dönüşüyor. Genel zekâ artık makinelerde değil canlı işçide vücut buluyor.

Bunun doğrudan üç sonucu var: Kalıcı iş ortadan kalkıyor. Yarı

20. Slavoj Žižek, “How to Begin from the Beginning”, *The Idea of Communism* içinde, haz. Costas Douzinas ve Slavoj Žižek, Londra: Verso, 2010, s. 221.

zamanlı, esnek, geçici çalışma, kısa çalışma dönemlerini izleyen uzun işsizlik dönemleri kural oldu. Esnek, öğrenmeye istekli, fırsatçı olmalıyız. Hayat artık rutin, güvenli, uzun süreli planlara uygun değil. Bilgimizi, yeteneklerimizi, becerilerimizi ve yatkınlıklarımızı sürekli geliştirmeliyiz. Hayat boyu öğrenme, sürekli beceri kazanıp kaybetme, onaydan geçme ve değerlendirilme hayatın ayrılmaz parçaları haline geldi. Eskiden işçilerin kendilerine ayıracak biraz dinlenme zamanı ve boş vakti olurdu. Şimdi tüm hayatımız bölünmez bir metaya dönüştü. İnsanlar tekil bir işe veya işverene bağlanmamalı, onlara sinik yaklaşmalıdır: görevlerine adanmışlıklarını kanıtlayacak kadar yakın ancak daha iyi maaşlı ya da daha iyi bir iş için hemen terk edecek kadar uzak. İşbirliği ve ağ kurmak vazgeçilemezdir ancak sadece belli ölçülerde. Çalışan insanlar hep bir şeyleri gizlemeli, onlara gelecekte görece fayda sağlayacak şeyleri harcamamalıdır. Thatcher'ın aziz bakanı Norman Tebbit işsizlere, isyan edeceğinize bisikletinize atlayıp iş arayın demeye getirmişti. İtalyan başbakan Mario Monti daha sofistikeydi: Kalıcı iş monotondur, di-yordu, insan kendisini kamçılacak yeni bir şeyler arar. Kapitalizm üretimi toplumsallaştırmış, toplumsal ilişkilerin içkin bir unsuru haline gelmiştir. İş hayatın tümüne yayılmış, böylece değer katan emek zamanı ile artı değer üreten zaman arasındaki farkı asgariye indirmiştir. Sonuç olarak, artık ücret emek gücünün değerini gösteremez. Serbest zaman, boş zaman faaliyetleri ve hobiler ile işsizlik, yarı zamanlı işler veya iki iş arasındaki boşluk nedeniyle giderek artan çalışmaksızın geçirilen zaman, bilinçli veya bilinçsiz, yeteneklerle becerilerin geliştirilmesi için kullanıldı. "Güncel bir özgeçmişiniz olmalı ve onu sürekli geliştirmelisiniz" – üretimin yeni örgütlenmesini karşılayabilmek için yaratılan bir meslek olan kariyer danışmalarının mantrası budur. Hayatımız işimizin nesnesi haline geldi, sürekli geliştirilmesi gereken üretken, para ödenmeyen bir metaya dönüştü. Bu anlamda hepimiz çalışan anneler gibiyiz: Emegimizin büyük kısmı için bize ödeme yapılmıyor.

Ağ kurmak üretimin ana özelliğine dönüştüğünde, hiyerarşi, disiplin ve kapitalistlerin otoriter denetimi akıldışı ve verimsizleştirici görünür. Maddi olmayan emeğin işbirliğine dayanması, patronun emirleri ve işçinin güvencesiz yaşamı arasında derin bir çelişki ge-

lişir. Yönetilenlerin buna karşılık yöneticilerin sinizmini (“bana ne”) ve pragmatizmini (“bilmem kim beye bak”) taklit etmeleri bir ihtimaldir. Eğer kimse sahte bir bağlılık gösterdiği değerlere inanmıyorsa, toplumsal ahlak iktidarın yalanlarını doğrular. Öte yandan sinizm, gereksiz kurallarla hiyerarşilerin bolluğuna cevap vermenin bir yoludur. Paolo Virno’nun dediği gibi çalışan insanlar kurallar ve emirlerle sürekli karşılaşır, olgularla ise nadiren. “Ancak kuralları doğrudan deneyimlemek onların basamaklılığını ve temelsizliğini fark etmek anlamına da gelir.”²¹ Akıldışı kurallara itaatsizlik, bir itaatsizlik stratejisinin veya daha geniş bir direniş tasarısının parçası olur.

İkinci değişim kâr ve ücretlerle ilgili. Sanayi kapitalizminin yok ettiği modern öncesi rantıye ekonomisi geri geliyor. Maddi olmayan emeğin ürünleri giderek daha ziyade onları yaratan insanlara kiralanıyor. Kültürel, doğal, hatta genetik bilginin müşterekleri özelleştiriliyor ve metalaştırılıyor. Fikri mülkiyetin böylesine tartışmalı bir alan haline gelmiş olmasının sebebi de bu. Carlo Vercellone geç kapitalizmin “kârın ranta dönüşmesi”²² olduğunu iddia ediyor. Ücretlere gelecek olursak, artık hepimiz ücretli işçileriz. İşin içeriği ve ücreti kökten farklılıklar gösterebilir ancak biçimi aynıdır. Kapitalistler bile artık bankalar veya yatırım ve girişim fonlarının sahip olduğu şirketleri işleten ücretli yöneticilere ve profesyonellere dönüştü. Sözde uzmanlıkları artan maaşlarını ve ikramiyelerini gerekçelendiriyor. Sınıf farkı devasa maaş farkına dönüştü. “Kodaman” ikramiyelerine duyulan ahlaki öfkeye rağmen, bankacılar İtalya ve Yunanistan’da başbakan oldu, çoğu ülkede de parlamentoları dolduruyor. Öte yandan işçi iki cephede kaybediyor. Birincisi, insanlar iş sahibi olabilmek için kendileri üzerlerinde sürekli çalışmalar karşılığında para almıyorlar. İkincisi, “rekabet gücünü” artırmak için maaşlar vahşice aşağıya çekiliyor. Geçmişte maaşları indirmek için mevcut işsizler ordusu kullanılırdı. Bugünse teknoloji kullanımı ve genel zekânın özelleştirilmesi çok sayıda insanı yapısal ola-

21. Virno, *Grammar of the Multitude*, s. 87.

22. Carlo Vercellone, aktaran Žižek, *a.g.y.*, s. 224.

23. Antonio Negri, “Communism. Some Thoughts on the Theory and Practice”, *The Idea of Communism*, s. 163.

rak gereksiz kılıyor. Bir maaş –herhangi bir maaş– almak en zor şey haline geldi. Maaşlı çalışmak genelleşmekle beraber zorlaşırken, maaşların yerine güvenceli bir gelir bulma sorunu tarihsel gündeme girdi. Toni Negri’ye göre bu “toplumsal devrimci geçiş”in çağdaş talebidir.²³

Mesleki işbirliği ve üretim üzerinden ağ oluşturma güçlü siyasi ilişkiler yaratmaz. Şirketin intranet ağının başarılı kullanımı, her zaman çevrimiçi olup meslektaşlarla iletişime girmek –genellikle dedikodu, kişisel ve hatta erotik mesajlar– aynı sendika veya partiye aidiyetten çok farklıdır. Tek bir konuya yoğunlaşan kampanyaların popüler olma nedenlerinden biri de budur. Kampanyaya dahil olanlar belli bir konuda asgari bir uzlaşma sunar, ama ideolojik ya da uzun dönemli adanmadan kaçınır. Post-Fordizm ağ kurmayı teşvik eder, ideolojik özdeşleşmeyi değil; işbirliği bireycilik üzerine kurulu. Biyopolitikamın ana ürünü öznedir; geç kapitalizmin işlevsel ihtiyaçlarını karşılayacak bir özne.

Çokluk Siyaseti

Bu sosyo-ekonomik analiz, siyasi bir kategori olarak çokluğun önemini yeniden ortaya koydu. Kendini ve kapitalizmi maddi olmayan emeğiyle yeniden üreten halkın bütünü olarak çokluk, sınıfın yerine geçti ve tüm çalışan nüfusu kapsıyor. Hardt ve Negri’ye göre yeni bir kurucu ilke olan İmparatorluk, küreselleşmiş kapitalizmi ve dünya siyasetini, New York ve Washington’a saldırılardan sonra dayatılan ve artık genelleşmiş olan küresel bir “istisna hali”nde birleştirdi. Savaş modeli anti-terörizm ve askeri seferberlikten iç muhalefetin ve ayaklanmaların bastırılmasına dönüştü. Çokluk, İmparatorluk’un sebebi ve sonucu; İmparatorluk bir yandan çokluğu küresel bir ekonomik bağlılık ve kaynaşma ağında birleştirirken, bir yandan da onun hayat gücünü “emiyor”. En büyük düşmanı ve tehdidi olan

24. Esposito, *Bios*.

25. Bkz. Paolo Virno ve Michael Hardt (haz.) *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996; Lorenzo Chiezza ve Alberto Toscano (haz.) *The Italian Difference: Between Nihilism and Biopolitics*, Melbourne: repress, 2009.

çokluğun etine asalakça bağlı. İmparatorluk'un yaratıcısı ve düşmanı olarak çokluk, Robert Esposito'nun terimleriyle, kendisini hayata getiren organizmamın aleyhine dönen bir bağışıklık sistemi gibi hareket ediyor.²⁴

Bu analiz İtalyan *operaismo* geleneğinin en ilgi çekici yeniliklerinden birini, sermayenin artık çalışanların gücünü denetleyip kendi çıkarları için kullanamayacağı inançını radikalleştiriyor.²⁵ Bu durumda kapitalizm işçilerin teşebbüslerine ve mücadelelerine cevap verir ve onlar tarafından icat edilen toplumsal ve üretici biçimleri benimser. Çalışan insanların hayal gücü ve kurdukları ağlar onları sömürmenin ve dahil etmenin yeni yollarını geliştirmek için kullanılır. İşçilerin üretkenliğine ve yaratıcılığına –ancak onların görece uysallığı ve bastırılması ile sürdürülebilen– bu bağımlılık, kapitalizme “bu bağılıktan kaçmak için (genellikle korkunç derecede yıkıcı) yollar hayal ettirir”.²⁶ İletişim ve bilişim teknolojisindeki yenilikler ve buluşlar ağ oluşturulmasını, bilgiye açık erişimi, kaynakların paylaşımını talep eder. Ancak sahipler ve yöneticilerce dayatılan merkezi kontrol ve disiplin, işbirliğinin ürünü olan icat ve yaratımın altını oyar. Tarımda, bilimde, teknolojiye, tıpta ve kültürde, yeni olan açık işbirliğiyle yaratılır ancak derhal patentler ve teliflerle korunan kapalı bir kâr kaynağına dönüştürülür. Böylece kapitalizmin var olabilmek için sebepsizce insanları ve gezegeni yok ettiği noktaya vardık. Sermayeyle kopuş mümkün ve artık zamanı geldi. İhtiyacımız olan “patronları yok etmek çünkü bilişsel iş üzerindeki sınai denetim hükmünü çoktan yitirdi”.²⁷

Negri ve Hardt'ın tarih felsefesi imparatorluğun sonunu vad ediyor. Genel aklın, yaratıcılığın ve hayal gücünün metalaşması gelişmeyi engellemektedir. Üretim süreci tamamen toplumsallaştıktan sonra kapitalizm asalak hale gelmiş, sunabileceği çok az şey kalmıştır. Bu durumda denetim, gözetleme ve baskıyı yoğunlaştırmaktan başka çaresi yoktur. Çokluk, İmparatorluğun bu iyice yerleşik yaratımı, çıkış, sabotaj, itaatsizlik ve direniş gibi alternatif stratejiler

26. Alberto Toscano, “Chronicles of Insurrection: Tronti, Negri and the Subject of Antagonism”, *The Italian Difference* içinde, s. 120.

27. Antonio Negri, *Goodbye Mr Socialism*, İng. çev. Peter Thomas, Londra: Serpent's Tail, 2009, s. 221.

izleyerek onu yıkabilecek tek güçtür. Diyalektiği ve sınıf tahlilini dışarıda bırakarak Marksist tarih felsefesini koruyan Negri ve Hardt, uygun bir anın, ani bir kırılmanın veya dünya-tarihsel bir olayın “gerçek demokrasi”ye yol açacağını savunuyor. Aristotelesçi *kairos*’un dakiklığı, imparatorluk zamanının lineer ilerlemesini bozacak. Ağa dahil olan işçiler yatay işbirliğini ve iletişimi öğrendi, zamanla işbirliği ilkelerini iştin siyasete taşıyacaklar. Davranıştaki asgari bir değişim, çokluğu, imparatorluk vampirince kanı emilen edilgen bir kurbandan imparatorluğun asalak doğasının etken düşmanına dönüştürecek. Negri ve Hardt, Gilles Deleuze’ün fikirlerini sadeleştirip lirikleştiriyorlar: “Çokluğun eti saf potansiyeldir, biçimlenmemiş yaşam gücüdür. Bu anlamda toplumsal varlığın bir elementidir ve sürekli olarak yaşamın doluluğunu hedefler. Bu ontolojik perspektiften, çokluğun eti elementsel bir güçtür, sürekli olarak toplumsal varlığı genişletir ve siyasal iktisadın her tür geleneksel ölçütünü aşan bir üretimde bulunur. Rüzgârı, denizleri ve toprağı boyunduruğa almaya çalışsanız bile başaramazsınız.”²⁸ Çokluk sonunda ayaklandığında Spinoza Hobbes’dan intikamını almış olacak. Çokluk, imparatorluğun içkin yaratımı, onu gömecek.

Ancak canavar nasıl olup da Frankenstein’in katiline dönüşecek? Kapitalizmin kendi mezar kazıcılarını doğuracağı umudu henüz doğrulanmadı. Çokluğun imparatorluğun çarkıyla tümüyle bütünleşmiş olduğu iddiası öyle güçlü sunuluyor ki geri dönüş olası görünmüyor. Bu zorluk, yazarların görece ılımlı somut önerilerinden de fark ediliyor. Hardt ve Negri’nin *İmparatorluk*’ta evrensel göçmenlik, yerleşme ve asgari ücret gibi evrensel haklar, bu ekonomik kriz ve artan yabancı düşmanlığı çağında gerçekçi değil. 2010’lu yıllarda Avrupa’da sınırların açılmasının, radikal yenilenmeden ziyade göçmen düşmanı ve faşist şiddete yol açması daha muhtemel. *Ortak Zenginlik*’te yazarlar “dünyanın her yerinde, herkes için temel yaşam araçları, küresel gelir garantisi ve gerçekten evrensel sağlık hizmeti sunacak –BM organları, yurttaş örgütlenmeleri ya da diğer teşkilatlarca teçhiz edilecek– küresel bir girişim” çağrısı yaparlar.²⁹ BM’nin sağlık hizmeti sunması fikri (ABD’nin bile sahip

28. *Çokluk*, s. 211.

olmadığı bir şey) ve gelir garantisi (dünyada hiçbir yerde var olmayan bir şey) biraz hayalidir. Daha da önemlisi, bu “yasal haklar” yerel ve uluslararası hukukta reform yapılması gerektiği anlamına gelir. Oysa böyle değişimlerin gerçekleşmesi iktidar fethedilip radikal hükümetler yaratılmadan mümkün değildir – Negri ve Hardt’ın doğrudan demokrasi ve yatay işbirliği konusunda ısrar ederken dışarıda bıraktığı bir şeydir bu. Çokluğun imparatorluğa içkin olma durumundan çıkıp radikal değişimin aktörü haline geleceğine inanmak güçtür.

Kitle Korkusu

Devrimler sokaklara inen bir kitleyle başlar. Bastille’de, Kış Sarayı’nda, İran Şahı’nın, Çavuşesku’nun, Bin Ali’nin veya Mübarek’in devrilmesinde durum buydu. İnsanlar toplanıp da uygun ânın sunduğu fırsatı kavradığında, “mucizevi” bir şey olur. Siyaset felsefesinin kitle ve kalabalıklardan bunca korkup tiksınmesinin sebebi budur belki. Özellikle İngiliz tarihi, Ağustos 2011 olaylarını ahlaken kınayanların unutma kolaylığına kaçtığı ayaklanma ve isyanlarla doludur. Çokluğun en büyük ve en açık sözlü düşmanı olan Thomas Hobbes, kalabalıklardan çok çekmiş ve onların saikleriyle etkilerini anlamak için dürüst bir girişimde bulunmuştur. Nitekim *Leviathan*’ı icat etmiş olması kısmen *hoi polloi*’nin yakında kamusal işlerde katılım talep edeceğinin ve kazanacağını –peşinden gelecek tehlikelerle beraber– gönülsüz bir kabulü ve panzehridir. Hobbes Londra kalabalığından korkuyordu; *Leviathan*’ın icadı kalabalığın yeniden ortaya çıkmasını engelleyemezdi. İsyanlar düzenli olarak ve öngörülemez şekilde patlak veriyordu. 20. yüzyıla kadar hiçbir İngiliz seçimi yaygın şiddet ve isyanlar olmaksızın geçmedi. Endüstri devrimine karşı çıkan işçiler, Kazıcılar ve Tesviyeciler sıklıkla kavgaya, malları tahrip etmeye ve yağmaya baş vurdu. *Jus resistantiae*’leri müştereklerin özelleştirilmesine, yeni teknolojilerin ve kapitalist yöntemlerin şiddetle devreye sokulmasına karşı yerel toplulukları, geleneksel uygulamaları ve yaşam tarzlarını savun-

maktı. Halk direnişi modernliği engellemekte başarısız oldu. İngiliz zihniyetinin devletçilik karşıtı ve liberter yöneliminin kaynağı olan radikal Protestan geleneğin yanı sıra biçimlendi, bugün tamamen zıt amaçlar için sağ tarafından harekete geçiriliyor. Öte yandan Çartistler ve sendikacılar, süfratler ve işsizler eşitlik ve özgürlük için savaş verdi. Militan özneliğin bu iki yönü, muhafaza eden ve değiştiren yönler, *adikia*'nın farklı türlerince direnişe çağırılıyor.

Çokluğa yöneltelen felsefi saldırıların ardında isyancı kalabalık yatar, hani tüccarların sıkı çalışmasının ve vicdanının başarılarını yok eden o “çok başlı yılan”. Bu korku varlığını 20. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Çağdaş teorisyenler çokluğun defalarca rejimleri, anayasaları ve yasaları değiştirdiğini bilir. Direnme hakkını reddetmenin ve kamu düzeni saplantısının ardında devrim korkusu yatar. Ancak devrimler oldu ve tekrar olacak. Avrupa dilleri çokluk korkularını sözdağarlarına kaydetmekte. Görece tarafsız “kitle” terimine, kabul edilen ve hoş görülen normların dışında davranan bir toplumsal kategoriye yönelik korkuyu ve hor görüyü dışa vuran olumsuzluk yüklü bir dizi kelime eşlik ediyor: “güruh”, “çapulcu”, “horda”, “sürü”, “plebler”, “lumpen”, “ayaktakımı”, “avam” çokluğu tarif eden olumsuz terimlerin bir kısmı. Bazıları kitlenin fiziksel varlığını vurguluyor, diğerleri dağınık toplumsal kimliğini veya toplumsal hiyerarşinin dibindeki yerini. “Çokluk” terimi olumlu hükümyle kullanımdan düştü; sadece son zamanlarda tekrar dirilip genel bir çağrışım kazandı.

Ana akım siyaset bilimi kitleyi arkaik, tarihi geçmiş, zalim olarak görüyor ve aynı zamanda görünmesini engellemeye çalışıyor. Toplumsal psikoloji bu korkuyu teyit ediyor.³⁰ Kitle teorisi erken modernliğin vahşi endüstrileşme ve şehirleşme deneyimiyle belirlendi. Avrupa'nın tarım hinterlandını büyük şehirlere gitmek üzere terk etmiş yüzüstü işçi kitlesinin görüntüsü ve tekrarlanan isyanlar burjuvazide büyük dehşete sebep oldu. “Her önemli ayaklanmada aynı kötülük peşindeki insanlar ve serseriler, yasa düşmanları, vah-

30. Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, Londra: Verso, 2005, 2 ve 3. Bölüm. Laclau ana akım teoriye göre bireylerin özerkliğine ulaşamayan “halk” ve kitlenin yok sayılmasını eleştiriyor, bkz. s. 29.

şiler vardır, av kokusu aldığı anda kurt gibi dolanmaya başlayan aynı sinsi caniler.”³¹ Kamu düzeninin korunması ve isyanların bastırılması erken modern hukuk sisteminin büyük bir sorunudur; detaylı mülkiyet düzenlemelerinin yaratılmasının arkasında bu yatar. “Kralın huzuru”nun korunması örf ve âdet hukukunun en erken yapıtaşlarından biriydi. Kitlelerle ilgili bu neredeyse atalardan kalma korku 20. yüzyıldaki birçok psikolog tarafından teorileştirilmiştir. İlk araştırmacılardan olan Gustave Le Bon, kitlenin aptal, üyelerinin de medeniyetsiz olduğunu savunur. Kitle kendi çözülmesinden korkar ve sonuç olarak kendini korumak için demagoglarca yönetilmeyi kabul eder. Kitle, düşünmeyen vahşi “canavar” veya “yabani”dir, kolayca kandırılır ve yoldan çıkar.³² Dişil özellikleri vardır, arzularını şiddetle takip eder ve uç eylemlerde bulunur. Kitle bedenle “düşünür”, akılla değil; imgeleri fikirlere ve kelimelere tercih eder. Elias Canetti’ye göre özellikleri beden ve ettir. Kitle içindeki adam mahremiyetini umursamaz, yabancıların dokunuşlarından çekinmez, kimin bedeninin kendininkine yaslandığını umursamaz; bireyselliği olmayan bir insandır.³³

Freud, Le Bon’un fikirlerini benimser ve onları psikanalitik bir yönde geliştirir. Kitlenin nitelikleri uygarlığın huzursuzluğundan kaynaklanır. Üyelerinin sıkıştırılması bir taraftan özerkliklerini yok ederken, bir taraftan da onları medeniyetin kurallarına itaat etme ve ket vurulmamış arzularını bastırma yükümlülüğünden kurtarır. “Nasıl her bireyde potansiyel olarak ilkel insandan bir parça kalmışsa, ilkel sürü de rasgele bir toplanmada bir kez daha kendini gösterebilir.”³⁴ Kitle ile lideri arasında ödipal bir ilişki vardır. Kalabalık içindekiler lidere libidinal yatırım yaparak saldırgan içgüdülerini duygusal bağlara ve ötekilerle uyumlu ilişkilere dönüştürürler. Lidere

31. H. A. Taine, aktaran Laclau, *On Populism*, s. 31-32.

32. Gustave le Bon, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, Londra: Dover, 2002, s. 22; Türkçesi: *Kitleler Psikolojisi*, çev. Hasan Can, İstanbul: Tutku, 2014.

33. Elias Canetti, *Crowds and Power*, New York: Farrar, Straus ve Giroux, 1984, s. 15 vd.; Türkçesi: *Kitle ve İktidar*, çev. Gülşat Aygen, İstanbul: Ayrıntı, 1998.

34. Sigmund Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, New York: W. W. Norton & Co., 1975, s. 70; Türkçesi: *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*, çev. Büşra Yücel, İstanbul: Alter, 2012.

duyulan sevgi veya soyut bir fikre ortak bağlanım kitleyi birleştirir. Bu çocuksu ve rüyamsı duygular sıklıkla atavik patlamalara ve denetimsiz şiddete yol açar. William McDougall'ın *The Group Mind* (Grup Zihni) kitabı bu fikirleri ABD ve İngiltere'de popülerleştirdi. Kitle kendine hâkim olamaz, vicdanını ve ahlakını kaybeder, üyesi olmayanlara saygı duymaz. Korku, nefret ve panik gibi duygular hâkim olup salgın gibi yayılır. Kitlenin üyeleri içgüdüleri tarafından yönetilir ve hayvan sürüsü gibi davranır. Dolayısıyla kitle insanlığın eski ve aşılmış bir durumunun kalıntısıdır, belki de medeniyet öncesi dönemden kalmadır. Kitlenin zalimliği ve barbarlığı 20. yüzyılın liberal demokrasilerinin yükselişiyle sona erdi; bu demokrasilerde kitle zihniyetine karşı özerklik ve haysiyet merkezi önem taşıyordu. Kitleler çağından, uygarlığın ilerlemesinin işaretleri olan birey ve farklılıklar çağına geldik.³⁵ Ancak kitle geri dönüyor.

Antonio Negri çokluğa adadığı epik methiyesi *Insurgencies*'de sosyal teorinin kitleye yönelttiği saldırıları felsefenin çokluğa saldırılarına benzetir: "*Multitudo* her defasında ya ruhsuz ve mekanik bir doğa, insandan çok hayvanlara yakın bir doğa olmak zorundadır, ya da kendi içinde bir şey... veya akıldışı tutkuların yaban dünyası..."³⁶ Negri'nin bahsettiği düşmanlık kitleye yöneliktir; çokluk siyaset felsefesini meşgul etmiş bir kavram değildir. Negri için çokluk ile kitle aynı değilse bile yakından bağlantılı şeylerdir. Ancak Michael Hardt'la ortak çalışmalarında kitle, kalabalık ve grup çokluktan kesin sınırlarla ayrılır. "Kalabalık, grup ya da yığın ciddi toplumsal etkiler yaratabilir (genelde son derece yıkıcı da olabilirler), ancak kendi başlarına hareket edemezler."³⁷ Üyeleri tekillikler değil kayıtsız bütündürler, kökten edilgendir ve yönetilmeleri gerekir. Öte yandan kitle bireyselliği yok eder: "Kitlelerin özü farksızlıktır: Tüm farklar kitlelerin içinde massedilip yok edilir. Nüfusun tüm renkleri griye döner."³⁸ William Mazzarella'nın dediği gibi Hardt ve Negri için "çokluklar, tüm yaşamsal özerklikleriyle hayatın dolaysız iyileşmesini temsil eder. Kalabalıklarsa edilgen yaderklikleriyle dolaylı ve bu yüzden hayatsız kolektifi temsil eder".³⁹

35. William McDougall, *The Group Mind*, Cambridge University Press, 1973.

36. *Insurgencies*, s. 324. 37. *Çokluk*, s. 114. 38. *Çokluk*, s. 12.

Çokluk'ta Hardt ve Negri Rus, Çin ve Küba devrimlerine, kent gerillaları ve Zapatistalara, keza feminizm, gay ve lezbiyen hareket gibi kimlik politikalarına öncelik verir. Sadece üçlemenin son kitabı *Ortak Zenginlik*'te kitleyi ve onun jaköriler (*jacqueries*) dedikleri "bir anda parlayıp sönen"⁴⁰ kendiliğinden ayaklanmalarını övüyorlar. Jaköriler erken modernliğin köylü ve işçi ayaklanmalarından, sömürgecilik karşıtı başkaldırlara ve çağdaş gıda ve ırk ayaklanmalarına kadar çok çeşitli isyanları kapsıyor. Yazarlar önceki reddedişlerini açıklama ihtiyacı duyuyor ve bunu biraz beceriksizce yapıyorlar. "İlginçtir ki öteki çalışmalarımızda çokluğu kitle, kalabalık ve güruhtan ayırmak için birçok yerde o kadar uğraştığımız halde, [*Ortak Zenginlik*'te] bu toplumsal oluşumları öfkeleri ve isyanları yönlendirilip örgütlendiğinde yeniden kazanmanın imkânını görüyoruz... Flaubert'le beraber diyebiliriz ki... kitleden, bir çeşit insan şiirselliğine ulaştığı isyan günleri dışında nefret ediyoruz. Geleceğin bu şiiri, çokluğu yaratmak için bestelenmesi gereken şeydir."⁴¹ Çokluk ile kitle arasındaki ya da jaköriler ile kurucu iktidar arasındaki fark sürmektedir. "İlginçtir ki" ifadesi önemli bir teorik boşluğa cevap vermek için yeterli değil. Bu fikir değişikliğinin sebebini öğrenmek "ilginç" olurdu. İddialarına göre Marksist kökenleri nedeniyle üretim sürecinin devrimci potansiyeli vurgusunu siyasetin ötesinde konumlandırmışlar. Şüphe yok ki bu düzeltme *Ortak Zenginlik*'in yazılması sırasında Paris ve Tahran'dan Atina ve Kahire'ye tüm dünyada patlak veren çokbiçimli ayaklanma ve isyanlarla bağlantılı. Sokağın siyaseti, teorik ihmali düzeltmeye yardımcı oldu. Ancak kitle ile çokluk arasındaki ilişki, gözden geçirildiği halde hâlâ muğlak.

Kitlenin sıklıkla Hobbescu itaat görevini terk ettiğini, direndiğini ve isyan ettiğini gerek hayranlarının gerekse muhaliflerinin kabul ettiği sonucuna varabiliriz. Toplumsal psikolojiye göre kitlenin suça yatkınlığı korkuya sebep olur ve baskıya davetiye çıkarır. Kitle

39. William Mazzarella, "The Myth of the Multitude, or, Who's Afraid of the Crowd?", 36, *Critical Inquiry* 697, yaz 2010, s. 713. Mazzarella kitle teorisini ilginç bir biçimde ele alır.

40. Hardt ve Negri, *Commonwealth*, s. 237.

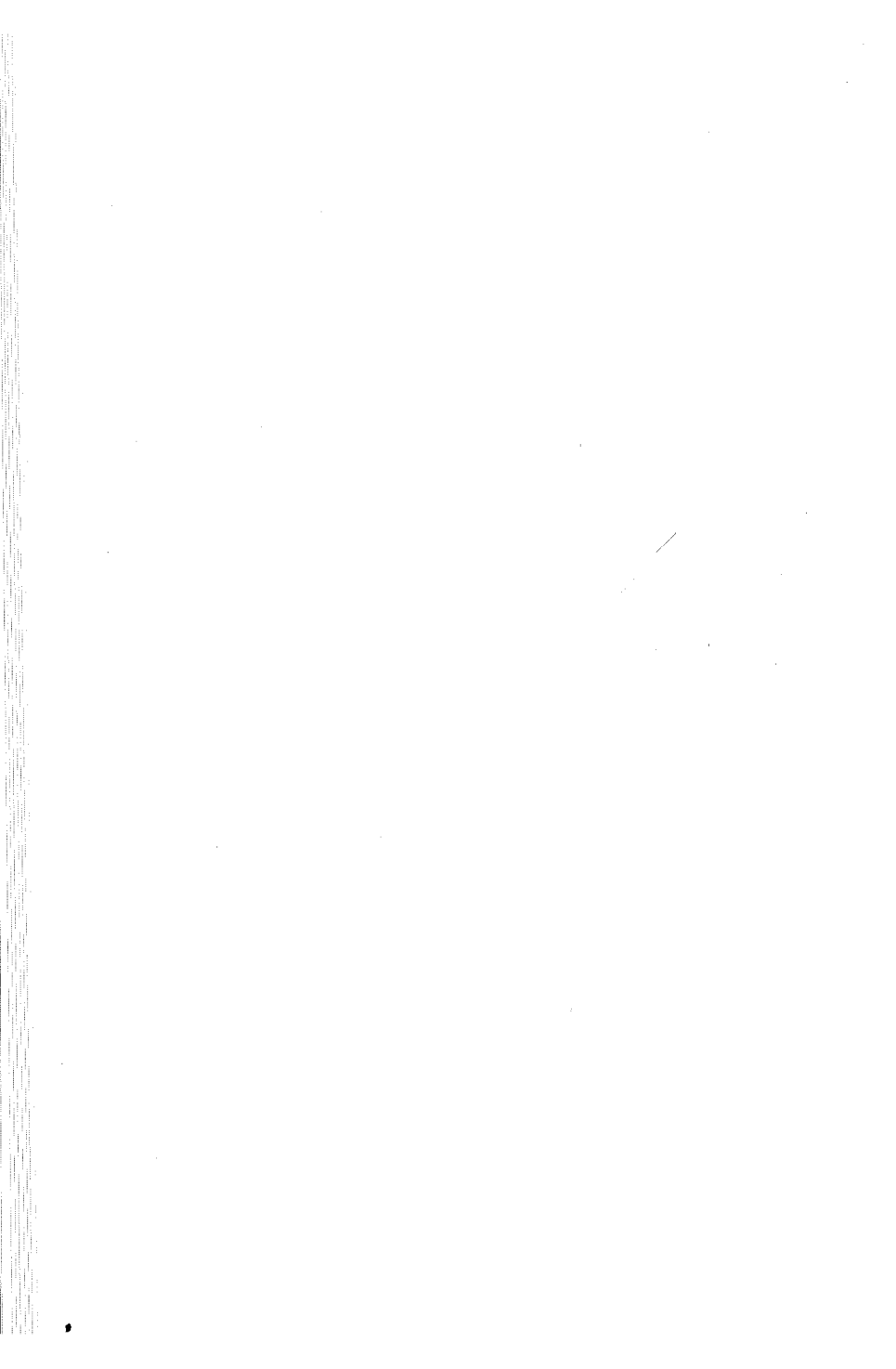
41. A.g.y., s. 243-4.

yaderktir, taklitçidir ve kolayca yönlendirilir; modernleşmenin, hukukun ve aklın düşmanıdır. Yeniden yüzeye çıktığında medeniyetsiz geçmişimizi geri getirir ve suç işler: Holiganlar ve serseriler, “kapüşonlular” ve anarşistler, isyancılar ve çapulcular erken modern isyancıların modern torunlarıdır. William Mazzarella’nın dediği gibi kitle teorisi “insan gruplarının yaşam enerjilerini” öylesine patolojik bir hale sokmuştur ki “artık sadece modern yabaniğin semptomları, dolayısıyla herhangi bir insani ilerlemenin tam zıddı gibi görünürler”.⁴² Öte yandan radikal destekçileri için, iktidarın ve ana akım sosyal biliminin korkusu, kitlenin devrimci potansiyelini doğruluyor. Spinozacı *multitudo* teriminin yakın zamanlardaki yaygın kullanımı kitlenin kökten yeniden değerlendirilmesine işaret ediyor. Kurucu iktidar dünya sahnesine geri döndü ve egemenliğin ilkelerini zayıflatabileceğini, hatta alaşağı edebileceğini kanıtladı. Çokluğa karşı teorik ve siyasi saldırıları kışkırtan şey de budur. Küresel kapitalizm, uluslararası kuruluşlar ve insansever bombacılar tarafından kovalanan ulusal egemenlik geriledikçe, çokluk son darbeyi vurabilir. Yeni (ve en eski) tarz bir doğrudan demokrasi, başarısızlığa uğramış temsili demokrasinin yerini alabilir mi? Kendini belirleyen çokluk yeni yönetim biçimleri yaratabilir mi? Stasis Syntagma çokluk teorisinin kimi varsayımlarını doğruluyor, kimileriniyse düzeltiyor.

42. Mazzarella, “The Myth of the Multitude”, s. 707.

Üçüncü Kısım

DİRENİŞ

Stasis Syntagma: Direnişin Özneleri ve Çeşitleri

İçimdeki Yabancı

Konuşmak için çağrıldığım Syntagma tartışmasında, numarası çekilip mikrofona çağrılan az sayıda şanslı kişiden etkilenmiştim. Hitaplarından önce sırada beklerken kaygılı ve gerginlerdi. Çoğunun binlerce kişilik bir topluluğun önündeki ilk konuşmasıydı bu. Özellikle bir adam hitabından önce belirgin sahne korkusu semptomlarıyla titriyordu. Sonrasındaysa mükemmel biçimdeki cümleler ve paragraflarla güzel bir konuşma yaptı, hareketin geleceği için bütünsel ve ikna edici bir tasarı sundu. Daha sonra “nasıl yaptın?” diye sordum ona, “bayılacağını düşünmüştüm.” “Konuşmaya başladığımda,” diye cevapladı kayıtsızca, “kelimeleri seslendiriyordum ama konuşan başka birisiydi. İçimdeki bir yabancı ne söylemem gerektiğini belirliyordu.” Son başkaldırı ve isyanlardaki çoğu katılımcı benzer ifadelerde bulundu. Mısırlı olan Sarah, Tahrir Meydanı’nda zaman geçirdikten sonra annesine şöyle diyordu: “Ben artık ben değilim. Bugün doğmuş yeni birisiyim.”¹ Atina’daki Aralık 2008 olaylarına katılmış bir genç diyor ki: “Daha önce de gösterilerde bulunmuştum ancak hiçbir isyana katılmamıştım. Bu benim için bir başlangıç gibiydi ve özgürleşmiş hissettiğimi kabul etmeliyim. Kendi kontrolümü tekrar kazandığım duygusunu yaşadım.”² Syntagma’daki “cool” grubun bir üyesi ekliyor: “Kesinlikle değiştim...

1. Paul Mason, *Why it's Kicking off Everywhere*, Londra: Verso, 2012, s. 14.

eski ve yeni arkadaşlarım farklı biri olduğumu söylüyor. Değiştim, bunu kendim de görebiliyorum: sokaktaki insanlarla ve uygulamalarla yüzleşmekten korkmadığımda, fikrimi açıklayıp savunduğumda, kendimi eskisinden daha iyi koruduğumda...”³ Antropolog David Graeber küreselleşme karşıtı hareketi açıklarken şöyle yazıyor: “Böyle bir eylem tamamen katılıp sonucunda insanlığın imkânlarıyla ilgili hisleri kökten değişmemiş birisini bulmak zordur. ‘Başka bir dünya mümkün,’ demek bir şeydir. Onu deneyimlemekse bambaşkadır.”⁴

Psikanalitik dili kullanarak “içimdeki yabancı”nın kökten dönüşümünün “radikal edim”in işi olduğunu söyleyebiliriz. İnsan psikanaliz sürecinin sonuna geldiğinde, hayatını devam ettiren fantaziyi kateder ve simgesel düzenin, “Büyük Öteki”nin hayata anlamını veren kusursuz ağ olmadığını fark eder. Slavoj Žižek’in dediği gibi “bir süre önce içimizde korku ve saygının karışımını uyandıran şey artık gülünç bir sahtekârlık ve gücün acımasız, gayrimeşru kullanımının bir karışımı olarak deneyimlenmeye başlar”.⁵ Daha geleneksel bir dille söylersek, bu aydınlanma ânının varoluşsal özgürlüğün işi olduğunu söyleyebiliriz. Özne geçici veya kalıcı olarak biyopolitik kapitalizmin davranışsal denetimlerini terk etmiştir. İtaatkârlık ve boyun eğdirilmişlikten –belki de geçici olarak– özgürlüğe geçer. “İçimdeki yabancı”yı –bilinçdışı için uygun bir isimdir– ortaya çıkaran etik veya siyasi bir edim özneyi kökten dönüştürür, aynı zamanda edimin ortaya çıktığı gerçekliğin koordinatlarını da değiştirir. Örneğin Hepatia açlık grevlerinde durum buydu. Ölüm tehdidi-ne rağmen eylemlerini sürdürerek onları aşağı ve zayıf kişiler olarak sunan, onları ve beraber oldukları göçmenleri görünmezliğe ve

2. Aktaran Yannis Kallianos, “December as an Event Greek Radical Politics”, *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present Yet to Pass and a Future Still to Come* içinde, haz. A. Vradis ve D. Dalakoglou, Edinburgh: AK, 2011, s. 155.

3. Ceamor, “From Innocence to Awareness”, *Democracy under Construction: From the Streets to the Squares* içinde, haz. Christos Giovanopoulos ve Dimitris Mitropoulos, Atina: A/Synecheia, 2011, s. 29.

4. David Graeber, “The New Anarchist”, *A Movement of Movements: Is Another World Really Possible?* içinde, haz. T. Mertes, Londra: Verso, 2004, s. 214.

5. Slavoj Žižek, *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel and the Critique of Ideology*, Durham: Duke University Press, 1993, s. 234.

medeni ölüme mahkûm eden bir gerçekliğin ölçütlerini değiştirdiler. Gerçek'in enerjisi –“ölüm dürtüsü”nün başka bir adı– fiziksel ölümlle yüzleşti ve onun iktidarını yenilgiye uğrattı.

Dünyanın her yerinde farklı farklı direniş biçimleri ortaya çıktı. Bazıları önceki ayaklanma dönemlerinden aşınaydı. Diğerleri görece yeniydi ya da değişik ve yaratıcı şekillerde kullanılıyordu. Bu bölümde direnişin çeşitlerini ve tüm dünyada yükselen itaatsiz özneliği Yunanistan'dan örneklerle keşfedeceğiz. İlk bakışta kökten farklı ve bağıntısız görünebilirler. Ancak art arda ve birbirleriyle iletişim kurarak ortaya çıktılar. Yüzeydeki benzerlikleri ve yeraltındaki bağları bizim çağımızı direniş çağı kıldı.

Aralık 2008

Kent mekânı her zaman toplumsal ilişkilerin eşitsizliğini dışa vurmuş ve bir çatışma alanı sunmuştur. Kent yasası planlamayı, mimari düzenlemeleri ve trafik yönetmeliğini, kamu eğlencesini, protesto ve ifade kurallarını, kamusal alanda olmanın uygun ve uygunsuz şekillerini içerir. Bir düzenlilik ve açıklık sistemi dayatır, meşru faaliyetlere belirli yerler tahsis ederken diğerlerini de yasaklar, mekândaki insan ve vasıta hareketini yapılandırır ve yabancılar arasındaki karşılaşmaları düzenler. Ancak erken modernliğin düzenli şehir ayaklanmalarından Bastille'e, Paris Komünü'ne, İngiliz reform hareketine ve süfrajetlere, Amerikan vatandaşlık hakları hareketine, 1968 Mayıs'ına, 1973 Atina Politeknik'ine, Prag, Bükreş, Tahran ve Kahire ayaklanmalarına, birkaç ikonlaşmış olayı sayarsak, “sokak” şehir yasasıyla yüzleşmiş ve onun düzenini bozmuştur. Kent mekânı çağlar ve mekânlar boyunca toplumsal sistemleri, hukuku ve kurumları değiştiren siyasi eylem için bolca imkân sunmuştur. Şiddet kullandıkları için soyut olarak protestoları suçlamak statüko savunusunu tarihsel cehaletle birleştirmek demektir.

Bu yüzden Yunanistan'da Aralık 2008'de gerçekleşen yaygın ayaklanmaların siyasetçileri ve ana akım yorumcuları şaşırtması ve sarsması gariptir. 15 yaşındaki Alexis Grigoropoulos'un Atina'nın Exarcheia bölgesinde, on yıllardır öğrenci militanlığıyla ilişkili olan iki üniversitesi Politeknik ve Hukuk Fakültesi'nin yakınında 6 Ara-

lık Cumartesi'nin ilerleyen saatlerinde polis tarafından sebepsiz yere öldürülmesi olayları başlatan katalizör oldu.⁶ Alexis'in öldürülmesinden sonraki saatler içinde kitlesel bir protesto dalgası başladı. Yunanistan'ın her yerinden 800 okul ve çoğu üniversite işgal edildi, yerel polis karakollarına ve hükümet binalarına her gün yürüyüşler düzenlendi. Sokak olayları yaratıcı protesto biçimleriyle birleşti. Genç oyuncular tiyatro oyunlarına müdahale etti. Devlet televizyonunun ana haber bülteni başbakanın bir beyanını sunarken durduruldu ve yerine "televizyon izlemeyi bırakın ve sokağa çıkın" yazan pankartlar konuldu. Farklı dillerde "direniş" kelimesi yazılı büyük bir pankart Akropolis tepesine asıldı. Syntagma Meydanı'ndaki devasa Noel ağacı yakıldı, protestocular "İsyan ediyoruz. Noel ertelenmiştir!" diye haykırdı. "Kitlesel, sıradışı, hayal gücünün ötesinde ve aynı zamanda da makul olan tek şeydi," diye yazıyordu bir katılımcı.⁷ İki hafta boyunca polis mesafesini korurken Atina merkezi genç insanların denetimindeydi. Bankalar ve lüks dükkânlara saldırıldı, kimi yerler yağmalandı, birtakım arabalar ve bazı binalar yakıldı; kişilere yönelik saldırı veya yaralanmaysa bildirilmedi. Devlet kurumları felç olmuştu ve hükümet askerleri yollama tehdidi savuruyordu. Bu, Noel tatiliyle ve Yeni Yıl'daki devasa polis hareketlenmesiyle atlatıldı.

Mülke yöneltilen şiddet gösteri mahiyetindeydi. İsyanın kendi estetiği vardır. Fotoğrafçılar ve ana akım medyayla varılan zımnî anlaşma, asilere tanıtım, basınaysa göz kamaştıran fotoğraflar ve heyecanlı hikâyeler sunar. Étienne Balibar'ın dediği gibi kitlesel medya, isyanların haber değeri nedeniyle, onların "edilgen örgütleyicisi"ne dönüşmüştür. Ancak bunun bir bedeli vardır. Sergiledikleri "sanal şiddet", "yanıt verdiği gerçek, yerel toplumsal şiddeti

6. Vradis ve Dalakoglou, *a.g.y.*; A. G. Schwarz, Tasos Sagris ve Void Network, *We are an Image from the Future: The Greek Revolt of December 2008*, Edinburgh: AK, 2010; Andreas Kalyvas, "An Anomaly: Reflections on the Greek December 2008", 17/2, *Constellations*, 2010, s. 351-65; Costas Douzinas, "What We can Learn from the Greek Riots", *The Guardian*, 9 Ocak 2009, guardian.co.uk/commentisfree/2009/jan/09/greece-riots.

7. Hara Kouki, "Short Voyage to the Land of Ourselves", Vradis ve Dalakoglou, s. 169.

gösteriye dönüştürür; böylece onu yoğunluğuyla görünür kılarken, gündelikliğiyle görünmezleştirir”.⁸ Aralık “isyan sanatı” arşivini etkileyici biçimde zenginleştirmiştir.

Apolitik, yanlış bilgilendirilmiş, kayıtsız olarak damgalanmış bir neslin “ani” uyanışı siyasetçileri ve gazetecileri şaşırtmıştı. İsyanları hiçbir parti tasarlamamış veya yönetmemişti, hiçbir belirgin talep ileri sürülmemişti, hiçbir tekil ideoloji hâkim değildi. Tekrar edilen “Bu çocuklar ne istiyor?” sorusu, Freud’un “Kadın ne ister?” sorusunu açımlayarak siyasi sınıfın derin kaygısını dışa vuruyordu. Sonunda politikacılar ve gazeteciler ayaklanmayı siyasi olmadığını söyleyerek reddetti, onun “kör şiddeti”ni kınadı. Ancak isyancılar için durum çok farklıydı: “Yanımızda duracağımı asla hayal edemeyeceğimiz insanlarla mahalle meclisleri, birlikler, dayanışma grupları kurduk... eşitlikçi bir an yaşayarak, dahil olma ve dışlanmanın kurallarını bir gecede değiştirdik. Kentin sefaletinde başıboş dolaşan görünmez yalnız suretlerden, sadece duruma uygulanması zorunlu çözümlere değil, doğrudan durumun kendisine meydan okumayı başaran siyasi öznelerle dönüştük.”⁹

Michel de Certeau’ya göre kent direnişi stratejik ve taktik biçimler alır: “Strateji, uygun (*propre*) şekilde sınırları çizilecek bir yer varsayar... “Uygunluk” mekânın zamana karşı zaferidir. Buna karşılık taktik, bir yeri olmadığı için zamana dayalıdır – sürekli, “uçarken” yakalanması gereken fırsatların peşindedir.”¹⁰ Strateji zaten var olan durağan otorite mekânlarına veya iktidar yapılarına karşı yeni bir yer inşa eder. Bu uzamsal temel, eşzamanlılığa ve döngüsel yasallığa karşı direnişi kolaylaştırır. Öte yandan taktikler zaman-sallığı, *kairos*’u ya da “tam vaktinde” oluşu kullanır; zamanın hızlandırılması veya parçalanmasıyla mekânın ya da yapının uygunluğu sarsılır. De Certeau’nun terimleriyle söylersek, Aralık ayaklanması “sokak” direnişinin tanınabilir ancak geçici bir biçimiydi. Parlamentonun, Bakanlıkların ya da Emniyet Müdürlüklerinin otoriter

8. Étienne Balibar, “Uprisings in the banlieues”, *La Proposition de l’Egaliberté*, Paris: PUF, 2010, s. 290.

9. Kouki, *a.g.y.*

10. Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press, 1988, s. 91-131.

istikrarına karşı kendi uygun yerlerini inşa etmişti: Politeknik, Ex-archeia, Hukuk ve İktisat Fakülteleri. Fakültenin, üniversitenin ya da Noel arifesinin (Noel ağacının yakılması, alışveriş bölgelerindeki kargaşa, fakülte ve üniversite işgalleri) fırsatlarını kullanarak döngüsel zamansallığın uygunluğunu bozdular. Ancak ortada sokak protestolarından daha fazlası olduğu açıktı. Westminster’la Whitehall’ un ya da Beyaz Saray’la Kongre’nin iki hafta boyunca her gün kuşatıldığını bir düşünün!

Aralık ayaklanması yöneticiler ve etkin ya da edilgen olarak rıza gösterenler ile onların karşısındaki, siyasi düzende hiçbir çıkarı olmayan halk, gruplar ve davalar arasındaki kaynayan çatışmayı su yüzüne çıkarttı. Çok sayıda insan en temel taleplerini siyasi bir sorunun dilinde ifade edemiyordu. Bu anlamda ayaklanma sıfır noktasındaki siyasi eylemliliğin bir ifadesiydi. Canlı yayın sırasında protesto pankartları yükselten protestocuları küçümsemek için “örgütsüz ayaktakımı” ve “toplumsal kimliği” olmayan insanlar diyen devlet televizyonu yöneticisi, kendisine rağmen, hakikate yaklaşmıştı. Siyaset tarafından yok sayılanlar görünür olduğunda (ve televizyon haberleri simgesel olarak önemlidir) uygun siyaset patlar. Dışlanan bir parça duyulmayı istediğinde ve bunu başarmak için dahil olmanın kurallarını değiştirmek zorunda olduğunda, görünen grupların hiyerarşisinin ötesinde yeni bir siyasi özne potansiyel olarak oluşur. Jacques Rancière’nin savunduğu gibi, “sağduyu” ya bir bölüm konulur ve toplumsal uzamın “görünürlük rejimi” kökünden değişir.

Alain Badiou’ya göre her toplumsal ya da siyasal durum, farklı çıkarları, ideolojileri ve zevkleri olan sınıflar, gruplar ve insanlar gibi sınırsız sayıda unsurdan oluşmaktadır. Farklılıkların ortasında, boş ve görünmez bir mekân bütünü istikrarını sağlar. Bu boşluk toplumsal açıdan var olan ancak siyasi varlığı olmayan en isimsiz ve kırılgan insanların yakınındadır. Aralık ayaklanması görünmeyenleri öne çıkartıp itaatsizliğin sıkıntıları ve hazlarıyla tanıştırmak farklılıkların yerleşik durumunu bozdu. Öğrenciler ya da işçiler tarafından gerçekleştirilen sıradan bir kent protestosunu hem kent direnişinin özelliklerini koruyan, hem de durumun parametrelerini değiştirerek onu yeni, radikal bir yöne çeken bir şeye dönüştürdü.

Ancak bu yorum Alain Badiou'nun açık sözlerine karşı geliyor. *Tarihin Uyanışı*'nda Badiou son "kargaşalar"ı "doğrudan", "örtük" (Fransa'daki fabrika işgalleri) ve "tarihsel" (Tahrir Meydanı) olarak sınıflandırıyor.¹¹ "Kargaşa" karşılığıyla verilen Fransızca *émeute* kelimesinin kitapta "isyan" olarak da çevrilmesi ve Badiou'nun me-safesine işaret eder. Tunus ve Mısır *émeute*'lerine "kargaşa" demek belki bir çeviri hatasıdır. Ancak "kargaşa" kelimesi, Badiou'nun "doğrudan" kargaşalar karşısındaki tutumuna uygun bir çeviridir. Belki de teorisini zayıflatacak olan Atina örneğine hiç değinmeyen Badiou, 2005'te Paris'teki ve 2011'de Londra'daki isyanlar için "şiddetli, anarşist ve sonuç olarak süregelen bir hakikatleri yok ... bir kavramları olmaksızın yok edip yağmalıyorlar,"¹² diyerek bu isyan-ları önemsizleştirip polis baskısına karşı akıldışı tepkiler derekesine indirger. "Kargaşalar", "olumsuzlama ve yıkım"ın hâkim olduğu, "belirginleşmenin ve yok edip tüketecek nesneler bulmanın tatmi-ninden başka bir amacı olmayan bir öfkeyle"¹³ sınırlanmış özneler yaratır. Badiou'nun eleştirerek alıntılacağı David Cameron, 2011 is-yanlarını daha açık bir biçimde reddediyordu: "Saf ve yalın suç bu, bununla yüzleşmemiz ve yenilgiye uğratmamız gerekiyor." Saflık aynı zamanda Badiou'nun da seçtiği terimdir. Bir kargaşa kendisini "saflaştırılmaz". Kargaşanın öznesi nihilistiktir, "hiçbir zaman saf değildir" – ne siyasi olarak ne de siyasilik öncesinde.¹⁴ Doğrudan kargaşalar, olayın fikrine veya hakikatine sahip değildir. Ancak "di-yalektik komünizm" fikri kargaşaları bir üst düzleme taşıyıp kökten değişimi hazırlayabilir.

Badiou'nun çözümlemesini Aralık'a uygulamak pek mümkün değil. Tekrarlanan direniş çağrıları, sokaklar ve meydanlardaki tar-tışmalar, işgaller ve meclisler bütün bir nesli ve ebeveynlerini, yani üretken Yunanların çoğunluğunu siyasileştirdi. Ayaklanmanın zir-vesindeyken yapılan anketler Yunanların çoğunun ayaklanmayı desteklediğini gösteriyordu. Olayları takip edip halk meclislerine katılan İngiliz gazeteciler isyancıların yoğun ve bilgi dolu tartışma-larının şimdiye dek gördükleri klasik Platon diyaloglarına en yakın

11. Alain Badiou, *The Rebirth of History*, s. 16-26.

12. A.g.y., s. 21. 13. A.g.y., s. 25. 14. A.g.y., s. 17, 26.

sey olduğunu bildiriyorlardı.¹⁵ İsyancılar dayanışmanın ve savunma taktiklerinin, hareketin ve durmanın, aniden oluşan kalabalıkların ve işgallerin görece önemini öğrendiler. Döngüsel ve ritüel zamanın sunduğu fırsatları ve sağlam bir temele sahip olmanın önemini kavradılar. Ve nihayet, en az bunlar kadar önemli olarak, medyanın gençleri yıkım ve yağma peşindeki şiddet suçluları olarak sunma girişimlerine rağmen, savunma amacıyla uygulanan sınırlı şiddet şeytanlaştırılmaktan kurtuldu. Badiou kendisini 1960'ların Fransız felsefesinin muhafızı olarak görüyor.¹⁶ Teorisi küresel olmak zorunda, tarihin tüm hareketleriyle beraber ihtimal dahilindeki tüm fenomenleri açıklamalı. Paris, Atina ve Londra'nın "kargaşacıları", Badiou'nun gözündeki hakikatin açığa çıkması için vazgeçilmez önkoşul olan "komünizm fikri"ni takip etmediler; bu yüzden apolitik ve belki de nihilistik kaldılar. Badiou ana akımın "güruh" korkusunu taşımasa bile, tıpkı onlar gibi kitleyi dikkate almamayı sürdürüyor. Badiou'ya Aralık'ın onun terimleriyle bir mikro-olay olduğunu söylediğimde bunu reddetti. Oysa Yunan isyancılar söyledikleri her şeyde ve yaptıkları çoğu şeyde siyasiydi.

Étienne Balibar'ın Paris banliyölerindeki isyanlarla ilgili tartışması daha hassas, ayrıntılı ve Aralık ayaklanmasının siyasi karakterini öngörüyor.¹⁷ Balibar'a göre ayaklanmalar sömürge öznelere muamelesi gören genç Fransız vatandaşlarına yöneltilen sistematik sınıf ve ırk ayrımcılığıyla tetiklendi. Toplumun büyük bir kesiminin polis baskısının nesnesine dönüşüp fiziksel ve simgesel olarak "ayrılması" demokrasinin bağrındaki daha büyük boşluğu simgeliyor. Yoksullar, en alt sınıflar ve etnik azınlıklar siyasette bir paya sahip değil ve kamusal hayatın dışına çıkmayı seçiyor. Ara sıra gerçekleşen gösteri mahiyetindeki şiddet patlamaları kamusal ilkesiyle tek ilişkileri. Mısırlı bir göstericinin dediği gibi "eskiden ben televizyonu izliyordum, şimdi televizyon beni izliyor".¹⁸ Ancak bu patlamalar kendiliğinden siyasilik karşıtı değil: isyanlar bir "kolek-

15. Ed Vulliamy ve Helena Smith, "Children of the Revolution", *Observer*, 22 Şubat 2009, guardian.co.uk/world/2009/feb/22/civil-unrest-athens.

16. Alain Badiou, *Homage to Jacques Derrida*, haz. C. Douzinas, *Adieu Derrida*, Londra: Macmillan, 2007.

17. Balibar, *a.g.y.*, s. 291-315.

18. Badiou, *Rebirth*, s. 110.

tifleşme” süreciyle “başkaldırı niteliğinde” ya da “siyasi” olabilir: adaletsizliğe karşı seferberlikleri ve toplumsal hak mücadelelerini birleştirmek “sanal bir demokratik vatandaşlık” yaratır ve siyasetin gerilemesini tersine döndürür.¹⁹ Benzer şekilde 2012 Londra ayaklanmalarının da siyasi unsurları vardı. London School of Economics ile *The Guardian* gazetesi tarafından yapılan büyük bir araştırma projesi, polis baskısının ve toplumsal yoksunluğun insanların sokağa çıkmasına ve şiddete başvurmasına yol açan en önemli iki sıkıntı olduğunu buldu.²⁰ İki durumda da biyopolitik kapitalizmin davranış denetimlerince ve baskıcı polis taktiklerince atomlara bölünen genç insanlar görünür hale geldi ve sokağa çıktı. Atina başkaldırısı Paris ve Londra’dakinden farklıydı. Balibar’ın terimleriyle başlangıçtan itibaren “siyasileşme” idi. Protestocuların toplumsal ve siyasi hareketlerle mücadeleleri “eklemlemesi” Aralık 2008’de başladı 2011’de de tamamlandı.

Aralık, peripatetik bir okuldu, 2010 ve 2011 direnişleri için giriş dersi olmuştu. İnsanlar iletişim kurmayı, işbirliği yapmayı ve polis baskısına karşı ayağa kalkmayı öğrendiler. Aralık’ta siyasileşen gençlik meydanları doldurdu ve çevik kuvvetin saldırıları karşısında kararlı durdu. Aralık 2008 olmadan 2011 işgallerinin gerçekleştiremeyeceğini söylemek abartı olmaz. Aralık-Syntagma serisi kimlikleri arzu-tüketim-hüsran döngüsünden çıkarttı ve aşamalı olarak direnişe, adalete ve eşitliğe adanan öznelliklerin ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Alain Badiou komünizm fikrinin siyasi, tarihi ve öznel unsurları olduğunu öne sürüyor. “Özneleşme”, bir bireyin kendisinin ve yaşadığı dünyanın hakikatini belirlemesine aracı olan süreçtir. Durumun parametrelerini değiştiren bir olayın (siyasi unsur budur) hakikatini izleyip onayla, özneyi tarihsel oluşun hizmetine sokar. Badiou’ya göre özne onu bir olayın hakikatine bağlayan süreçte ortaya çıkar.²¹ Yine de özne ancak önceki itaatkâr özneliğin tortuları zayıflatıldıktan veya yok edildikten sonra ortaya çıkabilir.

19. A.g.y., s. 311-2.

20. LSE ve *The Guardian*, “Reading the Riots: Investigating England’s Summer of Disorder”, guardian.co.uk/uk/series/reading-the-riots.

21. Alain Badiou, *Being and Event*, çev. Oliver Feltham, New York: Continuum, 2005, VIII. Kısım.

Hâkim varoluşu olumsuzlama ve yasadışı ya da ahlakdışı politikalarla itaati reddetme eylemlerinin başardığı şey tam da budur. Vaftiz ayini bebeği ilk günahıktan kurtarır. Rutin siyasetin reddi ve yeni türlerde sokak edimlerinin keşfi de benzer şekilde başkaldırıyı, direnen öznellikleri hazırlayan “siyasi vaftiz” diyebileceğimiz şeye dönüştürdü. İtaatsizliğin vaftizi yeni doğan özneyi normalliğin avuntularından ve normalleşme korkusundan kurtarır. Katılımcıları Aralık’ı “hem daha sonraki tüm sosyo-politik ilişkilere kökten tesir ettiği ... hem de bir an için özneyi kendi geçmiş deneyimlerinden kopardığı için geleneksel Yunan siyasetinde bir kırılma”²² olarak gördüler.

Olaydan önce siyasi değişim bir mutabakat meselesiydi, muhaliflikse polisiye bir konu. Kırılmadan sonra siyaset normalliğine döndü ancak zemini yeni siyasi öznelerin görünmesiyle değişmişti. Hara Kouki’ye göre Aralık gösterdi ki “adil olmayan bir evrende bastırılanlar konuşmadan iletişim kurmayı, güruhlaşmadan ilerlemeyi, direnmeden direnmeyi öğrenir...Aralık istisna olmaktan çok uzaktır, hayatımızı mümkün kılan tek normalliği içerir”.²³ Aralık başkaldırısından sonraki sene siyasetin anlamı yeniden tanımlandı. Yeni tür eylemler ve örgütlenmeler ortaya çıktı ve Aralık dinamiğini canlı tuttu. “Şeylerin normal akışını ve mekânsal düzenini aksatan insanlar kamusal alanları işgal ederek, ortak etkinlikler yaparak ve mahalle meclisleri kurarak kendilerini diğerleriyle birlikte örgütlemeye başladılar. Yunan devletinin kuruluşundan beri her tür siyasi içerikten silinmiş yerel topluluklar alternatif siyasi aktörler olarak belirdi.”²⁴ Sağcı hükümet varlığını sürdüremezdi. 2009’da yapılan erken seçimde yenilgiye uğradı. Sosyalist parti sahte bir reçeteyle oyların %42’sini alarak seçildi. Kısa zaman sonra Papandreou hükümeti Yunan bütçe açığını tekrar hesaplayarak %15’in üzerine çıkarttı ve IMF ve AB’nin müdahalesini kışkırttı. Kemer sıkma önlemleri ülkeye durdurulamaz bir heyelan gibi çökmeye başlayınca yeni direniş türleri hız kazandı. Yunan ve Avrupalı siyasi seçkinler, önlemleri alışıldık Solcu muhaliflerden gelecek asgari direnişle hayata geçirmeyi umuyordu. Aralık’ın mesajını bir kez daha ıskaladılar.

22. Kaplanis, *a.g.y.*, s. 164.23. Kouki, *a.g.y.*, s. 179.24. *A.g.y.*, s. 175.

Hepatia

Atina, Ocak 2011. Mısır devrimi tam gaz sürüyorken, Mağripli 300 kaçak göçmen Atina merkezindeki neo-klasik bir bina olan Hepatia'ya sığındı ve bir açlık grevi gerçekleştirdi. On yıl kadar Yunanistan'da yaşamış ve sosyal güvenceleri olmadan, asgari ücretten çok daha azına, Yunanların çalışmak istemediği işlerde çalışmışlardı. Kriz çıktığında kayıtsız kurlsız kovuldular işlerinden. Yunan belgeleri, çalışma veya oturma izinleri yoktu ve anında sınır dışı edilmeleri mümkündü. Grevciler yükseliş ve krizin çifte kurbanlarıydı. Sahte büyüme döneminde az maaşlı, güvencesiz işleri, yerlilerin yapmayacağı, gerekli "pis işleri" yaptılar. Hükümetçe getirilen AB ve IMF'nin kemer sıkma önlemleri uzun süren buhrana yol açtığımda da ihtiyaç fazlası haline geldiler ve ıskartaya çıkarıldılar. Kırk günün sonunda grevcilerin bazıları ölüme varacak, geri döndürülemez organ iflaslarıyla hastaneye yatırıldığında, hükümet taleplerinin çoğunu kabul etti. Bu zaferde, hükümet ile medyanın iğneleyici saldırılarına rağmen konuyu gündemde tutan radikal ve toplumsal hareketlerin dayanışmacı destek kampanyası canalcı önem taşımıştı. Girit'ten dönüşlerinden sonra grevcilerin sığındığı Atina Hukuk Fakültesi'nin çevik kuvvetlerce kuşatılmasıyla belirleyici bir an geldi. Grevcilerin tutuklanıp çıkartılmasını, polisi kuşatan binlerce öğrenci ve militan engelledi. Göstericilerin kararlılığı, toplumun yabancı düşmanı kesiminden ideolojik çıkar sağlama peşindeki otoriteleri, yorgun grevcilerin barışçıl olarak çıkıp mücadelelerini sürdürecekleri Hepatia'ya güvenli olarak gitmelerini sağlamaya zorladı.

Açlık grevcileri insanların o cılız, önemsiz varlıklarını fark etmesini istemişlerdi. Oturma hakkı, temel iş güvencesi ve asgari yaşam standardı istiyorlardı. Daha da önemlisi, insanlardan insan olarak asgari tanınma talep ediyorlardı. Kimlik kişi ve öteki arasındaki karşılıklı tanınmayla inşa edilir. Kaçak göçmenlerin temel çalışma ve yaşam haklarından yoksun olması tüm tanınmayı yok ederek onları daha az insan yapıyordu. Bir şey yaptıkları (suç işledikleri) için değil böyle oldukları için cezalandırılıyorlardı, kötü doğaları ve eylemleri için değil necis varoluşları ve masumlukları için. Onlar ho-

mines sacri'ydi, yasal olarak mevcut değildi ve bu yüzden devletin, işverenin ve sokaktaki vatandaşın en acımasız şekilde davranabileceği şahıs-olmayanlardı.

Yunan hükümeti insan haklarına tamamen saygı duyduğunu iddia ediyor. Liberal hukuk öğretisine göre insan hakları insanlara ulus, devlet veya sınıf gibi dar bir gruba ait olduklarından değil, sadece insan oldukları için aittir. Ulus ve devlet, kendi hukuku ve anayasasına uygun olarak vatandaşlarına siyasi ve vatandaşlık hakları verir. İnsan haklarıysa devlet ve hukukun korumasına sahip olmayan insanlara verilir. Rahatlatıcı bir düşüncedir bu. Kaçak göçmenlere yapılan muamele bu iddiaların ideolojik yarı-doğrular olduğunu gösteriyor. İnsan hakları teoride tüm insanlara verilir, uygulamadaysa sadece vatandaşlara. Bu, sığınmacılara karşı davranışla daha da doğrulanır. Ocak 2011'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, göçmen kamplarının yaşam ve gözetim koşullarından dolayı, sığınmacıları Yunanistan'a geri göndermenin işkence, insanlıkdışı ve aşağılayıcı muamele olduğuna karar verdi.²⁵ Yunanistan başvuruda bulunanlara hemen hemen hiç siyasi sığınma hakkı vermez. Belçika Yunanistan'ı insani bir yer saydığı ve Dublin mülteci anlaşması kapsamında bir Afgan sığınmacıyı Yunanistan'a geri yolladığı için kınanmıştır. Belçika ve Birleşik Krallık dahil olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri artık sığınmacıları Yunanistan'a geri göndermiyor. Ancak sığınmacılara ve ekonomik göçmenlere yapılan muamele daha da kötüleşti. Ana akım partiler yabancı düşmanı söylemleri 2012 seçim kampanyalarında kullandılar, seçim başarısının ardından "fırtına birlikleri" kuran ve göçmenlere karşı pogromlar düzenleyen neo-Nazi Chrysis Avgi'yi meşrulaştırdılar.

Açlık grevcileri sıfır noktasındaki insanlıktı. Kelimenin iki anlamıyla da şehitti onlar, hem şahitler hem de kurban edilen mağdurlar. Şahit olarak, yaşamdan daha üstün hakikatler olduğuna tanıklık ettiler. Hayat uğruna ölünen değerler için yaşamaya değerdir. Bu anlamıyla grevciler Rousseau'dan Derrida'ya filozofların özgürlüğün özü olarak düşündükleri şeyi uyguluyorlardı: daha üstün bir hakikat adına biyolojik ve toplumsal belirlenmeye karşı hareket etmek.²⁶ Te-

25. M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan (AIHM, başvuru no. 30696/09).

baasmdan şehitlik talep etmek ve düşmanlarını kurban etmek Tanrı'nın veliahtı olarak egemenin ayrıcalığıdır. Egemen, dünyevi ve kutsal arasındaki bağı kutsallaştırmayla (*sacer facere*) sağlar: savaş, idam cezası, kurban etme ayinleri ve takdis aşkın mutlğun hem kabul edilmesinin hem de uzak tutulmasının yollarıdır. Kral'ın iki bedeniyle ve can alma ve merhamet gösterme gücüyle örneklenen aracılığı, kutsalı simgesel biçimde dünyevi olana getirir ve onun eylemini sınırlar; toplumsal yaşamın yönetimi için bunların ikisi de gereklidir. Kurban etme, sıradan olanı kutsallaştırarak günlük hayat ile onu aşan şey arasında köprü kurar. Açlık grevlerinin kişisel seviyede savunduğu hakikat insanlık haysiyetidir, hepimizi insani benzerliğimizde biricik kılan şey budur. Kolektif seviyede, onların fedakârlığı Yunan devletini ve halkını hukukun ve siyasetin önkoşulu olan sonsuz bir adalet ve misafirperverliğin karşısına çıkarmıştır. Misafirperverliğin büyük yasası, diye yazar Derrida "koşulsuz bir Yasa"dır, hem tekildir hem de evrenseldir; bütün sınırların her bir kişiye, her ötekiye, gelebilecek herkese muhakkak açılmasını emreder".²⁷ Bu koşulsuz yasa göçmenlerin koşullu misafirperverlik haklarıyla müzakere edilmelidir.²⁸ Adaletin talep ettiği ve açlık grevcilerinin istediği şey budur. Ancak Yunanistan'da kemer sıkma ve Atina gettolarıyla, göçmenlere yapılan muameleyle ve yoksulları dışarıda Yunanlıları içeride tutmak için Yunan-Türk sınırına inşa edilen duvarla adalet suya düştü. Koşullu da olsa koşulsuz da olsa misafirperverlik Ege Denizi'nde batan göçmen botlarıyla beraber boğuluyor.

Maruz kaldıkları berbat suiistimalleri protesto etmek, asgari şekilde görülmek, duyulmak ve tanınmak istemek, kaçak göçmenlerin Yunanistan'a sunduğu büyük hizmetti. Ölümüne giderek yaşamlarının tanınması için savaştılar. Yunanlılara can alma ve yaşamaya izin verme gücü üzerine kurulu ilahi-siyasi düzenin, hayat ve ölüm gücünün Egemen'den alınmasıyla bozulabileceğini gösterdiler. Hegel'in köle-efendi diyalektiğinde efendi, konumunu, tanınma mücadeles-

26. Costas Douzinas, *Human Rights and Empire*, Londra: Routledge, 2007, 5. Bölüm.

27. Jacques Derrida, *On Cosmopolitanism and Forgiveness*, çev. Mark Dooley ve Michael Hughes, Londra: Routledge, 2001, s. 18.

28. A.g.y., s. 22-23.

sinde sonuna kadar giderek, ölümü bile göze alarak kazanır; o noktada köle hayatı için endişelenir, teslim olur ve kulluğunu kabul eder. Grevciler diyalektiği tersine çevirdi. Hizmetkârlar ve yasal olarak köle gibi olanlar, hiçbir resmi tanınmaları olmadan, efendiden ölme gücünü almak için ölümle yüzleştiler. Kolektif olarak bunu yaparken, dayatılan veya gönüllü kurbanlığa dayanmayan yeni tür bir güç vaaadinin peşinden gittiler. Bu güç türü sonlu olmanın sonuna kadar gider ve ona dokunur, ancak onu delip geçmez veya aşmaz, çünkü Jean-Luc Nancy'nin dediği gibi mutlak bir dışarıya ya da aşkın Öteki'ye giden bir köprüye ihtiyaç duymaz.²⁹ Tüm Avrupa'daki göçmenlere verdikleri hediye, onlara hükümetlerin, otoritelerin ve insan hakları fanatiklerinin insafsızlıkları ve aşağılamalarına karşı hayatlarını kendi ellerine alabileceklerini söylemekti. Şubat ve Mart 2011'in o zor günlerinde açlık grevcileri Atina'nın tek gerçek özgür insanlarıydı. Onların mücadelesi ve zaferi, herkesin zaferi oldu.

Syntagma

25 Mayıs 2011'de tüm ideolojilerden, yaşlardan, ırklardan, mesleklerden insanlardan oluşan, kendisine İspanyol *indignados*'un çevirisi olarak *aganaktismenoi* diyen bir grup Parlamento'nun karşısındaki Atina'nın merkezi meydanı Syntagma'yı işgale başladı; ayrıca Selanik'teki Beyaz Kule'yi ve altmış şehirdeki kamusal alanları da. Örgütlü Sol'un cevabı başlangıçta kafa karışıklığı ve hayret oldu. Dünyanın en doktriner partilerinden biri olan ortodoks Komünist Parti hareketlenmeyi küçük burjuva ve etkisiz görerek saldırdı ve işgaller kalıcı kamplara dönüşünce saldırılarını arttırdı. Komünistlere göre protestolar ve ayaklanmalar devrimci öncü tarafından yönetilmezse önemsiz hatta zararlıdır. Radikal sol ilk şaşkınlığının ve bir kısım dalgalanmaların ardından işgalleri kendisinin katıldığı dünya sosyal forumu ve küreselleşme karşıtı seferberlikler gibi önceki mücadeleleri sürdüren yeni tür bir direniş olarak benimsedi.

29. Jean-Luc Nancy, "Church, State, Resistance", haz. Hent de Vries ve Lawrence Sullivan, *Political Theologies*, New York: Fordham University Press, 2006, s. 102-12.

Yürüyüşler ve meydanlardaki meclisler barışçıldı, polis uzaktan izliyordu. İşgalciler çalışan Yunanların adaletsiz yoksulluğuna, ülkeyi yeni-sömürge bir derebeyliğe dönüştüren egemenlik kaybına ve parlamenter demokrasinin yolsuzluğa, hırsızlığa ve yandaşmacılığa boğulmasına saldırıyorlardı. Binlerce insan her gün halk meclislerinde sonraki adımları tartışmak için bir araya geldi. Vaktiyle birkaç yüz metre ileride toplanan klasik Atina demosuyla aralarındaki paralellikler çarpıcıydı. Konuşmak isteyenlere bir numara veriliyordu ve numaraları çekilirse sahneye çağrılıyorlardı. Klasik Atina'da memurların %90'ının kurayla seçilmesini hatırlatıyordu bu. Konuşmacılar olabildiğince çok katılıma imkân sağlamak için üç dakikalık sürenin dışına çıkmıyordu. Halk meclisi, genelde kamuya hitaplarda rastlanan sorularla sıkıştırma olmaksızın, verimli şekilde yürütüldü. Örgütlenme meselelerinden siyasete, ekonomiden ideolojiye, yerel ve uluslararası dayanışmaya, eğitime ve sağlığa kadar kapsamlı konular konuşuldu. Her gün tartışmayı yönetmesi için farklı birisi seçiliyordu. Konular önerenin kısa sunumundan sonra oylamayla kabul ediliyordu. Hiçbir mesele öneri ve tartışma dışı değildi ve hiçbir tür sansür veya denetim uygulanmıyordu. Her meclisin sonunda eylem önerisi içeren kararlar kalabalığın oylamasına sunuluyordu. Mutabakat karar almanın en gözde yolu; oy çokluğuna nadiren başvuruluyordu. Siyasi partiler ve bayraklar istenmiyordu. Hiçbir lider ya da sözcü ortaya çıkmadı, hiçbir manifesto yazılmadı. İstekli medyaya verilen basın açıklamaları sadece mecliste oylanan kararları yeniden üretiyordu. İyi örgütlenen, geniş kesimlerle ilgili belli konular üzerine yapılan haftalık tartışmalarda, davetli ekonomistler, avukatlar, siyaset felsefecileri ve aktivistler ekonomik krizi aşmak için alternatifler sunuyordu ve bunları katı zaman sınırları içerisinde tartışıyorlardı. Hem panel konuları hem de panelistler adaylık ve oylamayla seçiliyordu. 17 Haziran'da, çevik kuvvetin halk meclisine saldırılarından bir gün sonra üç kişiyle beraber doğrudan demokrasi fikri üzerine konuşmak üzere çağrıldım. Binlerce insana kilise benzeri sessizlikte hitap etmek ve bu insanların tartışmaya gerçekten katkıda bulunması hayatımı değiştiren bir deneyimdi. Standart siyaset bilimi olayların önemini anlamamış, anlayamamıştı. Radikal siyaset felsefesi bu bakımdan çok

daha iyiydi ama içgörülerini yetersizdi. Birkaç ay sonra, bu kitabın ilk versiyonu yazılmıştı.

Ana akım medya sıkça protestoları ve onları takip eden sınırlı şiddetin suçunu bölünmüş Sol'a, simsiyah giyinen anarşistlerle ve "kapüşonlular"a yıkar. Bu taktik *aganaktismenoi*'ye karşı başarılı olamazdı. Tüm partilerden geliyorlardı ve hiçbirinden gelmiyorlardı. Halk meclisi tekrar tekrar işgallerin şiddet içermeyen karakterini beyan etti ve meydanları çevik kuvvettin saldırılarından ve zaman zaman da şiddet kullanan genç azınlıklardan korudu. Şiddetin bu reddi Haziran 2011'in benzeri görülmemiş olaylarında aşıkardı. 28 ve 29 Haziran'da, *aganaktismenoi* parlamentoyu kuşatmayı ve ikinci mutabakat anlaşmasının kemer sıkma önlemlerini yürürlüğe sokan milletvekilleri üzerinde baskı kurmayı denedi. Sendikalar ve partiler de iki günlük bir genel grev çağrısı yaptı ve Parlamentaoya yürüdü. Yürüyüşçüler Syntagma'ya vardığında çevik kuvvet protestoculara ayırım yapmadan saldırdı ve tonlarca biber gazı ve başka kimyasallar kullandı. Birkaç genç ve kapüşonlu militan taş, mermer parçaları ve sempatik bir adlandırmayla "molotofkokteyli" denen tuhaf ateş topları atmaya başladı. *Aganaktismenoi* gençleri durdurmayı denedi ve meydanı savundu. Syntagma içindeki ve etrafındaki çatışmalar Atina merkezini savaş alanına çevirdi, dünyanın geri kalanına sansasyonel fotoğraflar gönderildi. Yunan Tabipleri Birliği ve Atina Barosu savaş zamanlarında bu miktarda kimyasal kullanılsa savaş suçu oluşturacağını bildirdi. Ancak meydanın barışçıl ruhu kazandı. Sağlık ve medya merkezleriyle metro istasyonuna korunmak için sığınmış insan kitlelerine yapılan saldırılara rağmen polis in çekilmesini takiben *aganaktismenoi* geri döndü, enkazı temizledi ve işgale devam etti.

Hükümetin ve medyanın şiddeti kınaması direnişin şeytanlaştırılmasında kullanılan ana silahlardan biri oldu. Gösteri mahiyetindeki eylemler haberlere hâkimdi ve insanlara Yunanistan'ın iç savaşın eşiğinde olduğu izlenimi verilerek halk korkutuldu. Bu doğru değildi. En sarsıcı olay Mayıs 2010'da, eylemin ilk aşamasında gerçekleşmişti. Üç banka çalışanı, şubeleri oradan geçen göstericiler tarafından yakılınca dumandan boğularak öldü. Suç herkes tarafından kınandı ve anarşist topluluk içerisinde şiddet üzerine yoğun bir

tartışmaya yol açtı, çoğu katılımcı kişilere karşı şiddeti reddetti. Kermer sıkma karşıtı eylemlerin iki yıllık dönemdeki yoğunluğuna rağmen başka hiçbir ölüm bildirilmedi; ciddi yaralanmalar çoğunlukla polislin eylemlerinin sonucuydu. Dükkânlara ve bankalara karşı sınırlı saldırılar gerçekleşti; ancak medya tarafından abartıldılar ve işgalciler ve Sol tarafından reddedildiler. Syntagma'ya Haziran'ın sonlarındaki polis saldırısının ardından halk meclisi, polisi ve "çevik kuvvetle çatışmaları kamu mallarını veya özel mülkü tahrip etmek için bahane olarak kullanan tüm aşırı eylemleri" kınadı.

Temmuz'da sıcak hava dalgası Atina'ya çökünce ve önlemlerin yürürlüğe girmesinin engellenememesi heyecanı söndürünce işgaller düşüşe geçti. Sayının azalmasıyla, protestocular ile siyasi amaçları olmadan meydanı fırsatçılıkla kullananlar arasında gerginlik oldu. Polis 1 Ağustos'ta, sabaha karşı beşte kalan işgalcileri ve çadırlarını şiddet kullanarak kaldırdı. Kaldırılmalarından sonra çevik kuvvet Syntagma'yı boş tuttu. Aganaktismenoi halk meclislerine "biz meydanlarınız, biz her yerdeyiz" sloganıyla dış mahallelerde ve taşra şehirlerinde geri döndü. Ancak güç dengesi çoktan kaymıştı ve yeni radikal özneler ortaya çıkmıştı. Direnişin etkileri 2012 seçimlerinde elle tutulur hale geldi. İşgallerin deneyimi ve tarihsel hafızası siyasetin anlamını değiştiren bir miras yarattı.

Aralık-Hepatia-Syntagma dizisi

Syntagma'yı Aralık ayaklanmasıyla karşılaştıralım. Aralık zamanla anılıyor, Syntagma yeriyle; Aralık geçiciliğiyle, Syntagma kalıcılığıyla; Aralık (sınırlı) şiddetiyle, Syntagma şiddetin reddiyle; Aralık hareketliliğiyle, Syntagma durağan varlığıyla. Syntagma'nın mekân ve zamanla ilişkisi Aralık'tan farklıydı. Kamusal alanlar, özellikle de meydanlar, dinlenmeye, ticari faaliyetlere ve ılımlı erotik karşılaşmalara ayrılmıştır. Syntagma, meydanı çok sayıda tekelliğin ortakça yaşadığı, tartıştığı, karar verdiği ve beraber hareket ettiği bir kamusal alana dönüştürdü. Meydandaki kitle bir çokluk veya karşıgüçtü – üniversitelerin ve başka binaların işgallerinin başaramadığı bir şeydi.

Zaman meselesine gelirsek, Aralık kendiliğinden, tahmin edilemez ve cinayete karşı “tam vaktinde” bir cevaptı. Zamansallığı kurumsal zaman –üniversite ve okul dönemleri, Noel alışverişi– etrafında örgütlenmişti ve Noel tatili sonunu işaretliyordu. Syntagma da kendiliğinden başladı, katalizörüyse İspanyol *indignados* ile dayanışma yürüyüşüydü. Zamansal örgütlenmesi çalışmanın düzenine göre idi. Tematik gruplar ve halk meclisleri mesai sonrası akşamları buluşuyordu. Anketlere göre nüfusun %47’si meydanlara gitti ve %83’ü onların eylemlerini destekledi. Syntagma zamanı iyice eşit dilimlerle örgütlenmişti ve eşitlik aksiyomuna göre dağıtılıyordu. Konuşmacıların rasgele seçilmesi benzer şekilde rasgeleliğin eşitliğini benimsemişti. Her müdahale için eşit zaman veriliyor, eşit canlılıkla tartışılıyor ve benimsenmesi oylamaya sunuluyordu. Zaman sınırlamalarına harfiyen uyuluyordu. Tüm dünyadaki meydanlardan bastırılmayacak ve unutulamayacak yeni bir siyasi kültür ortaya çıktı. Açık tartışmalar iktisat, kamu politikaları ya da siyaset felsefesinin çok teknik ya da karmaşık olduğu ve uzmanlara bırakılması gerektiği yavesini boşa çıkardı. Klasik *ecclesia*’nın kurucu inancı olan, *demos*’un herhangi bir partiden, liderden ya da entelektüelden daha bilge olduğu inancı Atina’ya geri döndü.

Son olarak direnişin öznelerini karşılaştıralım. Üç tip direniş özelliği ortaya çıktı: ilk olarak, insanın harcanabilir, gereksiz konumuna karşı gelenler; ikincisi, biyopolitikanın dışladıkları; son olarak da demokratik haklarından mahrum olanlar. *Sans papiers* göçmenler asgari insanlığın onlarda eksik olan bir şeyle, *papiers*, belgeler, dosyalarla yaratıldığını fark ettiler. Biyopolitik dünyada hayat, kayıtlı hayattır, belgelenmemiş hayatsa var olmaz. Bu yönetim boşluğundan hayatlarını geri almak için ölümün sınırına gelmeleri gerekti. Kaçak göçmenler insanlığa giriş yapabilmek için şehit oldu. İnsan haklarının insanlara ait olmadığı doğruladılar. Tam insan, daha az insan ve insan olmayan şeklinde dereceli bir insanlık inşa ettiler.³¹

30. Halk Meclisinin Kararı, 3 Temmuz 2011, amesi-dimokratia.org/el/psifis/mata/item/264-ψηφισματα-λαϊκής-συνέλευσης-3/7

31. Douzinas, *The End of Human Rights*, 8. ve 9. Bölüm.

Aralık ayaklanması, tüketim ve hedonizm toplumuyla beraber, polis baskısı ve uyum göstermeyenlere uygulanan aşırı denetime bir tepkiydi. Yoksulları, işsizleri ve radikalleşmiş gençleri, hâkim kültürde varoluşsal anlam ya da ahlaki değer bulamayan daha hali vakti yerinde öğrencilerle bir araya getirdi. Çoğu, istekleri hiçbir zaman duyulmamış, sayılmamış ya da temsil edilmemiş insanlardı. Belirli bir şey talep etmediler. Sadece “artık yeter” dediler, “burada karşı duruyoruz”. “Şu veya bu hakkı talep ediyorum,” değil, “haklara sahip olma hakkını talep ediyorum”. Görünmez olanlar, neyin var olduğuna, konuştuğuna ve kabul edilebilir olduğuna dair oturmuş anlayışın dışında olanlar, varoluşlarını Bartleby türü bir “yapmamayı tercih ederim”le icra etmek zorundadır. Toplumsal açıdan var olan ancak siyaseten var olmayan insanlardır onlar. “Toplumsal sistemin ne tamamen dışında ne de içindedirler, sadece paradoksal bir biçimde içsel dışlanma bakımından vardırılar.”³² Siyasi öznelliğin ilk adımı kurulu düzenin reddidir. Doyurulamaz arzu ile zalimce baskı arasında sıkışıp mutlak ancak etkisiz bir özgürlük sergilediler. Eğer irade ile gereklilik diyalektik olarak birleştirilemezse, ayrışmalı bir sentezde karşıt olarak durur; sonuç genellikle şiddet olur. Sıfır noktasındaki siyasettir bu, halkın ve hareketlerin “siyasileşmesi”nde ilk ancak yetersiz adımdır.

Ana akım medya Aralık protestocularına çapulcu dedi. Syntagma’da güruh çokluğa dönüştü. Genç insanlara yirmi yıldır eğer okurlarsa ve diplomalarını alırlarsa ebeveynlerinden daha iyi bir hayata sahip olacakları söyleniyordu. Tarihte ilk defa Avrupalı gençliğin %60’ı yüksek öğrenim görüyor ve seçkinlerle tamamen aynı becerilere sahip. Şimdiyse onlara asla düzgün bir işe sahip olamayacakları söyleniyor. Bin işsiz avukat, mühendis ve doktor, bin vasıfsız işçiden daha devrimcidir. İkisi birleştğindeyse karışimleri patlayıcı olur. Bedenlerin fiziksel olarak yakınlaşması Fransızcadaki anlamıyla bir de-monstration ya da manifestation’du (tezahür). Hegel için öznelliğin ortaya çıkmasının ilk adımı dünyanın olumsuzlanmasıysa, ikincisi de kesin olarak benliğin dünyada dışarı adım atması veya yabancılaşmasıdır ki bu da zenginleşmiş özbilince geri

32. Balibar, a.g.y., s. 288.

döner. *Monstration* ya da tezahür tam olarak ortak siyasi arzunun kamusal ortaya çıkışıdır. Meydanlarda yeni tip bir siyasi öznelilik ortaya çıkmaya başladı. Syntagma Hepatia'nın insan (olmayan) öznesini ve Aralık'ın görünmez öznesini "alı koyarak aştı" ya da bir araya getirip aştı. Syntagma yurttaşı direniş hakkını post-endüstriyel ve post-demokratik toplumlara uygun bir biçimde kullandı.

Direnişi İsimlendirmek

Nomen est Omen. İsim kaderdir, bir yaşamı veya tasarımı koşullandıran nimet ya da lanettir. Ortaçağ ilahiyatında, iyi bir isim cennete giden yolun yarısıydı. Bu en çok siyaset için geçerlidir. İsimlendirmek siyasetin işidir. İsimler, özdeşleşme emareleri (Marksizm-Leninizm), simgesel hatırlatıcılar (Tiananmen Meydanı) ve kimliğin işaretleridir (Pasok, Yeni İşçi Partisi). İsim verme, toplumsal yayılmadan bir siyasi özne (işçi sınıfı, kapitalistler vs.) inşa ederek sanalı birleştirip fiili hale getirir. İsim vermek bu sebeple bir grubun, partinin veya örgütün özgül politikaları ve manifestolarını değil, neyi temsil ettiğini gösteren imgesel bir siyasi edimdir. İsim vermek en çok sayıda insanı, amacı ve grubu birleştirecek bir gösteren seçerek yapılan hegemonik bir uygulamadır. İsim vermek sınırlı bir tikelliği alıp onu evrenselleştirir. İyi bir isim kendi kuruluş mitini oluşturur; isimlendirdiği şeye hayat veren performatif bir edimdir. Örneğin, Alman işgali sırasında Yunanistan'daki direniş örgütünün adı olan "Ulusal Vatansever Cephe" böyle bir hegemonik işlemdi, ulusu ve kurtuluşu bir halk cephesi altında bir araya getiriyordu. Pasok (Pan-helenik Sosyalist Hareket), kendisine parti yerine hareket diyerek sömürgelerin bağımsızlık mücadelelerinin radikalliği ile toplumsal hareketlerin modernleştirme çağrısını özümseyip birleştirmeyi başarabiliyordu.

Direniş siyaseti, tüm siyasetler gibi isim vermeyle işler. Bir gösteri, yürüyüş veya grev gelip geçicidir. Sürmesi ve kalıcılığı için isimlendirilmek zorundadır. Saul Kripke'ye göre isimler "katı işaretçiler"dir (*rigid designator*). Göndergeleri tanımlamaz ya da temsil etmezler, ama tüm mümkün dünyalarda tek ve aynı nesneye işaret ederler. Kurucu bir isimlendirme veya "ilk vaftiz", isme bu vas-

fını verir. Örneğin Theseus'un gemisi verili adıyla özdeşleşir ve Girit'ten Atina'ya süren yolculuğunda bütün parçaları değiştirilse bile aynı kalır. Burada tartıştığımız üç direniş türüne Aralık, Hepatia ve Syntagma adı verildi. Katı işaretçiler olarak geçici olayları kalıcı varlıklara çevirdiler. Aralık zamansal bir belirlemedir, diğerleriye mekânsal. Aralık adıyla müsemmadır. Bu direnişin taktikleri zamanı ve hareketi kullanarak resmi zamansallığın düzenini bozdu. Öte yandan Hepatia ve Syntagma mekânın istikrarını kullanarak onu bir sığınağa ve siyasi güç merkezine dönüştürdü.

İşgalleri *Statis Syntagma* olarak isimlendirdik. *Statis* tuhaf bir kelimedir. Öncelikle dik durup sükûnetini korumak, duruşunu korumak anlamına gelir. İlk anlamı, durgunluk ya da hareketsizliktir. İkinci anlamı, dilin hilesinin numaralarından biriyle, isyan, başkaldırı ya da ayaklanmadır, durağanlığın tam tersidir. *Syntagma* ise birleşik bir kelimedir, *syn* ile *tassein*'dan oluşur, "birleştirme" demektir. Siyasette ve hukukta *syntagma* kuruluş ya da yönetim biçimidir; dilbilimde, sentagmatik bir ilişki dilsel birimleri belli bir sıraya göre dizer. *Syntagma* bir insan çokluğunu bir araya getirip düzenler. *Syntagma* şehrin bir arada olması ve siyasileşmesi demektir. Syntagma Meydanı adını Bavyera Kralı'ndan Anayasa talep eden bir 19. yüzyıl gösterisinden almıştır. *Aganaktismenoi*'nin tekrarladığı şey budur: Bir arada duruyor ve Yunanistan'ı neoliberal tahakkümden, siyasi yozlaşmadan ve post-demokrasi hastalığından kurtaracak yeni bir siyasi düzenleme istiyorlardı.

Stasis Syntagma (kelimesi kelimesine meydandaki otobüs terminali ve metro istasyonu) simgesel bir isimlendirmedir. *Aganaktismenoi* mekânı (meydanı ve toplu ulaşım istasyonunu), duruşu (hep beraber Parlamento'nun karşısına dikilmek) ve talebi (yeni bir anayasal uygulama) bir araya getirmiştir. *Stasis* ya da anayasa kelimesinin etimolojik kökenindeki *sta* metafizik yananamlara sahiptir. *Sta stance* (duruş), *substance* (töz), *hypor-stasis* (temel), *con-sti-tution* (anayasa) kelimelerinin kökenidir. Kişiyle kolektifin bir arada durduğu ve direniş duruşunu aldığı temeldir. Stasis Syntagma felsefi, siyasi, topografik olarak mevcut başkaldırının ve gelmekte olan demokrasinin adıdır.

Meydandaki Demos

ALTERNATİF küreselleşme hareketi 2000'li yılların başlarında göçebe misali ilerleyerek dünya liderlerinin zirvelerini gölge gibi takip etti. Önemli noktaları Porto Alegre, Seattle ve Cenevre gibi birbirinden uzak yerlerdi. Küresel ve devingen kapitalizmi taklit eden küreselleşme karşıtları, küresel ölçekte bir muhalefet örgütledi. Tahrir'den Syntagma'ya ve Occupy hareketine, son direnişlerse ulusal tabanlı, duygusal açıdan yoğun ve belirli yerlerde konumlanmış hareketlerdi. İşgaller, seyyar protestocuların kalıcı kamplara ve meclislere yerleşmesine izin vermişti. Ulusal tabansa bu hareketlerle önceki dönemdekiler arasındaki görece büyük farklardan biriydi. Önceki çokuluslu seferberliklerin sahip olmadığı toplumsal, siyasi ve tarihsel özgüllüklerin kullanılmasını sağlıyordu. Sloganlar evrensel ölçekteydi: *que se vayan todos; dégage; we are the 99%* (hepsi gitmedi; defolun; biz %99'uz). Ancak anlamları her ülkenin koşullarına uyarlanıyordu: Bin Ali ve Mübarek siyasi diktatörlüğü ve yoksulluğu temsil ediyordu, IMF ya da İspanyol/Yunan hükümetiyle kemer sıkmanın adaletsizliğini ve demokrasinin yıkımını. Farklılıklara rağmen, çoğu hareket yükselen antikapitalist duyguları dışa vuruyordu. Etnik ve dini karşıtlıklar yoktu. Tahrir Meydanı'nda Müslümanlar ve Hristiyanlar yan yanaydı. Göçmenler Yunan ve İspanyol işgallerine tamamen dahil olmuşlardı ve kendi bölmeleri, tartışmaları ve müzikleri vardı.

Küreselleşmiş kapitalizm insanları yerel olarak sömürüyor. Sol enternasyonalizmin ve liberal kozmopolitanizmin umutlarına rağmen,

men, etkili siyaset hâlâ memleket sınırları içinde gerçekleşiyor. Di-renişler bize, düşman bir enternasyonal çevreyle karşı karşıya kalan radikal siyasetin sadece kendi *polis*'inde zafer kazanabileceğini hatırlattı.

Kurucu Demos

Gelin Syntagma işgalini radikal felsefe ışığında inceleyelim. Negri ve Hardt'a göre çokluk, bir kamu meclisi değil toplumsal bir kategoridir. Öte yandan Rancière'e göre *demos*, tüm yurttaşları polis'in meselelerinden dışlananlarla birleştirir. Stasis Syntagma bu ikisini bir araya getiren bir hareketti. Çalışan, üreten ve değer yaratan insanlar oradaydı. Görüşleri hükümetçe formalite gereği tartışılıp doğrudan reddedilmişti. Sonuç olarak nüfusun büyük çoğunluğu demokratik danışma ve karar alma sürecinden dışlanmıştı. Talepleri bir kesime ait ya da bölgesel değil evrenselci. Siyasi dışlanma, normatif evrensellik ve maddi olmayan emeğin yaratıcılığı Syntagma'da birleşmişti. Bu anlamıyla çokluk, Atina *demos*'unun güncel biçimi olmuştur. Aristoteles, Atina anayasasına *politeia* demiştir. "Çokluk (*plethos*) ortak iyilik için siyasi olarak harekete geçtiğinde, tüm yurttaşların ortak adı *politeia*'dır."¹ Antonis Manidakis Atina *demos*'unu "çok'un birliğinin siyaset ve iktidarın temsiliinde ortak müzakereyle, ortak bir yerde, kamusal agoranın ortasında vücut bulması" olarak tanımlar.² Klasik *demos*, bir çokluğun kamusal bir yerde toplanıp ortak meseleleri tartışmasıdır. Syntagma günümüzün *Pnyx*'i oldu – klasik Atina'nın toplandığı meydana birkaç yüz metre uzaktaki yer. Stasis Syntagma bir araya toplanan çokluk, meydana *demos*'tu.

Syntagma ve Selanik işgallerine ilk çağrıda, İspanyol *indignados*'unun bir çevirisi olan *aganaktismenoi* terimi benimsendi. Terim işgalcileri siyasi partiler ve sendikalardan ayırıyordu. "Krize ve bizi bu noktaya getirenlere öfkemizi barışçıl bir şekilde ilan ediyoruz. Kendiliğinden gelişen bir hareketle; partiler, gruplar ve ideolojiler

1. Aristoteles, *Politics*, 1279a, s. 40-43.

2. Manidakis, "The Meaning of Multitude", a.g.y.

olmadan.” Stasis Syntagma toplumsal hareketlerin ve yerel işgallerin zengin deneyimini kullanıyordu ama aynı türden bir hareket değildi. Belirli bir politikayı ya da politikalar dizisini değil genel kemer sıkma paketini ve arkasındaki iktidar sistemini hedef alıyordu. Halk meclisleri belirli konuları ve sıkıntıları konuşuyor ama kimliğe dayalı hareketlerde olduğu gibi nüfusun ayrı kesimlerine hitap etmiyordu. 27 Mayıs’ta benimsenen ilk karar, işgalin hedeflerini genel terimlerle tanımlamıştı: “Uzun bir süre için kararlar bizim adımıza biz olmadan alındı. *Biz* Syntagma’ya hayatımız ve geleceğimiz için savaşılmaya gelmiş çalışan insanlarız, işsizleriz, emeklileriz, gençleriz. *Biz* buradayız çünkü kendi sorunlarımıza sadece bizim çözüm bulabileceğimizi biliyoruz. ... *Biz*, bizi bu duruma getirenler gitmeden meydanları terk etmiyoruz. Hükümetler, troyka, bankalar, mutabakat anlaşmaları ve bizi sömüren herkes. *Biz* onlara borcun bizim olmadığını söylüyoruz. ŞİMDİ DOĞRUDAN DEMOKRASİ!”³ Devlet iktidarıyla yüzleşen bir karşı iktidarın olduğu yeni tür bir eylemdi bu. “Halk”, “yurttaşlar” ya da “toplum” terimleri, işgalin öznesinin alternatif tanımları olarak önerilmişti; sonunda “biz” kazanıldı ve kararı şekillendirdi. Seçim münasipti. “Biz”, “yurttaş”ın aksine Yunan olmayanları da içeriyor ve “halk” veya “toplum”un aksine fiziksel varlığın içsel karakterini yansıtıyordu. En çok sayıda insan içerebilecek terim buydu.

Çoğu devlet ve hukuk sistemi, anayasal meşruluğun usulleri ihlal edilerek kurulur. Devrimin, savaşta zafer ya da yenilginin, sömürgecilik ya da işgalden kurtulmanın sonucu olarak ortaya çıkarlar. En çok devrimlerde aşikâr olan halkın kurucu iktidarı, var olan anayasayı askıya alır ve yeni bir devlet, daha iyi bir anayasa ya da adil bir hukuk kurduğunu iddia ederek kendisini gerekçelendirir. Her kurulu düzene hayaletimsi bir gölge gibi eşlik eden direniş hakkına başvurur. Oluştugu noktada, kurucu iktidar yasadışı, suçlu, kötü yaftasıyla mahkûm edilir. Eğer başarılı olursa, yeni düzeni kuran bildiri ve anayasalarda geriye dönük olarak meşrulaştırılır. Syntagma çokluğu da benzer şekilde hareket etti. Varılan karar, kolektif özyasama bildirimlerini andırıyordu. Onun “biz”i siyasi bir vaftizdi; “onlar”ın, yani

3. Giovanopoulos ve Mitropoulos, *a.g.y.*, s. 277, 279 (italikler bana ait).

Parlamento, siyasetçiler, bankacılar ve troykanın karşısındaydı. Karar hem çokluğun var olduğunu beyan ediyor hem de onu fiilen “kurucu dışarı”nın karşısında kuruyordu. “Bir sınır, bir ‘onlar’ belirlenmeden hegemonik ifade olamaz,”⁴ diye yazar Chantal Mouffe. Syntagma’nın “onlar”ı kısaca iktidar sistemiydi. Ancak çokluğun kurucu iktidarı Mouffe’un “agonistik siyaset”ine yol açmadı. İktidar elitlerine karşı, “demokratik çoğulculuk” kurumları aracılığıyla müzakere edilemeyecek derin bir karşıtlıkla inşa edilmişti. Jodi Dean’in dediği gibi, Occupy Wall Street bağlamında işgal,

... bir mevcudiyeti dayatarak ortada bir boşluk olduğunu ileri sürüyor. Bu dayatma insanların ait olmadıkları yerlere zorla sokulmalarından öte bir şeydir. ... Bireysellikten kolektifliğin dayatılması, bir grubun birleşik iktidarının halihazırda bireyleri barındıran bir mekânı altüst etmesidir. Böyle bir dayatma, mevcut olmayan, mevcut olduğunda da korku ve güvensizlik yaratıp silahlı polis ve kilometrelerce barikatla karşılanan bölünmüş insanları temsil ettiğini iddia eden bir siyasi düzenlemenin kibrimi ortaya çıkarır.⁵

Kararın “biz”inden önce meydanda başka bir protesto olayı vardı. Kamuya duyurulmasından sonra çokluk, kurucu karşı-iktidara dönüştü. Kurucu olarak, duyurduğu şeyi yarattı: yeni kolektif, “biz”. Karşı-iktidar olaraksa “onlar”a, siyasi ve ekonomik elitlere karşı muhaliflikle ve çatışmayla ortaya çıktı. Kendi anayasasını yaratarak, kendi işlevine, hedeflerine ve eylemlerine dair asgari ilkeler ve kurallar oluşturdu. Kurucu ile kurulanın üst üste binmesi, Syntagma’yı bir “kurucu iktidar paradoksu” örneğine dönüştürüyor: Hareket, kurulu ve meşru iktidar gibi davranarak bir yönetim şekli ya da kolektif kuruyor.⁶ Eylem geriye dönük olarak kendi zeminini yaratıyor ve toplumsal mekânı bölüyor.

Kurulu iktidar kendi kendini meşrulaştırır, sebepsizdir. Eğer “biz” çağrısının muhatapları eylemi kendilerinin olarak benimserse başarılı olur. Gelin siyasi öznenin kendi çabasıyla yükseldiği bu

4. Chantal Mouffe, “Carl Schmitt and the Paradox of Liberal Democracy”, *The Challenge of Carl Schmitt* içinde, haz. Mouffe, Londra: Verso, 1999, s. 51.

5. Jodi Dean, “Claiming Division, Naming a Wrong”, Astra Taylor ve diğ., haz. *Occupy: Scenes from Occupied America*, Londra: Verso, 2011, s. 91-92.

6. Martin Loughlin ve Neil Walker (haz.), *The paradox of constitutionalism: Constituent Power and Constitutional Form*, Oxford University Press, 2008.

kendini yaratma edimini keşfetmeye devam edelim. Önemli bir semiyotik ayrıma göre, sözcelemenin öznesi ve sözcenin öznesi iki farklı konuşma konumudur. Örneğin edebiyatta, sözcelemenin öznesi romanın yazarıdır; romanın kurmaca anlatıcısıysa sözcenin öznesidir, hikâyeyi anlatır. Benzer bir şey kurucu iktidarın ilk eylemlerinde gerçekleşir, özellikle de anayasanın oluşturulmasında. Anayasayı yasa yapıcı hayata geçirir, ancak metni başka bir yazara mal edilir – Tanrı, insanlık, bugünlerdeyse halk. Benzer biçimde, meydanların “biz”i tikel ile evrenseli bir potada eritti. “Biz” ilk başta tartışan ve kararı benimseyen üç bin kişiye atfediliyordu. Ancak bu yeni kolektif yerini ve zamanını, işlem ve kaplamasını belirledikten sonra “biz” bütün acı çeken nüfus haline geldi. Sözcelemenin öznesi, yani Syntagma meclisi ve sözcenin öznesi, yani Yunan halkı birleşmişti. Bir kez kurulduktan sonra, Syntagma ülkedeki acı çeken her insan için konuşuyordu. Bir aradaki çokluk ve Yunanistan’ın bütünü bu “biz”e katıldı. Judith Butler’ın dediği gibi, “İttifak halindeki bedenler olarak sokaklarda ve meydanlarda bir araya geliyoruz. Burada birlikte demokrasiyi kuruyoruz; ‘Biz, halk’ sözünü hayata geçiriyoruz.”⁷

Stasis Syntagma “meydandaki *demos*”tu. Klasik öncülünün aksine, kararları devlet için bağlayıcı değildi; ancak müşterekleri tartışan ve farklı, “aşağıdan yukarıya” tipte bir demokrasi tasarlamış tek halk topluluğuydu. Kurucu iktidarın metafiziği çokluğun toplumsal bileşimiyle doğrulanıyordu. Nüfusun her kesimi mevcuttu. Gençler ve yaşlılar, Yunanlar ve yabancılar, lise öğrencileri ve üniversite talebeleri; işsizler, vasıfsızlar ve düşük ücretliler; devlet memurları, özel sektör çalışanları ve serbest meslek sahipleri; sol, sağ ve apolitikler; ordu subayları ve erler, rahipler ve polisler. *Statis Syntagma*’da bir çoğunluk oluşturan kadınlar –“uzman” panellerinde kadınların her zaman olmaması, ataerkilliğin zor öldüğünü hatırlatıyor bize– çocuklarla, göçmenlerle ve emeklilerle beraber işgale gökkuşağı karakterini verdiler. Ailelerin bütününe ve çok fazla çocuğun varlığı özellikle çarpıcıydı. İşgal “krizin onları çok sert vuracağım anlayan genç insanları ve özellikle genç bekâr anneleri,

7. Judith Butler, “Bodies in Public”, Taylor, *Occupy*, s. 193.

aynı zamanda emeklilik maaşları azaldıkça azalan yaşlı insanları çekiyordu. Ama onların apolitik olduğunu söylüyor değilim. Hepsi sadece bu simgesel yerdeki varlıklarının bir şeyleri değiştirebileceğinin gayet farkındalar”.⁸ Syntagma Yunan halkıydı. Ancak anayasadaki “halk”ın tersine, işgalciler hayali bir egemenlik iddiasında bulunan tek bir “siyasi topluluk”ta birleşmediler. Ortak arzuları çerçevesinde benzersizliklerini korudular. Göze çarpan bir pankartta “Parti üyesi, seni burada istiyoruz ama partini istemiyoruz” yazıyordu. İşgal çoklunun, çoğulun ve tekilin bir araya gelmesiydi.

Anayasa hukukçusu Hans Lindahl, kurucu iktidarın eylemlerini açıklamak için “alegallik” terimini ortaya atmıştır. Alegallik eylemler ne legaldir ne de illegaldir. “Yasal düzen tarafından çizilmiş yasalılık-yasadsızlık ayrımıyla mücadele ederler, bu iki terimi ayırmanın başka bir yolunu sunarlar...” Alegallikteki “a”, legalin ötekisi anlamına gelmez, çünkü bu illegallik olurdu. Alegallik fiiller yasal sınırları çizer ve bir içerisi (“biz”) ile bir dışı (“onlar”) yaratarak yeni kolektifi başlatır. Yasadışı sayılan şeylerin yasal olma ihtimalini ve yasal sayılan şeylerin yasadışı olma ihtimaline işaret ederler.⁹ Başka bir kitapta, egemenliğin teolojik biçiminin kısmen yargının, yani kanunun sözünün örgütlenmesinden kaynaklandığını iddia etmiştim. Konuşma gücü olan üniter bir varlığın kanunu duyurabilmesi için görünür olması gerekir.¹⁰ “Biz” ile “onlar” arasındaki ayrım üniterlik ilkesini ihlal eder ve “egemenliğin yasal teolojisinin etkinliğinin bitirilmesi”¹¹ sürecini başlatır. Benzer şekilde “ödeyemeyiz, ödemeyeceğiz” hareketi, işsizlerle ve göçmenlerle dayanışma eylemleri, elektrikçilerin güç kaynaklarını yeniden bağlaması alegallik örnekleridir. Evrensel ilkeler adına egemenin iktidarına karşı başarılı meydan okumalar onun varlık sebebinin zayıflar ve farklı bir yasalık tasarlar.

8. Aktaran Rena Dourou, Mason, *a.g.y.*, s. 89. Dourou 2012 seçimlerinde Syriza milletvekili olarak seçildi.

9. Hans Lindahl, “The Opening: Alegality and Political Action”, *Law and Political Agonism* içinde, haz. Andrew Schaap, Aldershot: Ashgate, 2009, s. 90.

10. Douzinas, *Human Rights and Empire*, 12. Bölüm.

11. Illan Wall, “Tunisia and the Critical Legal Theory of Dissensus”, 23/3 *Law and Critique* (2012), s. 232.

İşgallerin “biz”i kurucu bir karşı-iktidar inşa eder; alegal eylemler devlet yasallığının içinde bir oyuk yaratır. Bu anlamıyla, Syntaxma yeni bir kurucu iktidar teorisi ve pratiği geliştirmiştir. Sadece demokratik bir karşı-iktidar geç kapitalizmin ve parlamenter demokrasinin koşullarında kökten bir değişim başlatabilir. Meydanların kurucu iktidarına, beraber olmanın egemenliğine, egemen olmayan anomik egemenlik veya çıplak egemenlik diyebiliriz. “Çıplak egemenlik topluluğun kendi kuruluşunda ya da anayasasında kendisine açılmasının adıdır.”¹² *Demos*’un egemenliği tekil değil çoğuldur; farklı dillerde konuştuğu söylenebilir. İstisna halinin huşu uyandıran kaynağı değil, haysiyet, ihtimam ve dayanışmanın hâkim olduğu bir çokluktur. “Meydandaki *demos*” teolojik egemenliğin özbağışıklık sendromudur. Gelecekteki demokrasiye delalet eder.

Ayağa Kalkan Öfke

Aganaktismenoi başlangıçta bir sınıf konumu, ideoloji (çoğu kişi tüm ideolojilere karşı olduğunu ifade ediyordu) ya da inanç sistemi yerine bir duygunun adını benimsemişti: öfke. Baruch Spinoza’dan Stéphane Hessel’e, infial adaletsizliğe ve kötülüğe karşı etik bir cevap olarak yorumlanmıştır. Spinoza’ya göre, öfke “bir başkasını yaralayan birisine yönelik nefrettir”.¹³ Başkalarına yönelik bu ilgi öfkeyi etik ve aktif bir duygu yapar. Öfkenin fenomenolojisinde, adaletsizliğe, ahlakdışılığa ya da kötü eyleme hoşgörünün bir sınırı vardır. Bu sınıra ulaşıldığında hoşgörü, duygusal çalkantıya dönüşür. Eğer adaletsiz ve kötü eylemler artarsa, bir “öfke sermayesi” yaratılır, kızgınlığa doğru ilk adım. “Kızgınlık hareketi üreten duygudur, özneyi harekete geçiren ruh halidir.”¹⁴ Bu sermaye “güzel ruh” un ahlakçılığında sessizce tüketilebilir ya da özel eylemlere yatırılabilir. Varlığımız öfkeyle isyan ettiğinde harekete geçme gücünü keşfederiz. Infial duygusal-etik bir cevaptır, kızgınlıkta etik-siyasi.

12. Douzinas, *Human Rights and Empire*, s. 279.

13. Spinoza, *Ethics. Complete Works*, çev. Samuel Shirley, Indianapolis, Hackett, 2002, s. 314.

14. Simon Critchley, *Infinitely Demanding; Ethics of Commitment, Politics of Resistance*, Londra: Verso, 2007, s. 130.

Öfke, direniş için gerekli giriş dersidir, “sıfır noktasıdır, başkaldırı ve isyan hareketlerinin geliştiği temel maddedir”.¹⁵

Öfke ahlakçı ya da kişisel olduğunda, dilsel aşağılamalara, küfürlere ve karşısındakini konuşurmamaya, “turtalamaya” ya da onun Yunan eşdeğeri olan “yoğurtlamaya” (düşmanlara turta ya da yoğurt atmak) yol açar. Kriz sırasında yaygın bir şekilde dolaşan komplo teorileri de bu ahlakçı ve etkisiz infialin parçasıdır. Eyleme dönüşmez çünkü insanlara karşı ittifak kurmuş çok sayıdaki büyük güç yenilmezdir. Ancak Carl Schmitt’in dost/düşman ilişkisi olarak siyaset tanımında ısrarla belirttiği gibi, siyasi husumet kişisel nefret ya da intikam arzusu değildir, yaşam biçimimizi inkâr eden ve yok etmeye çalışan bir düşmana karşı saldırdır. Infial ancak bireyler yerine sistemin hatalarına yönelik kızgınlık haline gelirse duygular siyasi eyleme dönüşebilir. Kolektif kızgınlık direnişe yol açar. Öfke ve kızgınlık siyaseten aktif duygulardır, belki de duyguların en siyasilерidir. Alain Badiou buna katılmaz. “Öfkeli olmak asla yeterli olmamıştır. Nasıl ki nihilist bir isyan, siyaset olduğunu iddia edemezse, olumsuz bir duygu da olumlu fikrin ve onun örgütlenmesinin yerini alamaz.”¹⁶ Bu klasik bir felsefi tekdilcilik örneğidir – aynı kuramsal araçları tüm durumlara uygulama arzusu. Öfke, Tahrir Meydanı’na yol açtı, *ancien régime*’in düşmesine ve yeni bir çağın başlamasına. Öfke Syntagma Meydanı’nı yönlendirdi, hükümetin düşürülmesine ve Avrupa’da radikal bir sol partinin en iyi seçim sonucunu elde etmesine yol açtı. Badiou’nun “devletten çıkartma” (ama halk diktatoryal bir yönetime onu devirecek bir isyan dışında hangi yolla direnebilir?) ve “iktisattan çıkartma” (ama halk bir ulusu yok eden kemer sıkma politikasına, onu teşvik edenleri seçimle iktidardan indirmek dışında nasıl son verebilir?) ilkelerine bağlılığı, öfkenin pedagojik katkısını gözden kaçırmasına yol açıyor.

Kitle sosyolojisi ve psikolojisinin farklı çekinceleri vardır. Kitle duygusaldır, dişildir, kızgındır, bedenlerin toplanmasıdır, dokunur, birbirini ittirir, yoğurur ve düğümler, özerkliğini ve mahremiyetini kaybeder. Öfke, kitlenin günahlarının manzumesine mükemmelen

15. Hardt ve Negri, *Commonwealth*, s. 235.

16. Badiou, *Rebirth*, s. 97.

uyar. Öte yandan, işgaller bu görüşleri zayıflattı. Le Bon'un veya McDougall'ın endişelerine rağmen, Syntagma çokluğu, dilsiz bir yaratık ya da yönetilen bir kitlenin tersine çoklu ve dokunsal niteliğini korudu. Elias Canetti, kitlenin hayatının olumlu yönlerini iyi ifade eder. Kitle ve kalabalık, ötekilerle ortak bir eylemde kaynaşmaya yönelik daimi arzuyu ve kapitalizmin bireyselleşme ve mahremiyet eğilimine karşı güçlü bir özdeşleşmeyi dışa vurur. Bunlar “arkaik” kalıntılar değil sabit insan özellikleridir. Siyasi adanmışlık ve eylemi, çıkarlar ve akıl kadar, tutku, duygulanım ve vücut bulmuş yaşamın içsel yönleri de belirler. Freud'un dediği gibi, “**Hatırı sayılır miktarda insanı aşta birleştirmek her zaman mümkündür, ancak onların saldırganlıklarının hedefi olacak başka insanlar kaldığı sürece**”.¹⁷ Meydanlarda libidinal yatırım, *cupiditas* vardı, ancak bir lider ya da ortak bir ideoloji yoktu. Siyasi arzu doğrudan demokrasinin uygulamalarında, toplumsal felaketi durdurma iradesinde, toplumsal bağları örgütlemek için yeni yollar hayal edilirken kendini gösteriyordu. Çokluk düşünüyor ve tartışıyordu, konuşuyor ve kendi kendini yönetiyordu. *Cupiditas quae ex ratione oritur, excessum habere nequit* –akıldan doğan bir arzu aşırı olamaz– diye yazar Spinoza.¹⁸ Radikal arzu ile aklın birleşimi işgallerin tüm yönlerine damgasını vurmuştu. Liberal özerklik, yerini dolayimsız karar alma ve kolektif özbelirlenime bırakmıştı. Fikirler ve duygular bedensel yakınlıkla yayılıyor ve kolektif özfarkındalığın yeni türlerine yol açıyordu. Katılımcılar algılarının açıldığını, yabancılara karşı yakınlık ve dayanışma duygularının geliştiğini ve topluluk önünde konuşmaya yönelik gizli yeteneklerinin ortaya çıktığını söylüyorlardı. Londra'da, Atina'da ve New York'ta bir sevinç ve coşku hissi aşıkardı. İnsanlar gülümsüyor ve gülüyorlardı, yabancılara sarılıp öpüşüyorlardı, kişisel hikâyeler anlatıyor ve yemek, su ve sigaralarını paylaşıyorlardı. İşbirliği, koordinasyon ve iyi mizaç, Paul Mason'ın Syntagma'ya “Bono olmadan Glastonbury”¹⁹ demesine yol açmıştı.

17. Sigmund Freud, *Civilisation and its Discontents*, c. XXI, Londra: Vintage, 2001, s. 114.

18. Spinoza, *Ethics*, IV. Kısım, LXI. Önerme, New York: Dover, 1959, s. 229.

19. Mason, *a.g.y.*, s. 89.

Demokratik siyasetin, siyaset bilimince yası tutulan “duygulanım açığı”, yerini aklın güdülediği bir duygu ve adanmışlık seline bırakmıştı.

Syntagma öfkeyi ve kızgınlığı daha yüksek bir düzleme taşıdı. *Aganaktismenoi* yeni bir varlık. Olağan siyasette mevcut olmayan ve anketlerle sayılamayan bir varlık. Gerçekten de çokluğun ortak mevcudiyetiyle anketlerin yöntemi arasında kapanmaz bir boşluk vardır. “Kamu”oyu, nüfusun cinsiyet, gelir, meslek, mesken gibi farklı unsurlarını temsil eden bir örnekleme dayanılarak ölçülür. Böyle bir örneklem birbirini tanıyan ve görüşüp ortak meseleleri tartışan insanları içermemelidir. Anketlerin “kamu”su özel kişilerin görüşlerinin toplamıdır; fiziksel biraradalığı, kamusalığın çekirdek anlamını dışlar. Öte yandan Syntagma kamuydu –halktı– kamuya açık yerlerde toplanıyor, tartışıyor ve hareket ediyordu. Zamanla *aganaktismenoi* adı, yerini daha olumlu olan *apofasismenoi*’ye (kararlılar) bıraktı. Syntagma işgalcisi hem yurttaştı hem de siyasetten dışlanmıştı, resmen yurttaştı ancak özünde *apolis*’ti (şehirsiz); *apofasismenoi* nüfusun dışlanmışlarının bütünüydü. Kahire ve Atina’nın coğrafi merkezleri olan Tahrir ve Syntagma, Mısır ve Yunanistan’ın, belki de kısa bir süre için tüm dünyanın kalbine dönüştü.²⁰ Meclisler, tartışmalar ve kararlar Jean-Jacques Rousseau’nun “genel irade”sinin günümüz versiyonuydu.²¹ Syntagma’daki halk *ecclesia*’ya, karşılarındaki parlamentodan daha yakındı. Parlamento’nun Lordlar Kamarası’nın altında yer alan, avam tarafından ve avam için yönetilen Avam Kamarası’ydı. Müşterekler hakkındaki kararlar, diyordu çokluk, onların yükünü taşıması istenenlerin etkin katılımı olmadan alınamaz.

Yer adı, kavram ya da eylem olarak Syntagma, kökten değişim anlamına geliyordu. Mısır ve Yunanistan’ın bütünü birkaç hafta için bir meydan olmuştu. Bu anlamıyla, çokluk Syntagma’da toplanmış ancak her yerde görünür hale gelmişti. Eski Yunanların yolculukla-

20. Badiou, *Rebirth*, s. 55-61.

21. Hardt ve Negri işgallerin toplumsal sözleşme ve devletin yaratımını önceleyen “herkesin iradesi”ni dışa vurduğunu iddia ediyor. Anlaşmadan sonra bizzat olarak “genel irade” oluyor. Ancak ana noktası aynı kalıyor.

rına şu deyiş eşlik ederdi: “Nereye giderseniz gidin, *polis*’in ta kendisi olacaksınız.” Bu deyiş farkında olmadan, “Biz meydanlarız ve her yerdeyiz” sloganıyla tekrarlandı. Syntagma *demos*’u Yunan halkıydı.

Çokluğun Estetiği

Meydanlar ve yeşil alanlar, yürüyüşlerin, boş zaman uğraşlarının ve ılımlı erotik deneyimlerin mekânlarıdır. Kitleler festivaller, karnavallar ve Güney Avrupa’da hâlâ yapılan seçim kampanyası mitingleri için toplanır. Yunanistan’da önde gelen partilerin büyük mitingi Syntagma Meydanı’nda seçimlerden hemen önce yapılır ve bu olay kampanyanın bittiğine işaret eder. Mitingler liderin konuşmasıyla kalabalığın konuşamamasını yan yana getirir. Lider kitlenin “ağzını tıkar”; ara ara alkışlanma, göklere çıkarılma ve siyasi rakipleri yuhalatma talebi, kitlenin dilsizliğini daha da abartılı hale getirir. Televizyondaki haber programları kitleyi büyük ve coşkulu yansıtırsa bir miting başarılı demektir. Dilsiz kalabalık günümüz demokrasi-sinde halkın rolünü simgeler: Retoriğin, komutların ve arada bir verilen ödüllerin edilgen alıcısıdır.

Yaşanan işgallerde kitle konuşan çokluğa dönüştü. Jürgen Habermas tarafından geliştirilen “kamusal alan” fikri asıl anlamına, yani insanların açık bir alanda maddi biraradalığına geri döndü. “Diyalogla irade oluşumu”, mecazların hilelerinden ve ideolojik abartılardan kurtulup fiziksel hale geldi. Buradallığın ve sunumun temsilinin reddi kadar, konuşmacılara ve dinleyenlere saygı da Stasis Syntagma’nın alameti farikasıydı. İnsanlar konuşuyor, ama aynı zamanda dinliyorlardı. Müdahaleler ve sıkıştırmalar nadirdi. Liderin seçim mitinglerindeki hitabının başarısı coşkulu kalabalığın müdahalesinin dakikalarıyla ölçülür – İngilizlerin parti konferanslarında liderlerin ayakta alkış yağmuruna tutulmasında olduğu gibi. Syntagma’daysa onay ve onaylamama kolların ve ellerin ritmik dalgalanmasıyla ifade ediliyordu. Bu uygulamalar düşünmeye, tartışmaya ve ortak eyleme benzeri görülmemiş bir kamusal adanmışlığa işaret ediyor. Hannah Arendt *İnsanlık Durumu*’nda çalışmayı *poiesis* ve *praxis* olarak ikiye ayırır. Poiesis bir şey üretir, bir masa, san-

dalye ya da kitap. Praxis ise kendi telosunu içinde bulur, kendi oluşunda ve özgönderimselliğinde, ki Arendt'e göre siyasetin özü budur. Poiesis'in başarısı sonucun mükemmelliğine dayanır, lezzetli bir yemek pişirmeye ya da iyi bir kitap yazmaya. Praxis ise yapılışının mükemmelliğiyle başarılı olur. Poiesis teleolojik ve uzamsaldır; bir telosu, bir ürünü ve varış noktası vardır. Praxis ise bir oluştur, dünyanın zamansal bir çözülüşüdür. Dansçının koreografıyı icra etmesi ya da oyuncunun oyunu yorumlaması da böyledir. Dansçı ve dans, oyun ve oyunculuk birbirinden ayrılamaz. Dansın başarısı dansçıyı mükemmelleştirir ve dansçının hüneri gösterinin ideal biçimiyle sunulmasını sağlar. Arendt'e göre siyaset kendi kendini mükemmelleştiren sahne performansına daha yakındır. "Siyasi alan doğrudan beraber hareket etmekle, 'kelimeleri ve işleri paylaşmak'la ortaya çıkar. ... *Polis* fiziksel konum itibarıyla bir şehir devleti değildir, halkın birlikte hareket etmesi ve konuşmasıyla ortaya çıkan bir örgütlenmedir ve gerçek mekânı bu amaçla bir arada yaşayan insanlar arasındadır."²² Whitehall ve Westminster'da siyasetin tanımı bu değildir. Arendt için "siyaset bir *techne*'dir, sanatlar arasında yer alır ve iyileştirme veya seyrüsefer gibi aktivitelere benzetilebilir; dansçının ve oyuncunun performansındaki gibi, bunlarda da 'ürün', performans edimiyle eşdeğerdir."²³

Syntaxma kamunun, siyasalın ve estetiğin bu unutulmuş anlamına geri döndü. Konuşmak ve icra etmek işgallerin merkezi faaliyeti idi. Çifte bir meydan okuma yöneltiyorlardı. Hem sıradan insanların alışılmış sessizliği, hem de kamuya hitap etmeyi tekelleştiren siyasetçiler, uzmanlar ve "ünlüler" mahkûm ediliyordu. Maurice Blanchot Mayıs 1968 olaylarının "herkesi coşturan bir konuşma özgürlüğü aracılığıyla tüm topluma kardeşçe bir eşitlik içinde yaşama hakkını geri verdiğini"²⁴ yazıyordu. İşgallerde de öyleydi. Söylemek söylenenden daha önemliydi. İnsanlar yabancılar karşısında konuşmalar yapıyordu; konuşmak bir arada olmanın ortak mekânını

22. Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago University Press, 1998, 2. baskı, s. 198.

23. A.g.y., s. 207.

24. Maurice Blanchot, *The Unavowable Community*, çev. Pierre Jorris, Barrytown: State Hille Press, 1988, s. 30.

yaratmıştı. Halka açık performansın yeni estetiği idi bu. Konuşmalar hem *praxis* hem de *poiesis*'ti, otarşik iletişim ve amaçsal eylemdi. Okunan şiirler, nakledilen kişisel hikâyeler ve tarihler, kamusal konuşmayı araçsal ve demagojik olmaktan çıkarıp sanatsal ve siyasi kılıyordu. “Siyasileşmiş” üyeler sanatsal müdahalelerin “alakasız”, “zaman kaybı” ya da sadece “aptalca” olduğunu düşünüyordu. Ama hareketi araçsal olmaktan çıkarıp –terimin köken anlamıyla– pratiğe dönüştüren, tartışmaya ve eylemeye yönelik bu yeni yaklaşımdı. “İnsanların bir çemberde oturup konuşmacıların monologlarını dik-katle dinlediği doğrudan demokrasi meclislerini takip ederken, kamunun katıldığı canlı bir tiyatronun unsurlarını buldum,”²⁵ diye yazıyordu sanatçılar grubunun bir üyesi. Konuşmanın ve performansın teatrallliği, “izleyenlerin etkin katılımcı rolünü oynadıkları, ‘hikâye’yi sahiplenip kendi hikâyeleri yapmak için kendi tercümelerini geliştirdikleri” bir estetiğin damgasını taşıyordu. “Özgürleşmiş bir topluluk, anlatıcılar ve tercümanlar topluluğudur.”²⁶

Jean-Jacques Rousseau’ya göre sivil festivaller halk egemenliğinin tiyatrolarıdır. Halk, kamusal gösteri ve festivallerde “kendi egemenliğinin oyuncusu ve canlandırıcısı”na dönüşür.²⁷ Alman Romantizminden beri, canlı bir topluluk ve etkin bir siyasetle en çok bağlantılandırılan sanat tiyatrosu oldu. Tiyatro topluluğun estetik anlayasıdır, “sadece yasaların bir aygıtı olarak değil hareket halindeki bir beden olarak belli bir yer ve zaman işgal etmenin yoludur, yasaları ve siyasi kurumları önceleyen ve önceden biçimlendiren bir dizi algı, jest ve tavırdır.”²⁸ Syntagma, halk tiyatrosu biçimiyle halk egemenliğini canlandırdı. Friedrich Schiller’in siyasi ayaklanmaya eşlik edecek bir estetik devrim çağrısını hatırlattı.

Sanatsal faaliyet hayatın her yönüne damgasını vuruyor ve siyasi performansı tamamlıyordu. Sanat materyalleri bedavaydı ve insanlar onları kullanmaya ve sonuçlarını göstermeye teşvik ediliyordu.

25. Yannis Stefanakis, “The Square, an Immense Artistic and Activist Happening”, haz. Giovanopoulos ve Mitropoulos, *a.g.y.*, s. 86.

26. Jacques Rancière, *The Emancipated Spectator*, çev. Gregory Elliott, Londra: Verso, 2011, s. 22. Dikkatimi Rancière’in tiyatro ve seyircilik analiziyle bağlantısına çeken Polity okuyucusuna teşekkür etmek isterim.

27. Critchley, *Faith*, s. 52.

28. Rancière, *a.g.y.*, s. 6.

Resimler, grafitiler, şiir ve hikâyelerin okunması ve asılması, müzik ve dans, duvarlarda lazer ışıklarıyla yapılan resimler ve sokaktaki insan yerleştirmeleri devasa bir sanat festivali hissi yaratıyordu. Tanınmış ve tanınmamış sanatçılar düzenli olarak konserler veriyor ancak sahne kullanmıyordu. “Buradaki felsefe sahneyi kaldırmak, böylece sanatçıyla halk arasında ayrım olmamasını sağlamaktı, sanatçı ve seyirci/oyuncu aynı seviyede idi.”²⁹ Bu, Antonin Artaud ve Bertolt Brecht’in tiyatro fikridir: İzleyiciler edilgenliklerini bırakır ve kolektif enerjilerini geri kazandıran bir eyleme çekilir. Jacques Rancière’in dediği gibi, özgürleşme “yapanlarla bakanlar arasındaki ki, bireylerle kolektif topluluğun üyeleri arasındaki sınırın bulanıklaşmasıdır”.³⁰ Stasis Syntagma hem siyasetin hem de halka açık sanatın anlamını değiştiren bir siyaset estetiği “olay”ıydı.

Demos’un Mekânı ve Zamanı

Fiziksel bir mekân olarak “kamusal alan”, işi, estetiği ve siyaseti birbirine bağladı. Siyasi zamanın ve mekânın, profesyonel siyasetçilerin tekeline kaldıran yeni bir düzeni ortaya çıktı. **Halk meclisleri işgününün sonunda başlıyor ve hafta sonlarında çok sayıda kişiyi çekiyordu; ilk üç pazarda çeyrek milyona yakın insan bir araya geldi.** Normalde eğlenmek, dinlenmek ve eğitim için kullanılan boş zamanlar, bir kolektif yaratım ve eylem zamanına dönüştü. Post-fordist kapitalizmin ağları ve yatay bağlantıları kâr ve sömürü mantığından çıkıp siyasi işbirliği, virtüöz performans ve üretken eyleme dönüştü. Negri ve Virno’ya göre maddi olmayan emeğin toplumsallaşan dili, bilgisi ve iletişimi genel zekâyı bir üretim gücüne dönüştürmüştür. Ancak çalışan insanların atomlaşması ve ekonomik faaliyetin katı bir disipline tabi olması siyasi işbirliğini engeller. İşyerinde kurulan ağların evde siyasi yalıtım ve yalnızlığa yol açması kapitalizmin sömürdüğü tuhaf bir paradokstur. İşgaller bu düzeni tersine çevirdi.

Stasis Syntagma geç kapitalizmin talep ettiği becerileri ve bilgiyi onun temsil ve hiyerarşi ilkelerine karşı çevirdi. Temsilin yozlaş-

29. Stefanakis, *a.g.y.*, s. 89.

30. Rancière, *a.g.y.*, 19.

ması, Parlamento'yla Syntagma'nın yakınlığı ve karşılaştırılmasıyla açığa vuruldu. Her yerde parlamentolar merkezi siyasi mekânı oluşturur; siyasetin, toplumun geri kalanı karşısındaki özerkliğini ve üstünlüğünü dışa vurur. Parlamento katı bir kurumsal disipline ve parti disiplinine bağlı olan profesyonellerle doludur; ama aynı zamanda temsil ilkesi de demektir, seçilmiş üyelerle dışarıdaki insanlar arasındaki dikey ilişkidir. İktidar, Meclis'te topografik olarak düzenlenir (Sol-Merkez-Sağ); sınıf ve çıkarların katı bir biçimde belirlenmiş yerlere tahsis edildiği toplumsal bir harita işlevi görür. Milletvekilleri troykanm ve liderlerinin talimatlarıyla, halkın duygularını hiç umursamadan, birtakım önlemleri oylarıyla yasalaştırdıklarında, sokağa sözlü ve bazen de fiziksel saldırılara maruz kalmadan adım atamaz oldular. Daha da önemlisi, temsil fikri saygınlığını kaybetti. Siyasi sistem artık halkın çıkarlarını "temsil ettiğini" iddia edemiyordu. Başka yerlerde alınmış kararların meşrulaştırdığı ve iletildiği bir mekanizmaya dönüşmüştü. Siyaset bilimi çevrelerinde kalıcı bir sohbet konusu olan parlamenten demokrasinin yozlaşması, halkın kendisine de aşikâr hale geldi.

İşgal alanı farklı bir biçimde düzenlenmişti. İnsanların aynı yerde toplanması sonucu ortaya çıkan fiziksel yakınlık ve duygusal yoğunluk siyasi kimliği ve bağlılığı güçlendirdi. Topografik olarak meydan, tematik gruplara ve siyasi kampanyalara ait masalar, sanat sergileri, herkesin kitap alabildiği bir kütüphane ve çeşitli yemekler satan tezgâhlarla çevrelenmişti. Çadırlar meydanı çevreleyen yeşil alana yerleştirilmişti, hareketli bir şehrin etrafındaki uykulu banliyöler gibi. Merkezi bir nokta yoktu ve insanlar etrafta dolaşma eğilimindeydi. Hareket ve akışkanlık vardı, insanlar içeri giriyor ve dışarı çıkıyordu, gruplar oluşuyor ve dağılıyordu, hazırlıksız tartışmalar ve planlanmamış eylemler başlıyor, gece geç saatlere kadar da sürüyordu. Gece bir ya da ikide son grup planlamasını bitirdikten ve son danslar edildikten sonra insanlar çadırlarına çekiliyordu. Geceyi orada geçirerek zorluklara ve polis saldırılarına rağmen işgalin devamını temin etmeleri, direnişin fiziksel ve simgesel tezahürüne dönüşmüştü. "Meydan, güzel meydan", mekânı ve çadırları evleri gibi savunan işgalcilerin mottosuydu. Ordu ya da çevik kuvvet, saldırılarından birini takiben Tahrir veya Syntagma'dan çekildikten

sonra, işgalciler geri dönüyor, enkazı temizliyor ve normal hayatlarına devam ediyordu. Meydan rastlantısal bir yer değildi, kimliklerinin yaratımında temel bir unsurdur.

Tahsisli “siyasi alan”ın tersine, meydan temsilin dikeyliğini buradallığın yataylığıyla değıştirmişti. Siyaset toplumsal bir faaliyete dönüşmüş, ilişkiler siyasileşmişti. Yozlaşan temsile karşı, meydanlarda hiyerarşik olmayan, doğrudan işbirliği söz konusuydu. Çalışma hayatındaki yatay bağlantılar siyasi hizmete uyarlanıyordu. Ağ ve bilgisayar becerileri harikulade internet siteleri, radyo istasyonları ve bilgi ağları yaratmak için kullanılıyordu. Sosyal medya ve canlı yayınlar tartışmaları ve duyuruları yayıyor ve çevik kuvvet saldırılarında yardım çağırıyordu. Bu anlamıyla işgaller doğrudan demokrasiyi hem talep ediyor hem de icra ediyordu. Çokluk Hardt ve Negri’deki gibi soyut bir toplumsal kategori değil somut bir topluluk, ortak bir siyasi arzusu olan bir kitleydi. Ancak Le Bon ve sosyologların kalabalığının aksine dilsiz değil konuşan bir kalabalıktı; yönetilmiyor ve manipüle edilmiyordu; tartışıyor, karar alıyor ve hareket ediyordu. Temsilcileri ve liderleri değil kendi doğrudan eylemleri vardı.

Stasis Syntagma devletin örgütlenmesini tersinden taklit ediyordu. İşgali destekleyen ve bütün ana ihtiyaçları karşılayan on dört tematik grup ve hizmet grubu vardı. “Temizlik” grubu ilk yaratılanıydı. Her gece ve polis saldırılarından sonra meydanın eski düzenine kavuşmasını temin ediyordu. 16 Haziran’da çevik kuvvet çekildikten sonra halk, bir insan zinciri oluşturup meydanı temizleyenlere su şişeleri verdi; ünlü sanatçılar ve şarkıcılar direnişçilere katılarak eşitliğin uygulamalı bir örneğini sundular. Tematik gruplar ihtiyaçlar ortaya çıktıkça biçimlendi. Bir yaşlı kadın, kendisine işgal hareketinin para bağışı kabul etmediği söylendiğinde yemek yapmayı teklif etti ve kalıcı kampçılara işgal boyunca mükellef bir mutfak sunan “yemek” grubunu başlattı. Bu da başka bir buluştu. Kapitalist zaman doğrusal ve denetimlidir; emeğin bedeli metanın mübadele değerine göre hesaplanır. İşgallerin zamanıysa açık uçluydu. İşler ihtiyaç ve yeteneklere göre örgütleniyordu; kullanım değeri ürettiyordu. Gönüllüler tüm gerekli hizmetleri sağlıyordu. Tıbbi ekip sağlam donanımlı bir merkez yarattı ve yirmi dört saat destek sun-

du, polisin muazzam miktarlarda göz yaşartıcı gaz ve kimyasal kullanmasına karşın görece az kişinin ciddi yaralanmasının ana sebebi budur. Güvenliği sağlayan “sakin” grup, dostça bir dinginlik ve iyi tavsiyeler sunan bir vahaydı ve alkol ya da uyuşturucu kaynaklı çatışmaların çıkmamasını temin ediyordu. Medya grubu birkaç şehpanın üzerine kurulmuş on bilgisayarın başında hararetle çalışan yirmi insandan oluşuyordu, yarısı çeşitli alanlardan doktora sahipti. Önceden tanışmamalarına rağmen gayet entegre bir şekilde çalışıyor ve insanların kendilerine yaklaşmasını, konuşmasını ve işlerine karışmasını önlüyorlardı. Eğer bu çok yetenekli işsiz genç insan grubu Ekonomi Bakanlığı’na geçiş yapsaydı, vergi kaçakçılığı ciddi anlamda azaltılırdı.

Tarih boyunca yöneticiler, halkı yönetmelerini üstün bilgi sahibi oldukları iddiasıyla gerekçelendirdiler. Bugün, tarihte ilk defa yönetilenler yöneticilerle aynı bilgi ve becerilere sahip. Yüksek vasıflı mühendisler, avukatlar ve doktorlar eskiden iktidar sisteminin bel kemiği idi. Onlar öteki tarafa katıldıkça, mesleklerin devrimi gerçek bir imkânâ dönüştü. Bilginin siyasileşmesi yeni bir siyasi epistemolojinin ortaya çıkmasına yol açtı. Hâkim yöntemler ve bilgi hiyerarşileri zayıflatıldı. İşgallerde tematik konuşmacılar uzmanlıklarından dolayı davet edilmekle birlikte, o tartışmalarda bile çokluk, aydınlanmayı bekleyen cahil bir kitle gibi hareket etmiyordu. Teknik konular tartışılıyor ama gündeme hükmetmiyordu. Ekonomistlerin kökten farklı öncüllerden başladıkları ve karşıt okulları –sol veya sağ, Keynesci ya da Marksist– takip ettikleri için doğru çözüm konusunda uzlaşamadıkları vurgulanıyordu. Çözüm en bilgili ekonomist tarafından değil, çatışan okulları ve görüşleri dinleyen, teknik konuları siyasi ve ahlaki ölçütlerle yargılayan bir kolektif tarafından verilecekti. Kabul etmek gerekir ki, radikal uzmanlar kurumsal konumlarını, didaktik rollerini ve bazen de kibirlerini (genellikle başarı ve güvenden çok güvensizlik ve zafiyet belirtisidir bu) her zaman bir kenara koyamıyorlardı. Ancak meclisler ve tematik tartışmalar çokluğun bilgeliğinin genellikle siyasi ya da entelektüel liderlerinkinden çok daha fazla olduğunu kanıtladı.

Syntagma’da çokluk tartışma anlayışını geri kazandı ve siyaset normal “post-demokratik” konumundan çıktı. Konuşmacılar ve din-

leyenler dönüşüm geçirdi, yeni öznellikler doğdu, biyopolitik proje bozuldu. İşgallerden sonra bilgiye yönelik olarak ortaya çıkmaya başlayan yeni bir tür siyasi takdir, radikaller tarafından ifade edildiğinde bile iktidarın ayrıcalıklarını korumak isteyen epistemik ve disipliner otoritenin iddialarıyla yüzleşmek zorunda. Bu kitap boyunca tartışıldığı gibi, biyoiktidar itaatkâr öznellikler inşa ediyor ve bilgiyi normalleştiriyor. Direnişse onları yapıbozuma uğratmaya devam ediyor – iktidarın tehditleri ya da ödülleriyle karşılaştırıldığında zor bir görev. Syntagma yeni ve beklenmedik bir deneyimdi, bundan sonra siyaset geçmiş uygulamalarına geri dönemez.

“Yukarı” Meydan mı “Aşağı” Meydan mı?

Halk meclisleri çoklukta, Freud ve Canetti’nin ele aldığı duygusal gerilim ve fiziksel yakınlığın ortaya çıkmasına neden olur. Ancak Le Bon’un korkularının aksine, fiziksel yakınlık ve tensel temas aktırın terk edilmesine ya da liderlere kör itaate yol açmaz. Bedenler ve duygular tartışmanın ve istişarenin düşmanı değildir; feminist ve postkolonyal teorilerin ikna edici bir şekilde öne sürdüğü gibi, mad-di zemini ve desteği biçimlendirirler. Syntagma’da farklı bedenler, sınıflar, ideolojiler, cinsiyetler, yaşlar ve etnisiteler bir araya toplan-mıştı. Tekilliklerin bu çoğulluğu, meydanlarda radikallerle diğerleri arasında gelişen bir ayrımı anlamaya yardım ediyor. Syntagma Meydanı’nın “yukarı” ve “aşağı” kısımları bunun bir yansımasıydı. “Yukarı meydan” işgalcileri, dindar ve apolitik sağcı milliyetçiler olarak resmediliyordu. Şunlardan bir ya da birkaçıyla eleştiriliyor-lardı: küfretme ve karşıdaki parlamentoya el hareketleri yapıp “ker-hane” deme; siyasetçilere ve gazetecilere saldırma; kötü çizilmiş pankartları ve geçmiş zaferlere klişe atflarıyla estetik ve tarihsel açıdan sorunlu olma. İddianın devamı da vardı: “Yukarı meydan” halk meclislerine katılmıyor ve tuhafliklarıyla işgali küçük düşürü-yordu. Yukarı meydan bir kalabalıktı; günlük halk meclisleri ve te-matik tartışmaların olduğu aşağısı ise bir çokluktu.

Tezler kitle ya da kalabalık korkusunun ve nefretinin zengin cephaneliğinden geliyordu. *Lümpen* ve alt-proletarya gibi terk edil-miş terimler ya da daha güncel “apaçi” terimi, kalabalık kötüleme

eğiliminin geniş deposundan tekrar çıkartıldı. Bu saldırılar entelektüellerin *hoi polloi*'ye karşı tarihi horgörüsünü devam ettiren yorumcuların estetik duyarlılığını ve siyasi görgüsünü "kanıtlıyordu".³¹ Öte yandan yeni-faşist Chrysi Avgí'nin Syntagma'ya girmesine izin verilmemişti; göçmenler sıcak karşılanmış ve işgale tamamen entegre olmuşlardı. İncelikli ekonomik analizlerin ve tartışmaların eksikliğine rağmen, "yukarı" meydan sürekli siyasi elitin asalakvari ve yozlaşmış doğasına saldırıyor, ulusal bağımsızlığın önemini vurguluyor ve ana akım medya dahil olmak üzere iktidar sisteminin ahlaki çöküşünü eleştiriyordu. "Yukarı" meydanın Syntagma'nın hegemonik müdahalesine katkısı, Sol'un terk ettiği ya da büyük bir temkinle yaklaştığı bölgelerde canalcı önemdeydi. Eğer toplumsal bir kategori olarak çokluk, halkın çokrenkli bütünüyse, sağ kanadı ve dindar insanları, vatanseverleri ve apolitikleri dışlama şansı yoktur. Çokluk aynı zamanda siyasetten dışlanmışları kapsıyorsa, işsizler, "plebler", eğitimsizler ve göçmenler de orada olacaktır. Bu "ötekiler" olmadan, çokluk son kırk yıldaki denenmiş ve başarısız olmuş protesto stratejilerini yeniden üreten büyük boyutlu bir mitingle biterdi. Burada sadece "düzenin parçası kabul edilenler hoş karşılanmıyordu".³² Yukarı meydanın inşa ettiği, koruduğu ve –bazılarına göre kötü bir şekilde– yatırım yaptığı "öfke sermayesi" iki taraf için de ortak bir kaynağa dönüştü. Stasis Syntagma demos'a dönüşmüş çokluk ve kitleydi.³³ Birileri "aşağı" kitlenin parçasıyken, ötekilerin "sofistike" bir çokluk olması anlamında değil. Her katılımcı kitlenin, çokluğun ve demos'un bir üyesiydi. Disiplinli ve yönetilen bir kalabalık homojendir ve çoğu konuda fikir birliğine varır; öte yandan demokrasi aktif ve etkili çatışmayı getirir. Syntagma'daki gerilimler bekleniyordu ve hoş karşılanmıştı. Syntagma'nın sendika ve solcuların miting veya gösterilerinden ana farkı buydu.

Syntagma geçmişte kökten bölünmüş insanları bir araya getirdi ve elitlerle arasına bir karşıtlık hattı çizdi. Çoğul karakteri ve geleneksel olarak birbirinden ayrı duran kesimleri cezbetmesi önemli

31. Rancière, *The Philosopher and his Poor*.

32. Achileas Stavrou, "The 'upper square' in Giovanopoulos and Mitropoulos", *a.g.y.*, s. 36.

33. 11. Bölüm.

bir başarıydı. Çatışma ve gerilimler kaçınılmazdır. Karşıtlıklar ve fikir ayrılıkları halk kutbunu besler. İşgaller boyunca mutabakat arandı ancak azınlıklar karar almayı engellemedi. Fikir ayrılıkları ya sentez yoluyla giderildi ya da geçici olarak askıya alındı. Fikir ayrılıklarını kabul ederken karar alma ve eyleme geçme iradesi Atina işgalini Londra'dan ayırıyordu. Occupy Londra'da işgalciler yata ve merkezless usullere öncelik vermiş ve insanları kutuplaştıracak taleplerde bulunmaktan kaçınmıştı. Atina'daysa doğrudan demokrasi ana örgütlenme ilkesiydi ve gelecekteki kurumsal düzenlemelere delalet ediyordu. Bu hem bir süreç hem de devlete yönelik bir talepti. Syntagma demokrasinin anlamı üzerine bir tartışma başlattı ve onu hegemonik mücadelenin nesnesi haline getirdi. Ancak demokrasi bir dizi talepten biriydi ve kararların ve eylemin önünde durmuyordu. Kurucu iktidar sadece talepler –genellikle imkânsız talepler– kabul edildiğinde ortaya çıkar ve çokluk gerekli eylemi üstlenir. Mısır ve Yunanistan'daki işgaller fikir ayrılığındaki dürüstlüğü ve sahiciliği kabul etti ve eylemi bırakmaksızın onu sentez yoluyla gidermeye çalıştı. Geç kapitalizmde kurucu iktidarın modelidir bu.

Eşitlik Aksiyomu

Eşitlik aksiyomu işgallerin teorik ve pratik temelini oluşturuyordu. Halk işgal etmişti, çünkü büyük toplumsal farklara rağmen siyaseten, siyasetçilerle ve elitlerle eşit olduklarını varsaymışlardı. İşgaller siyasi eşitleme eylemleriydi; eşitlik hayatın her alanına nüfuz etti. Konular seçiliyor ve tematik konuşmacılar demokratik olarak çokluk tarafından belirleniyordu; konuşmacılar katı zaman sınırlarına tabiydi, davet edilen konuşmacılara verilen süre meclis üyelerine verilenden orantısız biçimde fazla değildi. Klasik *isonomia* ve *isopoliteia* ilkelerinin günümüzdeki tezahürüydü bu. *Isonomia* bizim zayıf “yasa önünde eşitlik” ilkemizle aynı şey değildir. Yasanın eşitlik yaratması gerektiği anlamına gelir. Modern demokrasi sadece seçimlerde gerçek eşitlik sağlar (herkes bir sayılır, kimse birden fazla değildir). Evrensel seçme hakkı nüfusu önce radikal bir şekilde bireyleştirir, ardından da oy toplamıyla onu tekrar “halk” olarak

birleştirir. Toplumsal açıdan yerleşik insanların bu çifte dönüşüm yoluyla önce yalıtılmış monadlara dönüşüp ardından da “egemen” halk olarak toplanmaları temsili demokrasinin en büyük başarısıdır. Eskiden Anayasa Hukuku öğrencilerine söylediğim gibi, seçim günü oy kabininde adayın adının yanına çarpıyı koyduğumuz birkaç saniyede “Biz, halk” egemendir. Ancak seçimlerin gerçekleştirdiği mucizevi dönüşüm seçimden önceki ve sonraki siyasi hayata yansımaz. Parti örgütlenmeleri, manifesto tasarıları ve seçim sonrası yapılanlar halkın müdahalesine çoğunlukla bağlıdır.

Stasis Syntagma seçimde eşitlik ilkesini radikallestirdi ve ey-lemelerinin her alanına taşıdı. İşgallerde uygulanan eşitlik aksiyomu budur: Her kim bu meydandaysa, görüşlerini söyleyecek, onları tartıştıracak ve kabul edilirse uygulatacak eşit zamanı hak eder. İşsizlerin ve üniversite profesörlerinin görüşlerine eşit zaman verilir, her biri aynı coşkuyla tartışılır ve benimsenmesi için oylamaya konur. Doğrudan demokrasinin eylemi tam da budur: Önceden var olan “doğal” eşitliksizlikleri ve hiyerarşileri ortaya çıkarır ve “uzmanlar”ın “nesnel” bilgisini, zekânın eşitliğine ve fikir ayrılığının meydana okumasına tabi kılar. Temsil ve yerine koyma, buradalık ve sunumla yer değiştirir. Çokluk her soruyu ve savı tartışabilir ve karar alabilir.

Eşitlik doğrudan demokrasiden başlayarak toplumsal ve ekonomik haklara aktarılır ve eşitlikçi olmayan yapıları bir kenara bırakma sorumluluğu yaratır. Bu aksiyoma ya da önvarsayma kulağa yanlış ya da “ütopik” geldiği gerekçesiyle karşı çıkılabilir. Ancak bu, insanın konuşan bir hayvan olduğunu hesaba katan tek ilkedir. Düşünce ve dil insanları yaratır ve insanlığı birleştirir; öznellik özneler arasıdır ve nesnelerle dolayımlanır.³⁴ Ünlü bir şakada, aptallığıyla öne çıkan birisinin (anlatıldığı ülkeye göre ulusu değişir) kapağı tıklanır. “Kim o?” “Ben,” diye gelir cevap. “Ben mi?” diye tek-rarlar kafası karışan aptal. Özbilinç, yani her “Ben”, zımnen bir “Sen” varsayar ve alenen ona hitap eder; buna karşılık her “Sen” de bir “Ben” ortaya çıkarır. Temel dilsel ve dilbilgisel uygulamalar in-

34. Jeanne Schoeder, *The Vesta and the Fasces: Hegel, Lacan, Property and the Feminine*, University of California Press, 1998, 1-3. Bölüm.

san eşitliğini içerir. Hepimiz *gerçekten de* eşitiz; bilinç, bu temel olgunun tanınmasıyla ve ona cevap olarak ortaya çıkar. Açıklanmaya ihtiyaç duyulan şey eşitlik aksiyomu değil onun çarpıtılmasının ve düşüşünün tarihidir. Bu anomaliyi meşrulaştırmaya çalışan teorik girişimler belki de insan düşüncesinin en büyük sapkınlığıdır.

Meydanlar Neyi Başardı?

Kemer sıkmanın ilk kurbanı olan devlet memurları ve onların sendikaları ilk protestolarda başı çekti. 2011 yazına gelindiğinde maaş ve emeklilik kesintileri özel sektöre dayatılmıştı. Dolaylı vergilerdeki ve emlak vergilerindeki artışların yanı sıra, ulaşım ücretlerinde, yol geçiş ücretlerinde ve benzin fiyatlarındaki artışlar nüfusun her kesimini etkiledi. Pek çok şikâyet ve talep Syntagma'da ve diğer direnişlerde birleşti. Halk meclisleri ve tartışmalar kısa bir sürede insanlara farklılıklarına rağmen ortak bir mücadelenin parçası olduklarını hissettiren bir dizi ideolojik tema geliştirdi. Üç karşıtlık hattı öne sürüldü: kemer sıkmanın reddi, ulusal bağımsızlığın savunulması ve doğrudan demokrasi. İlk ve aşikâr saldırı hattı, yıkıcı ekonomik önlemlerdi. Ancak ekonomik talepler kendi başına geniş ittifaklara yol açamaz. Çakışan çıkar grupları ve meslekler gerilim yaratır. Rüşvet ve verimsizlikle suçlanan memurlar, vergi kaçırmakla suçlanan özel sektör çalışanları ve profesyoneller, çalışan nüfus ve işsizler farklı çıkarlara sahipmiş gibi görünür. Hegemonik bir müdahale farklı kesimlerin ayrılıklarını ve yerel düşmanlıkları marjinalleştirmek zorundadır. Toplumu boydan boya kateden merkezi bir karşıtlık, sınıfları, grupları ve halkı birleştiren merkezi bir çatışma hattına dönüşmelidir. Kemer sıkmaya yönelik saldırı böylece genişletildi. Hedef sadece borçlar ya da ekonomik kriz değil, aynı zamanda borç arzusu ve bu arzunun yönetenler tarafından toplumsal baği sıradan insanların çıkarlarına aykırı şekilde düzenlemek için sömürülmesiydi. Resmi makamların borcun ve açığın boyutu ve kaynağıyla ilgili sessizliği halkı şüphelendirmişti. İşgalciler, borçların yasallığını ve paranın harcanma şeklini inceleyecek resmi bir borç denetleme komisyonu talep etti. Bu reddedildiğindeyse karşıtlık genişledi; kemer sıkmaya muhalefetten, yozlaşmış siyasi

elitlere ve sonunda da vahşi kapitalizmin kendisine yöneldi.

Hedefin genişlemesine ikinci yüzleşme hattı da yardım etti: halk egemenliğinin ve ulusal bağımsızlığın savunulması. Yunanistan geçmişte sömürgeciliği deneyimlemedi, ama şimdi kendisini neo–ya da –kolonyal durumunda buldu. Troyka ve muhtelif “uzmanlar” dan oluşan özel tim yüksek ve alçak politikaları uygulayan sömürge idarecileri gibi davranıyor. Tarihsel deneyim bize kendi kaderimi tayin hakkının ihtilafı bir kavram olduğunu söylüyor. Bu kavram sömürgecilikten kurtulma mücadelelerinde olduğu gibi radikal bir şekilde yorumlanabilir, ancak yabancı düşmanlığına ve ırkçılığa da yol açabilir. Kriz zamanlarında potansiyel ırkçılığıyla ulusal kimliğin ve milliyetçiliğin tanındıklığı, halk için çekici bir sığınak olur. İşgallerde bu durum kısmen solun kaçınmaya eğilimli olduğu ideolojik alanlara adım atılmasıyla engellendi. Yurtseverlikle milliyetçilik arasındaki ayrım hâlâ kırılğan ve iki taraf kolayca birbirine karışabilir. Ulusal bağımsızlık ancak halk egemenliği ve demokrasiyle bağlantılandırılırsa aşırı sağın tekelinden kurtarılabilir. Üçüncü saldırdı hattı bu yüzden demokrasinin savunmasını merkeze almıştı. Küreselleşen kapitalizm parlamenter demokrasiyi istikrarlı bir şekilde zayıflattı. Demokratik olarak hesap vermekle yükümlü hükümetlerin teknokrat yönetimle yer değiştirmesi, yurttaşları elitlerin ve partilerin entrikalarına sırt çevirmeye itti ve siyasetin içini boşalttı.³⁵ Sadece başka türlü bir demokrasi anlayışı halk direnişinden destek görebilirdi ki tam da bu oldu. Bir yaşam biçimi olarak demokrasi işgalin her alanına nüfuz etti. Meydanlarda uygulandı ve aynı zamanda anayasal örgütlenme için müstakbel bir model olarak duyuruldu. Kurumsal yenilik meydanın en büyük başarılarından biriydi.

Ekonomik taleplerin daha kapsamlı siyasi taleplerle bağlantısı “borcumuz yok, satmıyoruz, ödemiyoruz” sloganıyla özetlenmişti – tikel ile evrenselin ustaca bir birleşimi. Özel olarak borçla (“borcumuz yok”) ve ekonomik yoksunlukla (“ödeyemiyoruz”) ilgili iddialar kamu mülkiyeti ve ortak çıkarla bağlantılandırılıyordu (“satmıyoruz”). Slogan, Avrupalıların kamunun sahip olduğu varlıkların

35. Crouch, *Post-Democracy*; Mouffe, *Political*.

çoğunu satma talebine bir cevaptı. Başka sloganlar ve şarkılar demokrasî ve temsîlin yozlaşmasına karşı genel muhalefeti ifade ediyordu. Yukarı meydanın –sol tarafından reddedilen sloganı– “Bu parlamento kerhanesi yansın” bunlardan biriydi. Temsili hükümet temsil ettiğini iddia ettiği insanları yüzüstü bırakmıştı. Hükümet karşıtı öfke özlü bir sloganla dışa vuruluyordu: “Mutabakat anlaşmanızı da alıp gidin.” “Sizin” anlaşmanız yabancı ve yerli seçkinleri ortak düşman haline getirip “Biz, halk”ı onlara karşı birleştirdi. Ernesto Laclau’ya göre halk kutbu hegemonik müdahale öncesinde var olmaz ve iktidar sistemine karşı yaratılmalıdır. İki taraf, halk ve elit, karşıtlık hattının iki yanında yaratılır. Syntagma stratejisi hegemonik müdahalenin bire bir örneğiydi. “Onların” iktidarının ve “bizim” hayatımızı denetleme ve yok etme özgürlüklerinin reddi toplumsal alanı bölüyor. Hegemonik mücadele ancak iddialar, şikâyetler ve protestolar bir araya toplanıp tüm ötekilerin “evrensel eşdeğeri” derecesine yükselen merkezi bir sistem karşıtı talep haline gelirse başarılı olur. Bu işlevi “mutabakat anlaşması” gerçekleştiriyordu: Hem hafiften uğursuz bir gösteren hem de yürürlüğe konulan önlemler zinciri olarak, anlaşma Yunanistan üzerine çöken kötülüğün simgesine dönüştü. Siyasi alan eski anlaşma yanlıları ve yeni anlaşma karşıtı güçler arasında bölündü. Yakın tarihteki en başarılı hegemonik müdahaleydi bu.

Direnişler hegemonya teorisini düzeltti. Halk bloğu, hegemonik müdahaleden önce nüfusun şiddetli yoksullaştırılmasıyla toplumsal bir kategori olarak kurulmuştu. Laclau toplumsal bir sınıf ya da kategorinin kimlik kazandıktan sonra siyaseten etkili olduğunda ısrar etmekte haklıdır. Ancak bu kimlik işgallerden önce nüve olarak vardı. Birçok grubun itibarsızlaştırılması insanları çoktan harekete geçirmiş, hoşnutsuzluk sendika grevleri ve siyasi mitinglerde dışa vurulmuştu. Meydanlarda ortaya çıkan siyasi özneyi mümkün kılan, sınıf bilincinin uygun zemini yaratmış olmasıydı. Onlar toplumsal bütün ve siyasi hiçlikti, sözünün hiçbir anlamı veya tarihsel önemi olmayanlardı. Syntagma’da tarihin aktörleri haline geldiler. Eğer komünizm –özelleştirilmiş– müştereklerin yeniden el koyularak toplumsallaştırılmasıysa, Stasis Syntagma proto-komünist bir olay sayılmalıdır.³⁶

Hamiş: 2012'nin sonlarında Yunan hükümeti ve ana akım medya, neo-Nazi Chrysi Avgí'nin yükselişi için işgalleri suçlamaya başladı. Halk direnişini gayrimeşru hale getirmek için kemer sıkma karşıtı muhalefetin tepe noktasına saldıran umutsuz ve ne olduğu aşikâr bir girişimdi bu. Sağ ve sol "uçları" birbiriyle özdeşleştiren tarihsel cehaletin peşine takılarak, işgallere katılan radikal sol ile, ortaya çıktıkları her yerde alenen kovalanan faşistleri eşitlemeyi denedi. İktidar sık sık kendisine tehdit olarak gördüğü büyük halk direnişlerini kötülemeye ve tarihsel hafızadan silmeye çalışır. Yunanistan'da Syntagma'ya yönelik saldırılar, diktatörlük sonrası dönemin yandaşçılığına ve yozlaşmasma yol açmakla suçlanan 1973 Atina Politeknik isyanının protestocularına yönelik eleştirilere eklendi. Solun kimi kesimleri de Syntagma mirasına, isyanlar Marksist dogmanın retorik ya da ideolojik mecazlarını kullanmadığı veya eski tarz komünizmin örgütsel disiplini takip etmediği için düşmanlıkla yaklaşmaya devam ediyor. Tüm kendiliğinden halk protestosu ve karşı-iktidar eylemleri gibi, Stasis Syntagma da tereddütle başladı; herhangi bir modeli, önceden var olan bir tasarısı ya da liderliği yoktu. İşgalciler kendi başarılarına şaşırmışlardı, çektikleri kitlenin büyüklüğü karşısında hazırlıksızdılar ve stratejilerini çoğunlukla doğaçlama geliştirmek zorunda kaldılar. Ancak tam da önceki örneklerin, tasarlanmış bir planın ya da ortak ideolojinin yokluğu Syntagma'yı halk inisiyatifinin, yaratıcılığın ve örgütlenmenin böyle benzeri görülmemiş bir zaferine dönüştürdü. Gülünç saldırıların mirasının ve süren etkilerinin gücünün kanıtıdır.

Siyaset Stratejisinden Çıkarılan Dersler

Radikal Felsefenin İsyanları Okuması

Yerele, görelîye ve ılımlıya vurgusuyla “postmodern” dönemin bitmesinden sonra radikal felsefe, büyük teori geleneğine geri döndü. Badiou, Hardt ve Negri, Žižek, Rancière ve Laclau, hepsi siyasi felsefenin küresel yeniden inşasını denedi. Çalışmaları, bu kitapta çokça kullanılan önemli içgörüler sunuyor. Yine de, hiçbirî günü-müzdeki olayları tahmin etmemişti. Sol çoğu zaman kitleyi, plebleri ya da lümpen proletaryayı reddetti. Bu kibir günümüzdeki vârisle-rine de tesir etmiş durumda. Negri ve Hardt’ın *İmparatorluk* ve *Çokluk*’u kitleye ve “kalabalığa” kayıtsızdı. Alain Badiou Paris, Atina ve Londra başkaldırılarını görmezden geldi. Slavoj Žižek ziyaret ettiği çeşitli işgallere karşı oldukça eleştireldi. Aralık 2010’da Žižek direnen Yunanları Atina’daki büyük bir mitingde sokakta “eğlendikten” sonra evlerine geri dönecekleri ve yirmi yıl sonra, orta yaşlı ve müreffehken maceralarını hasretle yâd edecekleri, iki-yüzlüce gençlik heyecanlarının yasını tutacakları konusunda uyardı. Žižek’in New York’taki Occupy Wall Street hareketine mesajı da benzerdi.¹ Direnîşlerin krize yüzeysel bir cevap olduğunu düşünen Žižek’e göre, tüm bunlar iktidar talep eden, iyi örgütlenmiş, gerçek-

1. Slavoj Žižek, “Don’t Fall in Love with Yourselves”, Astra Taylor, *Occupy* içinde, s. 67-69.

çi ve etkili bir direnişten çok "hippi" ya da "anarşist" bir olaya yakındı. Geçmiş isyanların ve ayaklanmaların yenilgilerini hatırlayan Žižek radikal edimin, "isyan ve isyanın yeniden yazılmasının, ... olaysal bir patlama ve ardından gelen normalliğe geri dönüşün kırsırdöngüsü"nden çıkması gerektiğinde ısrar ediyordu.²

Direnışleri öngörme başarısızlığı patlamanın ardından yayımlanan bir dizi kitapla telafi edildi. Michael Hardt ve Toni Negri'nin *Duyuru*'su,³ Alain Badiou'nun *Tarihin Uyanışı*⁴ ve Slavoj Žižek'in *Tehlikeli Rüyalara Görme Yılı*⁵, önceki çalışmalarında "sokağın" yokluğu için üstü kapalı bir özürdü. Ayaklanmalara yönelik bu tepkiler, her birinin güçlü ve zayıf yönlerini net bir şekilde ortaya koyuyor. Kurucu iktidar ve çokluğun teorisyenleri Antonio Negri ve Michael Hardt ile başlamak istiyorum. Negri ve Hardt 2012 yazındaki isyanların başarısının ve umudunun bir beyanı olarak *Duyuru*'yu yayımladılar. Bunun bir manifesto olmadığını iddia ediyorlar. Manifestolar "geleceğin dünyasına kısa bir bakış sunar ve bir özneyi var eder, ... vizyonlarının gücüyle kendi halklarını yaratan kadim peygamberler gibi bir işlev sergilerler". Bu düzen tersine çevrildi; çokluk kendi vizyonlarını yarattı ve "yeni bir ilkeler ve doğrular dizisi" beyan etti.⁶ Hardt ve Negri bu ilkeleri sistematikleştirmek ve onları yeni ve kalıcı toplumsal ilişkileri örgütleyecek kurucu bir sürecin temeline dönüştürmek istiyor. Negri'nin tarihsel yörüngesi, çok sayıda yazısı ve karizmatik kamusal performansları onu günümüz peygamberine çok yaklaştırıyor. İtirazlarına rağmen *Duyuru*, onun Amerikan prototipi ve kurucu atalarından etkilenmiş modern zaman manifestosu. Amerikan olan her şeyden büyülenmek Hardt ve Negri'nin eserlerinin daimi bir yönü. *Duyuru* dünyadaki isyanların ortak unsurlarını keşfetmeyi amaçlıyor ancak Amerikan temalarına yoğunlaşıyor (Amerikan siyaseti, medyası, borçları, hapisane-

2. Slavoj Žižek, *First as Tragedy, then as Farce*, Londra: Verso, 2009, s. 130.

3. Michael Hardt ve Antonio Negri, *Declaration* (e-kitap), 2012.

4. Alain Badiou, *The Rebirth of History: Times of Riots and Uprisings*, Londra: Verso, 2012.

5. Žižek'in kitabı bu kitap yazıldığı sırada basılmamıştı. Yazdığı birçok denemeden ve yaptığı konuşmalardan görüşlerine dair iyi bir fikir edinilebilir.

6. *Declaration*, s. 2.

leri, yargı sistemi vs.) ve ilham almak için sürekli Occupy Wall Street'e geri dönüyor. Mısır, İspanya, Yunanistan ve Latin Amerika'daki hareketlere figüran rolleri veriliyor.

Duyuru'nun ikinci niteliği ise sola yönelik acımasız saldırıları. Amerikan radikalizmi Occupy hareketiyle eşitleniyor. Öte yandan Avrupa solu gerçeklere aykırı bir şekilde ana akım sosyalist partilerle özdeşleştiriliyor. Gerhard Schröder ve Tony Blair yeni-muhafazakârlarla işbirliği içerisinde Sol'un değerlerini ve ilkelerini zayıflatılar. Papandreou ve Zapatero, Güney Avrupa'ya en saldırgan neoliberal politikaları getirmiş sosyalist başbakanlardı. Bu yanlış özdeşleştirmeyi temel alan yazarlar solu "nostaljinin ve eski moda sol ahlakçılığın birleşimi" olmakla ve "seçime giden neredeyse kaçınılmaz yol"da yozlaşmakla suçluyorlar. Soldaki liderlerin ve solu örgütleyenlerin 2011 olaylarından "hoşnutsuz ya da en azından tedirgin" olduğunu iddia ediyorlar. Bu liderlerin "sokak çatışmalarını yönlendirecek bir parti ve ideoloji olmadan ... devrim olmayacağını" düşündüğünü belirtiyorlar. Solun tekrarlanan başarısızlıklarının onu yas partilerine döndürdüğü görüşündeler: "Nihayetinde kendi temsilcilerinin yozlaşmasının ve kendi temsil meşruiyetlerinin olmamasının da yasını tutuyorlar."⁷ Negri ve Hardt şu sonuca varıyor: "Solun kiliselerini daha da boşaltmamız gerek, dahası kapılarını sürgülememiz ve onları yakmamız gerek!"⁸

1989 sonrasında solun üzerine melankolinin çöktüğü doğrudur. Berlin Duvarı'nın tuğlaları ve harcı, Sovyet imparatorluğunu eleştiren solcuların başına fena düştü. Ama sola saldırılar ancak kısmen haklı. Radikal partiler İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın sosyalist hükümetlerinin ana muhalefeti idi. Bu muhalefet meydanlarda genişledi. Geçmiş siyasi katılımı olmayan insanlar, sağcılar, solcular, parlamento dışı gruplar ve anarşistler kendini işgallerde bir arada buldu ve yaratıcı bir geçişim geliştirildi. Sol meydanlardaydı, çokluktan öğrendi ve ona uzun örgütlenme ve mücadele deneyimiyle yardım etti. Negri ve Hardt solun "yas"ı konusunda doğru bir teşhis koyuyor, ama onların abartılı saldırıları da eşit derecede sorunlu bir sendrom: "küçük farklılık narsisizmi". Fikirleri meydanların hare-

7. A.g.y., s. 15, 65, 66.

8. A.g.y., s. 78.

ketine en yakın olan teorisyenler solun katkıda bulunduğu başarıyı teorik saflık adına terk etmeyi seçiyor. Saldırılarının temelsiz şiddeti belki de kişisel geçmişin ve incinmelerin sonucudur. Ama tanı-ları yanlış. İspanya'daki kimi *indignados* 2011 seçimlerinde oy vermedi. Hardt ve Negri onların siyasi olgunluklarını kutluyor, çünkü oy vermeyenlerin hedefinde “daha büyük mücadeleler var; özellikle de temsil yapılarını ve anayasal düzenin kendisini hedefleyen bir mücadele ... var olan siyasi yapılardan bir çeşit göç”.⁹ Hayatları neoliberal politikalar tarafından yok edilen insanların bu politikaları getirmiş sosyalist partilere oy vermeye gönüllü olacağı fikri de, bu partilerin hayal ürünü bir “sol”a dahil edilmesi de sağduyuya aykırıdır. Güvenilir bir sol partinin eksikliği İspanyolların oy vermeme-sine yol açtı. Yunanistan'da *aganaktismenoi* kitlesel olarak sosyalist partiyi terk etti (oy oranı 2009'da %42 iken 2012'de %12'ye indi) ve radikal sol parti Syriza'yı “benimsedi”. Syriza'nın işgallere katı-lımı seçimlerdeki büyük başarısının zeminini hazırladı.

Duyuru'nun pozitif programı işgallerin ilkelerini kurumsallaştırarak bir kurucu süreç öneriyor. Mücadeleler ancak “ortak zemin” de gerçekleşir ve müştereklerin “toplumun örgütlenmesinin ve anayasasının merkezi bir kavramı” olacağı “yeni bir anayasal süreç”in yolunu çizerlerse kurucudurlar.¹⁰ İşgallerin “müşterekler” fikrini tartıştığı doğrudur. Negri ve Hardt'ın teorileri, insanlar *İmparatorluk*'u okumuş olsa da olmasa da, mevcuttu ve çokluğu etkilemişti. Ancak yazarların doğru bir şekilde iddia ettiği gibi, direniş hareketlerinin liderleri ya da –“müşterekler” de dahil– ortak ideolojisi yoktu. İşgallerin ana meselesi kamu hizmetlerini, sosyal devleti savunmak ve devlet varlıklarının toptan özelleştirilmesini reddetmekti. Negri ve Badiou'nun önerilerine karşın Syntagma'da kimse ciddi olarak halkın kendini devletten “çıkartması” ya da seçimlere katılmaması gerektiğini söylemiyordu. Meydanlar bazıları liberter ve anarşist, bazıları soldan, bazıları yurtsever gelenekten fikir ve tak-tiklerin eklektik ve gayet etkili bir karışımını kullandı. Radikal cennahta, geçmişte konuşmamış gruplar ve ideolojiler bir arada olmayı ve beraber hareket etmeyi öğrendi. Liberter yöntemlerin ve sola

9. A.g.y., s. 36.

10. A.g.y., s. 9, 53.

bağlanımın, yatay ve dikey örgütlenmelerin karışımı işgallerin en büyük mirasıdır.

Duyuru'da önerilen kurucu süreç meydanların yoğunlaşmış bilgiği midir? Toni Negri'nin *Insurgencies*'i (Ayaklanmalar) belki de bu fikrin en parlak açıklamasıdır. Negri'ye göre Amerikan ve Fransız devrimleri, modern tarihin radikal olayları, halk iktidarının zafherleriydi. Büyük devrimlerde kurucu iktidar ancak "küçük Hollandalı Yahudi"nin (Spinoza'yı böyle tanımlıyor) hayal edebileceği bir yoğunluğa ulaşmıştır. Bu, "temellükten doğan bir özgürlüktür, çokluğun tamamına ve potansiyel olarak eşitliğe yayılan bir özgürlük".¹¹ Ama halk iktidarı kurumsallaştığında, anayasa "her seferinde, yeniden üretime alternatif olarak devlet kültürünü, emperyalizmi, toplumsal ayrılıkları ya da sömürüyü seçer; bunların hepsi eşit derecede yırtıcıdır ve birbirinin yerine geçer".¹² Amerikan "denetim ve denge" ilkesi, kurucu iktidarı uysallaştırma yolunda bir başka girişimdir. "Kuvvetler ayrılığı ve devlet organlarının karşılıklı denetimi, idari süreçlerin genelleştirilmesi ve resmileştirilmesi kurucu iktidarı tarafsızlaştırma sistemini kurar ve pekiştirir."¹³ Bu üç kuvvetin hepsi de geleneksel egemenliğin tekrar sahiplenilmesine ve böylece "kurucu sürecin sona ermesine" katkıda bulunur.¹⁴ Yürütme isyanı bitirir, egemenlik ilkesini tekrar bütünleştirir ve Kral'ın yerine geçer. Yasamanın yürütmeye oranla çok az gücü vardır, yargı ise kurucu iktidarın "ölüm çanı"dır.¹⁵ Amerikan anayasası siyasi çatışmaları "son derece sofistike, öyle ki manipüle edilebilen ve kısa zamanda bozulan bir yargı mekanizmasına" bağlayarak yatıştırma-yı denemiştir.¹⁶

Duyuru'nun önerileri, kuvvetlerin yasama, yürütme ve yargı şeklinde ayrılmasını öngören ve eleştirilere hedef olan yaklaşımı takip eder. Federalizm, doğrudan demokrasi ve işçi konseyleri yasamaya dahil edilmelidir; yürütme tasarıları hayata geçirmeli ve gelişim süreçlerini demokratik olarak yürüterek müştereklere yoğunlaş-

11. Antonio Negri, *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*, çev. Maurizio Boscagli, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999, s. 188.

12. A.g.y.

13. A.g.y., s. 312.

14. A.g.y., s. 311.

15. A.g.y., s. 184-6.

16. A.g.y., s. 302-3.

malıdır. Ve nihayet, yargı (büyük güçler arasında sadece ABD'nin seçilmiş bir yargı organı olmasına rağmen hepsi öyleymiş gibi sunulur) hükümette “denetim ve denge” sağlamaya ve anayasayı yorumlamaya devam etmelidir. “Çokluğun tamamının böyle yorumlama ve karar alma süreçlerine katılmasını sağlamak için” uygun bir eğitim verilmelidir.¹⁷ Bunlar övgüye değer fikirlerdir ve belki gelecekte işe yarayabilirler. *Insurgencies*'in vahşi enerjisinden kısmen ayrılırlar. Kurucu iktidar direniş ve devrim hakkına kök salmıştır; biçimi “karşı konulmazlıktır, onu dizginlemenin imkânsızlığıdır”¹⁸: Yenilenme tutkusu olan kolektif bir özneliktir bu; kurumların katılıklarından kaçan, onların başına bela olan “yaşayan bir demokratik Tanrı”.¹⁹ Çokluğun yaratıcı gücü (*potenza*) anayasalarla dizginlenemez ya da kurumsal egemenliğin boğucu iktidarını (*potere*) benimseyemez. Onun gücü “sayılamayan çok'un, ama aynı zamanda sayılabilen çok'un gücüdür, yani tekilliklerin ve farklılıkların gücü”.²⁰

Halk iktidarının bu çöküşü teşvikiyle karşılaştırıldığında *Duyuru*'nun önerileri nispeten mütevazıdır. Negri erken çalışmalarında, kurucu iktidarın kurulu iktidar tarafından ele geçirildiğinde yozlaştığı konusunda ısrarcıydı. Son öneriler kurucu iktidarın ilkelerinden etkilenmiş olabilir, ama anayasacı bir tarafları da var. Bu hem bir sorun hem de bir fırsat. Öneriler kurucu iktidarın hayal gücünü ve kuvvetini ifade ediyor ancak görece ihtiyatlı doğaları kurumsallaştırılmalarını mümkün kılıyor. O kadar detaylandırılmasalar da Syntagma tartışmaları ve reform önerileri de benzer yönlerde hareket etti. İşgalciler geliştirmekte olan uygulamalarını doğrudan demokrasinin hangi anayasal reformları gerektirdiğini hayal etmekte kullandı. Ama meclisler bu doğrultuda ilerlemenin siyasi sürece katılım gerektirdiğini kabul etti. Radikal yeni yapılar ancak sol devlet iktidarının yükseklerine tırmanırsa ve denge halk tarafına kayarsa getirilebilir. Hardt ve Negri direniş deneyiminin radikal düşüncüyü besleyip geliştirdiğini vurgulamakta haklılar. İşgallerin sonu bu karşılıklı zenginleşmeyi durdurmada. Meydanlardaki tartışmalar resmi olarak Syriza'da, gayriresmi olarak da eylemciler, işçiler ve ente-

17. *Declaration*, s. 75.18. *Insurgencies*, s. 186.19. *A.g.y.*, s. 304.20. *A.g.y.*, s. 307.

lektüeller arasında sürdü. Demokratik sosyalizm üzerine bu büyük tartışma, başarısız olmuş neoliberal modelin yerini alacak yeni stratejiler ve fikirler geliştirerek Avrupa solunu ve Avrupa'nın geleceğini etkileyecek.

Hardt ve Negri'nin yasal usullerin ve kurumların reformunun radikal bir hükümet olmadan gerçekleşebileceğine ya da bunun kendi başına dünyayı değiştirebileceğine dair inancında kısmi bir naiflik var. Amerikan anayasacılığına Avrupa radikalizminden daha yakın bu. Anayasa hâkim toplumsal düzeni koruyan, teşvik eden ve yeneden üreten ilkeleri ve usulleri ifade eder ve kutsar. *Ortak Zenginlik*'te Negri ve Hardt haklı olarak örneğin mülkiyet hakkının tüm yasal ve anayasal sistemin aşkın önkoşulu olduğunu, çünkü bunun hâkim sosyo-ekonomik düzeni koruduğunu söylüyorlar.²¹ Hiçbir yasal reform güç dengesi kökten değişmeden bu ilkeyi aşındıramaz. *Duyuru* John Rawls'un "farklılık ilkesi"ni ekonomik paylaşım için bir rehber olarak benimser.²² Rawls'a göre, en az avantajlı olana faydalı olduğu sürece, gelir ve varlık eşitliksizliklerine izin verilmelidir. Ancak Rawls'un farklılık ilkesi bireysel özgürlüğe öncelik veren birinci ilkesinden sonra gelir. Mülkiyet hakkının güvenceleri – ve kapitalizmin yapısal eşitsizlikleri – yemiden bölüşüme üstün gelir. Hiçbir direniş hareketi ya da radikal parti, vergilendirmeden ve diğer yemiden bölüşüm politikalarından yararlanmaya başlamak için, mülkiyet ilişkilerini temin edemez. Negri ve Hardt'ın desteklediği kökten değişimler ancak muhtelif ve yatay direniş hareketleri devlet sorununu ve siyasi iktidarı gündemlerine yerleştiren "dikey" örgütlenmelerle desteklenirse gerçekleşebilir. Kurucu bir süreç ancak sokaktaki muhalefet ve parlamentodaki temsilciler paralel ve uyumlu çalışırsa başlar ve tamamlanabilir.

Duyuru'nun sonuç bölümünde yazarlar başta sola yakıştırdığı "umutsuzluğa" geri dönüyor. "Avamın Olayı" başlığı altında, tarihte mucizelerin ve öngörülemeyen olayların olduğunu ve dünyayı kökten değiştirdiğini iddia ediyorlar. "Olay için hazırlanmalıyız," diye öğüt veriyorlar, "geliş tarihi bilinmez olsa da".²³ Haklılar. Ancak

21. Hardt ve Negri, *Commonwealth*, s. 3-22.

22. Hardt ve Negri, *Declaration*, s. 60.

23. A.g.y., s. 77.

olay için hazırlanmak direnişe katılmak, ortaya çıkan ilkeleri ve süreçleri dillendirmek ve bu değerleri bireylere ve partilere aşılaktır. Yeni sol melankolisini ve “yas”ını geride bırakıp meydan okumaya ve yeni bir hükümet kurmaya hazır değilse çok az şey olabilir. Partilerin, sendikaların ve hareketlerin seçim siyaseti ve hükümet kurumlarına “yatay” dahil olmadan, *Duyuru*’nun kurucu süreci sıradan insanların hayatlarına kök salamaz. Negri ve Hardt maddi olmayan emeği ve çokluğu anlamamıza önemli katkılarda bulundu. Ancak ciddi ekonomik kriz koşullarında çokluk, insanların hayatlarının iyice kötüye gitmesine yol açan devlet siyasetini bırakamaz. Kemer sıkma sadece devletin ele geçirilmesiyle tersine çevrilebilir. Meydanların karşı-iktidarı kendi ilkelerini hükümet eylemleri aracılığıyla kurumsallaştırabilir. Çokluğun bilgeliği bunu sol partileri destekleyen ve onlara oy veren bir halka dönüştürür. Çokluk ve parti düşman değildir; birleşmeli ve birbirinden öğrenmelidir.

Alain Badiou’ya geçelim. Büyük farklılıklara ve Negri’ye eleştirilerine rağmen Badiou’nun işgaller karşısındaki konumu *Duyuru*’nun neredeyse aynıdır. 2002 tarihli bir röportajında Badiou küreselleşme karşıtı “direniş”in –ironik tırnak işaretiyle– iktidarın yaratımı ve parçası olduğunu söyler. Hareket küreselleşmenin “çılgın işletmeni”dir ve “gezegenimizin boştaki küçük burjuvalarının yakın gelecekte keyfini süreceği rahatlık biçimlerinin taslağını çizmeyi amaçlıyor”dur.²⁴ Temaya ısınan Badiou, sermayenin “esnekliği ve şiddeti”nden büyülenen Negri’ye saldırarak (“geri kafalı bir romantik”) devam eder. “Rüya gibi bir halüsinasyon” olan çokluk, hiçbir şey yapmadan “keyif çatma” hakkını talep eder ve “disiplinin tüm biçimlerinden kaçınmak için özel bir çaba harcar – halbuki hepimiz biliriz ki disiplin tüm alanlarda hakikatlerin anahtarıdır”. Sonunda Badiou “hareket” kategorisini reddeder çünkü bu kategori “devlet mantığıyla eşleşmiş”tir; siyaset “siyasi parti disiplininin yerini alacak yeni disiplin biçimleri” inşa etmek zorundadır.²⁵ 2002’de Ba-

24. Alain Badiou, “Beyond Formalisation”, Peter Hallward ve Bruno Bosteels tarafından yapılmış bir röportaj, Paris, 2 Temmuz 2002; Bruno Bosteels, *Badiou and Politics*, Durham: Duke University Press, 2011, s. 318-50’de.

25. A.g.y., s. 336, 337.

diou kimlik siyasetini ve küreselleşme karşıtı hareketi toptan reddediyordu. Birkaç yıl sonra yazılan *Tarihin Uyanışı* ise önceki mücadelelerden ilham alan yeni ayaklanmaları hoş karşılar. Badiou devrimci ayaklanmalar arasındaki dönemin sonuna geldiğimizi iddia eder. 1960'lar ve 70'lerin devrimci çağından sonra, gerici kapitalizm liberal demokrasi maskesi altında zafer kazanmıştır. Neoliberal ve emperyalist kapitalizme karşı bir dünya halkı ayaklanması ihtimali tekrar ortaya çıkmış durumdadır. Ayaklanmalar bu ara dönemde özgürleşmenin tarihini muhafaza eder. Tarih kökten değişimi gündemine almıştır; bunun gerçekleştirilmesiye güçlü bir "fikir" ve onu siyaseten sürdürecektir bir örgütlenme gerektirir.²⁶

Badiou tarihi tekrar açan yakın dönem isyan ve ayaklanmaları doğrudan, örtük ve tarihsel olarak sınıflandırır. Paris 2005, Atina 2008 ve Londra 2011 gibi "doğrudan" isyanlar bir olaya, genellikle polislin işlediği bir cinayete tepki gösteren kızgın gençlerin toplanmasıdır. Bunlar isyancıların yaşadığı kenar mahallelerde gerçekleşir ve şehrin merkezine doğru hareket etmez. Doğrudan isyanlar olumsuz, nihilist ve yıkıcıdır; somut isyankâr öznelere sebep olmazlar. İsyanların öznesi siyasi değildir, olay "sadece isyan etmekten ibarettir ve olumsuzlama ve yıkım hâkimdir; neyin kısmen evrenselleştirilebilir bir niyet ve neyin amaçsız bir öfke olduğunu açıkça ayırt etmeye imkân vermez".²⁷ Doğrudan isyanlar en iyi ihtimalle tarihsel bir başkaldırının yolunu hazırlar. "Örtük" isyanlar özerk işçilerin militan eylemleriyle başlamıştır. En iyi örnekleri Fransa'daki belli bir fabrikada çalışan işçiler ile başka işçilerin grev ve işgalleridir. "Bunlar öğrencileri, gençliği, çalışanları, sendikacıları ve sendikaya üye olmayanları, emeklileri ve entelektüelleri" belirlirli bir yerde bir araya getirerek yeni tür bir halk birliği yaratmıştır. Ve nihayet Arap Baharı'nın "tarihsel" isyanı uzun bir döneme yayılması, kalıcılığı, tutarlılığı ve partilerden bağımsızlığıyla nitelebilir. Olay şehir merkezinde gerçekleşmiş ve doğrudan isyanların kâföfonisinden, "Mübarek defol!" gibi neredeyse tüm halk kuvvetlerini bir araya getiren merkezi bir slogana geçilmiştir. İşgalciler kendi kendini doğrulayan ve meşrulaştıran "halk diktatörlükleri" yarat-

26. Badiou, *The Rebirth of History*, s. 41-43.

27. A.g.y., s. 25.

mıştır. Bu yerel, birleşik ve yoğun azınlık ortak iradeyi ifade eder. Hakikatin otoritesinden destek alan Tahrir Meydanı militanları kararlarını herkese dayatmış ve haliyle muhaliflere hain gibi davranmıştır.

Badiou'nun analizi içgörülerle dolu. Tahminleriye iyimser değil. Geçmişin yenilgilerinden ve seçimlerinden kaçınmak için başkaldırıları olumlu bir fikirden ilham almak zorundadır. Fikir olmadan, olumsuz kalır ve ters tepen isyanlara dönüşürler. Sadece "komünizm fikri" günümüzün kapitalist demokrasisinin karşısına diki-lebilir. Bunun yokluğu –siyasi örgütlenmenin yokluğuyla daha da vahim bir hal alarak– isyanların olgunlaşıp özgürleştirici siyasete dönüşemeyeceği anlamına gelir. Badiou'nun hayal ettiği siyasi örgütlenme hayli disiplinlidir ve belli bir sınıfa bağlanmasa da halka amirane ve otoriter bir tarzda yaklaşır. Direnişlerin kategorik olarak reddettiği türde bir örgütlenmedir.

Badiou'nun direnişleri biçimselleştirmesi ve dönemselleştirmesi onların başarılarını küçümsemesine yol açıyor. Yaklaşımı hem sosyo-ekonomik benzerlikleri hem de tarihsel ve siyasi farklılıkları azımsıyor. Badiou'nun devlet siyasetini sevmemesi, çoğu ayaklanmalara aktif olarak katılan sol partileri yok saymasına yol açıyor; ekonomiye olan ilgisizliği finansal ve iktisadi krizin dünya çapındaki patlamaya etkisini ihmal etmesine sebep oluyor. Farklılıklar ve nüanslar ortak tanı arayışı sırasında unutuluyor. Badiou'nun sınıflandırmaları "pozitif Şarkiyatçılık" dediğimiz şeyden muzdarip. Son devrimci çağ Çin'deki Kültür Devrimi ve İran Devrimi'yle beraber sona erdi. Tarihsel ayaklanma Mısır'da başladı (ki zaten ancak orada başlayabilirdi). Avrupa hâlâ (ve belki de sonsuza kadar) isyanlar çağında. Ama Yunanistan ve İspanya kendilerini Mısır'dan çok farklı olmayan bir konjonktürde buldu. Badiou komünizm fikrinin vücut bulduğu bir siyasi örgütlenmenin tarihin meydan okumasına karşılık vererek yükseleceğini umuyor. Ayaklanmaları ileri götürmek için kurumsal bir yapı çağrısında bulunmakta haklı. Ancak var olan sol partilerden ve örgütlenmelerden hoşlanmaması pek de gerçekçi olmayan bir eskatolojiye yol açıyor. Badiou doğru komünist örgütlenmeyi yeniden kurma sözü veren solcu peygamberlerin ve hiziplerin uzun listesine dahil oluyor. Ayaklanma çağı kök-

ten değişimi tarihsel gündeme sağlam bir şekilde yerleştirdi; (imkânsız) partiyi umutsuzca aramak başarısızlık ve yenilginin kabulüdür.

Badiou da Hardt ve Negri gibi militan özneliliğin üretimini radikal projenin merkezine alır. Ama Badiou'ya göre tarihin akışını sadece onun komünizm fikrini kabul eden az sayıda militan değiştirebilir. Öte yandan öznellik meselesi siyasi hakikatin belli bir türüne ait militan öznelilerle ilgili değildir. Radikal öznelilerin üretimi, insanların haz ve tüketim ekonomisinden ayrılmalrı ve aşamalı olarak itaatsizlik etiğı ve direniş siyasetiyle tanışmalarıyla başlar. Gerek Occupy Londra ve New York'ta, gerekse Kahire ile Atina'da olan buydu. Saik sorunu merkezidir. Badiou'ya göre radikal öznelilikler, bireyler kendi yaşamsal varoluşlarıyla ilgili olarak hakikatin yerini belirlediklerinde yaratılır. Bu nasıl olur? Neden, nasıl ve ne zaman bir tüketim ekonomisinde ve kişisel memnuniyetin ahlaki ekonomisinde yaşayan insanlar onu terk eder? Bunlar Badiou'nun ihmal ettiğı ve -6. Bölüm'de açıklandığı gibi- direnen çokluğun ele aldığı sorulardır. Meydanlar Badiou'nun siyasetin kendi hakikatini yaratan bir düşünce tarzı olduğı iddiasını doğruladı, direniş siyasetine epey uzak mesafede yaratılan hakikat versiyonunu ise reddetti.

Son olarak, Badiou'nun aksine Žižek devlet siyasetinden çekilmeyi önermez. Onun "radikal edim" teorisi, kökten değiştirmek için devlet iktidarını hedef alır ve kapitalist "dünyasızlığa" meydan okuyacak bir "yeni düzen" getirmeyi amaçlar.²⁸ Bu ise sadece solun zaferinden sonra olabilir. Žižek'in esas endişesi solun ya iktidarı kazanamaması ya da onunla ne yapacağına dair bir fikrinin olmamasıdır. Dünya Occupy hareketini de göz önünde bulundurarak, "Devrimin başarısı esrik anlarının yüce hususuyla değil, büyük Olay'ın ayaklanmanın ertesi günü gündelik hayatta yarattığı değişimlerle ölçülmeli."²⁹ diye yazar. Ancak Kahire ve Atina ile New York ve Londra arasındaki fark çok büyüktü. 2011 ve 2012 boyunca Žižek ve ben, Yunanistan'a özel bir vurguyla, direnişin geleceğı üzerine kamu önünde tartıştık.³⁰ Ben *aganaktismenoi*'nin arkasında öfkeyi eyleme ve protestoyu siyasete dönüştürmeye yardım edebilecek

28. Žižek, *First as Tragedy*, s. 125-31.

29. A.g.y., s. 154.

güçlü bir siyasi ve popüler hareket olduğunu açıkladım. Žižek solun siyaset sahnesinin merkezine yerleşebileceğinden şüpheliydi ve “ertesi gün” hakkında soru sormaya devam etti. kurucu iktidarın iyi bilinen paradoksundan, yani kurulduktan hemen sonra dinamizmini kaybedip baskının odağı haline gelmesinden korkan Žižek bu eleştiriyi genelleştirir. Kapitalizm sürekli değişmeye ve dünyayı dönüştürmeye devam etmektedir. Onun geç, küreselleşmiş ve “dünyasız” hali muhalefete ve direnişe angaje olarak bunları “yıkıcı” gibi gösterebilir. Örneğin komüniter yerelcilik ve kozmopolit liberalizm görünüşteki zıtlıklarına rağmen kapitalizmin girdabına tamamen kapılmış durumdadır ve direniş için zemin sunmazlar. Sürekli tersine dönmeleri, krizleri ve yeniden icatlarıyla kapitalizm normal hayatı “karnavallaştırır”. İhtiyacımız olan şey kapitalizmin “sabit bir ‘etik’ konumdan” eleştirilmesidir.³¹ Sadece kapitalist düzensizliğe karşı yeni bir düzenin dayatılması değişimi temin edebilir. Ancak bu, devlete mesafeli durarak gerçekleşemez. Žižek arkadaşı Badiou ve Negri’ye yönelik açık bir eleştiriyi, devleti bırakmanın ve onun yerine konseyler gibi “doğrudan”, temsil olmayan biçimler koymanın geçmiş başarısızlıkların esas sebebi olduğunu söyler. “Eğer devletin yerine ne koyacağınıza dair açık bir fikriniz yoksa devletten çıkmaya/çekilmeye hakkınız yok.”³²

Negri, Žižek ve Badiou’nun ayaklanmalara tepkileri, teorik ayrımlarına dair net bir fikir sunar. Üç ihtilaf hattı söz konusudur. İlki siyasi öznenin oluşumu ve çokluğun devrimci potansiyelidir. İkinci çokluğun yatay örgütlenmesi ve partiyle devletin dikey yapılarıdır. Sonuncusuysa son direnişlerin kökten değişim getirme potansiyelidir. Negri ve Hardt, işleyişlerinde kurucu iktidarın ilkelerini keşfettiği ayaklanmaları kutlar. Žižek ise kendiliğinden, lidersiz hareketlerin geç kapitalizmin sürekli kendini dönüştüren bukailemunvari doğasıyla eşleşen “yıkım” becerilerine karşı büyük bir tereddüt içindedir. Žižek’e göre toplumsal hareketler farklılığı, kimlikleri ve

30. Gilbert Leung, “Rights, Politics and Paradise”, *Critical Legal Thinking*, 14 Mart 2012, criticallegalthinking.com/2012/03/14/rights-politicsand-paradise-notes-on-zizek/.

31. Žižek, *First as Tragedy*, s. 128.

32. A.g.y., s. 130.

yerelliği sermaye için kârlı hale getiren kapitalist bir yeniden örgütlenmenin parçası haline gelebilir. Son olarak Badiou, Foucault'nun direniş teorisinin en kötümser okumasını benimser, direnişin günümüzdeki biçimlerinin iktidar tarafından oluşturulduğunu ve kullanıldığını iddia eder. Badiou kimlik siyasetini ve küreselleşme karşıtı mücadeleleri reddetmiş, son ayaklanmalarda temel sorunlar bulmuştur. Mısır'daki "tarihsel" ayaklanma bile nihayetinde "Batı'ya dahil olma fenomeninde son bulacaktır, ki bu da hakiki bir değişim olarak düşünülemez." Hakiki değişim "*Batı'dan çıkmak* ya da Batılılaşmaktan çıkmak olurdu ve bu da *dışlanma* biçiminde gerçekleşirdi".³³ Badiou'nun başlığı, *Tarihin Yeniden Doğuşu*, bir ölü doğum vakası gibi görünüyor.

Negri ve Hardt işgallerin çokluğun radikal bir siyasi özneye dönüşmesinin yolunu açtığına inanır. Badiou'nun antikapitalist hareketlerin iktidarın yaratımları olduğu iddiasıyla, Negri'nin çokluğu kapitalizmin sonunu getirebilecek tek özne olarak görmesi arasında hiçbir uzlaşma olamaz. Ama yüzeyin altında farklılıklar o kadar belirgin değildir. Badiou ve Negri kendilerini demokrasi ve devlete yaklaşımlarında aynı tarafta bulurlar. Badiou İspanyol *indignados*'un "gerçek demokrasi" çağrısını parlamenter demokrasiye çok yakın olduğu ve "Hakikat"ın otoritesi ya da koşulsuz adalet ideası" gibi bir "kalıcı dinamik" yaratmadığı için reddeder.³⁴ Hardt ve Negri gibi o da kimi *indignados*'un "*seçim fenomeninin ve dolayısıyla temsilin büsbütün anlamsızlığı*"nı beyan etmesini kutlar. Tarihsel bir hareket devleti umursamaz. "Kendi diktatör otoritesini kutlamak ister – diktatoryaldır çünkü sınırsızca demokratiktir. ... Eylemin sonuçlarını eylemin entelektüel faaliyetinin değerine tabi kılar, program ve sonuç gibi seçim kategorilerine değil."³⁵ Negri ve Hardt da Badiou'nun temsilden hoşnutsuzluğunu ve devlet nefretini paylaşır. Onlar da işgallerin ham enerjisini, doğrudan demokrasi vurgusunu kutlar (Badiou'nun "sınırsız demokrasi"sinden farklı değildir) ve seçimlere katılmadığı için *indignados*'u överler. İkisi de temsili demokrasiyi reddeder ve hareket/çokluk ile devlet veya parti siyaseti

33. Badiou, *The Rebirth of History*, s. 52. 34. A.g.y., s. 97.

35. A.g.y., s. 98, 99 (italikler orjinal metinden).

arasındaki ilişkiye dair analizleri benzerdir. Badiou militanları devlet siyasetinden “çıkılmaya” çağırır; Negri ve Hardt da “var olan, hazırdaki devlet mekanizmasını ele geçirme anlamıyla iktidara gelme fikrini”³⁶ reddeder. Çokluk devleti başka amaçlara yönleltmek için bile olsa onu ele geçirmekle ilgilenmez, sadece devlet aygıtını parçalamak ister. Son olarak, isyandan sonra yol gösterecek siyasi bir örgütlenme (Badiou) ya da zaferleri koruyacak bir kurumsallaşma süreci (Hardt ve Negri) çağırısı yaparlar. “Ayaklanma kurumsallaşmak zorunda olduğu gibi, devrim de bu şekilde anayasal olmak zorundadır...”³⁷ Ancak parti biçimini ve solu reddetmeleri, çağrılarının ikna edici olmasını engeller. Badiou’nun felsefi idealizmi ile Negri’nin romantizmi radikal düşünceye önemli katkılarda bulundu. Ancak direniş onların kendi teorilerine uymayan siyasetleri reddeden tuhaf dogmatizmlerini yüzeye çıkardı.

Žižek’in tereddütleri diğer ikisinin neredeyse tam zıddıdır. Açık hedefleri ve tespit edilebilir sonuçları olmayan, doğrudan demokrasiyle işleyen ve seçimlere katılmayı hor gören (son direnişlerin Badiou, Hardt ve Negri’ye göre en büyük avantajı) lidersiz hareketler kapitalizm mekanizmasına çoktan dahil olmamışsa bile iktidarsızdırlar. Parti biçimi gereklidir çünkü devlet iktidarı radikal proje için merkezidir. Devlet iktidarının yanında veya karşısında olma ikilemi bu sebeple yanlıştır: Devletin biçiminin sonsuza kadar aynı kalacağını varsayar. Tersine, solun görevi “[devlet iktidarını] dönüştürmek, onun işlevini, tabanıyla ilişkisini kökten değiştirmektir”.³⁸ Žižek direniş hareketlerini destekledi ve ziyaret etti; yönelttiği eleştirilere rağmen onların deneyimlerini teorisini bilmek için kullandı. Protestocuların ve isyancıların endişelerine ve başarılarına en yakın o oldu. Siyasi deneyim Žižek’in önceki görüşlerini durumun olumsuzluklarına cevap verecek şekilde değiştirip ayarlamasına sebep oldu. Bu bakımdan Žižek hem daha siyasi hem de daha iyi bir düşünür.

Žižek’in olgular desteklemediğinde önceki konumlarını gözden geçirme becerisinin iyi bir örneği, Yunan direnişi ve solun rolü ko-

36. Hardt ve Negri, *Commonwealth*, s. 371, 354.

37. A.g.y., s. 374-5.

38. Žižek, *First as Tragedy*, s. 131.

nusunda fikrini değiştirmesidir. Önceki tereddütleri, 6 Mayıs 2012'de Syriza'nın oy oranını %4,5'ten %17'ye çıkartmasıyla Avrupa'da şimdiye kadarki ilk radikal sol hükümet umudu gerçekçi hale geldiğinde sona erdi. Žižek partinin beyanına, 2010 öncesinde küçük bir muhalif hareketken iktidara talip ve hazır olmasına hayran kaldı. Mayıs seçimlerinin yarattığı küçük siyasi depremden sonra Žižek örtük bir özeleştirici edimiyle Atina'ya geldi. 3 Haziran'da, ikinci seçimden iki hafta önce parti lideriyle bir buluşmasında Syriza'ya tam destek vererek partinin başarısına katkıda bulundu. Yunan direnişi Occupy hareketlerinin tersine açık ve ulaşılabilir siyasi amaçlara yöneldi, hegemonik bir strateji geliştirdi ve Syriza'yı kendi kurumsal ifadesi olarak benimseyerek büyük bir zafer kazandı. Žižek'in fikir değiştirmesi, çokluğun siyasi edim kabiliyetine dair önceki teorik tereddütlerinin belki de hatalı olduğunun kabulüydü. Žižek kendini tekrar etmekle ve tutarsızlıkla suçlandı. Örneğin Bruno Bosteels Žižek'in dört "radikal edim" versiyonunu yeniden inşa etmeyi denedi; amacı, görünüşteki çelişiklere rağmen, onların farklılıklarını kabul eden tutarlı bir anlatıda birleştirilebileceğini göstermektir.³⁹ Pek çok disiplin ve temayı ele alan zengin bir külliyattaki farklılıkları ve görünüşteki çelişkileri giderme girişimi belki de Derrida'nın ima ettiği gibi imkânsızdır.⁴⁰ Genellikle metinden çok okurun açmazını gösterir. Eğer sol eylem halindeki düşünceyse, Žižek siyasi olayların teorik inşaları düzeltebileceğini kabul etmeye hazır olduğunu kanıtlayan tek düşünürdür.

Konuyu toparlayayım. Radikal teorinin yakın tarihli direnişleri tam anlamıyla kavrayamamasının en önemli nedeni belki de "büyük anlatı kaygısı"dır. Jean-Paul Sartre, Bertrand Russell, Edward Thompson ve Louis Althusser gibi önceki nesilden radikal entelektüeller kendi zamanlarının hareketleriyle yakın bağlara sahipti. Günümüzün radikal düşünürleriyse sokak köşelerinden çok konferans salonlarında bulunuyor. Radikal teorinin giderek "akademikleşme-

39. Bruno Bosteels, *The Actuality of Communism*, Londra: Verso, 2011, 4. Bölüm.

40. Jacques Derrida, *Spurs: Nietzsche's Styles*, University of Chicago Press, 1981.

si”, “disiplinlerarası” araştırmalar ve kültürel araştırmalar bölümleriyle yakınlığı karakterini değiştirdi. Bu alanlar üniversitelerdeki akademik ve finansal önceliklerin sonucunda gelişti. Medya araştırmaları ya da kültürel araştırmalar, kendi nesnesini arayan disiplinler. Radikal düşünürlerin cazibesinin kendi popülerliklerine katkısını memnuniyetle karşılıyorlar. Ancak pratikle teori arasındaki bağdaki zayıflama teori inşasını olumsuz etkiliyor. Önceki neslin büyük felsefi düşüncelerinin yarattığı “etkilenme endişesi”nin neden olduğu “her şeyin radikal teorisi”ne yönelik arzu, cisimsiz soyutlamanın sınırlarını aşmaya yardımcı olmuyor.

Badiou, Hardt ve Negri’nin yakın dönem katkıları direniş çağını anlamak için muazzam içgörüler sunar. Ancak direnişleri kendi teorilerinin örnekleri olarak kullanma girişimlerinin sorunlu olduğu anlaşılmıştır. Teorik yapıya pürüzsüz bir şekilde dahil edilemeyen örnekler ya yok sayılır ya da reddedilir. Bu düşünürler akademik solun iyi bilinen, hareketi düzelterek teoriye dokunmayan bir geleneğine dahildir. Teorinin dünyaya uyup onu değiştirmeye yardım etmesi yerine, dünya teoriye uydurulur. Brecht’in dediği gibi, eğer hareket teoriye göre davranmıyorsa yeni bir hareket seçmeliyiz. Alain Badiou siyasetin yeni tür bir düşünce olduğunda ve hakikatinin siyasi eylemde ortaya çıktığında ısrar eder. Felsefe bu “hakikati” alır ve evrenselleştirir. Žižek bu yaklaşımın en iyi örneğidir. Radikal felsefe bir büyük teori yaratmaya yoğunlaşırken, sol örgütler genelde kendilerini düşüncesiz aktivizmle tüketir. Son direnişlerin sunduğu içgörüler hem radikal felsefeyi hem de radikal stratejiyi geliştirebilir.

Siyaset Stratejisinden Çıkarılan Dersler

Siyasi ontolojiler ne Varlığın soyut temelleri ne de siyasi arzunun ya da göreci antropolojinin tarihsel kanıtlarıdır. Sol ontoloji aktif bir siyasi ve normatif müdahale içerir. Tikel olumsuzlıklardan ve konjonktürlerden başlar ve topluluğun ethosunu ve dayanışma ahlakını evrensellik seviyesine yükselterek devam eder – önsel bir mantıksal önerme ya da normatif bir kaide olarak değil, yerleşik bir etik-politik talebin evrensellik iddiası olarak. Solcu bir ontoloji “dünya hakkında tutarlı bir inanç sistemi ifade eder ve bu inançlarla uyumlu bir

eylem planı gerektirir”.⁴¹ Siyasi mücadeleler kendi zeminlerini veya öznelarını soyut ya da metafizik bir biçimde değil, kendilerini içinde buldukları bağlam ve koşullarda inşa eder. “Bu yüzden solcu bir ontoloji gündelik siyasi pratiğin –ama sadece ‘siyasi’ olanların değil– dünyanın doğası ve iletişim hatlarına, kimin onun sınırlarını çizme ve kurallarını uygulama hakkına ve gücüne sahip olduğuna dair bu günlük mücadeleyle tanımlandığını kabul eder.”⁴²

Yukarıda tartıştığımız ontolojileri siyasi mücadelenin bakış açısından kısaca inceleyelim. Virno ve Negri’nin çokluğu geç kapitalizmin toplumsal birleşimini anlamamıza yardımcı oluyor. Ancak siyasi örgütlenmesi olmayan kurucu iktidara yönelik devrimci umutlar boş çıkmış durumda. Her ayaklanma kitlenin kamusal bir alanda toplanmasıyla ve kurulu sosyo-politik düzenin ve adaletsizliklerinin reddedilmesiyle başladı. Zaferler isyan eden kitlenin olumsuzlamadan olumlamaya geçmesiyle, siyasal bir özneye dönüşmesiyle kazanıldı. Bunun için kitle, Negri ve Badiou’nun tavsiyesinin aksine, bir veya birden fazla partiyi benimsedi ve siyaset sahnesinin merkezine girdi. Değişim Tunus’a, Kahire’ye ve kısmen de Atina’ya geldi, New York ve Londra’ya değil. Halkın fiziksel varlığı son dönem isyanların belirleyici bir niteliğiydi, ki bu da muhtemelen onları sofistike post-Marksist analizlerden çok sosyolojik ve psikolojik teoriye yaklaşıtıyordu. İşgaller duygusal yoğunluğun kitleleri beslediğini doğruladı. Ancak kitle akıldışı, korkak, kolay yönetilebilir değildi. Tartışan, karar alan ve eyleme geçen bir bedenler çokluğundan oluşuyordu. Tutkulu akıl ve rasyonel arzu, liberal bireycilik ve temsili demokrasinin söz verip ihanet ettiği özerkliğin canlanmasına yardımcı oldu. Çokluk ortaklaşa hareket etti ve neyin müşterek olduğunu, ortak iyiyi tanımladı. İşgallerin doğrudan demokrasisi muhalefetin inşasında ve sonunda hükümetlerin devrilmelerinde asli bir rol oynadı. Modernliğin tardedtiği bir siyasi uygulama türü geri döndü.

Toplumsal çokluk teorisi bize kullanışlı analitik araçlar veriyor. Ama yalnızca bir araya toplanan çokluk, *demos* olarak halk radikal

41. Strathausen, “Introduction”, *Leftist Ontology*, s. xxv.

42. A.g.y., s. xxvi.

değişimi başlatabilir. Çokluk toplumsal temeldir, *demos* ise siyasi özne. Rancière'in dışla(n)ma, ihtilaf ve çatışmaya yönelik vurgusu, Hardt ve Negri'nin çokluğun kapitalist içkinliğine dair saplantısını düzeltiyor. Ancak Rancière'in siyasi ve kültürel dışlanma kategorileri, sınıfsal dışlanma ve hegemonyacı siyaset ile tamamlanmalı. Fiziksel bir aradalık diyalogun, kolektif karar almanın ve eylemin kamusal alanını yarattı. Çokluk hegemonlar ve partiler olmadan hegemonyacı bir yönetim biçimi geliştirdi. Bu bakımdan orijinal bir siyasi strateji aşamalı olarak ortaya çıktı. Yunan direnişi radikal felsefeden eklektik biçimde yararlandı, Badiou ya da Negri okumamış çokluğun bilgeliğini gösterdi. Teorinin belli yönlerini doğruladı ama aynı zamanda onu değiştirerek ileriye taşıdı. Siyasi ontolojiyi, işçi sınıfına ve onun parti liderliğine dair hükmünü yitirmiş analizlere geri dönmeden kabul etti. Yöneticiler, yönetilenler ve dışlananlar arasındaki, toplumsal alanı bölen ve bir karşılaşma siyasetinin cephe hattına dönüşebilecek olan derin yapısal karşıtlığı tanıdı. Aynı zamanda Syntagma ilk kurucu iktidarın öznesi olarak tüm nüfusu muhtıra karşıtı kutba çağırdı – ya da Laclau'ya göre, seçkinlerle mutabakat anlaşması karşıtlık yoluyla halkı yarattı. Çatışma terk edilmedi. Siyasi özne siyasi ve ekonomik elitlere karşıtlıkta birleşti; nüfusun büyük kesimlerinin dışlanması sorgulandı ve radikal ama şiddet içermeyen bir karşısına dikilme stratejisiyle buna itiraz edildi. Dışlananlar ve marjinalize olmuş gruplar daha geniş kapsamlı toplumsal felaketin temsilcileri haline geldi. O harikulade günlerde iki strateji ortaya çıktı ve birleşti: çatışmanın daraltılması ve hegemonik müdahalenin genişletilmesi. Çeşitli direnişlerde pişmiş radikal kimlikler meydanlarda birleşti ve kurucu iktidara dönüştü. Hegemonik müdahale halk kutbunun oluşması için hayati önemdeydi. Ancak sınıf analizi olmadan hegemonya teorisi, radikal potansiyeli yok etme riskini alır, betimleyici hale gelir ve aksiyolojik olarak tarafsızlaşır. Hegemonya normatif bir tamamlayıcıya ihtiyaç duyar. Radikalliği gerici popülizmden ayırt edebilmek için eşitlik kaidesine ve bir dışlanma analizine ihtiyaç duyar.

Tunus, Mısır ve Yunanistan'daki başarılı isyanlar kitlesel işgal-lerden parlamenter seçimlere dönüştü. Öte yandan New York ya da Londra'daki Occupy hareketleri henüz bu geçişi yapamadı ve bü-

yük zaferlere ulaşamadı. Yunanistan'da hegemonik nominalizm ve karşısına dikilme stratejisi, 1940'lardaki iç savaşın ardından solun elini ayağını bağlayan ipleri kopardı. Kinik dudaklara bir gülümseme konuracak bir ifadeyle, iktidar sisteminin sonu ve radikal solun yükselişi bir tarihsel zorunluluk meselesidir. Tarih boyunca devrimler, bir iktidar sistemi miadını doldurduğunda, işe yaramaz ve zararlı hale geldiğinde başarılı olmuştur. Gerçekleştikleri sırada ayaklanmalar ve başkaldırıları şiddet ve suç unsurları içeren yasadışı kalkışmalar olarak mahkûm edilir. Başarılı olduklarıdaysa kutsanır ve kutlanırlar. Tarihsel zorunluluk, gerçekleşmesinden sonra geriye dönük olarak tanımlanır. Zorunluluk bağlamı sağlar ancak yeterli değildir. *Ancien régime* bir süre hayatta kalabilir, hatta son çırpınılarıyla tarihin "tini"ni bozguna uğratabilir. Başarılı olmak için, radikal değişim üç unsura ihtiyaç duyar. İlki, değişime yönelik güçlü bir halk iradesidir. İkincisi, iktidarı almaya hazır bir siyasi aktördür; bu siyasi özne çoğunlukla tesadüfen ortaya çıkar. Son olarak, öteki unsurları patlayıcı bir bütünde toplayan ve can çekişen iktidar sistemine son darbeyi vuran bir katalizör gerekir. Tunus ve Mısır'da bu üç unsur da vardı.

Yunanistan'da işgallerin yatay örgütlenmeleri radikal değişimi hazırladı ancak kendi başına başarılı olamadı. Stasis Syntagma kimi çokluktan kimiyse örgütlü kolektiflerden gelen tamamlayıcı stratejilere ve örtüşen direniş taktiklerine duyulan ihtiyacı gösterdi. Direnişle seçim sonuçları arasında bir bağ var mıydı? Sonuçta 2012 seçimleri eski partilerden oluşan bir koalisyonu iktidara getirdi. Ama direniş ve radikal solun yükselişi olmasaydı iktidar sistemi sağ kalırdı. Şimdiye yarı ölü yaşıyor. Şöyle açıklayayım: Direniş kazanan sağ ile yenilmiş sol arasındaki, yetmiş yıldır iktidar dengesini koruyan iç savaş sonrası ayrımlara bir son verdi. Karşıt ve çatışan ideolojilerden insanlar ilk defa kendilerini aynı yerde buldular. İşsiz bir solcuyla işsiz bir sağcının aynı şekilde sıkıntı çektiğini fark ettiler; vatansever ve enternasyonalist emeklilerin emeklilik kesintilerinden eşit derece zarar gördüğünü, bir Yunanla bir göçmenin haysiyetlerine yönelik saldırılardan benzer şekilde rencide olduğunu. Halk ortak çıkarlarının eski düşmanlıklar ve mevcut çekişmelerden daha büyük olduğu sonucuna vardı. İç savaştan sonra kazananlarla

yenilenler arasında ortaya çıkan ayrım kitlesel meclislerde ve göz yaşartıcı gaz bulutlarında çözüldü. Ardından da iktidar sisteminin sonuna gelindi. Sadece nihai darbe gerekiyordu. 6 Mayıs ve 17 Haziran'da çokluk yeniden halka dönüştü ve kitlesel olarak sola oy verdi. Doğrudan demokrasi parlamenter dostuna kavuştu.

Şimdi Yunanistan'da tarihin "işi"ni tespit edebiliriz. Siyasi sistemde radikal bir değişim ve yeni bir başlangıç isteği, Papandreou hükümetinin iki kez istifa etmesine sebep olan 2011 işgallerinde ve tekrar 2012 seçimlerinde ifade edildi. İşgallerdeki çokluk kurucu süreci başlattı ve Syriza'yı seçimlerde siyasi özne olarak benimsedi. Kurulu sistemi uçurumun kenarına getiren, artan kemer sıkma önlemleri katalizör oldu. Tarihle randevuydu bu; gerçekleşmesini engellemeyi hedefleyen büyük bir şantaj ve korku seferberliğine karşı koymak zorunda kaldı. *The Financial Times*, *Deutschland* ve *Bild* ön sayfalarında insanlardan solu reddetmelerini talep eden Yunanca makaleler yayımladı. Merkel, Baroso ve hatta George Osborne, Yunanlara "doğru tarafa", sağa oy vermelerini buyurdu. Bu doğrudan müdahaleyi tehditler ve dedikodular, sırlar ve yalanlar zinciri takip etti; Yunanlara eğer sola oy verirlerse ülkenin avrodan atılacağı, birikimlerine el konacağı, süt ve ekmeğin süpermarket raflarından kaybolacağı söylendi. Seferberlik bir Syriza hükümeti kurulmasını engelledi, yine de sonuç büyük bir sürprizdi. Syriza geçmişte parlamentoya girmek için gerekli olan %3'ü almakta zorlanıyordu. Parti 2009 ile 2012 arasında oyunun yedi kat artmasını gerekçelendirecek kadar kökten değişime uğramamış, ama iktidar sistemine son darbeyi vurmaya kararlı olanlar tarafından benimsenmişti. Peki neden başka bir kemer sıkma karşıtı parti değil de Syriza?

Akla iki sebep geliyor. İlki, parti üyelerinin direnişe başından itibaren katılması. Syriza eskiden protesto eylemlerine katılan ufak bir partiydi. Küreselleşme karşıtı eylemlere ve dünya sosyal forumuna katılım onu çokbiçimli ve dinamik eyleme hazırlamıştı. Syriza direnişe hegemonik hırsları olmadan katıldı. Meydanları yönetmeye ya da üye kazanmak için kullanmaya çalışmadı. İkincisi, Syriza krizden çok önce çoğulculuk ve doğrudan demokrasi ideolojisini kendi içinde benimsemişti. Syriza on iki parti ve gruptan oluşan bir koalisyon. En büyüğü (Synaspismos) Avrupa komünizmi gelene-

ğinden geliyor; öbürleri çevreci, Marksist, Troçkist, radikal demokrat ve post-anarşist köklere sahip. Farklı yönelimlere ve hiziplere izin veriliyor; her kurucu grubun parti komitelerinde bir oyu olmasıyla diyalog, müzakere ve uzlaşma atmosferi yaratılıyor. Orijinal Leninist modelin niteliklerinden arınmış ve çokluğun ethosu ile işgallerin örgütlenmesine yakınlaşmış “yeni tür” bir parti bu. Seçim vakti gelince, meydanların halkı Syriza’yı bariz tercihi olarak benimsedi. Brezilya, Venezüela ve Bolivya’nın başkanları bağımsız toplumsal hareketlerin yardımlarıyla seçilmişti. Benzer bir şey Yunanistan’da direnişçilerle sol arasında resmi bir anlaşma olmadan gerçekleşti. Bu şekilde iki yönlü bir strateji geliştirildi: toplumsal seferberlik ve parlamenter mevcudiyet; doğrudan ve temsili demokrasi; devletin içinde ve karşısında konumlanma. İşgalcilerle radikal sol arasındaki buluşma tesadüfiydi; “tarihin hilesi” tarafından hazırlanmıştı.

Yunan hayatı ve ethosuna saldırılar 2012 seçimlerinden sonra yeni koalisyon hükümetinde devam etti. 2012 sonbaharında kamu sektöründen 14 milyar avronun daha çekilmesi insani yıkımı benzeri görülmemiş bir medeniyet çöküşüne dönüştürdü. En önemli toplumsal hizmetler (sağlık, eğitim, sosyal güvenlik) artık asgari güvenceyi sağlayamıyor. Aileler ve bireyler gücünün sağ kalması ilkesinin acımasızca gerçeğe dönüşmesiyle temel ihtiyaçlarını gidermeye bakıyorlar. Dostluk ve topluluk ethosunun son kalıntıları da parçalandı; refahın ve tüketimin atomlaşması, çıplak hayatın savunma bireyciliğine dönüşüyor. Kapitalist bir nihai çözüm bu, nominal rüyanın gerçekleşmesi: Kolektifler ortadan kalkacak, sadece bireyler ve egemen güç olacak. Chrysí Avgí çetesinin kan ve vatan siyasetiyle sistem karşıtı söylemi birleştiren siyasi bir parti maskesi takınmasıyla, faşizm ve ırkçılık bu zeminde geliyor. Göçmenler, eşcinseller ve Romanlar her gün saldırıya uğruyor; yetkililerin artan saldırılara göz yumması bir kanunsuzluk hissi yaratıyor. Ülkeyi yöneten elitler yaklaşan sonlarını hissederek faşistleri daha büyük bir tehlike olarak algıladıkları sol ile eşit tutmaya başladı. Samsonvari bir hamleyle, kendisi düşerken ülkeyi de beraberinde götürmeye çalışan bir iktidar sisteminin siyasi, ahlaki ve entelektüel çöküşünün tipik bir örneği bu.

Žižek, solun zaferden sonraki gün için belli bir planı yoksa başarısız olacağı konusunda sürekli uyarılarda bulundu. “Bugünün küresel kapitalizmi, tam da ‘dünyasız’ olması nedeniyle, tüm sabit düzenlerin sürekli bozulmasını içerir; olaysal bir patlama ve ardından gelen normalliğe geri dönüşün kısırdöngüsünü kıracak, bununla beraber küresel kapitalist düzensizliğe karşı yeni bir ‘düzenleme’ görevini üstlenecek bir devrime alan açar.”⁴³ Bir taraftan haklı, bir taraftan yanılıyor. Güney Avrupa’daki sol, krize karşı, insani felaketi tersine çevirecek ve insanları işlerine döndürecek acil planlar geliştirmek ve bunları duyurmak zorunda. Ancak bu karanlık durumda, potansiyel bir sol hükümet normalliğe aşamalı dönüşü bel bağlayamaz. İşçiler, özel sektör çalışanları ve düşük gelirli devletten gerektiği gibi işlediğini görmek ister. Vergilerini öderler ve yolsuzluğa akıtılacak paraları yoktur; seçim vakti gelince, ana akım partiler tarafından cüzi rüşvetlerle yemlenirler. Devletin rasyonelleşmesi, rüşvet ve himayeciliğin bitmesi, vergilerin toplanması ve vergi kaçırmanın cezalandırılması sol siyasetin ana maddeleri olmalıdır. Toplumsal hareketi halkın duygularıyla hizalayıp gerekli faydacılığı zerk etmelidirler. Sol strateji parçalanmış toplumsal dokuyu iyileştirirken kemer sıkmanın yıkıcı etkilerini de azaltmalıdır. Sol bir hükümet düşman bir Avrupa Birliği ile karşı karşıya kalacaktır; siyasi zaman sıkıştırılmış ve “fırsat penceresi” de sınırlı olacaktır. En feci kemer sıkma önlemlerinin hafifletilmesi ve sınırlı bir çerçevede tersine çevrilmesi yeterli olmayacaktır. Sol, demokratik sosyalist bir düzene doğru ilerlemek zorundadır; bu önceden başarılammış bir şeydir ve bunun için hiçbir tasarı ya da deneyim yoktur. Toplumsal seferberlik ve temsili siyasetin çifte demokratik stratejisi, sonraki günün önceki günün devamı olacağı anlamına gelir. Zor görev, o güne doğrudan demokrasi ve eşitlik ilkelerine dayanan bir parti inşa ederek varmaktır. Žižek’in ısrarlı sorgulaması demokratik sosyalizm tartışmasına katkıda bulunuyor. Bize sürekli ekonomik kriz ve kemer sıkmanın, demokrasinin zayıflamasının ve polis baskısının, toplumsal yaşamın kökten dönüştürülmesinin ve toplulukların yıkımının geç kapitalizmin yan etkileri değil merkezi ürünleri olduğunu

43. Žižek, *First as Tragedy*, s. 130.

söylüyor. Borç krizi çözülebilir ve kemer sıkma hafifletilebilir, ancak yıkıcı etkiler demokratik sosyalizm ekonomik faaliyeti kökten değiştirene ve toplumsal yaşamın dengesini yeniden kurana kadar devam edecektir. Bu zorlu atmosferde direnişlerin enerjisi ve işgallerin kurucu iktidarı başarı için en sağlam umutlardır.

Meydanlardan çıkarılan dersler nelerdir? İlki, yeniden keşfedilen kamusal ve eşitlik ilkeleridir. Toplumsal kategori olarak çokluk, kamusal alanlarda bulunduğu kökten değişimi getirebilecek bir kuvvet haline geldi. Halk meclisleri, doğrudan demokrasi ve kolektif eylem halkın gücünü yeniden canlandırdı. Bu enerji sürdürülebilir ve kurumsallaştırılabilir mi? Mekân, zaman ve yoğunluk çokluğun inşasında merkeziydi. Protestolar, gösteriler ve mitingler toplumsal hareketin “doğal” faaliyetleridir. Yoksulların korunması, savunmasızlara ve göçmenlere yardım eden dayanışma ağları, sendika grevleri ve işgaller sol siyasetin başlıca taktikleri olmaya devam ediyor. Ama artık yeterli değiller. Liderlerin, merkezi partilerin ve sendikaların, temsil bekleyen katı ve bilinçli siyasi öznelerin çağrı temelli sona erdi. Tüm dünya halklarını sarmış olan ve Yunanistan özelinde yaygın kayırmacılık ve rüşvetle körüklenen siyaset ve parti karşıtı duygular, finansal önceliklerin siyasetin üzerindeki hâkimiyetiyle birleştiğinde, temsil ilkesinin daha da zayıflamasına sebep oldu. Önceki direnişlerin dinamiğini değiştiren meydanlar odak noktası olarak kalmalı, meydan ruhu her yere yayılmalı. İşbirliği ve dayanışma, bilginin ve becerilerin paylaşılması, kamusal tartışma ve ortak karar verme rehber ilkeler olmalı. Eğer kamplar terk edilirse sanal kamplar ve yerel toplanmalar onların yerine geçmeli. Mahallelerde, banliyölerde ve kasabalarda kurulacak düzenli meclisler geçici işgalleri siyasetin kalıcı bir özelliğine dönüştürebilir. Çokluğun becerileri ve bilgisi sürekli yeni işbirlikleri, ağlar, hayata dair yeni fikirler buluyor. Yatay çalışmanın toplumsal ethosu kurumsallaştırılmalı ve yayılmalı, meydanların yurttaşlığını aktif halde tutmalı.

Mekândan zamana geçelim. İşgallerin ikinci mirası praksisin estetiğidir. Praksis kurucu iktidarın zamansal boyutudur. İşgallerde çalışmanın çizgisel zamanı, yaratımın teleolojik zamansallığı ile yer değiştirdi. Praksis yeni özneler yaratır, kolektif praksis dünyayı değiştirir. Peki kurucu iktidar meydanların boşaltılmasından nasıl sağ

çıkabilir? Direniş, öznellikleri kapitalist biyopolitikten koparttı. Şimdi özneliliğin üretimi meydanlardan topluluklara yönelmeli. Toplumsal ethos ve direnişin ahlakına dair tartışmamızın burada yardımı olabilir. Modernleşmeci elitler Doğu ile Batı arasında, komüniteryenizm ile bireycilik arasında bir tercih yapmayı teklif ediyor. Bu ak-karacı ayırmada, halk ya katı kimliklere ve kaçışı olmayan topluluklara tamamen bağlıdır ya da kimliklerini rasyonel hesaplamalarla iradeleri doğrultusunda yaratan serbest bireylerdir. Oysa bunlar yanlış alternatifler. Akıl ile tutkunun ya da birey ile topluluğun karşıtlığı uzun süre önce yapıbozumuna uğradı ve artık ikna edici değil. Evrensel ilkelerin bireyciliği, her insanın ancak ötekilerle birlikte varlık bulan bir dünya olduğunu unutturuyor; hepimiz topluluk içinde yaşıyoruz. Birlikte olmak insanın kendisi olmasının ayrılmaz bir parçasıdır. Benlik ötekine maruz kalır, dışsallık içinde konumlanır; öteki, benliğin mahremiyetinin bir parçasıdır. Yüzüm hep başkasına dönüktür, onunla yüzleşirim, asla kendimle değil. Toplulukta ötekilerle birlikte var olmak, ortak varlığın ya da asli bir topluluğa ait olmanın tersidir. Öte yandan çoğu komüniteryen, topluluğu geleneğin, tarih ve kültürün, kaçınılmaz ağırlığı mevcut imkânları belirleyen geçmiş kristalleşmelerin ortaklığı yoluyla tanımlar. Komüniteryen topluluğun özü çoğunlukla, insanları ulusun, halkın ya da liderin ruhu olarak tanımlanan kendi “özlerini” bulmaya sevk etmek veya bunu yapmalarına “izin vermek”tir. Geleneksel değerleri takip etmemiz, tuhaf ve yabancı olanı dışlamamız söylenir. Topluluğun cemaat olarak adlandırılan bu türü *Ben*’in tekilliğini yok ederek onu *Biz*’in içine gömer.

Bizim bakış açımızdan, kimlikler hayatın ilk dönemlerindeki evcil, korumacı ve sosyalleşmeci ethosla başlar. Aile, dostlar ve topluluk kimliğin kaçınılmaz unsurlarıdır. Olgun kişilik, hayatımızın ilk dönemlerindeki toplumsallaşmamızın, bağlılıklarımızı evrensellik sınavına tabi tutan bilişsel ufuklar ve normatif ilkelerle diyalektik karşılaşmasında gelişir. Hem bağlı hem de kopuğuzdur; bir an için basiretsizlik edip Avrupa’yı evrenselin temsili olarak düşünürsek, hem Yunan ya da İngiliz hem de Avrupalıyızdır. Her *Ben* bir kozmostur; geçmiş olayların, mevcut tasarıların ve gelecek hayallerinin, samimi ve mesafeli karşılaşmaların, yürünen yolların ve ka-

çırılmış patikaların, duyguların ve düşüncelerin, etiğin ve tutkunun benzersiz bir birleşimidir. Benliğin benzersizliği bana dokunan, benimle konuşan, benimle hareket eden tüm ötekilerin sonucudur. Ben benim çünkü ötekilerle birlikte var oldum. Gilles Deleuze'un dediği gibi, bireysellik bir "nokta" değil "sıkıştırılmaz toplumsal ilişkilerin asgarisi"dir, eylemin öznesi ve nesnesi olabilme, ötekileri etkileme ve onlardan etkilenme yeteneğidir.⁴⁴

Bu analiz, toplulukları yeniden canlandırmak için ilerici bir strateji geliştirmeye yardım ediyor. Biyopolitik kapitalizm toplumsal ethosu disiplin altında tutulan bedenler ve denetim altında tutulan nüfuslar inşa etmek için zayıflatıyor. Geç kapitalizmin bireyi için öteki, kullanılabilecek bir araç ya da savunma gerektiren bir zorluktur. Öznenliğin yapıbozumu ve tekrar inşası, başlıca müdahale alanlarından biri olmaya devam ediyor. Saldırıları rağmen ethos ve etik toplumsal yenilenmenin ana kaynaklarından biri olmaya devam ediyor. Modernleşme ve kemer sıkmanın ethos ve etiğe ihanet edip onları yozlaştırma süreci tersine çevrilebilir ve yeni bir ahlak anlayışıyla birleştirilebilir. *Filia*, *filotimia* ve *filoxenia* (dostluk, onura duyulan saygı ve misafirperverlik), toplumsal ethosun sağ kalmış unsurları, sahiplenici bireycilik ve kapitalist konformizm ideolojilerini tersine çevirmeye yardımcı olabilir. Dostluklar toplulukların yeniden etkinleşmesine yardımcı olur, haysiyet elit sinizmi ve anominin yozluğuyla savaşı. Ve nihayet misafirperverlik de toplumsal dayanışmayı, ihtimam ve duygudaşlık ruhunu teşvik eder. Ama toplumsal ethosun tamire ve yeniden canlandırılmaya ihtiyacı var. Hem komüniteryenizme sapmasına hem de bireycilikle çarpıtılmasına karşı çıkılmalı. Milliyetçilik ve kayırmacılık, bireycilik ve açgözlülüğün öteki yüzüdür; iki yüzü de benliğin tekelliğini, sürekli etkileşim ve ötekiyle var olma aracılığıyla yaratılan benzersizliğimizi yozlaştırır. Ethos, ortaklık, bir aradalık, benliğin ve topluluğun temelinde yatar. Žižek'in "yeni düzen"i siyasi ve ekonomik olmandan önce ontolojik olmalıdır. Bu yeni düzen, toplumsal ethosun yeni bir kültürün temellerine dönüştürülmüş kalıntıları üzerine inşa

44. Aktaran Étienne Balibar, "Résistance, Insurrection, Insoumission", *La Proposition de l'Egaliberte*, Paris: PUF, 2010, s. 355.

edilecektir. Dünyanın adaletsizliklerine karşı öfke ve kızgınlık beslemeyen bir sol kimlik olamaz. Ama duyguları evrensel eşitliğin katı sınavına tabi kılmayan bir sol adanmışlık da olamaz. “Komünizm fikri” topluluğu ve toplumsal ethosu ölü bir gelenek olarak değil benzersiz benliklerin bir araya gelişi olarak yeniden yaratmalı ve güçlendirmelidir. Sosyalizm ya etik ve demokratik olacaktır ya da hiç olmayacaktır.

Filia veya dostluğun en geniş anlamı ile çalışan insanların becerileri ve ağ kurma kabiliyetlerinin birleşimi bir öncelik olmalıdır. Meydanların örgütlenme ilkeleri ekonomik, toplumsal ve kültürel hayatın tüm alanlarına ulaşmalıdır. Tabandan girişimler, doğrudan demokrasi, fiziksel ve sanal işbirliği, insanları ve becerileri bir araya getirmek zayıflamış topluluk hissini canlandıracaktır. Ekonomik olarak kârlı ve toplumsal olarak faydalı girişimler bu ilkelere dayacaktır. Örneğin kötüye giden sektörlerde çalışanlar, işyerlerini ele geçirebilir ve kooperatif olarak işletebilir. Dayanışmadan toplanan parayla fonlanan özel bir banka, işbirliğini ve ağ kurmayı teşvik eden projeleri finanse edebilir. “Meydan üniversiteleri” kenar mahallelerde ve kasabalarda düzenli olarak toplanıp epistemoloji ve yönetime ilişkin alternatif görüşlerin ve işgallerde başlayan bilginin yayılmasını sürdürebilir. Açık ve kamusal toplantılar parlamentoda tartışılan politika önerilerini inceleyen ikinci bir meclis gibi hareket edebilir. Doğrudan demokrasi yöntemleri yerel ve daha sonra da merkezi hükümete getirilebilir. Kamu tartışmaları, konsey bütçelerinin ve tüm önemli yerel olayların oylanması bir başlangıç olabilir. Halka açık sanat, film gösterimleri, müzik performansları, edebiyat okumaları ve meydanlardaki tartışmalar alternatif bir siyasi kültür başlatabilir. Bu öneriler siyaseti yeniden siyasallaştırmayı ve kolektif ethosu kamusal hayatın tüm alanlarına getirmeyi amaçlıyor. Kemmer sıkma politikasının felaketlerinden sonra Yunanistan kültürel ve ahlaki bir rönesansa ihtiyaç duyuyor. Demokrasinin derinleştirilmesi ve her tür faaliyetin ve hayatın biçimi haline getirilmesi meydanlardan çıkarılan ana derstir.

Yunan direnişi radikal felsefenin hatalarını düzeltme imkânı sunuyor ve solun geleceği için yeni bir istikamete işaret ediyor. Zorunlu faydacılık, ilkelere sarsılmaz bir bağlılıkla sentezlenmeli. Yu-

nan solu öteki siyasi güçlerle karşılaştırıldığında büyük bir ahlaki avantaja sahip. Bu kısmen onun temiz geçmişinden, ama daha da önemlisi eşitliğe ve adalete bağlılığından kaynaklanıyor. Bu yüzden her siyasi öneri evrensel ilkelerle ölçülmeli. Demokratik tartışma, siyasi aktivizm ve halk seferberliği, kökten reform için ikisi de gerekli olan ilke ile faydacılığın birleşmesine yardım edecektir. Siyasetin ancak radikal amaçlar ve toplumsal seferberlikle böylesi bir bileşimi başarılı olabilir. Bu, temsili siyasetin ve seçim kampanyalarının, dayanışma kampanyaları, toplumsal hareketler, aktivizm ve sendika baskısıyla birleşmesi anlamına geliyor. Demokratik yaratıcılık ve araçsal rasyonalite bir araya gelmek zorunda. Yunan solunun görevi, toplumların şiddetli olaylarla yeniden düzenlendiği ve kapitalizmin krize girdiği bir çağda "komünizm fikri"ni geliştirmektir. Küçük bir ülke ve örgütlenme için büyük bir görevdir bu ve ancak Avrupa hareketleri Yunan deneyiminden bir şeyler öğrenip benzer stratejiler izlerse başarılı olabilir. Böyle bir durumda Yunan direnişi Avrupa'nın geleceği olacaktır.

Sonsöz

Gelecek Avrupa

AVRUPA BUGÜN on yıl öncekinden çok farklı görünüyor. 2000’de etkili yorumcular “Amerikan” 20. yüzyılının yerini alacak “yeni Avrupa yüzyılı”nın şafağını selamlıyordu. Avrupa yeni dünya düzeni için örnek yönetim şekli olma yolundaydı. Almanya’nın birleşmesi, avronun başarıyla tanıtılması ve doğuya doğru genişleme yeni bir refah ve özgürlük çağını açıyordu. Jürgen Habermas ve Ulrich Beck, Avrupa modeli için heyecanlıydı ve onun dünyaya ihracını öngörüyordu. Avrupa Birliği’nin pek çok başarısı olduğunu iddia ediyorlardı.¹ Eski milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı geride bırakılmıştı, eski düşmanlar barışçıl bir rekabetle işbirliği içindeydi, dünyadaki en başarılı ekonomik bölge yaratılıyordu. Avrupa Birliği’nin demokrasi, insan hakları ve çokkültürlülük ilkeleri bir umut ışığıydı. Avrupa insanlığın geleceği için bir örnekti. Bugünün gerçeğiye çok farklı! Avrupa Birliği artık bir örnek değil, toplumsal dayanışmaya, insan hakları ve adalete saygıya dayalı ekonomik istikrar ve refah gibi kurucu ilkelerine ihanet etmiş işlevsiz bir örgüt. Ekonomik ve siyasi elitlerin ve Avrupalı idarecilerin hor görüp PIIGS kısaltmasıyla andıkları halklara yönelttikleri son saldırılar Avrupa’nın temellerinin sarsıldığını gösteriyor.

Avrupa bir kavşakta, Avrupa krizde. Ancak Avrupa’nın bir yol ayrımında ya da krizde olduğu fikri yeni değil. Avrupa bir kavşaktır.

1. Jürgen Habermas, *The Divided West*, Cambridge: Polity, 2006, s. 43; Türkçesi: Bölünmüş Batı, çev. Dilman Muradoğlu, İstanbul: YKY, 2007; Ulrich Beck, *Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity, 2006.

Avrupa adı ve fikri Ege Denizi etrafındaki Doğu Akdenizlilerin buluşuydu. Avrupa kelimesinin etimolojik kökeni *ereb*, güneş battıktan sonraki karanlık anlamına gelmektedir. Ege'nin batı kıyılarına – Yunanistan ve daha batısına– ilk kez Avrupa, yani güneşin battığı yer diyenler, bugün Küçük Asya dediğimiz topraklarda yaşamış olan İyonyalılarıdır. Mitolojiye dönecek olursak Europa, Fenike krallığının güzel kızı, şimdi Lübnan'da olan Tyre şehrinde doğmuştur. Boğaya dönüşen tanrıların kralı Zeus tarafından Girit'e kaçırılmış ve tecavüze uğramıştır. Avrupa'nın adının kökeni Avrupalı değildir. Üstelik sadece adı da değil. Avrupa siyasal olarak ilk kez Roma İmparatorluğu'nda birleşmiştir; kültürel olarak birleşmesi ise Hıristiyanlaşarak Kutsal Roma İmparatorluğu'na dönüşmesiyle olmuştur. Roma'nın kurucusu Aeneas, Troya'dan sürgün edilmiş bir göçebe-dir. İsa Yahudi bir peygamberdir. Avrupa, Avrupalı olmayan gezginlerin, göçebelerin, mistiklerin yaratımıdır. Akdeniz'den, Yunancısıyla *Mesogeios*'tan, yani dünyanın merkezinden gelmişlerdir.

Göçebeler ve göçmenler için misafirperver bir sığınak olan Akdeniz toprakları aynı zamanda ayrılımların yeri-ydi. Avrupa'nın keşif, fetih ve kolonileştirme gemileri Akdeniz limanlarından, Yunan-Latin-İberya kıyılarından ayrılırdı. Paul Valéry'nin dediği gibi aynı gemiler hem ticari emtia ve malları, hem de fikirleri ve yöntemleri taşımıştır. Akdeniz ticaret ve uygarlığı üreten ve yayan bir makinedi. Akdeniz kıyılarında ruh, kültür ve ticaret bir araya gelmişti.² 1830'da filozof Hegel, Akdeniz'e dünya tarihinin merkezi demişti.³ 1960'ta tarihçi Fernand Braudel burası için tüm yerkürenin “ışık saçan merkezi” diyordu, “ışık ile gölge arasındaki kesin sınır tanımlanamazken, ondan uzaklaştıkça ışık azalıyor”.⁴ Eğer Akdeniz *medius terra* ise, aynı zamanda Avrupa'nın kalbi ve anasıdır da.

2. Paul Valéry, “Notes on the Greatness and Decline of Europe”, *History and Politics*, New York: Bollinger, 1962, s. 196.

3. Georg Hegel, *The Philosophy of History*, Londra: Dover Publications, 2004, s. 86; Türkçesi: *Tarih Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2006.

4. Fernand Braudel, *The Mediterranean*; Türkçesi: *Akdeniz*, çev. Aykut Derman ve Necati Erkurt, İstanbul: Metis, 2007; aktaran Anthony Pagden, “Europe: Conceptualizing a Continent”, *The Idea of Europe* içinde, haz. Pagden, Cambridge, 2002, s. 37.

Ancak Avrupa ulusları hasta; Avrupa'nın kendi sağlığı da tehli- kede. Alman filozof Edmund Husserl'in 1935'teki "Felsefe ve Av- rupa İnsanlığının Krizi" başlıklı ünlü Viyana dersi böyle açılıyor- du.⁵ Alman Yahudi Husserl çoktan Freiburg Üniversitesi'nden atıl- mıştı. 1939'daki ölümü onu savaş ve Holokost deneyiminden kurtar- racaktı. 1935'teki dersinde mevcut hastalığı Avrupa fikrinden geçici bir sapma olarak tanılıyordu. Husserl'e göre Avrupa fikri, yerel ve kısmi bağılıkları aşan hakikati ve evrenselliği temsil ediyordu. Av- rupa tarihinin amacı geçici görüntüler ve kısmi fikirlerin arkasında- ki hakikati aramaktı. Tinsel doğum yeri Yunanistan'dı. Yunan fel- sefesi ve bilimi dünyaya dair tarafsız bir bakış yarattı ve tüm varlık- ların evrensel birliğini araştırdı. Yunanistan'dan özel bir tür insanlık yayıldı; belli bir yerde yaşasa da sürekli bir tinsel yenilenişle gele- ceğin sonsuzluğuna yönelen bir insanlık. Hakikat, Yunanistan'ın Avrupa'ya ve Avrupalıların da insanlığa hediyesidir. Avrupa insan- lığın *telos*'udur, insanlığın kendisi olmasına yardımcı olur.

Avrupa fikri yerel, etnik ve dini farklılıkların terk edilmesine ve gerçekten evrensel bir insanlığın inşasına yol açar. Felsefe Yunanis- tan'da *doxa* ve ortodoksluğa karşı, keza evrensel fikirleri arayıp bu fikirlere göre yaşama çağrısı olarak ortaya çıkmıştır. Hakikat pratik bir görev haline geldiğinde demokrasiye ve inançlarla eylemler için neden sunma (*logon didonai*), başkalarına karşı sorumlu olma ve herkese hesap verme talebine yol açar. Avrupa insanlığının" tinsel görevi kendisini ve tarihini aklın kılavuzluğunda özgürce yaratmak- tır. Avrupa, ulusların ve bireylerin sonsuz kendini yaratma görevi ve sürekli gelişmesi anlamına gelir. Bu yüzden sadece bir toprak kütlelerinin adı değil "tinsel bir coğrafya"dır Avrupa. İnsanlığa Av- rupa fikri küresel hale geldiğinde ulaşılabacaktır; biz, Avrupalılar, in- san tininin görevlileriyiz. Avrupalı olmayanların, dışarıdakilerin ve yabancıların Avrupa'nın sonsuz kendini yaratma görevindeki rolü nedir? Hakikatin, felsefenin ve bilimin evrensel çağrısı belirli bir ulusa ait değildir. Herkese açıktır. Yine de Yunan nesebi ve Avrupa

5. Edmund Husserl, "Philosophy and the Crisis of European Man", users.clo- ud9.net/~bradmcc/husserl_philcris.html; Türkçesi: *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, çev. Önay Sözer ve Ayça Sabuncuoğlu, İstanbul: Alfa, 1994.

mirası evrenselliği bakımından epey eşsizdir. Felsefe adım hak edecek benzer bir fikir ya da çağrı Hindistan ya da Çin’de ortaya çıkmamıştır, diye iddia eder Husserl. “Burada benzersiz bir şey yatar, bizim hakkımızda tüm öteki insan gruplarının da hissettiği, tüm menfaat meselelerinden ayrı, onları sürekli –manevi özerkliklerini koruma kararlılıklarına rağmen– kendilerini Avrupalılaştırmaya yönelten bir şey; oysa biz, eğer kendimizi yeterince iyi anlarsak, asla kendimizi, mesela Hintlileştirmeye çalışmayacağız.” Eğer Avrupa manevi yaşamın ve yaratıcı faaliyetin birliğine işaret ediyorsa, panayırlardaki Eskimolarla Hintliler ya da sürekli göç eden çingeneler ona ait değildir.⁶

1935’ten 2010’a geçelim. 13 Eylül’de bir Avrupa komisyonu üyesi Fransa’nın bin Romalı sınır dışı etmesinin utanç verici olduğunu söyledi ve bunu Vichy Fransası’nın Yahudilere yaptığı muameleye benzetti. Fransız bakanı olan Pierre Lellouche misliyle yanıt verdi. Fransa “insan haklarının anasıdır. ... öğretmeninin azarladığı sınıftaki yaramaz öğrenci değildir ve biz yargıcın önündeki suçlu değiliz”.⁷ Eğer Fransa insan haklarının anasıysa, insan hakları en soylu normatif evrensel, eğer evrensellik insanlığın gelecek göreviyse, Fransa insanlığın nüvesidir. Fransa bu konumu en azından “Fransa için iyi olanın tüm insanlık için iyi olduğunu” iddia eden Napolyon’dan beri iddia ediyor. Hegel de katılır buna. Jena savaşı’nın gümbürtüsünü ve hiddetini duyduğunda, Napolyon’un at sırtındaki tin olduğunu, silahının namlusundan özgürlük ve modernliğin yayıldığını yazar. Savaş tutsağı İspanyollar Napolyon’un teftiş memurlarını “Kahrolsun Özgürlük” yazan bayraklarla karşılamıştır. Günümüzde insani yardım görevlileri, askerlerimiz ve STK’lar da dünyanın çeşitli yerlerinde aynı şekilde, “Kahrolsun sizin insan haklarınız” çığlığıyla karşılanıyor.

Fransızların Romanları sınır dışı etmesi Avrupa ve insanlık tarihinin tipik örneğidir. Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve sınır dışı etme, insanlık ve insan hakları kadar parçasıdır Avrupa’nın. Husserl ve

6. A.g.y., s. 15.

7. Lizzy Davies, “France Defends Roma Expulsion Policy”, *The Guardian*, 15 Eylül 2010, guardian.co.uk/world/2010/sep/15/france-defends-roma-crack-down

Lellouche Avrupa'nın ve belki de insanlığın bağrındaki gizli bir sırâ işaret ediyor. Yabancılardan korkmak ve nefret etmek evrensel Avrupa'nın hem ayrılmaz bir parçası hem de en büyük düşmanıdır. Yunanistan ve Avrupa da başka yerden, Asya'dan ve Doğu'dan gelmişti. Bu tarihin mirasçılarıyız, ilksel annemiz Avrupa'nın çocuklarıyız. Tyre'den Girit'e yolculuğu Avrupa'yı başka insanlar, medeniyetler ve kültürlerle tanıştırmıştır. Akdenizli denizciler için de geçerlidir bu. Yunanistan, Akdeniz, Avrupa ayrılma ve hareketi temsil eder, düzeninden ve mülkünden koparılmayı, onları arkanda bırakmayı. Ocağından, evinden ve eve ait olanlardan ayrılmak gönüllülükle veya zorlamayla, göçle veya sınırdışı edilmeye olabilir. Sınır dışı edilme, yani de-*portasyon*, bir limandan (Pire, Porto, Paris ya da Paros) ayrılmak ya da atılmak Akdeniz'in ve dolayısıyla Avrupalıların kaderidir. Sophokles Yunanlı *pantoporos aporos*, yani her yere yelken açan ama hiçbir yerde evde olmayan diye tanımlamıştır.⁸ Yolculuk Ulysses'inki gibi döngüsel ya da İbrahim'inki gibi göçebe olabilir. Ancak iki durumda da Akdenizlinin kaderi olan köksüzlük, sürgünleri ya da göçmenleri her zaman uzaklara, Batı'nın karanlığına içine baktırır; bakış her zaman kendisinden ötededir, ufuktaki ya da ufkun ötesindeki ötekiyle temas halindedir. Asli köksüzlük, eve ait olanlardan ayrılmak, olmayana ve her zaman gelecek olana yolculuk Akdeniz ve Avrupa fikrini yakalar. Oysa bugün bizim denizimiz bir duvara dönüştü; Avrupa'yı, Aeneas'ı ve nesil nesil Akdenizli denizciyi taşımış olan rüzgârları takip eden göçmenlerin devriye gemileri ve sahil güvenlik tarafından boğulmaya terk edildiği, denetim altındaki ve polis kontrolündeki bir sınıra dönüştü.

Farklı yasalara, âdetlere ve tanrılara açık olmak, Yunanların yemel ve sınırlı olanı aşip evrensel olana, herkesle ortak olana yönelme misyonunu tetiklemiştir. Yolculara farklı çağrılar ve hakikatler olduğunu, evrensele farklı yollarla varılabileceğini öğretmiştir. En başından beri Yunanlar, Mısırlı öteki ve tümüyle öteki tarafından parçalanan kendi kimliklerini sorgulamıştır. Yunan felsefesi logosun aklına ötekiliği takdim etmiştir. Yabancı topraklara yelken açmak

8. Sophokles, *Antigone*, 360-1 satır; Türkçesi: *Eski Yunan Tragedyaları 1: Persler - Antigone*, çev. Güngör Dilmen, İstanbul: Mitos Boyut, 1997.

kendine yabancılaşmaya yol açar; felsefe denizin yoludur. Avrupalı kimliği her zaman ötekisiyle, Avrupalı olmayanla ilişkisine göre kurulur. Avrupa ötekiye, yabancıya ve benliğin içinde öteki olana açılmak demektir. Kimliğimizden, insanlığı tahayyül etmeye dair evrensel ve sonsuz görevden sorumluyuz. Aynı zamanda Yeni Dünya' da, Asya ve Afrika sömürgelerinde, soykırımlarımızla, Romanları sınırışı etmemizle tekrarlanan zulümlerimizden de sorumluyuz. Kaçırılan Europa'nın Fenikelilerden Yunanlara yolculuğu Avrupa'nın hareketliliğini simgeler. Ama belki aynı zamanda daha karanlık bir şeye de işaret eder. İlksel annemiz Europa'nın kaçırılması ve tecavüze uğramasının yasını tutuyorduk. Bu asli suçu içselleştirdik, tıpkı Freud'un baba katili kardeşler örneğindeki gibi. Kardeşler babalarını öldürüp yasayı yarattılar, bizse anneyi arındırmak ve intikamını almak için onun korkunç kaderini başkalarına yaşıyoruz.

Husserl'in sadece Yunanlar ve Avrupalılara özgü sayılan evrenselliği ve hakikati kutlamasındaki iç paradoks böyle anlaşılabilir. Eğer Avrupalılar insanlığın görevlileriye, rasyonellikleri onlara üstün güç veriyorsa, evrensel düşünme yolları geliştirmiş olmayan daha düşük ruhları insanlığa yükseltme sorumluluğu taşırlar. Avrupa insanlığı eve doğru yönlendirme, insanlığı insanlaştırma gibi sonsuz bir görevi temsil etmektedir. Oysa tarihsel olarak insanlık, tam insan, daha az insan ve insandışı ontolojik ayrımını yaratmak için tutarlı bir strateji olarak kullanılmıştır. İnsanlığın kendini yeniden biçimlendirmek yolundaki o sonsuz görevine, eskiden "medenileştirme görevi" denen şeye, her zaman bir fetih, tahakküm, yok etme ve sömürgeleştirme tarihi eşlik etmiştir.

Husserl'in 1935'teki Avrupa krizi tanıma geri dönelim ve onu şimdiki meselelerimize bağlayalım. Husserl'e göre sayısız yozlaşma semptomuyla kriz kaçınılmaz bir kader değildi. Aydınlanma akılcılığındaki hatalı bir adımın sonucu bu. Bilimsel ve teknolojik zaferler, matematik ve geometrinin mükemmelleşmesi, Avrupalıların doğa ve tane, nesne ve özneye aynı şeylermiş gibi yaklaşımlarına sebep olmuştu. Doğal dünyayı ve insan dünyasını incelemek için araçsal akılcılığın ve yöntemin aynı türünü kullanırsınız. Bilimler formelleştirilip matematikleştirildi, ancak evrensel hakikatle ilişkilerini kaybettiler ve insanlığı anlayamıyorlar. Bu yüzden kriz

aklın çökmesinde değil, insanın doğal bir nesne olduğunu söyleyen bir tür aklın emperyalizminde yatar. İnsanın özü maddi değil manevidir. İnsanın niyetleri vardır, insan anlam yaratır, ancak fiziksel nedenlerin yahut kimyasal reaksiyonların sonucu değildir. Evrensel hakikat vardır çünkü tek bir kozmos vardır, ortak bir ufuk yerel ve kısmi insan dünyalarını kuşatır. Hep ayrılıp uzaklara açılma, doğal aidiyetlerden kopup kendimize yabancılaşma gibi tekil olan her şeye karşı fasılasız bir eleştiriye dayanır bu ufuk. Kendini yaratmanın sonsuz süreci kendine yabancılaşmadan geçer. Öte yandan psikologlar ve ruhun öteki polisleri insan tinini doğallaştırıp atıl bir maddi varlıkmiş gibi inceliyor. Yunan evrensellik fikrinin tekrar keşfedilmesi ve yeniden canlandırılması gerekiyor. Husserl sadece kendi aşkın fenomenolojisinin insan bilincine özgü bir rasyonelliği anlayabileceğine inanmıştır. Reçeteye itiraz edilebilir. Ancak Husserl'in kendine has yaklaşımı kibirli Avrupamerkezci türünden kurtulmuş evrensel fikir sorununu yeniden açar.

Günümüzdeki krizde bariz paralellikler bulabiliriz. Avrupa fikri, tinin evrensel çağrısı, Avrupa Birliği'nin ortodokslukları nedeniyle zayıflıyor, Husserl'in terimini kullanırsak "yozlaşıyor". Altında yatan sebepse aynıdır: aklın, bu durumda pratik aklın araçsallaştırılması. Husserl'e göre Avrupa'nın ve hakikatin doğum yeri olan Yunanistan'a dönelim yine; bu kez öteki büyük keşfi olan siyaset ve demokrasiyi incelemek için. Eğer felsefenin icadı hakikati ve evrenseli Avrupa'nın bağrına getirmişse, demokrasinin icadı neyi başarmıştır? 7. Bölüm'de tartışıldığı gibi demokrasi *demos*'un *kratos* gücü anlamına gelir; iktidar uygulamak için hiçbir vasfı, bilgisi, becerisi ya da zenginliği olmayanların iktidarı anlamına. *Demos* toplumsal yapıda sabit yeri olmayan bir gruptur. Dahil edilmeyi, yöneticilerle eşit olarak duyulmayı ve karar almada eşit olarak tanınmayı istediklerinde bir grup haline gelirler.⁹ Demokrasi zenginlik, bilgi ve iktidar hiyerarşilerini rutin şekilde izleyen "doğal" düzeni dengesizleştirir. Dışlanmış bir grup (demos, kadınlar, işçiler, göçmenler, Romanlar, işsiz gençlik) kendisini evrenselin yerine talip olarak ortaya koyduğunda demokrasi gerçekleşir. Siyasetteki evrenselliştir bu.

9. Rancière, *Disagreement*, s. 1-42.

Atina *demos*'u köleleri, kadınları ve *metik*'leri dışlıyordu. Herkesin eşit olduğu aksiyomu katı şekilde sınırlanmıştı. Eşitliği evrenselleştirip Avrupa fikrine takdim eden Avrupa'nın diğer yabancıları, Hristiyanlık oldu. Aziz Paulus'un, Yunan ya da Yahudi, erkek ya da kadın, özgür ya da köle ayrımı yoktur beyanı (Galatyalılar 3:28) kısıtlamaları kaldırdı ve evrenselleştirildiği Batı medeniyetine getirdi. Bu tabii ki manevi bir eşitlikti, ona katı bir sosyo-politik hiyerarşi eşlik ediyordu. Tüm insanlar insanlığın eşit şekilde parçasıdır; Tanrı'nın selamet planıyla kurtarılabilirler. Ama ancak inanmayı kabul ederlerse, çünkü Hristiyan olmayanların ilahi tasarıda yeri yoktur. Bu radikal ayrım ve dışlama Kilise ve İmparatorluk'un ekumenik misyonunun temeli olmuştur. İsa'nın sevgi yasası bir savaş çılgınlığına dönüşmüştür: Paganlara Tanrı'nın inayetini götürelim, hakikat ve sevgi mesajını tüm dünyaya dayatalım. Manevi eşitlikten siyasi eşitliğe giden yol aynı zamanda emperyalizmin, sömürgeciliğin ve soykırımın yolu olmuş; normatif evrenselliğe her zaman korkunç bir kısmilik eşlik etmiştir.

Eğer evrensel hakikat insanlığın göreviyse, ancak sürekli ihtilaf ve çatışma siyasetiyle temin edilebilir. Burada günümüzün Avrupa krizine geliyoruz. Geç kapitalizmde siyaset her zaman ekonomistlerin, idarecilerin ve muhasebecilerin sözde nesnel bilgisiyle, anlaşmazlık sahte mutabakatla, tartışmaysa uzmanların diktasıyla ketlenmiştir. Siyaset piyasayı andırır hale getirilmiştir; varlıklı ve istihdam edilmiş olanlar genel sosyo-ekonomik dengeyi büyük eşitsizliklerine rağmen kabul eder ve gelirleriyle konumlarında küçük iyileşmeler yaratma peşine düşerler. Yönetişim ekonominin neoliberal reçetelere göre idaresi haline gelmiştir. Bu noktada Husserl'in günümüzle alakasını buluruz. Rasyonel beklentilere ve nesnel hesaplara dayalı, neoliberal matematiğe oturtulmuş finansal modeller, ulusal ve Avrupalı seçkinlerce bir pozitif bilim gibi sunuluyor. İnsan davranışını tahmin edebilir ve denetleyebilirler, yarattıkları devasa eşitsizliklere rağmen matematiksel bir kesinlikle büyüme ve refaha götürürler. Ekonomi doğallaşmıştır, fiziğin ve matematiğin rasyonalitesi toplumsal ilişkilere ve insan davranışına uygulanır. İdare edilen mutabakat çatışmanın, ekonomistlerin formülleri demokratik anlaşmazlıkların, korkunç eşitsizlikler eşitlik fikrinin yerini alır. Si-

yaset “nesnel” hakikatlere karışmamalı, ekonomik reçetelerinin basit idaresi, geniş kapsamlı bir halkla ilişkiler girişimi olmakla yetinmelidir.

İnsan haklarından ulusal halk egemenliğine ve sosyalizme varıya, modernlikteki tüm büyük fikirler başta entelektüel ve siyasi elitler tarafından geliştirildi ancak halklara ilham vermeyi ve onları harekete geçirmeyi başardı. Avrupa'daysa bu elle tutulur şekilde başarısızlığa uğradı. Elitler Avrupahlaştı ancak halk peşlerinden gelmedi. Bu bağlamda entelektüellerde görülen ödlelik çok çarpıcıydı. Halkın çıkarını halk içinde ve halk için savunan entelektüelleri en iyi tanımlayan mesele olan ve Sartre'la Russell'ı, Camus ile Derida'yı bir araya getiren toplumsal adalet, AB araştırma fonlarının peşinde koşarken unutulup gitti. Milliyetçiliğin artmasına şaşmamak gerek.

Parasal birliğin yapısal problemlerine verilebilecek bir cevap, daha büyük bir ekonomik bütünleşme önermek ki bu da ister istemez daha sıkı bir siyasi birliğe yol açacak. Ancak daha yakın bir Avrupalı yönetim biçimi, Birliğin meşhur “demokratik açık”ına bir çare aramak demek. Oysa bu bir örtmecedir. AB demokrasi açığından değil yokluğundan muzdarip. Güçler ayrılığından demokratik hesap sorulabilirliğe ve yürütme şeffaflığına varıya, demokratik anayasanın her bir ilkesi çiğnendi. Hükümetin atadığı komisyon –tıpkı parlamento gibi– yasama konusunda inisiyatifi ele alma gücünü kullanıyor ama aynı zamanda –tıpkı yürütme gibi– hukuku uygulatıyor. Hükümet temsilcileri ve bakanlar kurulu temsilcileri hükümetin atadığı komisyon üyeleriyle işbirliği içinde kanun çıkarıyor. Son dönemde nispeten biraz daha etkili olmakla beraber, parlamento hâlâ konuşmaktan öteye geçemiyor. Son kriz boyunca, parlamento zirve toplantılarında ve müzakerelerde yer almadı, AB'nin sürmesi karşısındaki en büyük tehdide dair görüşleri ya yok ya da bilinmiyor. Hesap vermekle yükümlü olmayan Avrokratlar ile ulusal bürokratların birleşimi 100 bin sayfayı aşan bir yasa dağı üretti. Bu yasalar ulusal parlamentolarda asgari bir tartışma bile olmadan devletlere dayatılıyor ve Birleşik Krallık'ın yasa üretiminin %70'ini oluşturuyorlar. Parlamentonun iktidarsızlığını fark eden Avrupalı yurttaşlar Avrupa seçimlerine sırtlarını dönüyor.

Avrupa bazında demokratik hesap verme zorunluluğu olmaması, hoş karşılanmayacak önlemleri Atina ya da Londra'daki milletvekillerinin oyunu almaksızın Brüksel'de karara bağlama şansı bulunan ulusal hükümetlerin hoşuna gitti. Yurttaşların Avrupa meselelerine katılımı mahkemeler ve lobilerle sınırlanmış durumda. İlk baştaki demokratik Avrupa birleşmesi hayalinin zavallı bir artığıdır bu. Avrupa inşası konusunda oy vermeye çağrıldığı nadir birkaç durumda da kamuoyu kararlı bir şekilde önerileri reddetti. Avrupa "anayasası" için Fransa, Hollanda ve İrlanda'da yapılan referandum halkın yaygın hoşnutsuzluğunu gösterdi ve sonuç olarak Birleşik Krallık'takinin iptal edilmesi gerekti. Hüsrana uğrayan elitlerin tipik sinirli cevabı "anayasa"yı ufak tefek değişikliklerle başka bir kılıktan yeniden sunmak, İrlandalılarla Polonyalıları rüşvet önermek ve tek vasfı kimse tarafından bilinmemesi olan bir başkan ve dışişleri bakanı dayatmaktır. Avrupalının demokrasiye yaklaşımı postmodern sinizmi en kötü haliyle gösteriyor. Brecht'in eğer halk hükümete oy vermezse, hükümetin halkı dağıtıp "mış gibi" ilkesine dayalı yeni bir halk seçmesi gerektiğine dair özdeyişini hatırlatıyor: Tasarılarınız ne kadar reddedilirse, siz de o kadar oybirliğiyle kabul ediliyor-muş gibi davranmalısınız. AB'nin akademik propagandacıları, bu tersine çevirmelere dayanarak halk katılımının istenmediğini çünkü halkın "cahil, alakasız ve ideolojik" olduğunu iddia ediyor. Andrew Moravcsik "sosyal Avrupa bir canavardır," diye iddia ediyor, demokratik katılım teşvik edilmemelidir çünkü "gelişkin demokrasilerin nasıl işlediğine dair, mutabakata dayalı, toplumsal-bilimsel anlayışımıza zıt düşecektir".¹⁰ Ekonomik ve bilimsel uzmanlık tartışma ve oylamaya açık değildir. Hatta tüm demokratik katılım ve seferberlik pahalıdır, verimsizdir ve nesnel açıdan doğru cevapları olan sorunların birden fazla çözümü olabileceği izlenimi verir. AB'nin en büyük avantajı insanların onu umursamayacağı kadar "sıkıcı" olmasıdır.

Avrupa demokrasisine dair hiç umut yok çünkü bir Avrupalı demos yaratılmış değil. Bu başarısızlık neoliberalizmi savunanları ye-

10. Andrew Moravcsik, "In Defense of the 'Democratic Deficit'", 40/4 *Journal of Common Market Studies* (2002), s. 618.

ni bir bütünleşme türü önermeye teşvik etti. Jan Zielonka 2006'da Avrupa'nın iyi niyetli bir İmparatorluk'a dönüştüğünü duyurdu.¹¹ Karmaşık yönetişimi, dolambaçlı yeni-ortaçağ tarzı yargısı ve uzman komiteleri spontane piyasa ayarlamalarıyla dengelenir ve modern bir demokrasiden çok Kutsal Cermen İmparatorluğu'na yakındır. Politika ağları ve lobicilik, karar almada halk egemenliği ve seçimlerden daha etkili durumdadır. Perry Anderson'ın sarkastik yorumuyla bu, "prense verilen ortaçağ dilekçelerine geri dönüş"tür.¹² Bu halinden memnuniyet, kemer sıkma önlemleri tarafından sarsıldı. Avrupa artık ticaret, rekabet ve ürün düzenlemesinin ezoterik kurallarıyla ilgilenen, uzaktaki birtakım bürokratlar olarak görülemez. Diktası bugün halkın refahının temellerine kadar uzanıyor. Bu geçişi kolaylaştırmak için Avrokratlar ve ulusal hükümetler aynı taktikleri uyguluyor. Korku politikası (iflas, avrodan çıkış, maaşların ödenmemesi) teröre karşı savaşı taklit ediyor. Kemer sıkmanın "nesnelliği" ve kaçınılmazlığına dair monotonca tekrarlanan iddialar bilim insanlarının yarattığı güveni istismar etmekte. İyi bir ombudsmanın olduğu sürece toplumsal adalete ne gerek var?

2009'da Avrupa Merkez Bankası başkanı Jean-Claude Trichet, Avrupa kültürü üzerine bir ders vermişti.¹³ Ders Avrupa'nın büyüklüğü ve çeşitliliği üzerine uzun bir klişe ve alakasız alıntılar dizisiydi. Aquinas'dan Valéry, Husserl ve Derrida'ya uzanıyordu. Tutarsız dizilimleri belki de talihsiz asistanlar tarafından ortaya çıkartılıp derlendiklerine işaret ediyordu. Sonuç bölümünün başlığı "Avrupa kültürünün evrensellik arzusu"ydü. Trichet, Renan'ın ulusun kimliğine dair iyi bilinen denemesinden alıntı yapıyordu: "Mazide [ulus] müşterek bir şan, şeref ve acılar mirasıydı, ama atide aynı programı gerçekleştirmek olacaktır."¹⁴ Bankacı için, Avrupa ulusun yerini almadıysa bile artık onunla karşılaştırılabilir bir şey haline gelmiştir ve geleceği "aynı program"ında yatmaktadır. Peki Avrupa'nın "aynı

11. Jan Zielonka, *Europe as Empire*, Oxford University Press, 2006, s. 54.

12. Perry Anderson, *The New Old World*, Londra: Verso, 2009, s. 117.

13. Jean-Claude Trichet, "Europe - cultural identity - cultural diversity", Pre-sidential Lecture, Center for Financial Studies, Frankfurt am Main, 16 Mart 2009, bis.org/review/r090317a.pdf.

14. A.g.y., s. 9.

program"ı nedir? Husserl ve Derrida'ya atıflara rağmen "gerçekle-
şecek programın canalcı kısmı ... tek bir para birimi"dir. Avro-
yu "eşsiz ve yeri doldurulamaz çapa" olarak önermeye devam etmemiz
gerektiği sonucuna varır. Avrupa'nın yeni evrenseli parasal birliktir,
mücadele değeri Avrupa fikrinin yerini almıştır. Avrupa'nın evren-
sellik arzusundan geriye kalan şey budur. Tarihsel olarak tüm koz-
mopolitanlıklar imparatorluğa varmıştır. Stoacı felsefe Roma'ya
varmış, Hristiyan manevi evrenselliği fetih, soykırım ve din değış-
tirme baskısına dönmüş, modern akıl ve ilerleme sömürgecilik ve
"medenileştirme misyonu" derekesine inmiştir. Benzer şekilde bu-
gün Batı kozmopolitanlığı piyasa emperyalizmiyle, IMF'nin zor
kullanma taktikleriyle ve Irak Savaşı'yla sonuçlanmıştır.

Husserl 1935'te tinin uygunsuz bir biçimde doğallaştırılmasının
evrenselliği hasta ettiğini ve Avrupa'yı yıkımın kenarına getirdiğini
söylüyor. Bugün ekonominin doğallaştırılmasıysa siyasetin ve Av-
rupa fikrinin sonu oluyor. Evrensellik ortak bir anlam ve değer dün-
yası, farklı dünyalarımızı kapsayan ortak ufuk önvarsayar. Avrupa
krizinin çözümü aşkın toplulukta yatmaktadır, adı ve misyonu Av-
rupa olan evrensel bir *biz*'in öznelliğinde. Öte yandan Yahudi Ce-
zayirli Fransız filozof Jacques Derrida farklı bir aksiyom ortaya atı-
yor: Bir kültür için uygun olan, kendisiyle özdeş olmamaktır. Avru-
pa çifttir.¹⁵ Ben, aynı anda ötekiyle özdeşleşmeden, ben ya da biz
diyemem. Ötekiyle birlikte, kendini evde hissetmenin ne anlama
geldiğini yeniden öğrenmek zorundayız. Fransa'daki sınırdışı etme-
lerin ve -her tür köktendincilikten beter olan- kapitalist fanatizmin
Avrupalı ortak bir dünyanın olmayışını, en tikel çıkarları örtmek
için evrensellik kisvesine bürünen bir kültürün emperyalizmi ve
ampirizmini temsil ediyor. Stoacıların, Romalıların ve Avrupamer-
kezciliğin ataerkilliği ve sömürgeciliği miras alan soylarına karşı te-
tikte olmalıyız. Ancak hayali olanın evrenselleştiren ivmesinden,
her *polis*'in kökünü kazıyan, bu tür bir mirası aksatan, tüm egemen-
liklere ve hegemonyalara muhalefet eden *kozmos*'tan vazgeçmeme-

15. Jacques Derrida, *The Other Heading*, Indiana University Press, 1992, s. 9-
16; Türkçesi: *Öteki Hedef: Başka Baş*, çev. Melih Başaran, İstanbul: Bağlam,
2003.

liyiz. Avrupa'nın evrenselcilik soyağacında neyin kendini aştığını, neyin kendine has düştüğünü, aşırılık ilkesini bulmalı ya da icat etmeliyiz. Bu başlangıca dönmek anlamına geliyor, Akdeniz'e ve onun yola çıkılan limanlarına. Tekil eşitlik ontolojisine ve misafirperverlik ve açıklık kültürüne geri dönüştür bu. Akdeniz, dünyanın göbeği, yeryüzündeki sefillerin yüzer mezarlığı olmaktan çıkıp yeniden insanları ve kültürleri bir araya getiren fiziksel ve simgesel bir köprü olabilir.

Devletten ve Avrupalı kurumlardan duyulan hoşnutsuzluk, ne topluluk, devlet veya birliğe dönüştürülebilecek, ne de topluluk veya kozmos, *polis* veya devlet gibi geleneksel kavramlara sığacak tekillikler arasındaki bir bağdan geliyor. Gelecek Avrupa tekillikler arasındaki eşsiz olan her bir kişinin, her kimsenin ve herhangi birinin dünyası, sonsuz karşılaşmaları bir kozmos yaratan tekil dünyaların arasındaki bağdır.¹⁶ Ancak her dünyaya ötekinin dünyası nüfuz eder, içimdeki öteki, ötekindeki ben. Beni bir Romana, bir Filistinliye, kaçak göçmene veya işsiz bir Yunan ya da İspanyol gence bağlayan şey, bir devlete, Avrupa'ya ya da insanlığa üyelik değil, anlamsız Avrupa yurttaşlığına karşı bir protesto, sahte ekonomik ortodoksluğa karşı, sahte etnik tekkültürcülüğe karşı direniştir. Din adamlarının ve ataların ortodoksluğuna ve diktalarına karşı direnişleri sayesinde Yunanlar âdetin ve yasanın ötesinde evrensel bir hakikat hayal edebilmiştir. Hakikat ve eşitliğin bu çağrısı bizi günümüz sağduyusunun baskısına ve iktidarın emirlerine direnmeye davet ediyor bugün. Gelecek Avrupa bir gelecek ütopyası değildir; burada ve şimdi gerçekleşmektedir; şehirlerde ve köylerde, Yunanistan'da, İspanya'da ve İtalya'da, bizim, yorgun eski Avrupalıların başlangıcımızla ve doğum yerimizle, asla tek olmamış ve asla güçlülünün aracı olamayacak bir evrenselcilikle tekrar bağ kurduğumuz yerde. Avrupalı olarak, Avrupa adı ve fikrine karşı; her zaman ötekiyle, benlikteki öteki ve ötekideki benlikle özilişkide yaratılan Avrupa'ya karşı sorumluluğumuz budur bugün. Eşitlik ve/için direniş bu Avrupa'nın iki temel kaidesidir.

16. Douzinas, *Human Rights and Empire*, 12. Bölüm.

Türkçe Basıma Sonsöz: Bir Direniş Analitiği

BU YENİ direniş biçimlerini ve devlet iktidarıyla bağlantılarını nasıl genelleştirebiliriz? Direniş ne zaman ortaya çıkar, nasıl işler, başarıya ulaşabilir mi? İktidar analitiğini Foucault başlatmıştır. Foucault'nun yeni ufuklar açan çalışmalarının izinden giden Francoise Proust da yola bir direniş analitiğiyle devam etmiştir.¹ Burada, Foucault'nun ve Francoise Proust'un çalışmalarını, kitapta ele alınan itaatsizlik, boyun eğmeme ve direniş örnekleriyle ilişkilendirerek direniş üzerine yedi tez sunuyoruz.

1. Tez: Direniş varlığın fizik kanunlarından biridir, her ilişkiyi etkiler.

Direniş fizikseldir: Bir kuvvetin başka bir kuvvete etki etmesi dirence yol açar, direnç de etki eden kuvveti durdurmaksızın engeller. İktidarın olduğu her yerde, yakın bir ilişkide veya kolektifte, bir üniversite, şirket, siyasi parti veya devlette, direnç/direniş de vardır. “Bu, her türlü direncin aşkını olacaktır: iktidara, şeylerin düzenine, tarihe direnişin; yıkıma, ölüme savaşa direnişin; aptallığa, barışa, çıplak yaşama direnişin.”² Direnç gösteren kuvvet, kendisine etki eden kuvvetle birliktedir, ama aynı zamanda bu kuvvete karşı koyar,

1. Francoise Proust, *De la Resistance*, Paris, Cerf, 1997. Penelope Deutscher Proust'un “Introduction”ını ve “The Line of Resistance”ını İngilizce çevirdi; ikisi için de bkz. *Hypatia*, s. 15, no. 4, 2000, s. 18-37.

2. Proust, “Introduction”, s. 1-2.

onun istikrarını bozar ve yönünü değiştirir. Dolayısıyla direnç kaçınılmazdır, her ilişkiye içkindir. Varlık bir forma büründüğü veya bir kuvvetler dengesi istikrarlı hale geldiği andan itibaren dirençlerle karşılaşır ve bu dirençler de onu geri dönülmez biçimde döndürür, bükür ve çatlatır. Gücün aynası olan direniş bir ilişkidir, insanlar ve şeyler arasında bir dizi etkileşimdir. Kuvvetler dengesini değiştirip durur, güç asimetrisini altüst eder, katılımcıların konumlarını sürekli yeniden tanımlayıp değiştirir.

Öyleyse direnç her güç ilişkisinin varoluş koşuludur, müdahale alanına dışarıdan gelen aşkın bir kuvvet veya şiddet değildir. Gücün ortaya çıkmasıyla direnç de gelir; bu, yeni ve özgül bir tarihin başlangıcıdır. Gilles Deleuze Foucault üzerine bir yorumunda bunu kastederek “iktidar hakkında söylenecek son söz şudur: *direnış önce gelir,*” der.³

2. Tez: *Direnışler yerleşik, yerel ve çokbiçimlidir.*

Direnış somut bir durumda ve eşsiz bir kuvvetler dengesine tepki olarak ortaya çıkar. Direniş yereldir, özgül bir alanda ve tekil bir konjonktürde ortaya çıkar. Dolayısıyla, farklı güç alanlarındaki ortak eğilimlerin benzer tepkilere yol açması mümkünse de, direniş için evrensel ilkeler geliştirmek zordur. Her durum ve çağ yeni biçimler, stratejiler ve özneler yaratır. Direniş kendini içinde bulduğu somut koşullara tepki gösterir; güç kümesini temel bileşenlerine ayırır, bunları tahlil edip yeniden bir araya getirerek önceki kombinasyona karşıt veya ondan farklı bir yola sapan yeni bir bina inşa eder. Bu süreç de iktidara dahil olur. Yeni muhalif biçimlenimler bir karşı direniş gösteren hâkim kuvvet tarafından sahiplenilebilir ve direniş saflarından hâkim konuma geçebilir.

Bu kısmi işleyiş siyasi direnişin birçok örneğinde açıkça görülür. Erken modernlikte Makine Kırıcıların, Kazıcıların vb. sabotajları, kapitalizmin geleneksel el sanatlarını ve zanaatları yok etmesine verilen bir tepkiydi. Bugün, nüfusların kıtalar içindeki ve kıtalar ara-

3. Gilles Deleuze, *Foucault*, University of Minnesota Press, 1988, s. 89; Türkçesi: *Foucault*, çev. Emre Koyuncu ve Burcu Yalım, İstanbul: Norgunk, 2013.

sındaki muazzam hareketleri, seyahat özgürlüğü ve asgari bir gelir garantisi gibi taleplere yol açıyor. Bireyler, şirketler ve devletlerin aşırı borçlanması geri ödeme grevlerine ve borç indirimi çağrılarına neden oluyor. Gücün işleyişlerine bu bağlılık yakın dönem direniş örneklerinde de açıkça görülüyor. Yeni direniş biçimleri güç devrelerinin içinde ve onlara karşı ortaya çıkıyor, gücün işleyişlerine tepki gösterip onları yeniden düzenliyor. Biraz ileride tartışacağımız gibi, post-Fordist kapitalizme, gücün işleyişinin hayat üzerindeki etkilerine, parlamenter demokrasinin çöküşüne ve bu gelişmelerin hukuk üzerindeki etkisine tepki gösteriyorlar. Bu nedenle, direniş biçimlerinin özgüllüklerini anlamaya yönelik her girişimin öncelikle mutlaka nasıl bir durumda olduğumuzu ortaya koyması gerekiyor.

3. Tez: Direniş reaksiyon ile aksiyonun, olumsuzlama ile olumlamanın bir karışımıdır.

Direniş yerel ve yerleşiktir, bir duruma cevap verir veya olaya reaksiyon gösterir. Reaksiyon aksiyona, karşılığa, misillemeye, yenilemeye dönüşebilir. Reaktif direniş iktidarın bozduğu düzeni muhafaza eder veya yeniden sağlar. Aktif direniş düşmanın silahlarını yapısöküme uğratar ve bu silahların bileşenlerini ödünç alır, taklit eder veya bozar. Oyunu düşmanın kurallarına göre oynayarak yeni kurallarla kurumlar icat eder ve reaktif direnişin temizlediği uzamı işgal eder. İktidar kamu varlıklarının özelleştirilmesini teşvik ederken, direniş özel/kamusal ikiliğini yapısöküme uğratarıp müşterekler gibi yeni mülkiyet biçimlerini teşvik eder. İktidar işsizlik yaratırken, direniş çalışmanın ve toplumsal faaliyetin işbirliğine, kendi kendini yönetmeye dayalı yeni biçimlerini inşa eder.

İsterseniz buradan, direnişin güncel biçimleriyle stratejilerine ve bunların kuvvetler dengesinin yönünü ne şekillerde değiştirdiğine geçelim. Yeni yeni ortaya çıkan biçimler kapitalizmin hâkim tabi kılma tarzlarına tepki gösteriyor: birincisi harcanabilir insan veya *homines sacri*, ikincisi biyopolitik olarak dışlananlar, ve son olarak demokratik haklarından mahrum bırakılanlar.

Çağdaş *homines sacri*'nin direnişi toplu göç veya şehitlik biçimini alıyor. İntihar etme, kendine zarar verme, açlık grevi yapma,

her gün bir yenisi daha Akdeniz'in sularına gömülen yüzen tabutlara binme harcanabilir, gereksiz, ekonomik açıdan işe yaramaz muamelesi görenlerin verdiği tipik karşılıklardır. Arap Baharı Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini ateşe vermesiyle başladı. Diğer taraftan Atina'da açlık grevi yapan kaçak göçmenler, bunun tek örneği olsalar da, yasal ortodoksluğa rağmen kolektif eylemleri sayesinde necis durumları için siyasi bir çözüm buldular. Biyopolitik bir dünyada hayat kayda geçirilen hayat olarak vardır; nüfus kayıtları, kimlik belgeleri, vizeler ve çalışma izinleriyle belgelendirilmemiş olan hayat tanınmaz. Asgari insanlık göçmenlerin yoksun olduğu şeylerle yaratılır: *papiers*, belgeler, dosyalarla. Bu idari boşluktan hayatlarını çekip kurtarmak için ölümün kıyısına kadar gelmek zorunda kaldılar. Göçmenler Hegel'in efendi-köle diyalektiğini tersine çevirdi: İnsanlıktan çıkarılmaya direnerek insan ve özgür oldular. *Sans papiers* göçmenler bu bakımdan şehit haline geldiler – hem şahit olanlar, hem de kurban edilen mağdurlar anlamında. Freud ve Sartre kadar Rousseau'nun da bildiği bir şeyi doğruladılar: İnsan özgürlük için ölmekte özgürdür ama özgürleşmeyi ancak kolektif siyasi eylem sağlayabilir.

2005'te Paris'te, 2008'de Atina'da ve 2012'de Londra'da öğrencilerin ve marjinalize edilmiş gençlerin ayaklanmaları tüketimle tatmin olma buyruğu ile polis baskısının biyopolitik bileşimine bir tepkiydi. Burada söz konusu olan biçim, çoğu zaman mülkiyete yönelik şiddet ve yağma içeren, spontane ayaklanma ve kargaşadır. Alexis Grigoropoulos'un veya Mark Duggan'm öldürülmesi gibi şiddet olaylarından ya da Buazizi'nin kendini yakmasında olduğu gibi ahlaki sabrı tüketen bir sürü aşağılamadan sonra ortaya çıkar. Yunanistan'daki ayaklanmalar bir parti tarafından tasarlanmamış veya yönlendirilmemişti, belli başlı talepler ortaya konmamıştı, tek bir ideolojinin hâkimiyeti söz konusu değildi. Politikacılar ve yorumcular olup bitenleri siyasi olmayan suç ve kör şiddet olarak nitelendirip reddediyordu. Alain Badiou, farkında olmadan Yunan Başbakanı Karamanlis'in 2008'deki ve İngiliz Başbakanı Cameron'ın 2012'deki sözlerini tekrar edercesine, şunları yazıyordu: Kargaşaların öznelere siyasi değil, "sadece isyandan oluşuyor, olumsuzlama ve yıkımın tahakkümü altında; bu durum da kısmen evrenselleştiri-

lebilir bir niyete ait olan ile amaçsız bir öfkeyle sınırlı kalanı birbirinden ayırmayı imkânsız hale getiriyor”.⁴ Ayaklananlar, toplumsal açıdan varolan ama siyasi açıdan mevcut sayılmayan insanlardı. Çıkarları seslendirilmediği, dikkate alınmadığı veya temsil edilmediği için, varoluşlarını varolanın mutlak olumsuzlanmasıyla icra etmeleri gerekiyordu. Belli bir talepte bulunmuyor, Roman Jacobson’un deyişiyle “ilişkisel ifade”ye başvuruyorlardı: Sadece “yeter” veya “karşımız” diyorlardı. Şu veya bu hakkı talep etmekten değil de “haklara sahip olma hakkı”ndan, direnme hakkından bahsediyorlardı.⁵ Sıfır noktasında siyasettir bu; siyasal özneliğin ortaya çıkışındaki ilk ama yetersiz bir vaftizdir. Tatmin edilemez arzusunun talepleri ile korkunç baskı arasında sıkışıp kalmış bir halde, eyleme koymamanın mutlak özgürlüğünü icra etmişlerdir. Olumsuzlama ve olumlama ve olumlama, reaksiyon ve aksiyon sentezlenemeyince karşıt olarak kalır; aradaki bağlantı ise şiddettir.

Son olarak, işgallerde ve kamplarda, keza doğrudan demokrasi-nin diğer biçimlerinde gerçekleştirilen demokrasi deneyine değinelim. Sağcı partilerle sosyal demokrat partilerin merkez mitine hücumu içinde parlamenter demokrasinin çökmesi ve ciddi alternatiflerin kaybolup gitmesiyle, vatandaşlar vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldı. Demokratik yönetim teknokratik yönetime dönüş-tükçe, birçok anayasanın temelini oluşturan halk egemenliği ilkesi de bir meşrulaştırma miti haline geldi. İşgaller ve kamplar yoz siyaseti ve post-demokratik yönetimi reddediyor, temsili ve parlamenter siyasetin vekâletini terk ediyor, siyasi mekân ve zamanı yeniden düzenleme deneyleri yapıyor. Bir meydana yerelleşme siyasi gücün mekân bakımından akışkan ve açık olan yeni bir türünü yaratırken, ortak bir siyasi arzudan kaynaklanan bedensel ve duygusal yakınlığın yoğunluğu da yeni ortaya çıkan bir kurucu iktidar niteliği kazanıyor. Syntagma çokluğu maddi anlamda insanların kamusal alanda müşterek bir siyasi arzuyla bir araya gelmesiydi: radikal siyasi değişim arzusuyla. Demos, bir araya toplanan *plethos* olan asıl anlamına geri dönüyordu.

4. Badiou, *Rebirth*, s. 25.

5. Bkz. bu kitabın 6. Bölüm’ü.

Syntagma'dan çıkan ilk karar şunu ilan ediyordu: "BİZ, hükümet, troyka, bankalar, mutabakat anlaşmalarını yapanlar ve bizi sömüren diğerleri gitmedikçe, meydanları terk etmiyoruz." Bu "biz", seçkinlerin toplamından oluşan "onlar"ın karşısına dikiliyor ve kurucu bir edimsel olarak hareket ediyordu. Kemer sıkma politikalarını reddetmiş ama ana akım siyasetçilerin ihanetine uğramış olan nüfusun tamamı adına konuşuyordu. Çokluğun üretken enerjisi geçici olarak bir kurucu meclis haline geldi. Temsil ilkesini ve devlet örgütlenmesini hem taklit etti hem de yıktı. Doğrudan demokrasi işgalin bütün veçhelerine damga vurdu. İncelikli bir çalışma grupları ağı, katı bir eşitlik aksiyomuyla işleyen bir demokratik devlet hizmetleri kozmosu sundu. Syntagma işgalcileri medyanın onları sunduğu gibi sefalet içindeki kurbanlar değildi. Doğrudan demokrasiyi uygulamaya koyan ve gelecek bir demokrasinin gerekli kurumsal reformlarına delalet eden, direnen, aktif bir halktı.

4. Tez: Direniş öznellikleri değiştirir ve yeni kimlikler inşa eder.

Bireysel ve kolektif öznellikler güç ilişkilerinin çatlaklarında ortaya çıkar. Özgür hale gelmeden önce, özneler hep tabidir, hâkim kuvvetlerin boyunduruğu altındadır.⁶ Direnişler öznelerin zincirlerini kırıp yönünü değiştirir. Birey düzeyinde, isyan benliğinin temelinde yatar. Freud'a göre mutluluğun var olmasının bedeli isyandır. Engeller, yasaklar olmadan, kanunlar, emirler, yaptırımlar olmadan haz da olmaz. Haz ilkesi benliği yasaya uymaya, itaat etmeye, toplumsal düzene uygun olmaya çağırır. Ancak bu uyum ile, yasakların ihlali, baba, egemen ve kanunla simgelenen güç ilkesine karşı Ödipal isyan, gece ile gündüz gibidir. Bireyin özerkliğinin bedeli isyandır. Yasal ve toplumsal yasaklar ve buyruklar isyan yolunu açarak benliğin özerk olgunluğa ulaşmasma imkân sağlar. İsyân haz ilkesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ama aynı zamanda haz ilkesinin ötesindeki, karanlık, zamandışı dürtünün bir parçasıdır. Bastırılan travmanın dönüşü direniş repertuarının bir parçasını oluşturur.

6. Costas Douzinas, *The End of Human Rights*, Oxford: Hart, 2000, 8 ve 9. Bölümler.

Bireysel ve kolektif muhalif kimlikler direniş edimlerinden ortaya çıkar. Bir tarafta simgesel farklar ve hiyerarşiler ile diğer tarafta imgesel idealizasyonlar arasındaki gerilim, psikik anlamda normalliği parçalarına ayırır. Yeni özneler haline geliriz, “içimdeki yabancı” ortaya çıkar çünkü varoluşum teklemiştir. İşsiz bir genç içinde bulunduğu durumun kendi başarısızlığı değil de sosyo-ekonomik sistemin hastalığının bir semptomu olduğunu gördüğünde, bir kaçak göçmen içinde bulunduğu açmazın bölen ve dışlayan bir siyasi ve hukuki sistemin semptomu olduğunu fark ettiğinde, bir lezbien cinselliğinin bastırılmasının bedenleri disipline edip denetim altına alan bir sistemin semptomu olduğunu anladığında, direniş özneleri ortaya çıkar. Mutat kimliklerin başarısızlığını izleyen olumsuzlama, direnişin evrenselliğinin yolunu açar. Riskli olan ve azim gerektiren direniş, özgürlük cesaretidir.

Ancak bu aynı zamanda kişinin sadece eğitim veya ideolojik yetiştiriliş yoluyla bir direniş öznesi olamayacağı anlamına gelir. Aşk ve devrim haber vermeden gelir, tıpkı bir mucize veya deprem gibi. Yıldırım aşkı gibi çarpar insanı; ondan sonra hiçbir şey aynı değildir. İdeolojik bağlanım nasıl olursa olsun, ayaklanma veya işgale katılmak ideolojik pedagoji veya endoktrinasyondan daha önemlidir. Önsözde bahsettiğim kadını hatırlayın: Küçük kızı yanında, kendini Gezi Parkı’nda çevik kuvvetin biber gazıyla saldırısının ortasında bulduğunda korkudan donakalmıştı. İnsanlar anneye çocuğunu bir kenara çekip su ve maske vermişti. Yabancıların şefkatli dokunuşuna alışkın olmayan kadının ilk tepkisi onları itmektir. Ama insanların aslında ona yardım etmeye çalıştığını anlayınca, dayanışmanın kuvvetini hissedince, korku onu terk etti; kadın her gün işgale geri geldi.

Louis Althusser’e göre itaatkâr özneyi “çağırın” ideolojiye, direnişin siyasi vaftizinde öznelliği “çağırın” da olaydır. Bu çağrı Althusser’in meşhur örneğindeki polisten değil, “gerçeğin normatifiği” diyebileceğimiz bir şeyden gelir.⁷ Başlangıçtaki bu ret çağrısı benlikle beraber ötekilere gösterilen ihtimamda direşirse, direnen

7. Costas Douzinas, “Adikia: Communism and Rights”, *The Idea of Communism* içinde.

öznellik ortaya çıkar. Dille değil davranışla, fikirlerle değil bedenlerle, teorileştirmeye değil cesaretle ilgilidir bu. Foucault'nun söylediği gibi, “nihayetinde, siyasi güce direnişin, kişinin kendisiyle ilişkisindekinden başka bir ilk veya son noktası yoktur”.⁸ Direnen öznellik kişinin kendisiyle, haz ilkesi ve ölüm dürtüsüyle ilişkisinin değişmesidir. Daniel Bensaid'in sözleriyle, “Direniyorum, öyleyse varım”.⁹

Önceki örneklerimize dönecek olursak, muhalif özneliliğin üç biçimi ortaya çıkmıştır. Birincisi, insanlıktan çıkarılmaktan kurtulmak ve varoluşu kurtarmak için hayatını riske atan şehit. İkincisi, ayaklanmanın tatmin edilemez arzu ile devlet şiddeti arasındaki kısa devreyi bozup siyasi bir vaftiz haline geldiği isyankâr. Ve son olarak, hayatının parçalarını eline alıp demokrasiyi temsili bir yönetim sisteminden yaşam biçimine döndüren doğrudan demokrat.

5. Tez: Direniş bir zorunluluk değil olgudur, bir “-malı” değil “-dır”dır.

Direniş öylece değerlere ve ilkelere başvurmaz, tahmin edilebilir bir yoğunlaşma ve patlama noktası yoktur. Direnmemiz bir şey namına değildir. Sokaklara dökülmemizin sebebi komünizm fikri veya adalet teorisi değildir. Direniş ezici bir adaletsizlik hissine gösterilen bedensel bir tepkidir, acı, açlık, umutsuzluğa verilen adeta bastırılmaz bir cevaptır. Direniş bir adalet tahayyülü içerebilir ama bu zorunlu değildir, hele ki başlangıçta.

Fikirler direnişin sebebi değil sonucudur. Adalet, eşitlik veya komünizm fikirleri direnişin varlığı ve kapsamının bir sonucu olarak devam ettirilir veya kaybedilir. İlkeler ve değerler gücün tikel bir biçimlenimine karşı direnişin parçası olarak özgül bağlamlarda ortaya çıkar, ancak daha sonra evrensel geçerlilik talep eder. Nietzsche'ye

8. Michel Foucault, “Is it Useless to Revolt”, *Foucault and the Iranian Revolution* içinde, haz. Janet Afay ve Kevin Anderson, Chicago University Press, 2005, s. 266; Türkçesi: *Foucault ve İran Devrimi*, çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2012.

9. Daniel Bensaid, “Je resiste donc he suis”, *Résistances - Essai de topologie générale*, Fayard, 2001, s. 29-46.

göre ahlak geçici bir kuvvetler dengesinin mutlaklaştırılmasıdır. Klasik Yunan'da *logos* başlarda din adamlarının güç ve otorite taleplerine karşı bir silah olarak ortaya çıkmıştır. İsa'nın öğretileri Yahudilerin Roma İmparatorluğu'na karşı direnişinin bir parçası olarak başlamıştır. Erken dönem Hristiyanlık imparatorluk niteliği kazanan küresel bir din haline gelmeden önce zulüm gören küçük bir tarikattı. İnsan hakları evrensel hukuk ve ahlak ilkeleri haline gelmeden önce, siyasi yönetimden dışlanan Avrupalıların yasal talepleri olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde paradoksal biçimde hem geç kapitalizm imparatorluğunun ideolojisi hem de muhalifin çığılığı durumundalar. Bütün normatif iddialar, belli bir yerde ve zamanda kısmi bir güç biçimlenimine karşı tikel direnme stratejileri olarak hayatına başlar. Sınırlı ve kısmi yükümlülük temellerine gömülüdür ve çözümlerinin tohumlarını taşır.

Evrensel değerler ve haklardaki ifadeleri kanun kitaplarının ve uluslararası anlaşmaların o ulvi normatif uzamında öylece durmakta değildir. Ne zaman ki insanlar güce direnir ve kendilerini savunur, işte o zaman gerçek bir hak kavramı doğar. İnsanları ayağa kaldıran hakların veya hukukun olması değildir. Bilakis, hakların ortaya çıkmasını ve gücün bu haklara asgari saygı göstermesini sağlayan, insanlar ayağa kalkmış ve hala haysiyetini savunuyor olmasıdır. Sıradan insan için itaatsizlik kanunu çiğnemeye yönelik son derece ahlaki bir karardır. "Tehlikeli bir özgürlük"tür bu. Normal şartlarda, ahlak ve yasallık örtüşen ama özdeş olmayan iki farklı görev tipini temsil eder: dışsal bir görev olarak kanunlara uyma (formel terimlerle, heteronom bir görev) ve benliği bir iyi kavramına bağlayan içsel ahlaki sorumluluk (özerklik). Çatışmalar genelde yasanın lehine çözülür. İtaatsizlikte bu görevler çarpışır ve ahlak üstün gelir.¹⁰

Direnme davranışı zorunlu olarak veya otomatikman ahlak ilkeleriyle bağlantılı değilse, sezgisel olarak radikal görünen protestolar ile zengin elitlerin Allende, Chavez veya Morales'in eşitlikçi politi-

10. Costas Douzinas, "The 'Right to the Event'. The Legality and Morality of Revolution and Resistance", c. 2, no. 1, *Metodo: International Studies in Phenomenology and Philosophy*, www.metodo-rivista.eu/index.php/metodo/article/view/65.

kalarına saldırıları arasında nasıl ayırım yapabiliriz? Direnişi yasaklayan hukuki ve ahlaki normlar olmaksızın ve bu normlara karşı ahlaki olarak edimde bulunabilir miyiz? Simon Critchley'e göre itaatsiz özne "bir durumdan, sözcğelimi siyasi baskı veya adaletsizlikten aldığı bir talep çerçevesinde etik olarak bağlanır".¹¹ "Talep" özgül koşullarda ortaya çıkar (Paris, Atina veya Londra'da genç bir insanın öldürölmesi, Tunus'ta başka bir insanın kendini ateşe vermesi, İstanbul'da bir parkın yıkılması, Rio de Janeiro'da toplu taşımaya zam yapılması) ama ilkesel olarak tek tek herkese hitap eder. Ahlaki ve hukuki normların ahlaki kuvveti, onları gelecekteki pek çok örneğe uygulamaya imkân veren, evrensel biçimlerinden kaynaklanır. Buna karşılık ahlaki talep kuvvetini bir durumun evrensel bir biçim alan içeriğinden alır. Kanun tündengelimle işler, durumsal ahlak ise tümevarımla. Ahlaki talebin evrenselliği onu biçimsel olarak yasanın dengi haline getirir ama yasanın aksine "yerleşik bir evrensellik"tir bu. Hemen herkesin tepki göstermesini gerektiren eşsiz bir örnek veya olaydan doğar (polis şiddetinin reddedilmesi, eşitlik veya ortak iyilik talebi). Talebe sadık kalanlar itaatsiz ve ahlaki öznelere haline gelir. Dolayısıyla olay, olayın talebi ve ahlaki özne birlikte ortaya çıkar. Özneyi özne yapan ona evvelce verilen iyilik terbiyesi veya radikal teori kavrayışı değil, eşsiz bir olaya ve bu olayın ahlaki "çağrı"sına verdiği cevaptır.

6. Tez: Direniş ve öznesi direnme hakkının uygulanmasıyla ortaya çıkar.

Direnış bir yükümlölük değil de olguyken, direnme hakkı en eski, hatta tek doğal haklıtır. Yasal bir hak meşrulaştırılmış ve uygulamaya konabilir iradedir. İster özel olsun ister kamusal, mülkiyet hakkı veya oy kullanma hakkı tek parça, bölünmemiş bir şey gibi görünür. Tek kaynağının öznenin iradesi, tek meşruiyetinin yasa tarafından tanınması, tek etkisinin iradenin edimde bulunma ve dünyayı şekil-

11. Douzinas, "Philosophy and the Right to Resistance", *The Meanings of Human Rights* içinde, haz. Costas Douzinas ve Conor Gearty, Cambridge University Press, 2013.

lendirme becerisi olduğunu iddia eder. Ancak mülkiyetle ilgili siyasi haklar şekillendirilirken işleyişleri bozulmuştur. Hegel'in fark ettiği ve Marx'ın vurguladığı gibi, normatif ağırlık ile ampirik işleyiş arasında büyük bir uçurum vardır.¹² Formel hak, yasal öznenin irade kapasitesi teorik açıdan sınırsızdır. Ancak gerçek insanlar tikelliğin dünyasında yerleşik ve cisimleşmiştir. Mülkiyet ve normalleştirilmiş uygunluk aşkın gibi görünen ön koşullar olarak hareket eder, formel hak (iradenin evrensel kabulü) ile dünyada etkili biçimde gerçekleştirilmesi arasında köprü kurar. Hepimiz yasal ve nominal olarak eşitiz; uygunsuz insanlar olmadığımız sürece tabii, mülksüz insan, kadın, sömürge olmadığımız, yanlış ten renginden, dinden veya cinsiyetten olmadığımız sürece.

Bu noktada, hakkın kaynağı olan irade yasa tarafından kabul edilen ve meşrulaştırılan ile tahakküm ve baskı altındaki tarafından benimsenen olmak üzere ikiye ayrılır (bu ikinci grup için hak yasayla veya hâkimlerle ilgili bir mesele değildir, olsa olsa nadiren oynadıkları bir oyundur). Bu, insanlar ortak iyiyi temsil ettiğini iddia etmekle beraber düşman bir öz haline gelmiş olan bir sisteme karşı harekete geçince olur. İkincisi, içsel bir isyan, evrensel çağrı ile tikel aidiyet arasındaki uçurumun giderek büyümesine tepki gösterince ve direnen özneliği hazırlayınca olur. İrade ile hak arasındaki yarığın bir yansıması olarak, direnen özne içsel isyanını şahsi bir yetersizlik veya başarısızlık olarak değil, toplumsal düzenin ve bu düzenin yasasının hastalığının bir semptomu olarak görür. Hak artık bir savaş çılgılığı haline gelir, bir mücadelenin evrensel düzeyine çıkarılmayı isteyen öznel faktörü olur. Gücün istismarlarına karşı muhalifin veya mevcut düzene karşı devrimcinin talebidir.

Öyleyse hakkın iki metafizik kaynağı vardır. Yasaya kabul edilen veya girmeye çalışan bir iddia olarak hak, kamusal açıdan tanıyan bir iradedir; kendisini dünyayla, onun suretinde ve onun hizmeti için yaratılan bir dünyayla uyum içinde bulur. Ama ikincisi, hak varolmayanı isteyen, henüz sonuna kadar belirlenmemiş bir dünyada kuvvetini kendi içinde ve kendi etkisinde bulan bir iradedir. Bu ikinci hak *contra fatum*, (mali, siyasi veya askeri) güçle tam olarak be-

12. Foucault, "Is it Useless to Revolt", s. 30, 263.

lirlenemeyecek açık bir kozmos perspektifiyle kurulur. Özgürlüğün edinilen veya talep edilen bütün biçimleri, sahip çıkılan bütün haklar, en önemsiz şeylerle ilgili olanlar bile, burada [itaat etmenin kesinliği karşısında ölüm riskini alan bir insanda] “doğal haklar”dan daha sağlam olan ve deneyime dayanan son bir sabit referans noktasına sahiptir.¹³

Bu direnme dürtüsü nihayetinde, birinci yasal iradenin tesis ettikleri ve müsamaha gösterdikleri de dahil, tahakküm ve baskının karşısına dikilir. Bu iki hak veya evrensel kavrayışı ölüm dürtüsünün arzu ve haz ilkesi ile karşı karşıya gelişini gözler önüne serer. Bir tarafta genel irade mertebesine yükseltilen şeylerin düzeninin bir kabulü vardır, hâkim tikeli evrensel kisvesine sokar. İkinci evrensellik, toplumsal dünyanın yönetenleri yönetilenler ve dışlananlardan ayıracak şekilde tamamen bölünmesinin yarattığı bir iradeye dayanır. Bu, toplumsal paylaşım ve siyasi temsilden dışlananların mücadelesinden doğan tartışmacı bir evrensellik oluşturur. Bugün, sürekli eşitlikçi olduğunu ilan eden bir hukuki ve toplumsal sistemdeki tek evrensel dışlanmış ve vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmış olanlardır.

7. Tez: Kolektif direniş onları ortak bir mekânda ve zamanda bir araya getiren farklı davaları, çeşitli mücadeleleri, yerel ve bölgesel şikâyetleri yoğunlaştırdığında, siyasi hale gelip kuvvetler dengesini radikal biçimde değiştirmeyi başarabilir.

Güce direniş her yerdedir ve güç ilişkileriyle öznellikleri sürekli dönüştürür. Ancak ayaklanmalar, talepleri ve görünüşleri bakımından yoğunlaşınca, belli bir alandaki yerleşik, bölgesel işleyişlerini ve kısıtlı etkinliklerini aşarlar. Taksim Meydanı'ndaki işgali düşünelim mesela. İstanbul'un merkezindeki son yeşil alan olan Gezi Parkı'nı buldozernlere ve betonlaşmaya karşı savunan birkaç ekolojistle başladı. Çok geçmeden onlara daha nice insan ve grup katıldı. Hükümetin dine sapmasını protesto eden sekülerler, üçüncü Boğaziçi köprüsüne verilecek isme karşı çıkan Aleviler, terk edilmiş aşıklar,

13. A.g.y., s. 266.

neoliberalizm dönemecine karşı çıkan solcular, cumhuriyetçi devlet destekçileri, Avrupa tarzı modernleşmeyi savunanlar, bekâr anneler, devletin din diktasını reddeden Müslümanlar, maço kültürüne itiraz eden feministler, kendini bir anda kapının önünde bulan tezgâhtarlar, kamusal alanlarda öpüşmek isteyen eşcinseller, annesi-babası hapislerdeyken büyüyen gençler, yankesiciler, devletin anadillerine ve kültürlerine saldırılarını protesto eden Kürtler, sokak çocukları, futbol taraftarları, sanatçılar, düşük gelirli aileler, işsizler, meydana eğlence için gelenler ve son olarak da bu kategorilerin hiçbirine girmeyenler. Birbirinden çok farklı toplumsal sınıflardan, gelir düzeylerinden, ideolojilerden geliyorlardı (veya belli bir ideolojileri yoktu); kimilerinin dertleri en genel dertleri, kimilerinin dertleriye daha özgül, daha kendine hastı. Nüfusun her kesimini temsil ediyorlardı; başlangıçta, kendilerini aynı yerde ve aynı zamanda bir arada bulmuş olmalarından başka pek ortak tarafları yoktu. Bir meydana veya parkta bir araya gelerek, ekmeklerini, müziklerini ve sözlerini paylaşarak, çeşitli ve hatta karşıt talepleri olan rengârenk bir kitleden, kelimenin tam anlamıyla çokluğa dönüştüler: müşterek bir siyasi arzuyla bir araya toplanan bir kitleye. Meydanlar, halk iradesinin kamuoyu yoklamalarının metaforik kamusal alanında değil de fiziksel bir kamusal alanda sözü ve eylemi paylaşırken görüldüğü, toplanma yerleridir. Boş meydanlar bizim abidemizdir, gelecek bir demokrasi vaadidir.

Futbol takımı taraftarları cinsiyetçi küfürler içeren sloganlar atınca, kadınlar buna devam edilmemesini istedi. Bu itiraz taraftarlarca kabul gördü. Farklı enerjilerin, ideolojilerin ve şikâyetlerin tek bir ortak talep haline geldiği büyümlü bir andı: “Tayyip defol!” Böyle noktalarda, yönetilenlerin dayanışması, pratikte ortaya çıkan ve insanları bir araya getirip direnen bir çokluğa dönüştüren yeni bir hakka yönelik mücadelelerin tikelliğinden doğar. Bireysel itaatsizlik ve yaıltılmış karşı koyma edimleri yakınsayıp kolektif direniş haline gelir. Michel Foucault İran Devrimi hakkında yorum yaparken şunları söyler: “İnsanların ayağa kalktığı bir gerçektir ve bir öznelilik (büyük insanların değil, herkesin özneliği) ancak bu yolla kendini tarihe takdim edip ona hayat verir ... Çünkü öyle ayaklanmalar vardır ki insan zamanı evrim değil ‘tarih’ biçimini alır.”¹⁴

Protestocular şu veya bu reformu, şu veya bu ayrıcalığı istediği sürece, devlet onlara bunu sağlayabilir. Devletin asıl korkusu, yasanın ilişkilerini dönüştürebilecek ve kendini bir “yasa hakkı” olan şekilde sunabilecek bir kuvvetin onun kuvvetine topyekûn meydan okumasıdır. Böyle durumlarda siyaset “mevcut olandan kopuşta bir imkân reçetesi” haline gelir.¹⁵ Piyasaların ve esnek hükümetlerin pürüzsüz ve kesintisiz evrimin insanlığın geleceği olduğunu iddia etmesinden çok sonra, tekrar bir tarih zamanına girdik. Atinalılar tarihin sonuna bir son verdi. Çok geçmeden diğerlerinin de onları takip edeceğini biliyoruz.

14. Badiou, *Metapolitics*, s. 24.

Dizin

- açlık grevi, 17, 21, 149, 196, 205-8, 285-86
- adikia*, 9, 119-24, 126, 128-29, 132-33, 188, 289
- Agamben, Giorgio, 23, 45-46, 61, 63, 79, 101, 150
- aganaktismenoi*, 18, 24, 25, 29, 208, 210, 217, 225, 244
- Althusser, Louis, 37, 88, 255, 289
- Anderson, Perry, 279
- anomi, 9, 83-87, 91, 97, 102, 135, 149, 222
- Aralık 2008 Atina isyanı, 23-24, 145, 195, 197, 199-204, 211-15
- Arap Baharı, 11, 23-25, 31, 38, 249, 286
- Arendt, Hannah, 125-26, 135-37, 145, 154, 226-27; *İnsanlık Durumu*, 226
- Athanassiou, Athina, 19, 58, 73, 76
- Atina demokrasisi, 142, 178
- Atina mutabakatı, 152
- auctoritas*, 164-66, 171, 175
- Avrupa Birliği, 15-16, 26, 31, 46, 56, 81, 90, 108, 204-5, 262, 269, 275, 277-78
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 206
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 127
- Aziz Paulus, 125, 147, 163, 276
- Badiou, Alain, 24-25, 34-35, 119, 132-34, 144, 146-47, 161-64, 168, 200-3, 223, 225, 241-42, 244, 248-54, 256-58, 286-87, 296;
- The Rebirth of History*, 24, 119, 144, 201, 242, 253
- Balibar, Étienne, 16, 142, 144-46, 162, 171, 198-99, 202-3, 213, 265
- bankalar, 26, 47, 49-50, 55-56, 82, 99, 183, 198, 211, 218, 288; Avrupa Merkez Bankası, 20, 26
- ben ideali, 156
- Bin Ali, 187, 216
- bireycilik, 91, 133, 184, 257, 261, 264-65
- biyopolitika, 63, 71, 80, 115, 184, 212
- Blanchot, Maurice, 131, 227
- BM, 95, 186; Mülteciler Yüksek Komiserliği, 95
- borç krizi, 50, 263
- Bosteels, Bruno, 162, 248, 255
- Bourke, Joanna, 19, 75, 168
- Brecht, Bertolt, 37, 47, 229, 256, 278
- Brown, Wendy, 36, 58, 150, 159
- Buazizi, Muhammed, 24, 101, 286
- Butler, Judith, 220
- Büyük Öteki, 104-6, 154, 196
- Callaghan, James, 30
- Cameron, David, 48, 201, 286
- Canetti, Elias, 189, 224
- Certeau, Michel de, 199
- Chrysi Avgi, 35, 75-76, 206, 234, 240, 261
- Critchley, Simon, 146, 149, 222, 228, 292
- çokluk, 9, 22, 29, 34, 39-40, 120, 127, 158-59, 165, 174-81, 184-88,

- 190-92, 211, 213, 215, 217-20,
222, 224-26, 231-36, 242, 244,
248, 251-55, 257-58, 260-61,
263, 287, 295
- Dean, Jodi, 219
- Deleuze, Gilles, 37, 180, 186, 265, 284
- Derrida, Jacques, 3, 90-91, 120-21,
124, 141, 152, 168, 176, 202,
206-7, 255, 279-80
- dike*, 120-23, 125, 128-29, 149
- direnme hakkı, 91-92, 124, 126, 144,
176, 188, 287, 292
- Duggan, Mark, 24, 286
- Durkheim, Emile, 86-87, 91
- Dünya Bankası, 77, 151
- Dworkin, Ronald, 80, 137, 139-40,
154
- egemenlik, 30, 58, 62, 77, 82, 94, 135,
141, 150, 152-54, 164, 174-75,
177-78, 192, 209, 221-22, 228,
238, 245-46, 277, 279, 287, 305
- Esposito, Roberto, 63, 184-85
- felaket fetişizmi, 107, 109
- Flaubert, Gustave, 191
- Forster, E. M., 45
- Foucault, Michel, 37, 62, 73, 78, 147,
155, 253, 283-84, 290, 293, 295
- Freud, Sigmund, 36, 129, 156, 176,
189, 199, 224, 233, 274, 286, 288
- Gadamer, Hans-Georg, 88, 93
- Georganta, Zoë, 52
- gerçeklik ilkesi, 59-60, 105, 156
- Germanou, Maro, 19
- Gouges, Olympe de, 167-68; Kadın ve
Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi,
167
- göçmenler, 17, 23, 39, 41, 58, 72-76,
92, 95, 101-2, 149, 163-64, 167,
196, 206, 208, 212, 216, 234, 259,
261, 263, 270, 273, 275, 286
- gösteri olarak kriz, 9, 104, 106-7, 109
- Graeber, David, 196
- Gray, John, 115
- Greenspan, Alan, 48-49, 51, 60
- Grigoropoulos, Alexis, 24, 145, 197,
286
- Guattari, Felix, 180
- Gustave, Le Bon, 189
- Habermas, Jürgen, 77, 140-41, 269
- Halward, Peter, 133, 147
- Haneke, Michael, 156
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio, 24,
34, 63-64, 162, 165, 174, 177-78,
180, 183-87, 190-91, 217, 223,
225, 229, 231, 241-48, 251-54,
256-58; *Çokluk*, 174, 180, 186,
190-91, 241; *Duyuru*, 24, 34,
242-48; *Insurgencies*, 174, 177,
190, 245-46; *İmparatorluk*,
63-64, 180, 186, 241, 244; *Ortak
Zenginlik*, 174, 180, 186-87, 191,
223, 247, 254
- Harvey, David, 151
- Hegel, G. W. F., 22, 36, 113, 122, 137,
144, 166, 196, 207, 213, 236, 270,
272, 286, 293
- Heidegger, Martin, 120-21
- Hepatia, 17, 21, 149, 196, 205, 211,
214-15
- Hobbes, Thomas, 174-76, 186-87
- Husserl, Edmund, 271-72, 274-76,
279-80; "Avrupa İnsanlığının Kri-
zi ve Felsefe", 271
- IMF, 16, 20, 26, 46, 49-50, 52, 56, 81,
109, 151, 171, 204-5, 216, 280
- Irak Savaşı, 280
- ırkçılık, 16, 41, 73-74, 90, 137, 165,
238, 261, 272
- ideal ben, 156
- iflas, 45-47, 49, 53, 56, 61, 95, 279
- indignados*, 18, 23, 25, 208, 212, 244,
253
- insan hakları, 3, 17, 81, 95, 127-28,
130, 133, 136, 150, 160, 206, 208,
269, 272

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 127
 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 126
 intihar, 31, 60, 73, 91
 iradenin metafiziği, 129
 İran Devrimi, 119, 250, 290, 295
isonomia ve *isopoliteia*, 235
 işsizlik, 28, 38, 40, 50, 60, 71-72, 182, 285
 itaatsizlik, 22, 131, 133, 135, 137-45, 148, 150, 183, 185, 200, 251, 283, 291, 295
 Jaspers, Karl, 71
 Jhering, Rudolph von, 91
 Kafka, Franz, 109, 176; *Dava*, 109
 kamusal alan, 13, 23, 153, 197, 204, 208, 211, 226, 229, 263, 295
 Kant, Immanuel, 126-28, 137, 145, 166, 176, 196
 kapitalizm; geç kapitalizm, 21, 35, 54, 75, 94-95, 97, 99, 101, 112, 114, 158-59, 163, 166, 169, 170, 180-81, 184, 222, 229, 235, 252, 262, 265, 276, 291; kumarhane kapitalizmi, 65
 Karamanlis, Kostas, 115, 286
 Kavafis, Konstantinos, 45-46, 61
 Keratea, 147-48
 kitle, 9, 33, 179-80, 187-92, 202, 211, 223-24, 226, 231-34, 240-41, 257, 295
 klasik liberalizm, 53
 Klein, Naomi, 112-13
 kolektif kurtuluş biyopolitiği, 69
 komünizm, 25, 35, 123, 132, 201-3, 239-40, 250-51, 267, 290; Avrupa komünizmi, 260; komünizm fikri, 25, 35, 132, 202-3, 250-51, 266-67, 290; komünizmin çöküşü, 64
 Kouki, Hara, 198-99, 204
 kozmopolitanizm, 68, 216, 280
 kredi kuruluşları, 99-100
 Kripke, Saul, 214
 Kültür Devrimi, 119, 250
 kültürel araştırmalar, 256
 küreselleşme karşıtı hareket, 143, 196, 208, 216, 249, 253, 260
 Lacan, Jacques, 59, 90, 105, 155, 236
 Laclau, Ernesto, 101, 147, 162, 165, 169-73, 188-89, 239, 241, 258
 Lellouche, Pierre, 272-73
 Lenin, V. I., 147, 163
 Lindahl, Hans, 221
 Livieratos, Costas, 19
 Locke, John, 138-39
 London School of Economics, 47, 203
 Losurdo, Domenico, 138
 Lygeros, Stavros, 68
 Lyotard, Jean-François, 121, 124
 Machiavelli, Nicolo, 174, 177, 178
 Macpherson, C. B., 94
 Manidakis, Antonis, 177, 217
 Marazzi, Christian, 55, 65, 99, 180
 Marchart, Oliver, 162, 169
 Markovits, Daniel, 143
 Marksizm, 24, 97, 158-59, 163, 165, 180, 214
 Marx, Karl, 61, 113, 121, 123, 155, 158, 163, 174, 177-78, 181, 293; *Komünist Manifesto*, 159
 Mason, Paul, 23, 57, 119, 195, 221, 224
 Mazzarella, William, 190-92
 McDougall, William, 190, 224; *The Group Mind*, 190
 medya araştırmaları, 256
 Merkel, Angela, 30, 156, 260
 "meydan üniversiteleri", 266
 Mısır, 24, 201, 205, 225, 235, 243, 250, 253, 258-59
 Moravcsik, Andrew, 278
 Mouffe, Chantal, 162-63, 165, 169-70, 172, 219, 238
 Mübarek, Hüsnü, 24, 187, 216, 249
 mülkiyet hakları, 113, 130, 151, 247, 292

- Nancy, Jean-Luc, 22, 162, 167, 208
 Napolyon, 272
 Nea Dimokratia, 28, 31, 38, 40, 51, 74, 115
 neo-klasik iktisat, 48-49, 60, 205
 neoliberalizm, 25, 53, 56-57, 64, 66, 68-69, 71, 76, 160, 164, 172, 278, 295
 Nixon, Richard, 137-38
 Occupy hareketi, 24-25, 216, 219-20, 235, 241, 243, 251, 255, 258
 Osborne, George, 48, 260
 "ödeyemeyiz, ödemeyeceğiz", 21, 147-49, 221
 özerk kimlik, 93
 özerklik, 288, 291
 öznelerarasılık, ve insan kimliği, 113
 öznellik, 22, 113, 123, 128, 133, 147, 149, 169, 203-4, 213-14, 233, 236, 246, 251, 264-65, 288-90, 293-96
 Pangalos, Theodoros, 104-6
 Papadimos, Loukas, 31, 52
 Parks, Rosa, 137
 Pascal, Blaise, 88
 Pasok, 28, 30-31, 51, 66, 69, 115, 171, 214
 Platon, 53, 123, 146, 161, 201
poiesis ve praxis, 226-28
politeia, 217
 Politeknik, 21, 197, 200, 240
 Polonya, 171
 popülizm, 171-72, 258
 post-Fordizm, 25, 165, 180, 184, 285
potestas, 164-66, 175
 Prometheus, 123
 psikanalitik teori, 36, 59, 65, 70, 154
 Racine, Jean, 147
 radikal felsefe, 22, 33, 146, 161-63, 217, 241, 256, 266
 Rancière, Jacques, 33-34, 132, 143, 146, 161-62, 165-68, 173, 175, 179, 200, 217, 228-29, 234, 241, 258, 275
 Rasch, William, 163
 Rawls, John, 80, 137, 139, 141, 247
 Reagan, Ronald, 58
 Rodrik, Dani, 151
 Roma İmparatorluğu, 270, 291
 Rousseau, Jean-Jacques, 140, 176-77, 206, 225, 228, 286
 Santner, Eric, 129
 Sarkozy, Nicolas, 30, 97
 Sartre, Jean-Paul, 37, 255, 277, 286
 Schiller, Friedrich, 228
 Schmitt, Carl, 23, 82, 89, 150, 163, 166, 179, 219, 223
 seks işçileri, 74, 76, 295
 Sennet, Richard, 72
 sınıf mücadelesi, 61, 123, 170
 Simitis, Konstantinos, 66, 68
 sivil itaatsızlık, 21-22, 86, 135, 137-40, 143-44
 siyaset stratejisinden çıkanlar dersler, 241, 256
 siyasi ontolojiler, 9, 158, 256
 Sloterdijk, Peter, 96, 102
 sol melankoli, 9, 18, 21, 33, 36-37, 159, 248
 Solon, 178
 Sophokles, 121, 273; *Antigone*, 121-23, 135, 147, 273
 Soros, George, 100
 sosyal demokrasi, 35, 53-54, 66, 140, 166
 sömürgecilik, 151-52, 191, 238, 276, 280; yeni-sömürgecilik, 151
 Spinoza, Baruch, 177-79, 186, 222, 224, 245
 Stasis Syntagma, 9, 18, 21, 29, 147, 195, 215, 217-18, 220, 229, 231, 234, 236, 239-40, 259
 Strauss-Kahn, Dominique, 52
 Syriza, 9, 12-14, 21, 31, 33, 35, 38-41, 171, 221, 244, 246, 255, 260-61

- “tarihin sonu”, 64, 161, 296
 Tebbit, Norman, 182
techne, 121-23, 126, 128, 132, 227
 Thatcher, Margaret, 54, 58, 76, 150, 182
 Thoreau, Henry David, 137
 toplumsal adalet, 38, 69, 140, 277, 279
 toplumsal ethos, 46, 69, 84, 87-93, 97, 111, 263-66, 305
 toplumsal sözleşme, 126, 138-41, 174-75, 225
 Trichet, Jean-Claude, 279
 Tronti, Mario, 144, 180, 185
 Tunus, 12, 24, 101, 143, 201, 257-59, 286, 292
 tüketim, 25, 54, 56, 58, 64-67, 69, 104, 149, 181, 203, 213, 251, 261, 286
 Uluslararası Af Örgütü, 95, 160
 uluslararası hukuk, 80, 136, 152, 187
 Valéry, Paul, 270, 279
 vatandaşlık hakları hareketi, 135, 137, 140, 197
 Vercellone, Carlo, 183
 vergiler, 19-20, 27-28, 32, 47, 50, 54-55, 67, 70-71, 80, 82, 85-86, 96-98, 102, 105, 148-49, 151-52, 232, 237, 247, 262
 vicdani retçiler, 135, 140
 Vietnam Savaşı, 135, 137, 140
 Virno, Paolo, 63-64, 89, 92, 174, 176, 179-80, 183-84, 229, 257
 Washington Mutabakatı, 56, 151
 Waxman, Henry, 49
 Weber, Max, 48
 Williamson, John, 151
 yabancı düşmanlığı, 41, 90, 186, 206, 238, 269, 272
 yolsuzluk, 15, 28, 68, 70-71, 78, 97-98, 102, 104-106, 143, 149, 209, 262
 Zielonka, Jan, 279
 Žižek, Slavoj, 33, 70, 113, 124, 132, 146, 162, 164-66, 172-73, 181, 183, 196, 240-42, 251-52, 254-56, 262, 265; “tehlikeli hayaller kurma yolları”, 33
 zorunlu haz biyopolitiği, 64
 Zupančič, Alenka, 59